মালয়ালম কাহিনী

অন্তৰ্ভাৰতীয় পুস্তকমালা

কথা ভাৰতী

মালয়ালম কাহিনী

সম্পাদক

ওমচাৰী এন এন পিল্লেই

অনুবাদিকা

ডলী তালুকদাৰ

নেছনেল বুক ট্ৰাস্ট, ইণ্ডিয়া

নিউ দিল্লী

1974 (শক 1896)

নেছনেল বুক ট্ৰাস্ট, 1972

Rs 5 25

Katha Bharatı—Malayalam Kahanıyan (*Assamese*)

পৰিবেশক
লযাৰ্চ বুক স্টল
কিতাপ বেচোঁতা আৰু প্ৰকাশক
গুৱাহাটী, অসম।

ডাইৰেক্টৰ নেছনেল বুক ট্ৰাস্ট ইণ্ডিয়া এ 5 গ্ৰীণ পাৰ্ক, নিউ দিল্লী দ্বাৰা প্ৰকাশিত আৰু জেনাৰেল প্ৰিণ্টাস য়্যাণ্ড পাব্লিশাৰ্স প্ৰাইভেট লিমিটেড [মুদ্ৰণ বিভাগে অবিনাশ প্ৰেস] 119 লেনিন সৰণী, কলিকতা-700013 'ত শ্ৰীসুৰজিৎচন্দ্ৰ দাস কৰ্তৃক মুদ্ৰিত।

বিষয় সূচী

ভূমিকা

প্ৰায় তিনি দশকৰ পৰা মালযালম চুটি গল্প অত্যধিক প্ৰভাৱশালী আৰু বিকাশমুখী হৈ আহিছে। বিচাৰশীল সমীক্ষকসকলৰ মতে ই ইমান বেচি সমৃদ্ধ আৰু বিকশিত হৈছে যে বিশ্বৰ যি কোনো ভাষাৰ সাহিত্যৰ লগতে ইয়াক তুলনা কৰিব পাৰি। মালযালম চুটি গল্পই ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰতিযোগিতাতো শ্ৰেষ্ঠত্ব লাভ কৰিছে। দেশ-কাল-জয়ী শ শ চুটি গল্প প্ৰতিযোগিতাৰ বাহিৰেও এনেয়ে প্ৰকাশিত হৈ আছে।

মালযালম গল্পৰ উৎকৰ্ষ আৰু প্ৰগতিৰ মূলত আছে দীৰ্ঘকালৰ সুস্থিৰ বিকাশৰ প্ৰয়াস। পাশ্চাত্য সাহিত্যৰ লগত সুপৰিচিত বহুতো প্ৰতিভাশালী গল্প লিখকে এই শতিকাৰ পূৰ্বৰে পৰা মালযালম চুটি গল্প লিখা আৰম্ভ কৰিছিল। পাঠকৰ মনোৰঞ্জনলৈ লক্ষ্য ৰাখি, বাশ্বিংটন আৰভিং, নাথেনীল হাথোৰ্ন আৰু এডগাৰ আলান পো'ক আদৰ্শস্বৰূপে লৈ লিখকসকলে ঐতিহাসিক আৰু সামাজিক উপন্যাস লিখিছিল। এই ৰচনাসমূহ সময়ৰ লগত খাপ খুৱাই লিখা হৈছিল কাৰণে বৰ প্ৰসিদ্ধ হৈ পৰিছিল। এই কাহিনীসমূহত আজিৰ সামাজিক বাস্তৱতাৰ অনুৰূপ বিষয়বস্তু বা ঘটনা--সম্ভাৱনা প্ৰদৰ্শনৰ কথা লিখকেও চিন্তা কৰা নাছিল, পাঠকেও বিচৰা নাছিল। আজিৰ মানব-দ্বেষী বাতাবৰণত কাৰোবাৰ বাবে সেইবোৰ নিৰ্জীৱ যেন লাগিব পাৰে। কিন্তু মালযালমৰ পূৰ্ববৰ্তী সাহিত্যৰ অনুশীলন কৰিলে বা আন ভাষাসমূহৰ গল্প সাহিত্য বিকাশৰ গতি লক্ষ্য কৰিলে এইটো সুস্পষ্ট হৈ পৰে যে সেইসকল পথপ্ৰদৰ্শক লিখকৰ বৰঙণি সকলো-পিনৰ পৰা উল্লেখযোগ্য। মুৰ্কাৰ্থ কুমাৰণ, বেঙ্গালিয় কুঞ্জিৰামন নাযনাৰ, গুডুবিল কুঞ্জিকৃষ্ণ মেনন, এম আৰ কে সী, অম্বাডী নাৰাযণম পোতুবাল, কে সুকুমাৰন, সী এছ গোপাল পণিক্কৰ, এস ৰামবাৰিযৰ আৰু ঈ বী কৃষ্ণপিল্লৈই— আদি সেই লিখকসকলৰ

অন্যতম, যিসকলে নিজৰ উত্তৰাধিকাৰী সকললৈ সাহিত্যৰ আধাৰ-ভূমি ৰচনা কৰি গৈছে।

মালয়ালম চুটি গল্পৰ আধুনিক কাল আৰম্ভ হয় ১৯৩০ চনৰ পৰা। সেই সময়ত কেৰালাৰ ডেকা-সাহিত্যকসকল কাৰ্ল মাৰ্ক্স, ছিগমণ্ড ফ্ৰয়েড তথা ফৰাচী প্ৰকৃতিবাদী সকলৰ যাদুমন্ত্ৰত প্ৰভাবান্বিত হৈ পৰে। বিশ্বসাহিত্যৰ নবীন ৰূপৰ লগত পৰিচয়ে তথা গভীৰ অধ্যয়নে ডেকা লিখকসকলক সামাজিক আন্দোলনৰ অঙ্গ হবলৈ প্ৰেৰণা যোগায়। তদুপৰি মানব মহত্ব আৰু উন্নতিৰ পথৰ বাধাৰ বিৰোধিতা কৰিবলৈ নিজৰ সৃজনী প্ৰতিভা নিয়োগ কৰাত উদগনি যোগায়। এই লিখকসকলে কাল্পনিক পাৰ্থক্যৰ কুৰলি ভেদ কৰি কঠোৰ সামাজিক বাস্তবতাৰ বহুত ওচৰ চাপি আহিল। ৰচনা শৈলীৰ এই দৃষ্টিকোণে সাহিত্যক ক্ৰমে সুন্দৰ জীবনৰ ওচৰ চপালে। জীবনৰ এই বাস্তবিক স্বৰূপ চিনাৰ চেষ্টাই সাহিত্যকসকলৰ দৃষ্টিত বৈপ্লবিক পৰিবৰ্ত্তন আনি দিলে। বাতাবৰণে বিৰুদ্ধ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰিলে আৰু তেওঁলোকে সকলো অবৰোধ ছিন্-ভিন কৰি দিলে,—যিবোৰে লিখকৰ ভাষা আৰু শিল্পক সঙ্কীৰ্ণ কৰি ৰাখিছিল। তেওঁলোকে আৰ্থিক অসমতা, জমিদাৰৰ অত্যাচাৰ, ধৰ্মীয় কুসংস্কাৰ আৰু ৰাজনৈতিক হেঁচা আদিৰে দলিত তথা শোষিতসকলৰ সমস্যা-সমূহ অভিব্যক্ত কৰে।

এই বিৰোধী প্ৰতিক্ৰিয়াৰ পৰিণতিস্বৰূপে মালযালমত এটা নতুন যুগৰ আৰম্ভণি হ'ল আৰু সাহিত্যিকসকলৰ এনে এটা সবল গোষ্ঠীৰ সৃষ্টি হ'ল যিসকলে নিজৰ নিজৰ অনুভূতিসমূহ ভাষাৰ সংক্ষিপ্ততা আৰু উচ্চ কলাত্মক শৈলীৰে প্ৰকাশ কৰিব ধৰিলে। তক্ষী শিবশংকৰ পিল্লেই, পী কেশবদেব পোনকুন্নম বৰ্কী আৰু বৈক্কম্ মুহম্মদ বশীৰক সেই বায়ুবেগী সাগৰীয চৰাই জাকৰ মাজত মুখ্য বুলি কব পাৰি।

পৰিস্থিতিলৈ উভতি চালে আমি জানিব পাৰো যে যি সময়ত এই সকল পথপ্ৰদৰ্শক সাহিত্যিকৰ আবিৰ্ভাব হৈছিল, সেই সময়ত সমাজত এনে গতিশীল দৃষ্টিভঙ্গীৰ অত্যন্ত আবশ্যক হৈছিল। জাতিভেদভৰা আৰু জমিদাৰী সমাজ পৰম্পৰাই অন্ধবিশ্বাসৰ জৰিয়তে

উচ্চশ্ৰেণীক তথা ধনী লোকক সুবিধাৰ আসনত প্ৰতিষ্ঠিত কৰিছিল। আনহাতে যাতনাৰ চক্ৰতলত পিষ্ট গৰীব দুখীয়া শ্ৰেণীৰ বাবে একধৰণৰ ‘ওভাৰহলিঙ’ৰ আবশ্যকতা আছিল, আৰু সেযা সম্ভৱ হৈছিল জন চেতনাত ভ্যোকাৰণি দিযাৰ দ্বাৰাহে।

সাধাৰণ জনতাৰ আৰ্থিক আৰু সামাজিক দুখকষ্ট দূৰ কৰাটো তেতিযালৈ কোনো ৰাজনৈতিক আন্দোলনৰ লক্ষ্য হোৱা নাছিল। সমাজ সংস্কাৰকসকলে নিজ নিজ চেষ্টাত উফৰি পৰিছিল আৰু তেওঁলোকৰ গতিবিধিযে মূল কাৰণ বিচৰাৰ ঠাইত সামাজিক নিৰুৎ-সাহৰ লক্ষণহে সৃষ্টি কৰিছিল। এনেকুৱা এটি পৰিস্থিতিত এই গুৰুতৰ উত্তৰ দাযিত্ব আহি পৰিছিল সাহিত্যিকসকলৰ ওপৰত।

লিখকসকলৰ যি কোনো ভূমিকাৰ বাবে কেৰালাৰ সাহিত্যিক পটভূমি সাজু আছিল। সেই সমযত ভাষা আৰু সাহিত্য মানুহৰ বৰ ৰুচি আছিল, কিন্তু সেই অভিৰুচি ‘কলা কলাৰ কাৰণেহে’ আদৰ্শতে সীমাবদ্ধ আছিল। সেই কালছোৱাত মালয়ালম ভাষাত বহুত পত্ৰিকা—আলোচনী প্ৰকাশিত হৈাছল, সিবিলাক বিশেষভাবে সাহিত্য বিষয়ক আছিল।

তক্সীযে নিজৰ ৰচনাত সাধাৰণ মানুহৰ চিন্তাভাবনা, পৰম্পৰা আদিৰ তীক্ষ্ণ ৰূপক স্থান দিলে।—কেশবদেবে নিজৰ শ্ৰমিক সঙ্ঘৰ অনুভূতিৰ আধাৰত সাধাৰণ জনতাক কৰা শোষণ আৰু দমনৰ বিৰুদ্ধে লেখনী চলালে—অন্তৰ্ভেদী তেওঁৰ নিবেদনশৈলী আৰু তীক্ষ্ণ শব্দমালা। পোনৃকুন্নম বৰ্কীযে কেথলিক সমাজৰ কুৰীতিসমূহৰ বিৰুদ্ধে দৃঢ়তাৰে বিৰোধ কৰিলে—সেইখন সমাজৰ তেঁৱো এজন নাগৰিক আছিল। ললিতাম্বিকা অন্তৰ্জনমে নিজে জন্মগ্ৰহণ কৰা নম্বাতিৰি সম্প্ৰদাযৰ দোষবোৰ প্ৰকাশ কৰিলে। বৈক্কম মুহম্মদ বশীৰে নিজৰ মুছলমান ভাই সকলক অজ্ঞানতাৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল আৰু ৰাজনৈতিক অত্যাচাৰৰ নিন্দা কৰিছিল। কাৰূৰ নীলকণ্ঠ পিল্লৈইযে সাধাৰণ মানুহৰ আশা আকাঙ্ক্ষাক বৰ চিন্তাশীলতাৰে লিপিবদ্ধ কৰিছিল। আন লিখকসকলেও সামাজিক দোষৰ বিৰুদ্ধে এই ‘ধৰ্মযুদ্ধ’ত ভাগ লৈছিল।

এই লিখকসকলে নিজস্ব সৃজনী প্ৰতিভাক অকল সামাজিক দোষ প্ৰকাশ কৰাতে সীমিত ৰখা নাছিল, জীৱনৰ সমস্যাবোৰ আৰু মানব-সম্বন্ধৰ বিৰাট সঙ্ঘৰ্ষসমূহৰ ওপৰতো তেওঁলোকে লেখনী চলাইছিল। এই বিষয়ত এছ কে পোট্টেকাট আৰু পী সী কুট্টীকৃষ্ণণৰ নাম উল্লেখযোগ্য।

ৰেউৰ ৰামন নায়াৰ, ঈ এম কোবুৰ, নাগবল্লী আৰ এস কুৰূপ, সৰস্বতী আম্মা, পুঞ্জিক্কৰা ৰাফী আদি আন আন লিখকসকলে নিজৰ নিজৰ মৌলিক সৃষ্টিৰে মালযালম গল্প সমৃদ্ধ কৰিছে। এওঁলোকৰ কোনোজনেই ভাবৰ অভিব্যক্তি আৰু ৰচনাশৈলীৰ বৈশিষ্ট্যত আনজনতকৈ নিম্ন পৰ্য্যাযৰ নহয়। এনেদৰে জীৱনৰ বাস্তৱতাক বন্দী কৰা বিষযত গল্প-সাহিত্যই আন সাহিত্যিক মাধ্যমতকৈ অধিক সামৰ্থ্য লাভ কৰিছিল।

কেৰালা প্ৰগতিশীল লিখক আন্দোলনৰ দৰে এই ক্ষেত্ৰতো উত্থান আৰু পতনৰ পৰিস্থিতি আহিছিল। প্ৰথমতে লিখকসকলে সামাজিক উত্তৰদাযিত্ব গ্ৰহণ কৰা চিন্তাধাৰাৰ প্ৰতি মানুহ বিশেষভাৱে আকৃষ্ট হ'ল, কিন্তু সেই ভাব হঠাতে অবহেলা আৰু ঘৃণালৈ পৰিবৰ্ত্তিত হ'ব ধৰিলে। সামাজিক উত্তৰদাযিত্বৰ সিদ্ধান্তৰ অনুশীলনক চৰম সীমালৈ ঠেলি দিযা হ'ল। আনকি লিখক-কলাশিল্পলৈ বিসম্বাদৰ সৃষ্টি হ'ল। লগতে বিশ্বসাহিত্যৰ আধুনিক ৰূপ পৰিবৰ্তনৰ প্ৰভাৱো পৰিল। সৃজনৰ ইচ্ছাৰ ক্ষেত্ৰত লিখকে কোনো প্ৰকাৰৰ বন্ধন মানি লবলৈ সাজু নহয। তাৰে কিছুমানে কোনো বিশেষ মূহূৰ্তৰ বা পৰিস্থিতিৰ চাৰিওপিনলৈ লক্ষ্য কৰাতকৈ তাৰ অন্তৰ্দ্বন্দৰ স্তৰলৈ অনুসন্ধান চলোবাৰ বাবে উত্তেজিত হৈ পৰিল। তেওঁলোকে বাহ্যিক দিশক উপেক্ষা কৰি, আন্তৰিক ৰূপৰ পৰ্য্যবেক্ষণ কৰিবলৈ বিচাৰিলে। মানবমনক প্ৰভাবিত কৰা অসন্তোষ, অতৃপ্তি আৰু অশান্তিৰ অভি-ব্যক্তিৰ ওপৰত তেওঁলোকে প্ৰাধান্য দিলে। ঘটনাৰ ক্ৰমিক বৰ্ণনাতকৈ তেওঁলোকে পাঠকৰ সমুখত চিত্তবৃত্তি আৰু পৰিবেশৰ দ্বাৰা অনুভূতি নিবেদাক শ্ৰেষ্ঠতাৰ স্থান দিলে। এই নবীন ভাবপ্ৰদৰ্শনৰ কাৰণে তেওঁলোকে প্ৰাচীন ৰূপ আৰু দৃষ্টিভঙ্গীক অপৰ্য্যাপ্ত অনুভব কৰিলে।

তেওঁলোকৰ এতিয়া আদৰ্শ ছোমাৰছেট মম, ষ্টেইনবেক বা আন ডাঙৰ গল্প লিখক নহয়। তেওঁলোক এতিয়া জেমছ জযেচ, কাফকা আৰু কামুৰ পিনে মুখ ঘূৰালে। তেওঁলোকে ভাৰ্জিনীয়া উলফ, মাৰ্ছেল প্ৰাউষ্টৰ পিনেও আকৃষ্ট হয অৰ্থাৎ অচেতন আৰু অবচেতনৰ সমস্যা তথা জটিলতাৰ অনুসন্ধানৰ বাবে 'চেতনা-ধাৰা'ৰ 'টেকনিক'ৰ পিনেও ধাবিত হ'ল। কথা তত্ত্বক সামৰণিৰ শাৰীলৈ ঠেলি দিলে। কাহিনীয়ে যুক্তিৰ ক্ৰমৰ পৰা আঁতৰি গ'ল। চৰিত্ৰ—সামাজিক বা পাৰ্থিব নহৈ বাতাবৰণৰ সৃষ্টি হব ধৰিলে আৰু বাতাবৰণে বিক্ষিপ্ততাৰ বাহিৰে তেওঁলোকক আন একো দিবলৈ অসমৰ্থ হ'ল।

তথাপি এই ৰচনাধাৰাক মহত্ত্বহীন বুলিব নোৱাৰি। তেওঁলোকে সমকালীন বাতাবৰণ অতি সূক্ষ্মতাৰে চিত্ৰিত কৰিলে। এই নতুন পুৰুষৰ ৰচনা সম্পৰ্কে সাধাৰণতে এটা আলোচনা বা অভিযোগ শুনা যায যে এযা অশ্লীল আৰু অস্পষ্ট। কিন্তু ইয়াৰ বিৰুদ্ধ মতো আছে।

এই নতুন লেখকচামৰ ভিতৰত প্ৰতিভাশালী কেইজন হল—এম টী বাসুদেবন নাযাৰ টী পদ্মনাভ, কে টী মুহম্মদ, পাৰপ্পুৰত্তু, নন্দনাৰ, মাধবীকুট্টী, কোবিলন, এম পি নাৰাযণ পিল্লেই, কাক্কনাটন, মুকুন্দন, বি কে এন, ও বী বিজযন, এন পী মুহম্মদ, পুত্তুৰ উনিকৃষ্ণন, মলযাট্টূৰ ৰামকৃষ্ণন, আৰ জি বিৱেকানন্দন।

উৰ্বৰ মালযালম কথাসাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত বৰ্তমানে প্ৰস্তুত সংগ্ৰহটিৰ সমান আন কোনো সংগ্ৰহে প্ৰতিনিধিত্ব কৰিব পৰা নাই। নিৰ্বাচক আৰু সঙ্কলকৰ কাম অতিশয দুষ্কৰ আৰু ব্যক্তিমুখী হয। এজন লিখকৰ বহুতো সুন্দৰ গল্পৰ মাজৰ পৰা কোনো এটা গল্প বাছি লোৱাটো আৰু বেচি কঠিন কাম। এনে পৰিস্থিতিত বাছনি ব্যক্তিগত আৰু ফলত আত্ম-চেতনা সূচক হয। উদাহৰণ স্বৰূপে, এই সংগ্ৰহত মালযালম কথা সাহিত্যক প্ৰাৰম্ভণিৰ পথপ্ৰদৰ্শকসকলৰ ৰচনা সংযোগ কৰা হোৱা নাই, কাৰণ সেই ৰচনাসমূহ প্ৰাসঙ্গিক নহয়। আধুনিক কালৰ—বহুত পুৰণি নহলেও কিছু প্ৰবীণ লেখকৰ ৰচনাও ঠাইৰ অভাবৰ কাৰণে সঙ্কলনটিত সুমুৱাব পৰা নহল। মই আশা কৰো যে এই সংগ্ৰহটিয়ে পাঠকসকলৰ মাজত পৰ্য্যাপ্ত পৰিমাণে অভিৰুচিৰ

সৃষ্টি কৰিব। আৰু এই প্ৰচেষ্টাই আন সংকলনৰ প্ৰেৰণাও জগাব, য'ত আন আন প্ৰতিভাশালী লিখকসকলৰো ৰচনাই স্থান পাব।

—ওমচেৰী এন এন. পিল্লেই

ভাবী স্বামী

—শ্ৰী কেশৱদেৱ

ভাবী স্বামী ধনৱান, সুন্দৰ, বিদ্বান আৰু যশস্বী হ'ব লাগিব। ৰজনীযেও এই দৰেই ভাবিছিল। ঘৰত বিয়া-বাৰুৰ কথা ওলোবাৰ পৰাই তেওঁ সৰ্বগুণসম্পন্ন এজন স্বামীৰ ছবি মনত আঁকি লৈছিল।

স্কুলতো আটাইবোৰ লগৰীয়াৰ আলোচনাৰ মুখ্য বিষয় আছিল—ভাবী স্বামী কেনে হোৱা উচিত। পদ্মাক্ষীয়ে তেওঁৰ স্বামীক এজন উকিলৰ ৰূপত বিচাৰিছিল,—নলিনীয়ে আকৌ তেওঁৰ স্বামী এজন পুলিচ ইন্‌সপেক্টৰ হ'ব লাগিব বুলি কামনা কৰিছিল। নিজৰ আকাঙ্ক্ষা সম্পৰ্কে যুক্তি দৰ্শাবলৈ গৈ তেওঁ পুলিচ ইন্‌সপেক্টৰৰ গৌৰৱ আৰু সম্মানৰ বিষয়ে বহল সানি বৰ্ণনা কৰিছিল। লীলাৱতীয়ে আশা কৰিছিল তেওঁৰ স্বামী এজন 'জাজ' (বিচাৰক) হ'ব। জাজ্ এজনৰ গুণ-কীৰ্তন কৰাৰ সময়ত তেওঁৰ ভাব-ভঙ্গিমা সাইলাখ এজনী জজৰ পত্নীৰ দৰে হৈ পৰিছিল। কোনেও নিজা নিজা স্বামীক আনতকৈ হেয় প্ৰতিপন্ন কৰিব নুখুজিছিল যদিও, সময়ে সময়ে তেওঁ বিলাকৰ আলোচনাই কাজিয়াৰ ৰূপ লৈছিলগৈ। এইদৰেই প্ৰত্যেকজনী ছোৱালীৰ ৰুচি আৰু কল্পনা অতি স্পষ্ট হৈ উঠিছিল।

লগৰীয়াসকলৰ কথাৰ প্ৰতিবাদ কৰি নলিনীয়ে কৈছিল, "পুলিচ ইন্‌সপেক্টৰক দেখিলেই সকলোৱে কঁপিবলৈ ধৰে।"

উত্তৰত লীলাৱতীয়ে কয়,—"তোমালোকেতো জানাই জজে অপৰাধীক ফাঁচী পৰ্যন্ত দিব পাৰে।"

পদ্মাক্ষীয়ে মাজতে কৈ উঠে, "উকিল নেথাকিলে ইন্‌সপেক্টৰ আৰু জজে অকলে কি কৰিব পাৰে ?"

শেষত সৰোজিনীয়ে কয়, "মোৰ স্বামী সমৃদ্ধিশালী, বিদ্বান আৰু সুন্দৰ হ'ব। তেওঁৰ আগত আটাইকে কুকুৰ নাইবা পোক-পৰুৱা যেনহে লাগিব। মোৰ স্বামীক আটায়ে মান-সম্মান কৰিব।"

এই প্ৰসঙ্গত আটাইৰে মন্তব্য একেটাই যে ভাবীস্বামী সুন্দৰ হবই লাগিব।

লগৰীয়াহতৰ ভিতৰত আটাইতকৈ আগতে নলিনীৰ বিয়াৰ কথা চলিল। নলিনীয়ে লগৰীয়াহতৰ পৰা এই কথা লুকাই ৰাখিছিল। বিয়া ঠিক হোৱাৰ পাচত তেওঁ পঢ়িবলৈ এৰিলে। তেওঁ পঢ়া এৰাৰ কাৰণ জানিবলৈ উৎসুক লগৰীয়াহতে তেতিয়াহে গম পালে যে নলিনীৰ বিয়া। তেওঁলোকে এইটোও গম পালে যে দৰা কোনোবা এটা কাৰখানাৰ ত্ৰিশ টকা দৰ্মহা পোৱা গোমস্তা। সুন্দৰ নহলেও দেখিবলৈ একো বেয়াও নহয়।

বিয়াৰ সময়ত লীলাৱতী, সৰোজিনী, পদ্মাক্ষী আদি সকলোবোৰ লগৰীয়া আছিল। তেওঁবিলাকে ভাবিছিল—মনৰ জোখাই দৰা নেপাই নলিনীৰ চাগৈ বৰ বেজাৰ, কিন্তু সকলোৱে নলিনীক প্ৰফুল্ল হৈ থকাহে দেখিলেগৈ। নলিনীয়ে তেন্তে ধেমালিতেহে সেইবোৰ কথা কৈছিল,—তেওঁবিলাকে ভাবিলে।

লীলাৱতীয়ে সুধিলে, "গোমস্তাৰ পত্নী হোৱাটোকে তুমি পছন্দ কৰিলানে ?"

নলিনীয়ে উত্তৰ দিলে, "মোৰ পছন্দ-অপছন্দৰ কথা কোনে ভাবিব ? তথাপি মই যাক স্বামী হিচাপে পাইছো তেওঁকে আনন্দমনে গ্ৰহণকৰাটো উচিত বুলি ভাবিছো।"

পদ্মাক্ষীয়ে নলিনীক ক'লে, "তুমি কিজানি পুলিচ ইন্‌সপেক্টৰ পালাহেতেন, পিচে কিয় তুমি গোমস্তাৰ লগত বিয়াত মত দিলা ?"

অলপ দুখমনেৰে নলিনীয়ে ক'লে, "এই আটাইবোৰ বিধিৰ বিধান। আমি ভাবো এটা, কিন্তু হয়গৈ আন এটা।"

বিধিৰ বিধানৰ কথা শুনি সৰোজিনীৰ খং উঠিল। তেওঁ ক'লে, "বিধিক কিয় দুষিছা ? আমি যি ভাবো, তাকে কৰিবলৈ শক্তিও থাকে। মাত্ৰ, বাট চাবলৈকে ধৈৰ্য লাগে। তুমি চাই থাকিবা, মোৰ বিয়া মোৰ ইচ্ছা অনুসৰিয়েই হব।"

নলিনীয়ে দৃঢ়স্বৰে ক'লে, "মই এই পৰিস্থিতিতে মোৰ বিবাহিত জীবনত সম্পূৰ্ণভাবে সুখী হবলৈ চেষ্টা কৰিম।"

তাৰ পিচত সকলো বাদ-বিতণ্ডাৰ ওৰ পৰিল। লগৰীয়া সকলৰ মঙ্গল কামনাৰে নলিনীৰ বিয়া সম্পন্ন হ'ল। বিয়াৰ পিচত তেওঁলোক আটায়ে ঘৰাঘৰি গ'ল।

২

নলিনীৰ বিয়াৰ পাচতো সৰোজিনী, পদ্মাক্ষী, লীলাৱতী আদিয়ে একেলগে পঢ়াশালিলৈ অহা যোৱা কৰি থাকিল, আৰু আগৰদৰেই ভাবী স্বামীৰ বিষয়ে বাক-বিতণ্ডাও চলি থাকিল। তেওঁবিলাকে নলিনীৰ দৰে ফান্দত ভৰি নিদিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। তেওঁবিলাকৰ ভিতৰত পদ্মাক্ষীয়ে সদায় বুদ্ধি খটুৱাই কাম কৰিব পাৰিছিল। তেওঁ ক'লে, "নিজৰ পৰিস্থিতি অনুসৰি নলিনীয়ে উচিত কামেই কৰিলে। ডাঙৰ ড'ঙৰ প্ৰতিজ্ঞাবোৰ যে পূৰণ কৰিবই লাগিব, তাৰ কিবা মানে আছেনে?"

পদ্মাক্ষীৰ কথাত সৰোজিনীৰ খং উঠিল। তেওঁ প্ৰতিবাদ কৰি ক'লে, "তুমি কি অৰ্থহীন কথা কৈছা? আমিনো বাৰু কিহত কম? শিক্ষাই নাই নে ৰূপেই নাই?"

লীলাৱতীয়ে সৰোজিনীৰ কথাত হযভৰ দিলে। তেওঁ ক'লে, "আমাৰ শিক্ষা আৰু সৌন্দৰ্যৰ তুলনাত আমাৰ আকাঙ্ক্ষা তেনেই সাধাৰণ।"

পদ্মাক্ষীয়ে সেই কথাত ইতিকিং কৰি ক'লে,—"আইদেউ সকল, আজিকালি শিক্ষা আৰু সৌন্দৰ্যৰ কি মূল্য আছে? টকাইহে সকলো। সেয়ে টকাৰ পিচতহে সকলোৱে দৌৰিছে। টকাৰ আগত সকলো অৰ্থহীন। আমাতকৈও শিক্ষিতা আৰু সুন্দৰী কত ছোৱালী আবিয়ৈ হৈ আছে।

সৰোজিনীয়ে পদ্মাক্ষীক খং কৰি ক'লে, "তুমি ধনী ঘৰৰ ছোৱালী কাৰণেই ধনৰ পক্ষ লৈছা। ধনৰ গৰ্বতে তুমি গৰ্বি। সেই অহঙ্কাৰ তোমাৰ লগতে থাওক। আমি দুখীয়া হলো কি হ'ল? আমাৰো ইচ্ছা-আকাঙ্ক্ষা আছে। ইচ্ছা অনুসৰি যদি স্বামী নেপাও, বিয়া নোহোৱাকৈয়ে থাকিম।"

পদ্মাক্ষীয়ে আৰু একো নেমাতিলে।

সৰোজিনীয়ে প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে—উকিল নেপালে তেওঁ কাৰো ডিঙিত বৰণ-মালা নিপিন্ধায়।

কেতিযাবা কেতিযাবা সৰোজিনীয়ে ভাবী স্বামীক লৈ দিবাস্বপ্ন দেখি আনন্দ অনুভব কৰে। তদুপৰি ভাবী স্বামীৰ সৈতে ভ্ৰমণ কৰাৰ কথা কল্পনা কৰি তেওঁ ভাবে, আটাযে তেওঁবিলাকক সম্মান কৰিব। তেওঁ সপোন দেখে—উকিল স্বামীৰ কাষলৈ বহুত মানুহে নিজৰ নিজৰ সমস্যাৰ দিহা পৰামৰ্শ বিচাৰি আহিব। কেতিযাবা কেতিযাবা স্বামীৰ অনুপস্থিতিত তেৰো পৰামৰ্শ দিযাৰ সুযোগ পাব। জজ, ইনস্পেক্টৰ আদিয়ে তেওঁৰ স্বামীৰ ওচৰত মূৰ দোঁৱাব। মহিলা সকলে তেওঁৰ স্বামীক দেখি ঈৰ্ষা কৰিব, কিন্তু কোনেও তেওঁৰ কাম চাপিব নোৱাৰিব। সৰোজিনীৰ স্বামীৰ প্ৰেম সৰোজিনীৰ বাবেই সীমিত হৈ ৰ'ব।

সৰোজিনীৰ বিপক্ষে কোনো লগৰীযাই একো নকয। সৰোজিনীয়ে ভাবে,—মোৰ বিযা হৈ যাওক তেতিযা দেখিম, আটাযে মোৰ ওচৰত মূৰ দোঁৱাব।

এবছৰ পাৰ হৈ গ'ল। তিনিওজনীয়ে মেট্ৰিক পাছ কৰিলে। আটাইবে কলেজত পঢ়াৰ ইচ্ছা আছিল। কিন্তু সৰোজিনী আৰু লীলাৱতীহঁতৰ আৰ্থিক অবস্থা কলেজত পঢ়িব পৰা বিধৰ নহয।

সৰোজিনীৰ দেউতাক আছিল এজন সাধাৰণ খেতিযক। কঠোৰ পৰিশ্ৰম কৰি তেওঁ পৰিযালটিক পোহপাল দিছিল। বহুকষ্টেৰেহে তেওঁ সৰোজিনীক মেট্ৰিকলৈ পঢ়ুৱালে। এতিযা সৰোজিনীৰ দুটা ভাযেকেও হাইস্কুল পাইছে। সৰোজিনীক কলেজত আৰু দুটা লৰাক স্কুলত পঢ়ুৱাবলৈ খেতিযক দেউতাক টকা পইচাৰ ফালৰ পৰা অসমৰ্থ। যদি সৰোজিনীক কলেজলৈ পঠিওৱা যায, তেনেহলে তেওঁবিলাকে অনাহাৰতে দিন কটাব লাগিব।

ছোৱালীয়ে মেট্ৰিক পাছ কৰিলে, তাতকৈ বেছি পঢ়ুৱাৰ আবশ্যক নাই,—সৰোজিনীৰ মাক দেউতাকে ভাবিলে। এতিযা তাইক বিযা দি উলিযাই দিবহে লাগে। শিক্ষিতা, সুন্দৰী, জীযাৰীলৈ উকিল

দৰা ওলাব আৰু ধুমধামেৰে জীয়েকৰ বিয়া পাতিব,—এয়া আছিল দেউতাকৰ মনৰ ইচ্ছা। সৰোজিনীক মাকে কৈছিল, "ডাঙৰলৈ হাত মেলিব নেলাগে, নিজৰ অবস্থা অনুসৰি সাধাৰণ দৰা এটাৰ লগতে বিয়া পতা উচিত। সৰোজিনীয়ে মাকৰ লগত একমত হব নোবাৰি পৰোক্ষভাবে বিদ্ৰোহ কৰিছিল। তেওঁ কৈছিল,—"আঃ মাৰ ইচ্ছা অনুসৰি মই এতিয়া ।"

পদ্মাক্ষীৰ দেউতাক ধনী মানুহ। তেওঁ জীয়েকক উচ্চশিক্ষা দিবলৈ সক্ষম। তথাপি তেওঁ জীয়েকৰ বিয়া পতাকে উচিত বিবেচনা কৰি দৰা বিচাৰিবলৈ ধৰিলে আৰু সোনকালে সফলকামো হ'ল। পদ্মাক্ষীৰ কাৰণে তেওঁ এটি ধুনীয়া ইঞ্জিনিয়াৰ ডেকা পালে। সেই বলিষ্ঠ ডেকাজনে পদ্মাক্ষীক চাবলৈ আছিল আৰু তেওঁৰ অমায়িক ব্যবহাৰেৰে আটাইকে মুগ্ধ কৰিলে। সেই দিনা আকৌ লীলাৱতী আৰু সৰোজিনীয়ে পদ্মাক্ষীক লগ পাবলৈ আহিছিল। লৰাটো পদ্মাক্ষীৰ যোগ্য পাত্ৰ বুলি সকলো একমত হ'ল। লীলাবতীৰো লৰাটো বৰ পছন্দ হৈছিল। তেওঁ সৰোজিনীৰ মত জানিবলৈ বিচাৰিলে কিন্তু সৰোজিনীয়ে মাত্ৰ 'হুঁ' বুলি কৈ ব'ল।

লীলাবতীয়ে ক'লে,—"পদ্মাক্ষীয়ে স্বামী হিচাপে এজন উকিল বিচাৰিছিল, এতিয়া ইঞ্জিনিয়াৰৰ ৰূপত তাতোকৈ বেচি ভাল দৰাহে পালে। তেওঁ বৰ ভাগ্যৱতী।"

সৰোজিনীয়ে ক'লে, ইয়াত আকৌ ভাগ্যৰ কি কথা? মই ইয়াতকৈও সুযোগ্য স্বামী পাম।"

দুয়ো পদ্মাক্ষীৰ পৰা বিদায় ললে।

ঘৰলৈ আহি সৰোজিনীয়ে পদ্মাক্ষীৰ দৰাৰ মহত্ব স্বীকাৰ কৰি ভাবিলে, বাস্তৱত তেওঁ কোমল প্ৰকৃতিৰ আৰু পৰিপক্ক বুদ্ধিৰ ডাঙৰ বিষয়া—কিন্তু প্ৰত্যক্ষৰূপত তেওঁক মানি লব নোবাৰি। তেওঁ ভাবিলে,—মোৰ স্বামী এওঁতকৈ যোগ্য আৰু সুন্দৰ হব। তেওঁৰ সমুখত এই সকল কাৰো মহত্ব নেখাটিব। তেওঁ নিজৰ সপ্নদেৱতাৰ লগতে দিন অতিবাহিত কৰিবলৈ ধৰিলে। কেতিয়াবা দেখে যেন কোনোবা সুন্দৰ যুবকে তেওঁলৈ প্ৰণয়ৰ দৃষ্টিৰে চাই আছে, তেওঁ

আকৰ্ষিত হৈ সেই যুবকৰ কাষ চাপিবলৈ আগবাঢ়ে, কিন্তু যুবক দূৰলৈ আঁতৰি গৈ নাইকিয়া হয়। সপোনত তেওঁ চিঞৰি উঠাৰ লগে লগে টোপনি ভাঙে আৰু চকুমেল খালে দেখে বাস্তবে কঠোৰ ৰূপত তেওঁৰ সমুখত দেখা দিয়ে। কিন্তু তেওঁ নিৰাশ নহয়। তেওঁ চকু মুদে,—আকৌ তেওঁ আৰাধ্য দেবতাক যেন অলপ আঁতৰত দেখা পায় আৰু লাহে লাহে তেওঁৰ কাষলৈ আগবাঢ়ি যায়।

বৰ ধুমধামেৰে পদ্মাক্ষীৰ বিয়া হৈ গ'ল। শহুৰেকৰ ঘৰলৈ যাওতে পদ্মাক্ষী সৰোজিনীহঁতৰ ঘৰৰ সমুখেৰে গ'ল। সেই সময়ত সৰোজিনী দুৱাৰমুখত বৈ আছিল। এই দৃশ্য সৰোজিনীৰ অসহ্য লাগিছিল। পদ্মাক্ষীয়ে সৰোজিনীৰ ওচৰলৈ আহি বিদায় ললে, আৰু বিয়াৰ খবৰ দিবলৈ আৰু চিঠিপত্ৰ লিখিবলৈ অনুৰোধ জনালে।

"হু" উত্তৰত মালতীয়ে ক'লে।

আনন্দমনেৰে পদ্মাক্ষী গুচি গ'ল।

সৰোজিনীৰ দুচকু পানীৰে উপচি পৰিল।

৩

সুকোমল, সুঠাম যুবকক কেন্দ্ৰ কৰি দিবাস্বপ্ন বচাটোবেই আজি-কালি সৰোজিনীৰ একমাত্ৰ কাম হৈ পৰিল। শিক্ষিতা আৰু সুন্দৰী হোৱাৰ যুক্তিৰে তাই ৰন্ধা বঢ়া কাম কৰ্তব্যৰ ভিতৰত নধৰে। ৰন্ধাবঢ়া শেষ হোৱাৰ পাচতহে তাই ৰান্ধনিঘৰত ভুমুকি মাৰে। গা ধুই কপালত ফোট লবলৈ গৈ আয়নাত নিজৰ ৰূপসৌন্দৰ্য চাই বিভোল হৈ পৰে। ৰূপচচাত তৃপ্ত হৈ পালেঙত দীঘল দিয়ে হাতত ইংৰাজী কিতাপ এখন লৈ, —কিন্তু মন গুচি যায় কৰবালৈ।

ওচৰচুবুৰীয়াই সৰোজিনীৰ মাকক কয়, "জীয়েৰাক কাম-কাজ নিশিকালে, বিয়াৰ পিচত কেনেকৈ চলিব?'

মাকে উত্তৰ দিয়ে, "তাই লিখাপঢ়া জনা ছোৱালী, কাম কৰে কেনেকৈ? বিয়া হৈ গ'লে, নিজে শিকি লব। দেউতাকৰ অতি আদৰৰ জীয়েক। তাইক কামত লগালে তেওঁৰ খুং উঠে।"

কেইমাহমান এনেদৰে পাৰ হৈ গ'ল। কেবা ঠাইতো সৰোজিনীৰ বিয়াৰ কথাবতৰা চলিল। এজন বীমা কোম্পানীৰ এজেণ্ট, এজন কাছাৰীৰ পেস্কাৰ আৰু এজন বেপাৰীৰ ল'ধাই সৰোজিনীক পছন্দ কৰিলে। সৰোজিনীৰ মাক দেউতাকে তেওঁবিলাকক সোধ পোছ কৰিলে আৰু তিনিজনৰ ভিতৰত এজনক বাছি লবলৈ সৰোজিনীক ক'লে। সৰোজিনীয়ে পিচে তেওঁলোকৰ এজনকো পছন্দ নকৰিল।

অবশেষত সৰোজিনীৰ বিযাৰ কথা বন্ধ হ'ল। সৰোজিনীয়ে মাকক ক'লে, "এনেবিলাক মানুহৰ লগত মোৰ বিযাৰ কথা চলালে, মই প্ৰাণত্যাগ কৰিম।"

সৰোজিনীহঁতৰ ঘৰৰ কাষতে এখন প্ৰাইমেৰী স্কুল আছিল। তাত এজন নতুন শিক্ষক নিযুক্ত হ'ল। তেওঁৰ নাম এম আৰ মুট্টম। বাতৰিকাকতত তেওঁৰ কবিতা কিছুমান ছপা হৈছিল। আজিকালি তেওঁ সৰোজিনীহঁতৰ ঘৰৰ ওচৰতে থাকিবলৈ লৈছে। সৰোজিনীয়ে গা ধুবলৈ যাওতে, তেওঁ সৰোজিনীক প্ৰাযেই দেখে। কেতিযাবা কেতিযাবা সৰোজিনীৰ উদাস দৃষ্টি তেওঁৰ ওপৰত পৰে।

এদিন আবেলি শিক্ষকজনে সৰোজিনীহঁতৰ ঘৰলৈ আহি মাকৰ সৈতে কথাবতৰা পাতিছিল। সৰোজিনীৰ লগতো চা-চিনাকি হ'ল। তেওঁ এটা স্বৰচিত কবিতাও পাঠ কৰি শুনালে, সেযা আছিল এটি ৰহস্যবাদী প্ৰেমগীত। সৰোজিনীয়ে বৰকৈ প্ৰশংসা কৰিলে।

এতিযা শিক্ষকজনে ঘনাই তেওঁলোকৰ ঘৰলৈ আহ-যাহ কৰিবলৈ ধৰিলে আৰু প্ৰেমমূলক কবিতাৰ মাধ্যমেৰে নিজৰ ভালপোৱা প্ৰকাশ কৰিবলৈ ধৰিলে। শিক্ষকজনে মন কৰিলে যে, প্ৰেম সম্পৰ্কীয আলোচনা সৰোজিনীয়ে ভাল পায। সেযে তেওঁ বিভিন্ন ধৰণে প্ৰেমৰ মাহাত্ম্য বৰ্ণনা কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ ক'লে "প্ৰেম সৌন্দৰ্যৰ নিজৰা মুক্তিৰ দুৱাৰ, শান্তিৰ আহ্বান, ব্ৰহ্মাৰ সত্ত্বা" ইত্যাদি। সৰোজিনীয়ে একো বুজা নাছিল যদিও, শুনি থকাৰ আগ্ৰহ ক্ৰমে বাঢি গৈছিল।

এদিন সৰোজিনীয়ে শিক্ষকক সুধিলে, "কেতিযাও নেদেখা ব্যক্তিৰ লগতো প্ৰেমৰ সম্পৰ্ক হব পাৰেনে বাৰু?"

যুবকে তেওঁৰ মুখলৈ চাই ক'লে, "নিশ্চয়, স্বৰ্গীয় প্ৰেমে কি কৰিব নোবাৰে।"

সৰোজিনীয়ে আকৌ সুধিলে, "এজন মানুহৰ বিষয়ে একো নজনাকৈ তেওঁলৈ প্ৰেমভাব উপজিব পাৰেনে ?"

শিক্ষকে ক'লে, "অসম্ভৱ নহয, কাৰণ প্ৰেমৰ গীত আমাৰ চিত্ত-মনৰ অগ্নি-স্বৰূপ—সেযা ঈশ্বৰৰ লীলা।"

সৰোজিনীযে সুধিলে, "নেদেখা-নজনা ব্যক্তিৰ প্ৰতি থকা প্ৰেম সফল হযনে ?"

শিক্ষকে ক'লে, "নিশ্চয হয। তাৰ উদাহৰণ মযেই।"

সৰোজিনীযে ক'লে, "আপুনি কোনোবা এজনক দেখা নাই, তেওঁৰ বিষযে একো শুনা নাই অথচ প্ৰেমত পৰিছে। তেনে ক্ষেত্ৰত সেযা প্ৰেম সফল হৈছেনে ?"

তেওঁ উৎসাহেৰে উত্তৰ দিলে "এৰা, এতিযাতো সফল হৈছে। দেখা শুনা হোৱাৰ আগৰে পৰা তোমাৰ প্ৰতি মোৰ প্ৰেম জন্মিছিল। আৰু এতিযা সেযা সফলো হৈছে। এই সকলো ভগবানৰে মহিমা।"

সৰোজিনীযে খঙেৰে উত্তৰ দিলে, "যিহকে পায তাকে নকব। মোৰ আপোনালৈ এধানমাণো আকৰ্ষণ নাই।"

আচৰিত হৈ তেওঁ ক'লে, "স্বৰ্গীয প্ৰেমৰ, পবিত্ৰ প্ৰেমৰ নিন্দা নকৰিবা সৰোজিনী।"

সৰোজিনীযে ক'লে, "মই প্ৰেমৰ নিন্দা কৰা নাই, কিন্তু মই আন এজনক মোৰ প্ৰেম অৰ্পণ কৰিছো।"

যুবকে সুধিলে, 'সেই ভাগ্যবান জন কোন ?"

সৰোজিনীযে উত্তৰত ক'লে, "তেওঁ ভাগ্যবান, ধনবান সুকোমল, পণ্ডিত আৰু যোগ্যবান। ক'ত তেওঁ আৰু ক'ত আপুনি।"

হাঁহি হাঁহি শিক্ষকে ক'লে, তেওঁ তোমাক ভাল পাযনে ?"

"তাকে জানিবলৈকেতো মই আপোনাক সুধিছিলো। তেওঁক মই কাহানিও দেখা নাই, তেওঁৰ বিষযে একো শুনাও নাই"—সৰোজিনীযে উত্তৰ দিছিল।

যুবকজনে খিলখিলাই হাঁহি ক'লে, "তোমাৰ প্ৰেম নিশ্চয় সফল হব।"

তেওঁ গুচি গ'ল। লাহে লাহে সৰোজিনীহঁতৰ ঘৰলৈ অহা তেওঁ বন্ধ কৰিলে।

8

চাৰি পাঁচ বছৰ পাৰ হৈ গ'ল। সৰোজিনীয়ে ইমান বছৰে সুন্দৰ, সুকোমল, ধনবান আৰু পণ্ডিত স্বামীৰ প্ৰতীক্ষাত কল্পনা ৰাজ্যত বিচৰণ কৰিয়ে কটালে। তেওঁ কাল্পনিক স্বামীৰ হাতত ধৰি লাহে লাহে আগবাঢ়ে। তেওঁ যেতিয়া দূৰৈৰ পৰা মাতে, সৰোজিনীয়ে মূৰ দোঁৱাই কাষত থিয় হয়গৈ, তাৰ পাছত দুয়ো মিঠা মিঠা কথাত বিভোৰ হৈ পৰে। তেওঁৰ স্বামীয়ে তেওঁৰ চুমা গ্ৰহণ কৰে, আৰু দুয়ো একাত্ম হৈ যায়। বাস্তবৰ কঠুৱা সত্যৰ পৰশত সৰোজিনীৰ স্বামী কিছুপৰৰ বাবে বিলীন হৈ যায়, কিন্তু চকুজাপ খোৱাৰ লগে লগে পুনৰ সুস্পষ্ট হৈ উঠে। এয়া কেবল কল্পনাহে কল্পনা।

সৰোজিনীৰ মাক-দেউতাকে ক্ৰমে বোজা হৈ পৰা সৰোজিনীক ঘিণ কৰিবলৈ ধৰিলে। কাম-কাজ নকৰাকৈ বহি শুই থকাৰ অৱস্থা সেইখন ঘৰৰ নাছিল। আৰু আনেও সৰোজিনীক তেনে ৰূপত চাবলৈ টান পাইছিল। সেই কাৰণে মাকে দেউতাকক কৈছিল, "ছোৱালীৰ বিয়া পতাই উচিত। ইয়াত তাই ৰাণী হৈ আছে, আমি তাইক এইদৰে বহুৱাই বহুৱাই খুৱাব নোৱাৰো। আপুনি আৰু তাই 'জাজ'ৰ বাবে অপেক্ষা কৰিছে। আৰু কিমান বাট চাব? বাট চাওতে চাওতে ছোৱালী বুঢ়ী হব। ঠিক আছে, মোৰনো কবলৈ কি?

দেউতাকেও মাকৰ লগত একমত হয়। সেই সময়ত এজেণ্টজনকে বিয়া কৰাব পাৰিলেহেতেন। ধনীও আছিল, স্বাস্থ্য-পাতিও ভাল আছিল, দেখিবলৈ ও বিশেষ বেয়া নাছিল। গোমস্তাজনো ভাল আছিল। কিন্তু ছোৱালিয়ে আকৌ ডাঙৰ মানুহহে বিচাৰে। এতিয়াতো আৰু কোনো নহাই হ'ল।

এইবোৰ কথাশুনি সৰোজিনীৰ বেয়া লাগে। নিৰাশাই তেওঁক আবৰি ধৰে। তেওঁ নতুন নতুন কাপোৰ আৰু ফুলৰ হেপাহ কৰে। মাক তেওঁৰ প্ৰতি বিৰূপ হৈছিল, কিন্তু দেউতাকে মুখেৰে একো নকয়। এতিয়া তেওঁ গা ধুবলৈ চাবোন এটুকুৰাও নেপায়। ক্ৰীম, পাউদাৰ সনাৰ সলনি তেওঁ এতিয়া বেচি সময় ৰান্ধনি-ঘৰৰ ধোবাৰ মাজতেই কটাব লগীয়া হ'ল। মাকে এতিয়া কামত খটুবাবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ গাৰ কাপোৰো ফাটিবলৈ ধৰিছিল।

ৰান্ধিবাঢ়ি তেওঁ কেতিয়াও ভাল নেপাইছিল কিন্তু এতিয়া ৰান্ধিবলে বাধ্যহৈ তেওঁৰ অবস্থা অসহনীয় হৈ উঠিছিল। তেওঁ মাথোন কল্পনাৰ পৃথিবী খনত কাল্পনিক স্বামীৰ সহযোগহে কামনা কৰে।

কাম কৰি কৰি লাহে লাহে তেওঁ কঠোৰ বাস্তৱজীৱনৰ আভাস পালে। তেতিয়া তেওঁ উপলব্ধি কৰিলে যে জীৱন কেৱল স্বপ্ন আৰু কল্পনাই নহয়। জীৱন পাথৰতকৈও অধিক কঠোৰ। এই সত্য তেওঁৰ লগৰীয়াহতে আগতেই চিনিছিল, সেয়েহে মনেবিচৰা স্বামীৰ চিন্তা এৰি নলিনীয়ে গোমস্তাজনক গ্ৰহণ কৰিছিল, আৰু পদ্মাক্ষীয়ে ইঞ্জিনীয়াৰজনক। লীলাবতীৰ বিষয়ে সৰোজিনীয়ে একো গম পোৱা নাছিল। তেওঁ বিয়াৰ প্ৰস্তাৱ লৈ অহা সকলৰ কথা চিন্তা কৰিছিল, কিন্তু এতিয়া আৰু তাৰ পৰা একো লাভ নাই। তেওঁ গোমস্তা, এজেণ্ট বা ব্যৱসায়ীৰ পুত্ৰৰ পত্নী হোৱা হলেই, তেওঁবিলাকে তেওঁক সুখত ৰাখিলেহেতেন আৰু মৰম কৰিলেহেতেন। সেইবোৰ ভাবি ভাবি তেওঁ কেতিয়াবা চকুপানী টুকিছিল।

মাকে তেওঁক দৰা পাবৰ কাৰণে সোমবাৰৰ ব্ৰত পালন কৰিবলৈ উপদেশ দিছিল। তেওঁ প্ৰত্যেক সোমবাৰে মন্দিৰলৈ গৈ প্ৰদক্ষিণ কৰিবলৈ ললে। এদিন সোমবাৰে তেওঁ দেখিলে—লীলাবতী শিক্ষক-জনৰ লগত আহিছে। দুয়োকো একেলগে দেখি সৰোজিনী স্তব্ধ হৈ গ'ল। লীলাবতীয়ে সৰোজিনীৰ হাতত ধৰি ক্ষমা খুজি ক'লে, "ধুমধাম নোহোৱাকৈয়ে বিয়াখন হ'ল, সেই কাৰণে কাকো নিমন্ত্ৰণ কৰা নহ'ল।"

সৰোজিনীয়ে একো নকলে আৰু কথাপাতিবলৈ লীলাবতীক নিজৰ ওচৰলৈ টানি আনিলে। কিছু সময় কথা পতাৰ পাছত দুয়ো

বান্ধবীয়ে বিদায় ললে। যোবাৰ পৰত শিক্ষকজনে এটা অৰ্থপূৰ্ণ হাঁহিৰে সৰোজিনীলৈ চাই গুচি গ'ল।

৫

মানুহৰ আশা-আকাঙ্ক্ষা ভৰিৰে গছকি নিষ্ঠুৰ কালে জীৱনটোক আগুৱাই লৈ যায়। সৰোজিনীয়ে এতিয়া বত্ৰিশ বছৰ বয়সত ভৰি দিলেছি।

এদিন সৰোজিনীয়ে মনোযোগেৰে নিজৰ ৰূপ নিৰীক্ষণ কৰিলে। নিজৰ চেহেৰা দেখি কবনোবাৰাকৈয়ে সৰোজিনীৰ মুখৰ পৰা ওলাল— "হে ভগবান!" তেল শেষ হৈ যোৱা চাকিৰ ঢুমাই কোঁচখাই যোৱা শলিতাডালিৰ দৰে সৰোজিনীৰ মুখত বয়সৰ ৰেখাবোৰ পৰিছে।

ৰাতি আঠাযে শোৱাপাটিত পৰাৰ পাছত সৰোজিনীয়ে চাকিৰ কাষত বহি আপোন ভাবত বিভোৰ হৈ আছে। এই সময়ত চাহ দোকানী কোন্তি আহি ওলাল। এই ঘৰলৈ সি অবাধে যি কোনো সময়তে আহিব পাৰে, কাৰণ ঘৰৰ আটাইৰে তাৰ ওপৰত অগাধ বিশ্বাস।

কোন্তি অকলশৰীয়া, বিয়াবাৰু কৰোৱা নাই। সৰোজিনীয়ে বুজন হোৱাৰে পৰা কোন্তিক চাহৰ দোকানত বহি থকা দেখি আহিছে। তামোল খাওতে খাওতে তাৰ চেহেৰা আৰু কুৎচ হৈ পৰিছে। কোন্তিক কোনোবাই বিয়াৰ কথা সুধিলে কয়, "তোমালোকেই বিয়াবাৰু কৰাই সুখেৰে থাকা মোৰ হলে এযাই সুখ।"

সৰোজিনীৰ ওচৰত বহি কোন্তিয়ে সুধিলে, "সৰোজিনী চাকিৰ কাষত বহি তুমি কি সপোন দেখিছা?"

সৰোজিনীয়ে উত্তৰ দিলে, "টোপনি অহা নাই, সেযেহে বহি আছো। মাক মাতোনে?"

"নেলাগে নেলাগে"—চোতালত পিক্ পেলাই কোন্তিয়ে ক'লে, "তুমি আৰু এইদৰে কিমান দিন অকলে থাকিবা সৰোজিনী?"

প্ৰশ্নৰ অৰ্থ বুজিও নুবুজাৰ ভাওজুৰি সৰোজিনীয়ে ক'লে, "নবহো বাৰু, এতিয়া শোওগৈ।"

সি পুনৰ প্ৰশ্ন কৰিলে, "অকলে থকাটো জানো উচিত ?"

সৰোজিনীয়ে ক'লে, "তুমিওতো অকলশৰীয়া।"

কোন্তি অলপ অপ্ৰস্তুত হ'ল। অলপ পৰৰে ক'লে, "মোৰ কথা বেলেগ।"

সৰোজিনীযে ক'লে, "মোৰো কথা বেলেগ। এইবোৰ ভাগ্যৰ খেলা।"

দুযো কিছুপৰ মনে মনে থাকিল। আজি সৰোজিনীৰ সকলো আশা, সকলো কামনা চকুলো হৈ ববলৈ ধৰিলে। ৰুদ্ধ কণ্ঠেৰে সৰোজিনীযে ক'লে, "কোন্তি ককাইদেউ, এযা সকলো মোৰ বাবে ভগবানৰ অটল বিধান।"

কোন্তিযেও কলে, "এৰা, এই সকলো ভগবানৰ খেলা।" কিছু সময় পাছত কোন্তিযে কিবা কব খুজিলে, কিন্তু ডিঙিব কাষলৈকে আহি সেই কথা থমকি ৰ'ল। সৰোজিনীযে সুধিলে, "কিবা কব খুজিছানেকি ?"

"একো নাই।'

অলপ পাছত সবোজিনীযে সুধিলে, "নিশা কিমান হ'ল ?"

"বাৰ বাজি গল।"

"বাৰ বাজি গল।"

"হু।"

সি উঠিল, এটা দীৰ্ঘনিশ্বাস পেলাই কিবা কব খুজিলে কিন্তু কব নোবাৰিলে। এক অস্পষ্ট ধ্বনি উঠি মাব গ'ল।

তেওঁ সুধিলে, "কি ?"

"একো নহয, শুই থাকাগৈ।"

"মই শোওগৈ, তুমিও যোবাগৈ।

"তুমি বিছনাত পৰিলেহে মই যাম। ৰাতি অকলে বহি থকা উচিত নহয।"

তেওঁ চাকিটো লৈ থিয হ'ল। কোন্তিযে দীঘলকৈ এটা হুমুনিযাহ কাঢ়িলে। তেওঁ কোঠালৈ সোমাই আহি দুবাৰ বন্ধ কৰি দিলে।

চাকিটো লৈ তেওঁ বন্ধ ছুবাৰৰ কাষতে থিয় হৈ ৰ'ল। এক নিঃশব্দতা। এক দুঃসহ নিঃসঙ্গতা॥ এক দীৰ্ঘনিশ্বাস॥। চাকিটো নুমাই থাকিল। তেওঁ দুৱাৰ খুলিলে।

কোন্তি মূৰ্তিৰ দৰে থিয় হৈ আছিল। তেওঁ লাহে লাহে সুধিলে, "তুমি এতিয়াও যোৱা নাই?"

কোন্তিয়ে সুধিলে, "তুমি এতিয়াও শোৱা নাই?"

আকৌ কিছুপৰ নিমাত।

তেওঁ সুধিলে, "নোযোৱা নেকি?"

কোন্তিয়ে ক'লে, "নোশোৱা নেকি?"

আকৌ কিছুপৰ নিস্তব্ধতা।

দুখোজ আগবঢ়াই কোন্তি আকৌ থিয় হৈ ৰ'ল। সি সোঁভৰিখন দাড়িৰ খুজিও আকৌ নমাই থলে।

সৰোজিনীয়ে ক'লে, "নোযোৱা নেকি?"

সি ক'লে, "নোশোৱা নেকি?"

"হু।" তেওঁ ক'লে।

"হু।" সি ক'লে।

মাওনৰ কাহিনী

—তকষী শিৱশঙ্কৰ পিল্লেই

"মা, দেউতা আজিও নাহে নেকি?—প্ৰাৰ্থনাৰ মাজতে ত্ৰেস্যাই মাকক সোধে।

প্ৰাৰ্থনা কৰি থকাৰ সময়তো মৰিয়াৰ মনটো আছিল ঘাটৰ নাওৰ শব্দলৈ। তেওঁ ক'লে, "আহিব সোণজনী, আজিয়েই আহিব।"

মৰিযাই সেইদিনাৰ কাৰণে প্ৰাৰ্থনা সামৰিলে। পোৱা খাদ্যখিনিৰ কাৰণে কৃতজ্ঞতা জনালে। ত্ৰেস্যাই দোহাৰিলে। হাত প্ৰসাৰিত কৰি থকা, মূৰটো এপিনে হলাই থকা, কাপোৰ অলপ ঢিলা হৈ পৰি থকা, শুদা পেটৰ আধামেলা ওঠৰ আধা মুদ খোৱা চকুহালিৰে খুটাত ওলমি থকা আকৃতিলৈ ধ্যানমগ্ন হৈ চাই থাকিল। স্নুমাৰ খোজা বন্তিৰ শিখাত সেই আকৃতিৰ ওঠজুৰি কঁপি উঠা যেন লাগিল। ঈশ্বৰে তেন্তে কিবা কব খুজিছে! "দয়া কৰি আমাক ৰক্ষা কৰা,"—আকৌ সেই প্ৰাৰ্থনা! ত্ৰেস্যা নিৰৱে আছিল।

ওচৰত শুই থকা বোছাই কিবা বিৰবিৰাই উঠিছিল। ত্ৰেস্যাই পুনৰ সুধিলে, "দেউতা যদি নাহে তেনেহলে আমি খাম কেনেকৈ?"

মাকে ক'লে, "আহিব সোণ।"

চাকি স্নুমাব খুজিছে। মৰিযাই চাকিটো তুলি লৈ এবাৰ একতীযা কৰি দিলে। নিশা গভীৰ হৈ আহিল। বৰষুণ পৰিব ধৰিলে। বতাহ বলিব ধৰিলে।

সিহঁতে নিৰৱে প্ৰাৰ্থনা জনালে। সেই প্ৰাৰ্থনা এতিযালৈ অলিখিত হৈ আছে। চাৰি পাঁচ ফুট দ জলাশয আৰু নৈৰ গতিৰ বিপৰীতে যাব লাগে,—তেনেধৰণে একেবাৰে পাহাৰৰ নামনিলৈ। জলাশযৰ সীমা দেখা নেযায। সহাযৰ বাবে লগত এজনো মানুহ নাই। নৈত চাকনৈযাও আছে। হাতৰ বাঁহডোখৰ যদি ভাঙি যায, তেনেহলে? মৰিযাই যীচুৰ চৰণযুগল সাবটি ধৰিলে। সিহঁতৰ দুজনী ছোৱালীও আছে।

ত্ৰেস্থাই পুনৰ সুধিলে, "দেউতা এই বৰষুণৰ মাজত কতবা আছে? বৰষুণৰ পানীত তিতিলে জ্বৰ নহবনে?"

মৰিয়াই চকুহালি মেলিলে। তাতো জানো কম পানী আছে?

চাকিটো এতিয়াই নুমাই যাব। ঘাটত নাও অহা শব্দ শুনিবলৈ বুলি মাক-জীয়েকে বাহিৰৰ পিনে চালে।—ঘন অন্ধকাৰ। একো দেখা পোৱা নেযায়।

"মা, দেউতা—!"

"সোণ ত্ৰেস্থা!"

বাহিৰত কোনোবাই মাতিছে।

"অলপ সৌ চাকিটো দেখুবাচোন সোণজনী।"

"চাকি নুমাই গৈছে, দেউতা।"

ত্ৰেস্থাই দ্বিতীয়বাৰ চাকিলৈ বাৰান্দালৈ আহিল। কিন্তু সেয়া পুনৰ নুমাই থাকিল।

মাওন বাৰান্দালৈ আহিল। হাতত এডাল লাঠি আৰু ডাঙৰ এটা টোপোলা।

"চাকিটো দেখুবা, সোণ!"

"জুইশলা নাই, দেউতা!"

ত্ৰেস্থাই দেউতাকৰ ডিঙিত সাবটি ধৰিবলৈ এন্ধাৰত হাতেৰে খেপিযাইছিল। কিন্তু দেউতাক ক'ত উবাদিহ পোৱা নাই। ৰোছাও সাৰ পালে। তায়ো দেউতাকক চিঞৰি মাতিলে। তেওঁক ধৰিবলৈ গৈ ৰোছাৰ মূৰ ত্ৰেস্থাৰ ওঠত খুন্দা খালে।

"চৌকাতো জুই নাই নেকি?"—মাওচ্চনে সোধে। আজি তেন্তে ঘৰত জুই জ্বলা নাই। মাওচ্চনৰ মগজু গৰম হৈ উঠে। আজি চৌকা জ্বলাই নাই।

"আজি মোৰ বাছাহঁতে একো খোৱা নাই? তুমি সিহঁতক একো দিযা নাই।"

মাওচ্চন তিতিছিল। প্ৰথমতে ৰোছাই তেওঁক সাবটি ধৰিলেগৈ। তেওঁ ৰোছাক কোলাত তুলি ল'লে।

"সিহঁতক পুৱা আৰু আবেলি খাবলৈ দিলো। ৰাতিৰ কাৰণে

একো নাছিল।" মৰিযাই কৈ গ'ল, "চুবুৰীয়াৰ পৰা ছোবালী হতে কিবাকিবি পাইছে। আজি ক'তো একো কাম নহল। পুবাৰ পৰাই বৰষুণ হৈ আছে।"

"তেন্তে তুমিও একো খোবা নাই?" মাওচ্চনে ঘৈনীযেকক সোধে।

"নাই।"

ছোবালীজনীক বহুবাই থৈ মাওচ্চনে জুইশলা আনিবলৈ গ'ল। মাজনিশাহে ঘৰত পোহৰ পৰিল। তাব পিচতো সিহঁত শোবা নাছিল, পতি-পত্নীযে কথা পাতিছিল।

গিৰীযেকে ক'লে, "তিনি টকা দিলে। তাব পিচত মটৰত উঠি তেওঁলোক এর্ণাকুলামলৈ গুচি গ'ল।"

"আৰু এই চাৰি অনা?"

"পালৈত কফি খাবলৈ দিছিল। খুন্দি খোবা শস্য নাছিল। মই কফি নেখালো।"

"চাউল ক'ৰ পৰা "

"ৰাস্তাৰ খৰচৰ পৰা মই বচাইছিলো।"

"কিমান আছে?"

"দুপোবা।"

মৰিযাই মাওচ্চন যোবাৰ পিচত ঘটা সকলো কথা ক'লে। দুদিন পাতৰ থোঙা সাজিবলৈ মট্টকাট্টলৈ গৈছিল। ন অনা পাইছিল। এদিন তৰপ্পুৰমত চাউল খুন্দিবলৈ গৈছিল। এদিন চাৰিটা নাৰিকল বেচিছিল। আজি পিচে বৰযুণ দি থকাত বাহিৰলৈ ওলাবই পৰা নাই।

"মই ছোবালী দুজনীক শুদাপেটে ৰখা নাই।"

"তথাপিতো ভোকতে আছে।"

পুনৰ নিস্তব্ধতা। কিন্তু সেযা নিদ্ৰাৰ নিস্তব্ধতা নাছিল, চিন্তাবহে আছিল। সেই নিস্তব্ধতা যি কোনো মুহূৰ্ততে সৰব হোবাব সম্ভাবনা আছিল।

"এতিযা কিমান হব?"

"চৈধ্য।"

"এই গোটেইখিনি পইচা দি দিবা নেকি ?"

"নহনো কি। এবছৰত এইখিনিযেই হৈছে। তাইৰ বয়স আঠ-বছৰ হোৱা নাই জানো ? পাঁচ সাত বছৰ আৰু বাকী আছে।"

অলপ সময় মনে মনে থকাৰ পিচত মাওচ্চনে ক'লে, "দহ পইচা বেচি দিব পৰামানেই বেচি ভাল, কিয়নো তেতিয়াহলে ভাল দৰা পোৱা যাব। এৰা, আমি কষ্ট সহ্য কৰিবই লাগিব।"

মৰিয়া একমত হ'ল। ভবিষ্যতৰ বিষয়ে ভাবি ভাবি দুয়ো নিদ্ৰাৰ কোলাত অচেতন হৈ পৰিল। সেই পতি পত্নী হালে সপোন দেখিছিল জীয়েকৰ বিয়া তাইৰ ঘৰ

ৰাতিপুৱাৰ লগে লগে মাওচ্চন অৰচ্চৰাত উপস্থিত হলগৈ। চাক্কোক লগপাবলৈ তাত চাৰি-পাঁচজন মানুহ ইতিমধ্যে বৈ আছেগৈ।

চাক্কো সেই অঞ্চলৰ ধনী মানুহ। তেওঁৰ বহুতো মাটি আৰু খেতি পথাৰ আছে। তেওঁৰ ধন সম্পদ সম্পৰ্কে বহুতো কাহিনী আছে। তেওঁ অহঙ্কাৰী নহয়, সহানুভূতিশীল। সদায় মিঠামাতেৰে কথা পাতে। আনৰ প্ৰতি ঘিণভাৱ দেখুওৱা এটা শব্দও তেওঁৰ মুখৰ পৰা নোলায়। ঈশ্বৰ ভক্তিৰ কথা যদি জানিব খোজে, তেনেহলে দেখিব তেওঁ প্ৰতি দেওবাৰে গীৰ্জালৈ যায়। ঈশ্বৰক নোসুঁৱৰাকৈ কোনো কাম নকৰে। অলপত এটা গীৰ্জাঘৰৰ কাৰণে এহেজাৰ টকা দান দিছে।

চাক্কোৰ টোপনি ভাঙিলত, বাহিৰলৈ আহি মাওচ্চনক দেখিলে—

"কেতিয়া আহিলা মাওচ্চন ?"

"কালি, ৰাতি।"

মাওচ্চনৰ চাক্কোৰ লগত অকলে কথা পাতিবলগীয়া আছিল। কিন্তু চাৰি-পাঁচজন মানুহ তাত বহি আছিল। তেওঁক লগ পাবলৈ আৰু মানুহ আহিযেই আছে। মাওচ্চনৰ বেয়া লাগিল।

চাক্কোচ্চনক কফি খাবলৈ জীয়েকে মাতিলে। বহি থকা মানুহবোৰক এৰি চাক্কোচ্চন কফি খাবলৈ গ'ল। লগত মাওচ্চনো আছিল। অলপ পিচত মাওচ্চন উভতি আহিল। তেওঁৰ মুখত

তেতিয়া এটি উজ্জ্বলতা। এটা বিৰাট তৃপ্তি। তেওঁ চাক্কোক তিনিটা টকা দিছে। এনেদৰে তেওঁ ত্ৰেস্যাৰ বিয়াৰ কাৰণে চৈধ্য টকা গোট খুৱাই কিছু সন্তোষ পাইছিল।

চাক্কোৰ ঘৈনীয়েকে মাওচ্চনক অলপ কাঠ ফালিবলৈ মাতিলে। কাঠ ফলাৰ পিচত চাক্কোয়ে নিজৰ কামৰ কাৰণে মাতি নিলে। পথাৰত হাল লগোৱা হৈছে। চাক্কো তালৈ যাব লাগে। নাওবোৱা দায়িত্ব মাওচ্চনৰ।

নাবেৰে গৈ থকাৰ সময়ত মাওচ্চনে চাক্কোৰ প্ৰসিদ্ধিৰ কথা বখানি গৈছিল। গোটেই পালৈত চাক্কোক আটায়ে জানে।

মাওচ্চনে চাক্কোৰ ছোৱালীৰ কাৰণে এটা দৰা চাইছে। বৰ ধনী, বাগিচা আছে।

"ভাবি চাব,"

"ভাবি চাম,"—চাক্কোৱে ক'লে।

খেতিপথাৰৰ পৰা অহাৰ পিচত গাই গৰুক ঘাহ খুওৱাৰ কাম মাওচ্চনক দিয়া হ'ল। সেয়া কৰাৰ পিচত নাৰিকলৰ পাত ঠিকঠাক কৰিলে। আকৌ দহমোন চাউল আনিব লাগে,—ইত্যাদি বহুত কাম। এনেদৰে গধূলি হ'ল।

মাওচ্চনৰ থিয় হৈ থাকিবলৈকে টান যেন লাগিছিল, ইমান ভাগৰ লাগিছিল। ৰান্ধনিঘৰৰ ওচৰলৈ গৈ অলপ তপত পানী বিচাৰিলে। পানী এতিয়া তপতোৱা নাই। ভাত উতলি আছে। সেই সময়তে চাক্কো সেইখিনি পাইছিলগৈ।

"আৰে, এতিয়া জানো পানী খোৱাৰ সময়?"

অলপ বিৰক্তিৰে মাওচ্চনে ক'লে,—"একো নহয়। অলপ ভাগৰ"

"দুপৰীয়া পেট ভৰাই খোৱা নাই?"

"একো খোৱা নাই।"

"কিয়?"

"ঘৰত একো নাছিল"

"বাৰু এই কামিলাবোৰক হাজিৰাৰ কানচ দি দিয়া।"

বানচ দিওতে দিওতে গধূলি ভালেখিনি হ'ল।"

চাকোৰ প্ৰাৰ্থনাৰ পৰ হ'ল। মাওচ্চনে পিঠি পোনাবলৈকে সময় পোৱা নাই। মনতো একাগ্ৰতা নাছিল। মূৰ খজুৱাই খজুৱাই মাওচ্চনে চাকোৰ পিচে পিচে গৈ থাকিল।

কিয, তুমি নোযোৱা ?"

"অলপ ধান ”

"চাউল ! কি কাৰণে ?"

"ছোৱালীহঁতৰ কাৰণে ঘৰত একো নাই।"

"মই প্ৰাৰ্থনা কৰি আহো।"

মাওচ্চনে ভাবিলে ছযসেৰ ধান বিচাৰিব। চাৰিসেৰ কামৰ বানচ হিচাপে আৰু দুসেৰ আজিৰ আহাৰৰ বাবে।

২

এতিযাই কাৰোবাক পালৈত পঠুছাই দিবলৈ মাওচ্চন যাব লাগিব, কিন্তু দেহৰ শক্তি ক্ৰমে বহুত টুটি আহিছে। সকলোৱে কয যে—সি কাম কৰিব নোৱাৰে।

মাওচ্চনে মানুহবোৰক কয, "মোকো কামলৈ মাতিব।"

আন কাকো নেপালেহে মানুহে মাওচ্চনক মাতে। তাক কিবা দিবলৈ হ'লে, মানুহবোৰে বেচি দিযা যেন পায। তথাপি মাওচ্চনে হিচাপ কৰিযেই আছে। চাকোৰ ঘৰত মাওচ্চনে কৰিব পৰা বহুতো সৰু সুৰা কাম আছে। কতো কাম নেপালে, তালৈকে যায। সকলো কাম কৰি উঠি চাৰি সেৰ ধান খুজি নিযে। এনেদৰে দিন যায। কিন্তু এইদৰে দিন নিযাই কি লাভ ?

কানি-কাপোৰ লব লাগে, তেল লব লাগে, গীৰ্জাঘৰত চান্দা দিব লাগে, ছোৱালীহতক পঢ়ুবাব লাগে,—এই সকলোবোৰ চাকোচনৰ সহাযত চলে। আনহাতে কাৰোবাৰ বেমাৰ-আজাৰ হ'লে, সেৱা-শুশ্ৰূষাৰ বাবেও মাওচ্চনকে মতোৱা হয। তেওঁ নহলে আমি কি কৰিলোহেতেন।

"মযো তাকেই ভাবো।"

"এৰা, কি কৰিলোহেতেন ?"

চাক্কোচন সিহঁতৰ বাবে ৰক্ষাকৰ্তা দেবতা যেন হৈছে। কিমান দয়া। কিমান ঈশ্বৰভক্তি।

বেচেৰাৰ একমাত্ৰ সপোন,—ছোৱালীজনীৰ জীবন সুন্দৰ কৰি তোলাৰ। তেওঁৰ কামৰ পৰাই বুজিব পাৰি,—তেওৰ জীবন-সুঁকুৰ পৰিচয়। শিশু উপজিল, হাতভৰি লৰালে, পৰিল, বহিল, আঠু কাঢ়িলে আৰু এনেদৰে ডাঙৰ হৈ আহিল। অকণি ছোৱালীহঁত লাহে লাহে ডাঙৰ হ'ল। এতিয়া কিতাপ-চিলেঠ লৈ স্কুললৈ যায়।

সিমানেই নহয়। কিছুদিন পিচত যেতিয়া আৰু ডাঙৰ হব, তেতিয়া সিহঁতৰ জীবনৰ লগত আৰু এটা হিচাপ জড়িত হব,—যি হিচাপ জীবন জুৰি হয়তো নিমিলিব। সেই কথা তাৰ মনত অঙ্কিত হৈছে। দিন যোৱাৰ লগে লগে সেই হিচাপ বাঢ়ি আছিল। মাওনে চাক্কোৰ হাতত নিতৌ অলপ নহয় অলপ জমা দিয়ে। সেই ধন বাঢ়ি বাঢ়ি নব্বৈ টকামান হৈছিল।

আমাৰ জীয়ৰী আছে,—এই দায়িত্বজ্ঞানে তেওঁক জীয়াই থকাৰ প্ৰেৰণা যোগাইছিল। সেই ছোৱালীহঁতৰ কাৰণে জীয়াই আছে, মাত্ৰ সিহঁতৰ কাৰণে। প্ৰতিদিনে গধূলি পতি-পত্নীয়ে হিচাপ কৰি যায়।

পত্নীয়ে পতিক সোধে, "কিমান টকা দিলে এটা সাধাৰণ দৰা পোৱা যাব,—যাৰ থকা ঘৰ এটা থাকিব।"

তেওঁ সোধে, "ইমান ধন গোটা খুৱাবলৈ কিমান দিন লাগিব ?"

এনেদৰে তেওঁ ছোৱালীহঁতৰ কাৰণে ধন জমাই গৈছিল। এইভাবে তেওঁলোকক আনন্দও দিছিল। ভোকত থাকিলেও তেওঁলোকে মুখেৰে 'আহ' শব্দটোও উচ্চাৰণ নকৰিছিল। এটা আবেগৰ উত্তেজনাতে তেওঁলোকে দিন কটাইছিল, কাৰণ ছোৱালীৰ বিয়াৰ কাৰণে তেওঁলোকৰ হাতত ক্ৰমে ধন গোট খাই আহিছিল।

মাওচ্চনৰ কৰ্মতৎপৰতাৰ কথা গাওঁখনতে জনাজাত হৈ পৰিছিল।

ত্ৰেস্যাই নিতৌ দেউতাক-মাকে পতা কথা শুনিছিল। দিনে দিনে তেওঁলোকৰ জমাধন বাঢ়ি আহিছিল। কেতিয়াবা তেওঁলোকৰ

হিচাপত ভুল লাগিছিল। চাৰি আৰু তিনি গোট খুৱাই আঠ ধৰিছিল। ত্ৰেস্যাই জানিছিল তেওঁলোকৰ হিচাপ ভুল হৈছে। তাইৰ ইচ্ছা হৈছিল শুধৰাই দিবলৈ, কিন্তু ওঠৰ পৰা শব্দ বাহিৰলৈ ওলোৱা নাছিল। বয়স কম হলেও তাই তিৰোতাহে।

তথাপি ত্ৰেস্যাৰ অভিমান আছে, ধৈৰ্য্যও আছে। সিহঁতৰ অবস্থা ইমান বেয়া নহয়। মাছবেচোতা 'তোমা'ৰ জীয়েকে এদিন কৈছিল, "আমি দুখীয়া।"

ত্ৰেস্যাই কৈছিল —"আমি দুখীয়া হলো বুলি, সকলোতো নহয়।"

তাইৰ কথাৰ অৰ্থ নুবুজিযেই চাক্কোৰ জীয়েকে হাঁহি উঠিছিল। ত্ৰেস্যাই নিজৰ কথাষাৰ দোহাৰিছিল।

এৰা, ত্ৰেস্যাই বুজি পায় সেই কথাৰ অৰ্থ। আনৰ মগজুৱে সেই কথা বুজিব নোৱাৰে।

এদিন দুপৰীয়া ত্ৰেস্যাই লগৰীয়াহঁতৰ লগত স্কুলৰ সমুখত খেলি আছিল। এনে সময়তে সিহঁতে বেণ্ডৰ মাত শুনিবলৈ পালে। শব্দ শুনি সিহঁতে ঘৰৰ পিনে দৌৰিলে এখন বিয়াৰ শোভাযাত্ৰা সেয়া।

বিয়া কৰাই উঠি তেওঁলোক গৈ আছিল। মৰিয়াই তেওঁলোকক চিনি পায়। তেওঁ কলে, "সেয়া আমাৰ ঘৰৰ ওচৰৰে আন্না। লৰাজন আবিচেৰিৰ।" কইনাই তেওঁলৈ চালে, তেওঁ হাঁহিলে।

ত্ৰেস্যাই সুধিলে, "যৌতুক কিমান?"

"মই নেজানো",—মৰিয়াই উত্তৰ দিলে।

ত্ৰেস্যাই বিয়াৰ শোভাযাত্ৰা চাই মূৰ্তিৰ দৰে থৰ হৈ ব'ল। তাইৰ মনত নানাধৰণৰ চিন্তাই চাকনৈয়াৰ সৃষ্টি কৰিব ধৰিলে। তাই যেন এই পৃথিবীত নাই, চাৰিওফালৰ কোনো বস্তুৰ ওপৰত যেন উপলব্ধি নাই। সকলো অপৰিচিত। তাইৰ মন জানো কলৈ উধাও হৈ গৈছে।

সকলোবোৰ লগৰীয়া আঁতৰি গৈছিল। অলপ দূৰ গৈ মৰিয়া বৈ গ'ল। তেওঁ ত্ৰেস্যাক মাতিলে। ত্ৰেস্যা সচেতন হ'ল। লৰ মাৰি লগৰীয়াহঁতৰ ওচৰ পালেগৈ। সিহঁতৰ এজনীয়ে ক'লে, "এইজনীয়ে তাতে থিয় হৈ হৈ বিয়াৰ সপোন দেখিছিল।"

দ্বিতীয়জনীয়ে সুধিলে, "দৰা পিচে ক'ৰ?"

তৃতীয়জনীয়ে সুধিলে, "যৌতুক কিমান ?"

ত্ৰেস্যাৰ খং উঠিল। তাই সকলোকে বকিলে। তেতিয়া আটাই-বোৰ লগৰ ছোৱালীয়ে হাঁহি দিলে।

ত্ৰেস্যাই ক'লে "হাঁহিছা কেলেই ? আমাৰ হাততো যৌতুকৰ ধন আছে। মোৰ মা-দেউতাই গোটাই আছে।" এই বুলি কৈ তাই তাৰপৰা গুচি গ'ল।

কেইবছৰমান পাৰ হ'ল। মাওচ্চনৰ হিচাপৰ ধন যথেষ্ট বাঢ়িল। লগতে বাঢ়িল ত্ৰেস্যাৰ শৰীৰ আৰু মন। এতিয়া তাই এজনী গাভৰু। সেই গোটোৱা ধন ওভতাই অনাৰ সময় আহিব ধৰিলে। তেওঁৰ জীয়েকৰ সমান বয়সীয়া ছোৱালীবোৰৰ মাক দেউতাক বিবুধিত পৰা দেখি মাওচ্চনৰ মনত সন্তোষ উপজিল,—তেওঁৰ জীয়েকৰ কাৰণে কিন্তু এটা ভাল দৰা পোৱা যাব।

যেতিয়া পতি-পত্নীয়ে হিচাপ কৰি থাকে, সেই সময়ত ত্ৰেস্যাৰ মনে বিশাল পৃথিবীত কিহবাৰ অন্বেষণত যাত্ৰা কৰে। কৰবাত তাইৰ কাৰণেও কোনোবা পুৰুষে অপেক্ষা কৰি আছে। তেওঁ বাৰু কেনেকুৱা হব ? এতিয়া কি বা কৰি আছে ? কামিজ টুপী পিন্ধি আহি তাইৰ ডিঙিত মঙ্গলসূত্ৰ পিন্ধাওতা জনৰ ছবি তাই মনৰ মাজত দেখিবলৈ পায়। শহুৰৰ ঘৰ। সেই ঘৰ বা কেনেকুৱা ? ঘৰ আৰু মাটি নিশ্চয় তেওঁলোকৰেই। তাই তেওঁলোকক মৰম কৰিব। শুশ্ৰূষা কৰিব তাৰ সলনি তেওঁলোকেও তাইক মৰম নকৰিবনে ? তাযো এদিন মাক হব।

ত্ৰেস্যাই এনেদৰে ভাবি থাকে। সেই অজ্ঞাত পুৰুষে তাইক টোপনিৰ পৰা জগালে তাই লাজতে মুঁছকছ যাব। কিমান বয়সত বিয়া হব বাৰু ? ষোলবছৰত বিয়া হোৱা লগৰ ছোৱালী দুই-এজনীৰ কথা তাইৰ মনত পৰে।

তাইৰ বয়স সোতৰ। মোৰ বয়সৰ কথা চাগে' দেউতাই নেজানেই। কিন্তু মা'ই হলে ঠিক জানে।

এদিন মৰিযাই মাওচ্চনক ক'লে, "এনেদৰে বহি থাকিলে নচলিব। ত্ৰেস্যাৰ সোতৰ বছৰ চলি আছে।"

"হু।" ত্রেস্যাই দীঘল হুমুনিয়াহ পেলায়।

মাওচ্চনে উত্তৰ দিয়ে, "মোৰ মনত আছে। মই বিচাৰি আছো। এটা লৰা বিচাৰি উলিয়াবহে লাগে নহয় জানো? দুই-চাৰি পইচা বেচি হলে আৰু ভাল হয়।

আৰু কিছুদিন পাৰ হ'ল। মাওচ্চন পাললৈ গৈছিল। উভতি আহি ক'লে, "লৰা পালো। ভাল ল'ৰা। কুৰি বছৰ বয়স। বিড়িও নেখায। একমাত্র লৰা। তাৰ এক একৰ মাটি আছে। অহা দেওৰাৰে ছোবালী চাবলৈ আহিব।"

মাকে সুধিলে, "কি দিব লাগিব?"

"পাঁচ হেজাৰ অনা।"

ত্রেস্যাই মনৰ চকুৰে যেন শহুৰেকৰ ভেটি মাটি ঘৰ সকলো দেখিলে। তেওঁৰ চাগে' দেউতাক-মাকো আছে। তেওঁৰ লগত সুখেৰে দিন কটাম।

পিচৰ দেওবাৰে ছোবালী চাবলৈ আহিল। তাই নিজৰ ভাবী পতিক দেখিলে। লৰাযো তাইক দেখিলো। ত্রেস্যা কৃতার্থ হ'ল।

বিয়া ঠিক হ'ল। যৌতুক পাঁচ হেজাৰ অনা ঠিক হ'ল। বিযাৰ তাৰিখো থিৰ কৰা হ'ল। গীৰ্জাঘৰৰ পুৰোহিতেও সেই তাৰিখ ঘোষণা কৰিলে। ত্রেস্যাৰ দেউতাকে আগৰ দেওতাবৰ দিনা যৌতুকৰ ধন পহুছাই দিবলৈ কথা দিলে।

ত্রেস্যা বৰ আনন্দিত হ'ল। তাইক লগৰীযাহঁতে ঠাট্টা কৰিবলৈ ধৰিলে। সমবযসী বিবাহিত ছোবালীহঁতে তাইক উপদেশ দিব ধৰিলে। তাই দিন লেখিব ধৰিলে।

পতি-পত্নী পুনৰ হিচাপ কৰাত লাগিল। যৌতুক, বিযা আদিৰ খৰচৰ পিচত অলপ ধনহে ৰাহি হব। আগলৈ বোছাৰ বাবে ধন গোটাব।

পাললৈ যাবলগীযা দিনটোৰ দুদিন আগতে দাঁতিৰ ঘৰলৈ গৈ, মাৰিযাই উভতি আহি কলে, "চাক্কোচনি আহিছে।"

"চাক্কোচন আহিছে। কাইলৈ পুৱা তেওঁ বজাৰলৈ যাব, তাৰ পিচত কোট্টেযমলৈ যাব। আজিয়েই টকা আনি থৈছে।"

"কিয়, তেওঁৰ মেলা দেওবাৰেহে।"

"তাৰ বাবে যা-যোগাৰতো কৰিব লাগে।" মাওচ্চনে পিচৰ ঘৰটোলৈ গ'ল। মাওচ্চনক দেখি চাক্কোৱে মিচিকিযাই হাঁহিলে।

"এনে লাগিছে যেন সকলো ব্যবস্থা-পাতি হৈ গৈছে।"

"এৰা, তাৰ পৰা আহি ব্যবস্থা কৰাৰ আশা আছে।"

"যৌতুক কিমান ?"

"পাঁচহেজাৰ অনা।"

"তেতিযাহলে সকলো মিলি সাত হেজাৰ লাগিব, নহয়নে ?"

মাওচ্চনে হাঁহিলে।

চাক্কোচ্চনে ল'ৰাটোৰ বিষয়ে সুধিলে।

মাওচ্চনে সকলো কথা বিস্তৃতভাবে বৰ্ণনা কৰি শুনালে।

"পইচা ক'ত পাবা ? কৰবাত পুতি থৈছা নেকি ?"

মাওচ্চন বিস্মিত হ'ল। এনে আঘাততো জীৱনত কাহানিও সহ্য কৰিবলগিয়া হোৱা নাই। কি কব তাকো যেন বিচাৰি নোপোৱা হ'ল। মুখৰ পৰা শব্দ এটিও নোলাল।

"সেই অলপ অলপকৈ জমা দি থকা পইচা ।" মাত্ৰ এইখিনিকে কব পাৰিলে।

"কি অলপ অলপকৈ জমা দিয়া পইচা ?" চাক্কোৱে সুধিলে। বিজুলীৰ গাজনিৰ দৰে এই বাক্য মাওচ্চনৰ কাণত গৰজি উঠিল।

চাক্কোৱে পুনৰ ক'লে, "সকলো হিচাপ মোৰ ওচৰত আছে। তুমি নিয়া আৰু বাকী দুটকা, মুঠতে সোতৰ টকা মোক দিবহে লাগিব। "

"মই লৈছিলো ?"

"অ।"

"মই মই মেহনত কৰি ।"

"তুমি কাম কৰিছা ? ঈশ্বৰত বিশ্বাস থকা কোন ধৰ্মাত্মাই তোমাৰ হতুৱাই কাম কৰাব বাৰু ? নিশকতীয়া কৰবাৰ।"

"মই পাত কাটিছিলো । তাই গৰু চোৱাচিতা কৰিছিলো।"

চাক্কোৱে হাঁহি দিলে।

"তাৰ কাৰণে মজুৰী।" মাওচ্চন ভাগৰি বহি পৰিল।

চাক্কোৱে ক'লে, "ছোৱালীৰ ভাগ্য থাকিলে সকলো ঠিক হৈ যাব। মই মাৰু পোন্ধৰ টকা দিম। ঈশ্বৰে সকলো জানে।"

দুই তিন জন ডাঙৰ মানুহ আৰু পুৰোহিত ঘৰলৈ আহিছিল। চাক্কোৱে তেওঁলোকক আদৰিবলৈ গ'ল।

নিশা বৰকৈ বৰযুণ দিছে। মাওচ্চনৰ ঘৰৰ বস্তি আপোনা-আপুনি নুমাই গ'ল। এতিয়াও তেওঁ ওভতা নাই।

বস্তি নুমাই যোৱাৰ পাচতো মাক-জীয়েক অপেক্ষ কৰি আছে।

পিচদিনা পুৱা মাৰিয়া তৰপ্পুৰা পালেগৈ। দক্ষিণৰ বাৰান্দাত কিছুমান মানুহে তেওঁক দেখিছিল।

মাওচ্চন দ্বিতীয় দিনাও নাহিল। অৰপ্পুৰমত জন্মদিবসৰ হুলস্থুল শুনা গৈছিল।

পিচদিনা দেওবাৰ। চাক্কোৰ মেলাৰ দিন। মাওচ্চনৰ ঘাটত এটা মৰাশ আহি লাগিল। হাতভৰি বান্ধিবে বন্ধা। সেয়া মাওচ্চনেই হব। মেলাৰ চাৰিওদিশ কথাবতৰাৰে মুখৰিত হৈ উঠিছে। চাক্কোৰ মহিমা আৰু ঈশ্বৰ ভক্তিৰ প্ৰশংসা চলিছে। মাওচ্চনৰ মৰাশ সাৱটি বেচেৰী মাক-জীয়েকে তেতিয়াও কান্দি আছিল।

ছেকেণ্ড হেণ্ড

বৈকম মহম্মদ বসীৰ

খণ্ডত একো নাই হৈ, চুলি মেলি, শাৰদা যেন তাণ্ডব নৃত্যৰ ভঙ্গীতহে আছিল। সম্পাদক গোপীনাথে বৰ বিনয়েৰে কৈছিল, ‘শাৰদা কাইলৈ কাগজ ওলোব্যৰ দিন—তুমি নাজানা জানো? আজি ৰাতি মোৰ বহুত কাম আছে,—ভাত হ’ল যদি সোনকালে দিয়া।’

“ভাত?” শাৰদাই চিঞৰি ক’লে, “মই একো ৰন্ধা নাই। মোৰ মন যোবা নাই। খাব খুজিছা যদি নিজে ৰান্ধি খোবা।”

গোপীনাথৰ প্ৰতি শাৰদাৰ প্ৰথমৰে পৰা প্ৰেমভাব নাছিল। বিযাৰ আগতেই তেওঁ কৈ দিছে, “মোৰ অন্তৰত প্ৰেম নাই, মই কাকো ভাল পাব নোবাবো।” গোপীনাথে আজিলৈকে শাৰদাক একো কোবা নাই। তেওঁক আনকি কেতিযাও চুমা এটিকে খোবা নাই।

গোপীনাথে ক’লে, “মই বহুদিন এই অৰ্থহীন কথাবোৰ শুনি আহিছো। মই তোমাৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে কি কৰিছো।”

“তুমি মোক কিয় বিযা কৰালা?”—উন্নত বক্ষস্থলী আৰু উন্নত কৰি গৰ্বিতভাবে তেওঁ সুধিলে।

গোপীনাথে চমক খাই উঠিল। তেওঁ সুধিলে, “তুমি কিয বিযা কৰালা,—এইবোৰ সুধি লাভ কি?” তেওঁৰ দৃষ্টি খিৰীকিৰ বাহিৰত আবদ্ধ হৈ ৰ’ল। কোবাল বতাহত বৰষুণৰ টোপাল কোঠাৰ ভিতৰত সোমাইছিল।

“দেখা নাই ঘৰৰ ভিতৰত পানী সোমাইছে? তুমি তিতিলে একো নহয। কিন্তু কোঠাটোযে লেতেৰা হব ধৰিছে,’—শাৰদাই কৈছিল।

গোপীনাথে খিৰিকী বন্ধ কৰি শাৰদাৰ ওচৰলৈ আহিল। শাৰদাৰ চকুলোত বিজুলীৰ চমকনি প্ৰতিবিম্বিত হৈছিল। “মৰি যোবা হলেই

ভাল হ'লহেতেন—" বুকুত চপিৰয়াই তেওঁ কবলৈ ধৰিলে। গোপীনাথে শাৰদাৰ হাতত ধৰিলে। "মোক নুছুবা, মই অপবিত্র—" চিঞৰি চিঞৰি শাৰদাই ক'লে।

গোপীনাথে তেওঁৰ মুখখন জপাই ধৰিবলৈ চেষ্টা কৰিলে।

"মই মৰি যাম—" বুলি কৈ কৈ শাৰদাই হাত এৰুৱাই দুৱাৰত মুৰ খুন্দিযাবলৈ ধৰিলে। গাৰ কাপোৰখনো ফালি পেলালে।

জীবনটো ইমান ঘিণলগা কিয হ'ল। উন্মাদিনীৰ দৰে হাতৰ খাৰু ভাঙি দলিযাই দি আনটো কোঠাৰ বিছানত বাগৰি শাৰদাই উচুপিবলৈ ধৰিলে।

গোপীনাথ চিন্তিত হৈ চকীত বহি পৰিল। বাৰে বাৰে তেওঁ কেবল ভাবিবলৈ ধৰিলে,—শাৰদাক তেওঁ কেতিযাও একো কোবা নাই, তথাপি শাৰদা সদায খঙতে থাকে! কিয? নাৰীজাতি অদ্ভূত,—তেওঁ ভাবি ভাবি এই সিদ্ধান্ততে উপনীত হয।

জীবনৰ প্রতি এক বিৰূপ দৃষ্টিভঙ্গী গঢ লোবাৰ সমযতে শাৰদাৰ লগত তেওঁৰ দেখা হৈছিল। সেই সমযত তেওঁৰ অবস্থা উত্তপ্ত মৰুভূমিৰ পাথিকৰ দৰে হৈছিল। তেওঁৰ অস্থি-চর্ম-সাৰ অবস্থা হৈছিল। নাৰী তেওঁৰ মনত শীতল পানীৰে পৰিপূর্ণ এটা পুখুৰী যেন আছিল। তিৰোতাব দর্শনে তেওঁৰ চকুত শীতল আমেজ সানি দিছিল। কাৰোবাব উন্নত বক্ষত মুৰ গুজি মিঠা মিঠা কথা পাতিবলৈ তেওঁৰ মন গৈছিল। কিন্তু কাৰ লগত?

সেই সমযত এক অদ্ভুত পৰিস্থিতিৰ মাজেৰে শাৰদা তেওঁৰ জীবনলৈ আহিছিল। সেযাও এটা ধুমুহা বৰষুণৰ নিশা আছিল। বাতৰিকাকতৰ অফিচৰ পৰা ঘৰলৈ আহোতে দুৱাৰমুখত তেওঁ কোনোবা এজনক থিয দি থকা দেখিলে। ওচৰ চাপি দেখিলে—সেযা এগৰাকী গাভৰু! সেই সমযত তেওঁ জনা নাছিল যে এবেই শাৰদা। প্রথমতে তেওঁ গোপীনাথৰ প্রশ্নৰ একো উত্তৰ দিযা নাছিল। চেচা বতাহত কঁপি কঁপি থিয হৈ থকা গাভৰু গৰাকীক তেওঁ ভিতৰলৈ আহিবলৈ ক'লে।

কিন্তু তেওঁ গোপীনাথৰ কথা নুশুনিলে। মনে মনে থিয় হৈ থাকিল।

"তোমাৰ বাহিৰত থিয় হৈ থকা উচিত হোৱা নাই, ভিতৰলৈ আহি বহা,"—গোপীনাথে কৈছিল।

শাৰদা দুৱাৰৰ পিনে আগবাঢ়ি গ'ল। তেওঁৰ হাতত এটা বাকচ আছিল। তেওঁৰ চকু ৰঙা পৰিছিল। গালত তেতিয়াও চকুপানীৰ সাঁচ বহি আছিল। বহল পাৰীৰে বগা শাড়ী আৰু ক'লা ব্লাউজ পিন্ধা শাৰদাই তেওঁলৈ এনেদৰে চাইছিল যেন এজনী গাইগৰুৱে বাঘ এটালৈহে চাই আছে।

"ভয় নকৰিবা," গোপীনাথে আশ্বাস দি কৈছিল, "ভিতৰলৈ আহি বহা।" ভিতৰলৈ অহাৰ পিচত গোপীনাথে দুৱাৰখন বন্ধ কৰি দিলে।

"তুমি ক'লৈ যাব খুজিছা?"

" "

"তুমি ভিতৰলৈ গৈ তিতা কাপোৰ সালোবা। মই ইয়ত অকলে থাকো। মোলৈ একো ভয় নকৰিবা। মই তোমাৰ পিতা, ভাই ," কৈ কৈ গোপীনাথ বৈ গ'ল।

তেওঁ কলে সলাবলৈ তেওঁৰ লগত কাপোৰ নাই।

বীণাৰ ঝঙ্কাৰৰ দৰে মধুৰ কণ্ঠস্বৰ শুনি গোপীনাথৰ মন কোমল হৈ পৰিল। তেওঁ নিজৰ বাকচৰপৰা ধুই থোৱা কাপোৰ এখন উলিয়াই দিলে। আনটো কোঠালৈ গৈ তেওঁ কাপোৰখন সলাই আহিল।

গোপীনাথে সুধিলে, "তুমি কিবা খাইছানে?"

"মোক একো নেলাগে,"—তেওঁ লাহেকৈ ক'লে।

গোপীনাথে ক'লে, "তুমি মোৰ আলহী, এগিলাচ চাহ হলেও খাব লাগিব।" কৈ উঠি মিচিকিয়াই হাঁহিলে।

তেওঁ মনে মনে বহি থাকিল।

গোপীনাথে নিজৰ চিনাকি দি ক'লে, "মোৰ নাম গোপীনাথ। এখন সাধাৰণ বাতৰি-কাকতৰ সম্পাদক। তোমাৰ নাম কি?"

"শাৰদা," তেওঁ তলমূৰকৈ মধুৰ কণ্ঠেৰে উত্তৰ দিলে।

গোপীনাথে চাহ কৰিবলৈ ওচৰৰ কোঠালৈ গ'ল। দুখন খিৰিকীত শাড়ী, ব্লাউজ, ব্ৰেছিয়াৰ, পেটিকোট আদি শুকুৱাবলৈ ওলোমাই থোৱা আছে এয়েই প্ৰথমবাৰলৈ সেই কোঠা নাৰীদেহৰ গোন্ধেৰে

সুবাসিত হ'ল। তেওঁৰ অন্তৰত আনন্দৰ খলকনি উঠিল। তেওঁ নিজকে সংযত কৰি ৰাখিব নোবাৰিলে। তেওঁ মনে মনে সেই শাড়ীখনত চুমা খালে, ব্লাউজতো। চাহ লৈ তেওঁ যেতিয়া ইটো কোঠালৈ আহিল, তেতিয়া গাভৰু গৰাকীয়ে টেবুলত মূৰ থৈ বহি আছিল।

"এযা চাহ খোৱা।"

শাৰদাৰ চেহেৰাত অবসাদৰ চিন মূৰ্ত হৈ উঠিছিল। তেওঁ লাহে লাহে চাহ খাবলৈ ধৰিলে।

গোপীনাথে সুধিলে, "টোপনি লাগিছে নেকি?"

শাৰদাই ক'লে,—"মই চকীখনতে শোওঁ—।"

"নেলাগে, নেলাগে। ইটো কোঠালৈ গৈ দুৱাৰ বন্ধ কৰি শুই থাকাগৈ। মই এই চকীখনতে শুম।"

শাৰদাই প্ৰতিবাদ নকৰিলে। ভিতৰৰ পৰা দুৱাৰখন বন্ধ কৰি কোঠাটোত শুই থাকিলগৈ।

গোপীনাথৰ টোপনি নাহিল। তেওঁ বহুত কথা চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। গাভৰুগৰাকী কোন? এই অসহায় অবস্থাত ক'ৰপৰা ওলালহি। তেওঁৰ চকুলোৰ কাৰণ কি? এটাৰ পিচত এটাকৈ তেওঁ চিগাৰেট জলাই গ'ল। বহুত পৰৰ পিচতহে টোপনি আহিল।

ৰাতিপুৱা বাহিৰৰ কোঠাত ভৰিৰশব্দ শুনি শাৰদাই দুৱাৰ খুলিলে।

গোপীনাথে 'সুপ্ৰভাত' জনালে।

উত্তৰত তেবো ক'লে, 'সুপ্ৰভাত'।

"ভাল টোপনি আহিছিলতো?"

"ওঁ।"

"গা ধুৱা নহয?"

তাৰ পিচত চাবোন, তেল, টুথপেষ্ট, টাবেল আদি যতনাই গা-ধোৱা ঘৰ দেখুৱাই দিলে। তাৰ পিচত ফ্লাস্কত কফি আৰু লগত খাবলৈ অলপ জলপান কিনি আনিলেগৈ।

শাৰদা গা ধুই আহিল। গোপীনাথেও গা ধুই ললে। তাৰ পিছত দুয়ো কফি খালে। গোপীনাথে এতিয়াহে শাৰদাৰ মুখখন মনোযোগেৰে নিৰীক্ষণ কৰিলে। শাৰদাৰ চেহেৰাত এটা শেতাপৰা ভাব।

গোপীনাথ অফিচলৈ যাবলৈ ওলাল। বগা পেণ্ট, কামিজ, কোট আৰু মটীয়া বৰণৰ জোতা পিন্ধিলে। তাৰ পাচত তেওঁ শাৰদাক সুধিলে, "তুমি ক'লৈ যাবা।"

শাৰদা নিৰুত্তৰ হৈ ৰ'ল। দুচকুৰেদি পানী বাগৰিবলৈ ধৰিলে।

"কান্দিছা কিয ?"

"এনেযে",—তলমুৰকৈ থাকি শাৰদাই ক'লে।

"কালি ৰাতি ক'ৰপৰা আহিছিলা ?"

"হাচপতালৰ পৰা।"

"তুমি নাৰ্ছ নেকি ?"

"নহয।"

"ডাক্তৰ ?"

"নহয।"

"পঢ়ি আছানেকি ?"

"নাই।"

"কিবা কাম কৰা নেকি ?"

"নকৰো।"

"ঘৰ ক'ত ?"

শাৰদাই গাঁবৰ নাম ক'লে।

গাওঁখন সত্তৰ মাইল দূৰৈত।

"ইযাত কি কৰিছিলা ?"

"পঢ়িছিলো।"

"কোন শ্ৰেণীত ?"

"বি, এ"

"মা-দেউতা আছে ?"

"আছে।"

"দেউতাৰাই কি কৰে ?"

"হাইস্কুলৰ প্ৰধান শিক্ষক।"

"ঘৰত কাজিযা কৰি আহিছা নেকি ?"

শাৰদা মনে মনে থাকিল।

"ঘৰলৈ উভতি যাবা ?"

"নেযাও।"

"তেন্তে ক'লৈ যাবা ?"

"মই একো নেজানো। যাবলৈ মোৰ কোনো ঠাই নাই।"

গোপীনাথ নিৰ্বাক হৈ গ'ল। ছোৱালীজনীকতো বলিয়া যেন নেলাগে। তেওঁ বহুপৰ ধৰি চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পিচত ছোৱালীজনীৰে ভৱিষ্যতৰ বিষয়ে সিদ্ধান্ত ললে। এক বিশাল জন-সমাবেশত মঞ্চত প্ৰথমবাৰ বক্তৃতা দিবলৈ উঠা মানুহৰ দৰে গোপীনাথে ভয় খালে আৰু ইতস্ততঃ কৰিলে।

"মই কিবা কব খুজিছো," গোপীনাথে ক'লে। "মই তোমাৰ আৰু তুমি মোৰ তেনেই অপৰিচিত। প্ৰথমবাৰৰ কাৰণে যোবানিশা আমাৰ দেখা-সাক্ষাৎ হৈছে। তোমাৰ মা-দেউতা আছে, অথচ তুমি কৈছা তোমাৰ যাবলৈ কোনো ঠাযেই নাই। তোমাৰ এনে উত্তৰ মই অবশ্যে একো বুজা নাই। তোমাৰ বিষয়ে আৰু বেচি জনাৰ প্ৰযোজনো মই বোধ নকৰো। কিন্তু মই বিচাৰো যে জীৱনৰ শেষ সময়ছোৱা আমি একে লগে কটোৱা উচিত।

অলপ সময় দুযো নিৰবে ৰ'ল। পিচত শাৰদাই ক'লে, "মই ইযাত কেনেকৈ থাকিম ?"

গোপীনাথ আনন্দিত হ'ল।

"মোৰ পত্নী হৈ। মই তোমাক ভাল পাও। মই আজিযেই তোমাক বিয়া কৰাবলৈ প্ৰস্তুত।"

"বিয়া ?" তেওঁ উচপ খাই উঠিল। "বিয়া।"

"এৰা, মই তোমাক ভাল পাও।"

অপলক নেত্ৰেৰে শাৰদাই গোপীনাথলৈ চাই থাকিল।

"আপুনি ইমান ভাল মানুহ।" বেদনা বিহ্বল কণ্ঠেৰে শাৰদাই ক'লে, "আপোনাৰ জীৱনৰ লগত মই সম্বন্ধ পাতিম, মই যে কিমান নিকৃষ্ট।"

"ওহ। মযোতো মহাত্মা নহও।"

"মই আপোনাক ফাঁকি দিব নোখোজো।"

"ইযাত আকৌ ফাঁকিৰ কথা কি আছে ?"

"আপুনি মোক নেজানে।"

"নাৰী আৰু পুৰুষ—পৰস্পৰৰ বাবে অচিনাকী প্ৰাণীযেই। এজনৰ অন্তস্থলত আৰু কেনেকৈ জুমি চাব পাৰে ? আত্মাৰ বিষযে মই একো নেজানো। মই বিশ্বাস কৰো,—সেই আত্মাৰ প্ৰকাশ চকুতেই, তাতেই মই তোমাৰ আত্মাৰ এটি সুন্দৰ প্ৰকাশ দেখিবলৈ পাইছো। সেযা মই নিজৰ জীবনতকৈও বেছি ভাল পাই পেলাইছো।" গোপীনাথ ভাবাবেশত উটি গ'ল।

শাৰদাই ব্যথিতভাবে ক'লে, "মই এজনী বৰ বেযা ছোৱালী।"

গোপীনাথে খিলখিলাই হাঁহি দিলে। "শাৰদা তুমি বেযা হ'লা কেনেকৈ ? কিয তোমাৰ শৰীৰত মযলা লাগিল নেকি ?"

"এই পৃথিবীত মোৰ কোনো আশ্ৰয নাই। আপুনি মোক সকলো দিব বুলি প্ৰতিশ্ৰুতি দিবনে ? মাথোঁ অলপ সমযৰ পৰিচযৰ পিচতে আপুনি কৈছে আপুনি মোক ভাল পায আৰু বিযা পৰ্যন্ত কৰাবলৈ প্ৰস্তুত।"

"ছিঃ কি কথাবোৰ কৈছা। ঠিক কথা মই সকলো প্ৰকাৰে সাজু।"

"তথাপিও "

"এই তথাপিটো কি বস্তু ?"

"মোৰ এৰি অহা জীৱন "

"ওহ কোনো কথা নাই। মোৰো এটা অতীত আছে। তাতো কিবাকিবি গোলমাল আছে। আমি এতিযা অতীতৰ কথা এৰি, প্ৰেম আৰু বিশ্বাসেৰে বৰ্তমানত সুখী হবলৈ চেষ্টা কৰো আহা।"

"আপুনি একোকে নেজানে।" তেওঁ দাঁতেৰে ওঠ কামুৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পিচত থোকাথুকি মাতেৰে ক'লে, "মই হাচপতালত এটা শিশুৰ জন্ম দি আহিছো।"

কিছুপৰ দুয়'বো মাজত নীৰবতাই বিৰাজ কৰিলে।

বহু পৰৰ পিচত গোপীনাথে সুধিলে, "এতিযা কেচুবাটো ক'ত ?

'ঢুকাল।"

"স্বামী ?"

"মই অবিবাহিতা।"

"কেচুবাটোৰ দেউতাক?"

"মোৰ এজন সহপাঠী।"

"তেওঁ ক'ত আছে ?"

"অনাৰ্ছ পৰীক্ষাৰ কাৰণে পঢ়ি আছে।"

"তেন্তে?"

"তেওঁ নিজৰ ভবিষ্যতৰ কথা ভাবিব লাগে। তেনেদৰে মোক বুজাইছে।"

"কেনে ভবিষ্যৎ?"

"তেওঁ কবি। বহুত কিতাপ লিখিছে। মোৰা সপ্তাহৰ পৰা তেওঁৰ পৰীক্ষা আৰম্ভ হৈছে। পাছ কৰাৰ পিচত কলেজত চাকৰি হব।"

"সেই কবিৰ নাম?"

শাৰদাই কবিজনৰ নাম ক'লে।

"আদর্শবাদী?"

"এৰা", শাৰদাই ক'লে, "মই তেওঁৰ কবিতা সদায় পঢ়িছিলো। সেই সময়ত তেওঁ হোষ্টেলৰ সন্মুখত ভাড়া ঘৰ এটাত আছিল। প্ৰথমতে মযেই এখন কিতাপ বিচাৰি এটুকুৰা কাকতত লিখি পঠিযাইছিলো। এই দৰে আমাৰ পৰিচয হৈছিল। তাৰ পাচত আমাৰ মাজত চিঠিপত্ৰৰ আদান-প্ৰদান হবলৈ ধৰিলে। মোৰ বান্ধৱীহঁতে মোক সাবধান কৰি কৈছিল যে মানুহজন ভাল নহয। কিন্তু তেওঁৰ কবিতা আছিল আদর্শ প্ৰেমৰ প্ৰতীক। মই তেওঁক বিশ্বাস কৰিছিলো আৰু আমি দুযো প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ হৈছিলো। ৰাতি হোষ্টেলৰ দেবাল পাৰ হৈ তেওঁ মোৰ কোঠালৈ আহিছিল। ওচৰৰ আম গছৰ ছাঁৰ তলত—

"মই সকলো কথা গোপনে ৰাখিছিলো। কিন্তু বান্ধৱীহঁতে ঘুনুক-ঘানাককৈ উলিযাব ধৰিলে। মই ঘৰলৈ আহিলো। ঘৰত অটোযে গম পালে। তেতিযা মই ঘৰ এৰি গুচি আহিলো। হাচপতালেই মোৰ একমাত্ৰ আশ্ৰযস্থল হ'ল। মই তেওঁলৈ তিনিখন চিঠি

দিছিলো। অবশেষত কেবল এশাৰী বাক্যৰ বেনামী উত্তৰ পালো। লিখিছিল, "মই মোৰ ভবিষ্যত চিন্তা কৰিব লাগিব।" মোৰ ওচৰত টকা-পইচা নাছিল। পৰাহি নিশা হাচপতালতে মৰিব খুজিছিলো। খিৰীকিবে ওলাই জাপ মাৰিব খোজোতেই পুলিচৰ হুইচেলৰ শব্দ কানত পৰিল। মই ভয় খালো। তাৰ পিচত মই বিহ খোৱাৰ সিদ্ধান্ত ললো। হাচপতালৰ পৰা বাহিৰ ওলাই আহিলো। বৰষুণলৈ মনকান নিদি দুপৰীয়াৰ পৰা বাটে বাটে খোজ কাঢিলো। কিন্তু যেতিয়া খোজ কৰাৰ শক্তি নাইকিয়া হৈ আহিল, তেতিয়া আপোনাৰ কাষ "

"আচ্ছা ইমানেই।" গোপীনাথে ক'লে, "কোনো কথা নাই। জীবন চকুপানীৰে বাবে নহয়। তোমাৰ এটা ভুল হ'ল। অবিবাহিত বহু গাভৰ কেতিয়াবা এনে ধৰণে ঠগ খায়। এই ক্ষেত্ৰত নাৰী আৰু পুৰুষৰ অবস্থা একে। পুৰণি কথা সুঁৱৰি লাভ নাই। মই তোমালৈ কাপোৰ-কানি আনোগৈ, হয়নে ?"

"কিয় ?"

"মোৰ পত্নীৰূপে থাকিবলৈ তোমাৰ কাপোৰৰ প্ৰযোজন নহব জানো ? মোৰ কাপোৰেৰেতো তোমাৰ কাম নচলিব।"

"নহয়, এই বিয়া ঠিক নহব। আপোনাৰ মা দেউতাই কি কব ? আপোনাৰ বন্ধু-বান্ধবেও এই বিয়া ভাল নেপাব।"

"কিন্তু বিয়া মইহে কৰাম। আৰু মা-দেউতাৰ ভিতৰত মোৰ কেবল মা'হে আছে। তেৰো মোৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে দ্বিতীয় বিবাহ কৰাইছে। ভাই-ককাই কোনো নাই। এজনী ভনী, তাইৰো বিয়া হৈ গৈছে। মই এতিয়া অকলশৰীয়া। ধন-সম্পত্তি একো নাই। মোৰ শিক্ষা ইণ্টাৰমিডিযেটলৈকে। মোৰ সকলো সম্পত্তি বুলিবলৈ বাতৰিকাকত খনেই। অফিচৰ চাপৰাছী, মেনেজাৰ, সম্পাদক-সকলো মযেই। গতিকে বাধা দিবলৈ মোৰ কোনো নাই।"

"কিন্তু মোৰ হৃদযত প্ৰেম নাই। মই কাকো ভাল পাব নোৱাৰো," —শাৰদাই ক'লে।

"শাৰদা, তুমি মোৰ ওপৰত বিশ্বাসতো ৰাখিব পাৰা।"

শাৰদাই কান্দি কান্দি মৌন সম্মতি দিলে।

ৰেজিষ্ট্ৰাৰৰ ওচৰলৈ গৈ দুয়ো পতি-পত্নী হ'ল। একেলগে বহি দুয়ো ফটো তুলিলে আৰু সেইখন বাতৰিকাকতত ছপাই দিলে। সেই বাতৰিকাকতৰ একপি শাৰদাৰ দেউতাকলৈ আৰু একপি সেই কবিজনালৈ পঠিয়াই দিলে।

শাৰদাৰ মাকদেউতাকে গোপীনাথ আৰু শাৰদাক আশীৰ্বাদ দিবলৈ আহিল। সাহিত্য সম্মিলনত সভাপতি হৈ বহি থকা কবিজনকো গোপীনাথে সিদিনা দেখিলে। নিৰ্দিষ্ট বক্তাসকলৰ ভিতৰত গোপীনাথো এজন আছিল। বক্তৃতাৰ পিচত মাল্যবিভূষিত কবিয়ে উদাসীন ভাবে মিচিকিয়াই গোপীনাথক সুধিলে,—

"সম্পাদক ডাঙৰীয়াৰ বিয়া অলপতে হ'ল নহয়নে ?"

"এৰা।"

"সেই মহিলাগৰাকীক আপুনি আগৰ পৰাই জানেনেকি ?"

"নেজানো।"

"তেওঁৰ প্ৰেমপত্ৰ কিছুমান এজন মানুহৰ হাতত আছে।"

"সেই কথা শাৰদাই মোক কৈছে।"

বিয়াৰ আগতে কেচুবা হোবাৰ কথাও কৈছেনে ?"

"এৰা, সকলো— ।"

তেওঁ চাগে' ইযাকো কৈছে যে তেওঁ এটা 'ছেকেণ্ড হেণ্ড' বস্তু।"— কবিয়ে হাঁহিলে।

গোপীনাথেও মিচিকিযাই হাঁহিলে, "শাৰদাই সেই কথাও কৈছিল। আৰু তেওঁক অনাথা কৰা কবিগৰাকীৰ নামো কৈছিল।"

কবি বিবৰ্ণ হৈ গ'ল। হাঁহি হাঁহি গোপীনাথে বিদায় লৈ গুচি গ'ল।

কবিক লগ পোবাৰ কথা শাৰদাক গোপীনাথে নকলে। তেওঁৰ লক্ষ্য আছিল শাৰদাক সন্তুষ্ট কৰি ৰখা। শাৰদাৰ কোনো কষ্ট হোবা নাছিল। তেওঁ সুখীয়েই আছিল। ঘৰৰ কামবনত, বন্ধাবঢ়া কৰাত, বাতৰিকাকত জাপিজুপি পঠিওবাৰ বাবে ঠিক কৰি ৰখা আদি কামত তেওঁ বৰ তৎপৰ আছিল। কিন্তু এই সকলোবোৰ কামৰ মাজতো তেওঁৰ মনত সততে এটাভাব জাগি আছিল—'মোৰ অন্তৰত প্ৰেম নাই', 'মই কাকো ভাল পাব নোবাৰো।'

বতাহ বৰষুণৰ শব্দৰ মাজত শাৰদাই কোবা কথাকে শুনিছিল। এতিয়া তেওঁ সুধিছে "মোক কিয় বিয়া কৰালা ?"

গোপীনাথে ছাটি লৈ যাবলৈ ওলাল। শাৰদাক মাত লগাবলৈ কোঠালৈ গৈ দেখিলে, তেওঁ উচুপি উচুপি কান্দিছে। গোপীনাথৰ মন গৈছিল তেওঁ যেন শাৰদাক দাঙি লৈ চুমা খাব, কিন্তু শাৰদাই তেওঁক ভাল নেপায় বুলি কোবা কথাষাৰ মনত পৰিলত নিজকে সংযত কৰিলে। ক'লে, "মই প্ৰেছৰ পৰা আহোঁ ?"

শাৰদাই কান্দি কান্দি ক'লে, "ঘূৰি আহি আৰু মোক নাপায়।"

"কলৈ যাবা ?"

"যলৈকে হওক।"

"ইযাত কষ্ট পাইছা নেকি ?"

"কষ্ট।"—তেওঁৰ হৃদয় কুমলিল। "মুঠেই নহয়।"

তেওঁ বুকু চপৰিযাবলৈ ধৰিলে। গোপীনাথে আগবাঢি গৈ হাতত ধৰিলে।

"নুছুব—মই অপবিত্ৰ।"

"অপবিত্ৰ—তুমি কৈছা কি ?"

"একো নহয। মোক মৰিবলৈ দিযক।"

"মৰিব খুজিছা। শাৰদা, তোমাৰ কি দুখ ?"

"ওহ, একো দুখ নাই।" অবৰুদ্ধ কণ্ঠেৰে কলে, "এই ঘৃণনীয জীবন মই আৰু সহিব নোবাৰো।"

"কোনে তোমাৰ জীবন ঘৃণনীয কৰিলে ?"

"আপুনি।"

"মই।" গোপীনাথে আৰু একো কব নোবাৰিলে।

"ও, আপুনি।" কান্দি কান্দি শাৰদাই ক'লে "আপুনি মোক পছন্দ কৰে জানো ?"

মই ? তুমিহে মোক ঘিণ কৰা।"

"মই—" অসহনীয বেদনাত শাৰদাই গোপীনাথৰ বুকত মুখ লুকুৱাই উচুপিবলৈ ধৰিলে। "মই আপোনাক নিজৰ প্ৰাণতকৈও বেচি ।"

দোকানৰ চাবি

—পোহ্কুমম ৰৰ্কী

বৰ্গীস আৰু কোশী তুযো লগ লাগি এখন দোকান খুলিলে। বহুদিন আগৰে পৰা তেওঁলোকে দোকান খোলাৰ কথা পাঙি আছিল। ঘৰ আৰু মাটিৰ পৰা যিখিনি পায, তাৰে দিনে দিনে বাঢ়ি অহা খৰচ পূৰাব নোবাৰে। "পইচা খটুৱালেহে পইচা পোৱা যায",—বৰ্গীসে যুক্তি আগবঢ়াই কয। ঘৰমাটি বন্ধকত থৈ কোশীয়ে সুদত ৭৫০ টকা ললে। বৰ্গীসেও সিমানখিনি পইচা জমা কৰিলে। চাউল, জলকীযা, ধান, ধনিযা আদি বস্তুৰ দোকান খুলিলে। ভাগ্যৰ গুণত কিছুমান ৰেছন কাৰ্ডো তেওঁবিলাকে পালে। ৰেছনৰ যোগানেৰে ভাল বেপাৰ আৰম্ভ হৈ গ'ল।

কোশী দোকানত বহাৰ উপযুক্ত নাছিল, কাৰণ কোনোবাই দোকানলৈ আহি নিজৰ দুখ কষ্টৰ কথা ক'লে কোশীযে সহজে বিশ্বাস কৰে। মানুহৰ ওপৰত তেওঁৰ সম্পূৰ্ণ বিশ্বাস আছিল। বৰ্গীস তেনেকুৱা নাছিল। কোশীৰ দৰে তেওঁৰ কিন্তু আনৰ ওপৰত সিমান ভৰসা নাছিল। তেওঁ আনৰ চক্ৰান্তত কেতিযাও নপৰিছিল। দোকানৰ বযবস্তু অনেক ভগাই দি ঘৰমুৱা হোৱা মানুহ তেওঁ নাছিল। এটা ফুটাকড়িও তেওঁ ধাৰলৈ নিদিছিল। 'ধাৰ কৰাটো বিপদজনক', 'অনুগ্ৰহকৈ বাকী নিবিচাৰিব',—এনেধৰণৰ বহুকথা লিখি তেওঁ দোকানত আঁৰি থৈছিল। "বাকী নিদিলে পোনতে অলপ মনো-মালিন্য হব কিন্তু পাচত সকলো ঠিক হৈ যাব। বাকী দিলে পিচে গোটেই জীৱন জুৰি মনোমালিন্য হব,"—এযাই হ'ল বৰ্গীসৰ ব্যবসাযৰ মূলনীতি।

বৰ্গীসেই দোকানত বহিছিল। ৰেছন সংগ্ৰহ কৰাৰ সকলো যা-যোগাৰ কোশীয়ে কৰিছিল। অহা যোবাৰ খৰচকে ধৰি সকলো হিচাপ তেওঁ বৰ্গীসক লিখি দিছিল। "ইচ্, এইবোৰ কিয় কৰিব

লাগিছে ? ইমান খুঁতি-নাতি ৰহলাই লিখাৰ কি প্ৰযোজন ? ইমান টকা খৰচ হ'ল বুলিলেই লেঠা মৰে।"—বৰ্গীসে এনেদৰে কয়। কিন্তু এটা পইচাৰ কাৰণেও যাতে বন্ধুৰ মনত সন্দেহ নোপজে, সেই-টোবেই আছিল কোশীৰ লক্ষ্য।

দুয়ো সেই দোকানখনৰ সমান অংশীদাৰ হলেও, মানুহে 'বৰ্গীসৰ দোকান,' 'বৰ্গীসৰ দোকান' বুলিহে কোবা-কুই কৰে। কোশীযে এই কথাত একো মন দিযা নাছিল। কিন্তু তেওঁৰ ঘৈনীযেকে সেযা ভাল নেপাইছিল। কেতিযাবা কেতিয়াবা কোশীকো কৈছিল। "তুমি সেইবোৰ কথাত মন নিদিবা, মানুহে নিজৰ সুবিধাৰ কাৰণেই এইদৰে কয়," কোশীযে ঘৈনীযেকক বুজাইছিল।

"কিন্তু কোশীৰ দোকান বোলাতনো কি অসুবিধা?" তেওঁ কৈছিল।

নিজৰ বন্ধু সম্পৰ্কে ঘৈনীযেকৰ মন্তব্য সঁচা হলেও, শান্ত স্বভাৱৰ কোশীযে এইবোৰ বিষযত চকুমুদি আছিল। পত্নীৰ এই ধৰণৰ নগণ্য সন্দেহৰ তুলনাত বন্ধুত্ব কিমান ভাঙৰ। বৰ্গীসৰ ওপৰত কোশীৰ ইমানেই বিশ্বাস আছিল। বৰ্গীসেতো দোকানখনৰ কাৰণে মোতকৈ বেচি কষ্ট কৰে। সকলো হিচাপ-পত্ৰ ৰখাৰ বাবে বৰ্গীসক বেলেগে উপদেশ দিযাৰ কোনো প্ৰযোজনেই নাই। কোশীযে ভাবিলে, "মই অন্ততঃ বিড়িকে খাও, বৰ্গীসৰ তাৰো প্ৰযোজন নাই।"

কাৰো লগত তেওঁৰ বিশেষ বন্ধুত্বও নাছিল। ব্যৱসায, গম্ভীৰতা, হিচাপ-পত্ৰ—এইবোৰৰহে যেনিবা তেওঁ প্ৰতিমূৰ্তি আছিল। লেন-দেনৰ ক্ষেত্ৰত আৰু লোকৰ লগত কথা-বতৰাত কোশীতকৈ বৰ্গীস দুগুণ সাবধান আছিল।

এদিন বৰ্গীসৰ লগত কোশীও দোকানত বহি আছিল। সেইবাৰৰ বেছনৰ বস্তুত জাবৰ-জোথৰ বহুত আছিল। "মানুহক এইবোৰ কেনেকৈ দিবা? এইবোৰ গৰুক খুওবাহে ঠিক হব,"—কোশীযে কৈছিল।

"মানুহে খোবাৰ পিচতহে জন্তু-জানোবাৰৰ বাবে চিন্তা কৰা উচিত।" বৰ্গীসে ক'লে, "যদি মানুহে খাব নোবাৰেই, তেন্তে চৰকাৰে

এইবোৰ বস্তু দিব কিয়? তদুপৰি ৰেছনিং অফিচাৰে হিচাপ বিচাৰিলে আমি কি ক'ম?"—বৰ্গীসৰ কথাত শুনোতা সকলেও আটায়ে হয় ভৰ দিলে। কোশী মনে মনে থাকিব লগীয়াত পৰিল।

এটা মানুহে ১২৫ গ্ৰাম পিযাজ বিচাৰিলে। বৰ্গীসৰ হাত খালি নাছিল। তেওঁ ভাল আৰু বেয়া চাউল মিহলোবাত ব্যস্ত আছিল। এনে নকৰিলে বেয়া চাউল খিনি কাক দিব? সকলোৰে চকু আকৌ ভাল বস্তুৰ ওপৰতহে। পিযাজ জুখিবলৈ কোশী তৰ্জুৰ কাষলৈ আহিল। বৰ্গীসে তৰ্জুৰ পিনে চালে। তৰ্জুৰ ৰছিৰ ওপৰ ভাগত এটা পিযাজ সুমুৱাই দিলে জোখ ঠিক হয়। কোশীয়ে তেনে নকৰি পিযাজ জুখিবলৈ লৈছিল। এইদৰে জুখিলে চাবি-পাঁচটা পিযাজ বেচি যায। বৰ্গীসে মন কৰি আছিল। "নহয় নহয়, সেই শিকলি ডালৰ মাজ ভাগত পিযাজ এটা গুজি দিয়া,"—বৰ্গীসে কোশীক আদেশ দিলে। ঘামি জামি তেওঁ উঠি খিয দিলে। চোলাটো খোলোকোৱাৰ লগে লগে জুহুকৈ জেপৰ পৰা চাবিকোছা ওলাই মাটিত পৰিল।

২

সেইবাবৰ ৰেছন কিনিবলৈ বৰ্গীস গৈছিল। ৰেছন লোবাৰ উপৰি আন কথাও আছিল। শান্ত স্বভাবৰ কোশীৰ তাত কৰিবলৈ একো নাছিল বৰ্গীসে ৰেছন আনিবলৈ যাওতে কোশী দোকানলৈ গৈছিল। দোকান বন্ধ আছিল। চাবি আছিল বৰ্গীসৰ হাতত।

তেওঁৰ অসুবিধা নহওক বুলিযেই বৰ্গীসে ৰেছন আনিবলৈ গৈছে আৰু দোকানো সেই একে কাৰণতে বন্ধ কৰি থৈ গৈছে,—কোশীয়ে ভাবিলে। সেযেই হব নিশ্চয। সেইবাৰ ৰেছনত পাবলগীয়া আছিল ন বস্তা চাউল। তাৰে ছযবস্তা তাতে বৰ্গীসে বেচি দিছিল। ২৪০ টকা এইদৰে হাতলৈ আহিল। ভাগবো লগাৰ প্ৰশ্ন নুঠিল, ঘামি জামি আহিবওলগা নহল, হাতত ধুলিকণাও নেলাগিল। মানুহক ৰেছন দিবৰ সমযত বৰ্গীসে বুজালে—"এই কংগ্ৰেছীহঁতৰ শাসন চলাৰ কাৰণেই আমাৰ দেশ ধ্বংস হ'ল।"

ৰেছনৰ দোকান ঠিকমতেই চলি আছিল। কোশীৰ ইচ্ছা গৈছিল দোকানৰ লাভৰ পৰা অলপ নিজৰ বাবে সাঁচিবলৈ। তেওঁ এহেজাৰ টকাৰ জীৱনবীমা কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰাৰ কথা বৰ্গীসকে ক'লে। বৰ্গীসে তেওঁক উপদেশ দি ক'লে, "এবছৰ-দুবছৰমান ৰেছনৰ দোকান চলিবলৈ দিয়াচোন। যিখিনি জমা হৈছে সেয়া ভগাই ল'লে দোকানেই ডুবিব। টকা ঢালিলেহে টকা আহে।"

কোশী বৰ্গীসৰ কথাত মান্তি হ'ল। বৰ্গীসে ঠিকেই কৈছে, দোকান এনেদৰেহে চলিব। দৰকাৰ হলে পাঁচ-দহ টকা দোকানৰ পৰাই লব পাৰি। দুবছৰৰ পাচত লাভৰ অংশ ভগাই লোৱাৰ কথাকে তেওঁ বৰ্গীসৰ লগত থিৰ কৰিলে।

কোশীৰ ঘৈনীয়েকে চাকৰটোক চাউল আৰু কেৰাচিন তেল আনিবলৈ দোকানলৈ পঠিয়াইছিল। সি বহুত পলমকৈ উভতি আহিল। মৰিয়াকুট্টিয়ে খঙত জ্বলি-পকি তাক পলম হোৱাৰ কাৰণ সুধিলে।

"এতিয়াহে বস্তুবোৰ পাইছো"—চাকৰটোৱে ক'লে।

"তেওঁ যদি ইমানেই নবাব হৈছে, তই গুচি নাহিলি কিয়",—খঙৰ ভমকত মৰিয়া কুট্টিয়ে ক'লে।

আন এদিনো চাকৰটো দোকানৰ পৰা পলমকৈ আহিল। বৰ্গীসে নগদ পইচা দি কিনা গ্ৰাহকসকলক বস্তু দি আছিল। চাকৰটোৰ বৈ বৈ আমনি লাগিল। ইমান দেৰী হ'ল, খুড়ীয়ে কি কব? খুড়ীয়েকৰ খং কেনে সি ভালকৈ জানে। সি উভতি আহিল। সেই-দিনা মৰিয়াকুট্টিয়ে যেন তাণ্ডৱ নৃত্যহে কৰিলে।

কোশীয়ে ঘৈনীয়েকক বুজনি দি ক'লে, "আন কিবা কাৰণো থাকিব পাৰে। তুমি চাকৰৰ কথাত বিশ্বাস নকৰিবা। দোকান আমাৰ, দোকানৰ বয়-বস্তুও আমাৰেই। গ্ৰাহকৰ ভিৰ হলে আমি পিচত থিয় দি থাকিবই লাগিব।"

"এইদৰে নচলিব। এয়া দুই-তিনিদিনৰ কথাতো নহয়। তেওঁ ভাবিছে নেকি যে এয়া বস্তু এনেয়ে দিছে?"—মৰিয়াকুট্টিয়ে ক'লে।

কোশীয়ে সুধিলত বৰ্গীসে কথা সাজি বুজাই ক'লে, "মই তাক

প্ৰথমতে দেখাই নাছিলো। ৰেছনৰ দোকান, বুজিছাইতো কিমান ভীৰ হৈছিল। মই তাক দেখাৰ লগে লগে, সি ঘৰলৈ গুচি গৈছিল। তাৰ যদি পলমেই হৈছিল, লাগতীযাল বস্তুখিনি সি নিজে লৈয়েই যাব পাৰিলেহেতেন। মই কিবা তাৰ হাতত ধৰিলোহেতেন নে?” চাউল আৰু আন বস্তু বৰ্গীসে এজনৰ হাতত কোশীৰ ঘৰলৈ দি পঠিযালে। ফলত এপিনে বৰ্গীসে ইমানখিনি কৰিবলগীয়া হ’ল, আনপিনে কোশীযে নিজৰ ঘৈনীয়েক আৰু বৰ্গীসৰ পৰা কটুকথাও শুনিবলগীযা হ’ল।

“তুমি, নহলে তোমাৰ কোনোবা মানুহ দোকানত বহা উচিত”—কোশীয়ে যেতিযা সময় পায তেতিযা দোকানত বহে। ইপিনে কোশীৰ ঘৈনীযেকে জেদ ধৰিছিল। ৰেছনো আজিকালি ৰৰ্গীসেই আনেগৈ। ৰেছন আনিবলৈ যোবাৰ সময়ত বৰ্গীসে দোকান বন্ধ কৰি চাবি লগত লৈ যায। কোশীযে অসহায বোধ কৰিছিল। কিন্তু কোশীৰ ঘৈনীযেকে এই কথা সহ্য কৰিব পৰা নাছিল। পিচে গিৰীযেকক কথা শুনোবাৰ বাহিৰে তেবোনো আৰু কি কৰিব পাৰে?

ঘৈনীযেকে জেদ ধৰাৰ কাৰণে কিছুদিন কোশীযে নিতৌ দোকানত বহিছিল। বৰ্গীসে তাত কাম কৰি থাকে—তেওঁ কোশীৰ এই কথাত ভালপোবা নাছিল। বৰ্গীসে কাম কৰাৰ নিজস্ব কিছুমান নিযম কৰি লৈছিল। কোশীযে কিবা কৰিলেও, বৰ্গীসৰ নিযমমতে সেযা হৈ নুঠে। কাৰণ বৰ্গীসৰ নিযমৰ লগত কোশী অপৰিচিত। এদিন এজন গ্ৰাহকে চেনি নিবলৈ আহিল। তেওঁ দুই পাউণ্ড চেনি পাব লাগে। কোশীয়ে কাৰ্ড চাই চেনি জুখিবলৈ ওলাল। বন্ধুক প্ৰতাৰণা কৰিব খোজা সেই মানুহজনৰ প্ৰতি বৰ্গীসৰ ঘৃণাৰ ভাব উপজিছিল।

“এই, চেনি নোহোবাকৈ তোমাৰ ডিঙিৰে একো বস্তু নসৰকে নেকি?” বৰ্গীসে ক’লে, “যোবা যোবা, তোমাৰ যে এতিযা চেনিৰ দৰকাৰ নাই মই জানো। কিবা দৰব খাব লাগে যদি ইযালৈ আহিবা।” ৰৰ্গীসে গ্ৰাহকজনক পোনে পোনে ঘৰলৈ পঠিয়াই দিলে। কোশীয়ে হলে তেওঁক দুই পাউণ্ড চেনি দিয়েই দিলেহেতেন।

বৰ্গীসে মানুহ চিনিছিল। আৰু মানুহ বুজি কথা কোবাৰ ক্ষমতা

তেওঁৰ আছিল। কোশীৰ আন সকলো গুণ আছিল, কিন্তু বৰ্গীসৰ সেই ক্ষমতাৰ তিলমানো তেওঁৰ নাছিল। গ্ৰাম-অধিকাৰীৰ চাকৰে চেনি নিবলৈ আহিছিল। চেনি দি উঠি কোশীয়ে পইচা বিচাৰিলে। বৰ্গীসে ক'লে, "নাই নাই চাহাব মানুহ—তেওঁৰ পৰা পইচা ল'লে বহুত বিপদ আছে।"

সঁচাকথা কবলৈ হ'লে, কোশী দোকান চলোবাত পাকৈত নাছিল। হিচাপ-পত্ৰও ভালদৰে লিখিব নেজানিছিল। সেইকাৰণে তেওঁ ভাবিছিল—মইনো দোকানত কিয় বহো? বন্ধুৰ ওপৰত চকু দিয়া যেনে বেয়া কথা দোকানত বহি থকাটোও তেনে বেয়া কথা। দোকান আৰু ব্যবসায়ত লাগি থকা মোৰ দ্বাৰা নহব। এই কথা কোশীয়ে হৃদয়ঙ্গম কৰিছিল।

বস্তু কাটিবলৈ দোকানত এখন ছুৰী আছিল। ছুৰীখনৰ দুয়ো পিনেৰে কাটিব পাৰি। ছুৰীখনৰ দুই তিনি ঠাইত ধাৰ নোহোৱা হৈছিল। ছুৰীখনৰ পাচপিনে ৰছি এডাল লগাই—টেবুলৰ ঠেং এটাত বান্ধি থোৱা আছিল।

"ইয়ালৈ অহা আটাইবোৰ মানুহক আমি বিশ্বাস নকৰো।"— ছুৰীখন নিজৰ হাতত লৈ কোশীয়ে কৈছিল।

"ঠিকেই। ইয়ালৈ আহোতা সকলোকে বিশ্বাস কৰিবলৈ এইটো কিবা গীৰ্জাঘৰ নেকি? ডাঙৰ ডাঙৰ ৰেষ্টুৰাঁত দিয়াচলাইৰ কাঠি কিয় ভিতৰত লুকুৱাই থয়?—দৰকাৰ হলেহে দিয়ে। বেঙ্ক আৰু তেনে ধৰণৰ আন অফিচত পেন্সিল আৰু কলমৰ এটা মূৰ কিয়ে বান্ধি থয়? এই দোকানতো বাৰু তলাচাবি কিয় আছে?"—বৰ্গীসে সুধিলে। প্ৰথমতে সকলোকে বিশ্বাস কৰাটো ভাল। কিন্তু আনক অবিশ্বাস কৰাৰ প্ৰমাণ দিওতা বৰ্গীসে কিন্তু চাবিকোছা কেতিয়াও নেপাহৰে। সদায় লগত ৰাখে।

৩

সেই দিনা সেই ঠাইৰ গীৰ্জাঘৰত মেলা বহিছিল। বৰ্গীস আৰু কোশীৰ ঘৰৰ সকলো তাত উপস্থিত আছিল। পুৰোহিতে বাইবেলৰ

বিশেষ বাণীৰ আধাৰত এটা সুন্দৰ ভাষণ দিছিল। কোশীৰ ঘৈনীয়েকৰ চকু ৱৰ্গীসৰ ঘৈনীযেকৰ ডিঙিৰ মালা আৰু আঙুঠিত আছিল। নিজৰ গিৰিযেক দোকানলৈ নোযোবাৰ পৰিণতিৰ কথা তেওঁ ৱৰ্গীসৰ ঘৈণীযেকৰ গহনা দেখিযেই ধৰিব পাৰিছিল। বৰ্গীসৰ ল'ৰাছোৱালীৰ গাতো ধুনীযা সাজপাৰ। মৰিযাকুট্টিয়ে এযা সহিব পৰা নাছিল। তেওঁৰ অন্তৰ ঘৃণা আৰু ক্ৰোধেৰে উপচি পৰিছিল। গীৰ্জাঘৰৰ কাৰ্যাক্ৰম শেষ হোবাৰ আগতে তেওঁ গুচি গৈছিল।

কিছুদিন পিচত এদিন এঘৰৰ বিযাত ছুই বন্ধুপত্নী পুনৰ মুখামুখি হ'ল। এজনী নাৰীযে নিজৰ স্বামীৰ কাৰণে সকলো সহিব পাৰে, কিন্তু আন এগৰাকী নাৰীৰ ৰূপ সৌন্দৰ্য্যৰ গৰ্ব সহিব নোৱাৰে। ঘৰত একোৰে অভাৱ নেথাকিলেও বৰ্গীসৰ ঘৈনীযেকৰ মৰিযাকুট্টিৰ সমান সৌন্দৰ্য আৰু যৌবন নাছিল। সেই কাৰণে তেওঁ কৃত্ৰিমতাৰে শুন্দৰ হব বিচাৰিছিল। তেওঁ বৰকৈ সাজি-কাছি গৈছিল—তেওঁৰ ভৰিত আছিল সাপৰ ছালৰ ছেণ্ডেল।

আকাৰত চুটিচাপৰ, শকত মানুহজনীৰ ছেণ্ডেল পিন্ধাত অনভ্যস্তৰ দৰে চালচলন আৰু লেতেৰা চোলাৰ তলত পৰুৱাই কামুৰি থকা কথাই দেখোঁতাৰ খঙহে তোলে। তিৰোতাৰ সৌন্দৰ্য্য আস্বাদন কৰিব পাৰি কিন্তু সৌন্দৰ্য্য সম্পৰ্কে তিৰোতাৰ অশুদ্ধ ধাৰণা অসহনীয। এনেক্ষেত্ৰত বৰ্গীসৰ ঘৈনীযেকক দেখি মৰিযাকুট্টিৰ দৰে তিৰোতাই হঁহাটেন একো দোষণীয নহয। বৰ্গীসৰ ঘৈনীযেকৰ শাড়ী, গহনা আৰু ঘৰীৰ ওপৰত মৰিযাকুট্টিৰ চকু কলা ভোমোৰা পৰাদি পৰিছিল। তেওঁৰ শাড়ী, গহনা বা ঘৰীৰ দামৰ কথা আনে নোসোধা যেন পালে, তেওঁ নিজেই কয। বৰ্গীসৰ ঘৈনীযেকে যেতিযালৈকে নিজৰ কাপোৰ-গহনাৰ কথা কবলৈ নেপায, তেতিযালৈকে মনত শান্তি নেপায। কোনোদিন তেনে কৰিবলৈ নেপালে, তেওঁৰ টোপনিকে নাহে।

বৰ্গীসৰ পত্নীযেও কথাবতৰা পাতিবলৈ এদল তিৰোতা পালে। তিনি-চাৰি গৰাকীযে থিয হৈ গহনা আদিৰ বিষযে চৰ্চা কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁলোকৰ কাষতে থিয দি থকা মৰিযাকুট্টিয়ে আন

তিৰোতাৰ লগত কথা পাতি আছিল। তেওঁ ঠাট্টাৰ ছলেৰে ৱৰ্গীসৰ ঘৈনীয়েকৰ বুকু ভেদি যোবাকৈ কথা কৈ আছিল। ইমান ওচৰ সম্পৰ্কীয় হলেও ত্বই বন্ধু পত্নীয়ে বাহিৰত কেতিয়াও বন্ধুত্বৰ ভাব প্ৰকাশ নকৰিছিল। বৰ্গীসৰ ঘৈনীয়েকে যেতিয়া তিৰোতা-সকলৰ আগত আ-অলঙ্কাৰ, ছেণ্ডেল আদিৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰি আছিল, মৰিযাকুট্টিয়ে নিজৰ বান্ধবীক ক'লে, "নায়াৰৰ খেতিপথাৰ আছে যেতিয়া তেওঁৰ ঘৈনীযেকৰ হাততো পইচা থাকিবই। মই এজনী কলী বান্দৰী পালে, তাইকো ভাল সাজপাৰ পিন্ধালোহেতেন।"

এনেধৰণৰ বিদ্ৰূপ-ব্যঙ্গোক্তি কিছু পৰ বৰ্গীসৰ ঘৈনীযেক শুনি থাকিল। অসহ্য হৈ উঠিলত ক'লে, "বান্দৰী বাহিৰত বিচাৰিব লাগিছে কিয়? তোৰ ঘৰতেইতো আছে। চকুৰ পোৰ্বণিৰ দৰব নাই নেকি? নিজৰ গিৰীহতে দিযা এইবোৰ বস্তু। পুৰুষে তিৰোতাক ভাল ভাল বস্তু কৰাই দিযেই। তযো গৈ ."

হুযোৰো বাক্-বিতণ্ডা বাঢি গ'ল। কেইগৰাকীমান বুজন তিৰোতাই হুযোকো বুজাই বঢাই শান্ত কৰিলে।

৪

জুলাই মাহৰ ত্ৰিশ তাৰিখে বৰ্গীসে কোশীক এহেজাৰ টকা দিলে। "আমি হুযো নিজৰ নিজৰ মূলধনৰ পৰা এহেজাৰকৈ টকা ললো। সাত-আঠ মাহ ৰেছনৰ পৰা লাভ হোবা নাই। তথাপি এক-ত্বই হেজাৰ ললে হানি নহয। এতিয়া মই তোমাক এটা কথা কও। আমাৰ ঘৈনীহঁতে বাহিৰত নিজৰ মাজত বেযাকৈ কোবা-কুই কৰে। আমিযেই সেইবোৰ বন্ধ কৰিব পাৰো। মই তোমাক সপোনতো ঠগাৰ কথা ভবা নাই। কিন্তু তোমাৰ ঘৈনীযেৰাই নেজানো কিবোৰ কৈ ফুৰিছে।" উখহি উঠা বাওঁপিনৰ জামিদাতৰ গুৰি পিটিকি পিটিকি বৰ্গীসে কলে।

বন্ধুৰ ওচৰত কোশীৰ মূৰ দোঁ খাই গ'ল। নিজৰ ঘৈনীযেকৰ কথাত তেওঁ বৰ লাজ পালে। "মই তোমাৰ বিষযে বেযাকৈ একো

ভবা নাই। মাইকী মানুহে কিবা কব পাৰে। আমি সেইবোৰলৈ কান দিযাৰ দৰকাৰ নাই।”—কোশীয়ে ক’লে।

ঘৰলৈ আহি কোশীয়ে ভাবিলে—৭৫০ টকাৰে ব্যৱসায আৰম্ভ কৰিছিলো নহয়? দোকানলৈ অহা বয বস্তুৰ পৰাও হেজাৰ হেজাৰ টকা আহিছে নিশ্চয। এতিয়া এহেজাৰ টকা পালোবেই।—কোশীয়ে ঘৈনীয়েকক বৰকৈ বকিলে।

ঘৈনীয়েকে ক’লে,—“মোৰ কথাতহে তোমাৰ বেযালাগে। আনবোৰে কি কয জানানে? তুমি যদি এতিয়াই বুজিব নোখোজা, মযো বাৰু আৰু একো নকওঁ। পিচে হেজাৰটা কলহৰ মুখ বন্ধ কৰিব পাৰি, কিন্তু এজনা মানুহৰ মুখো বন্ধ কৰিব নোৱাৰি।”

“হেৰৌ, কলহৰ মুখ নহয, তোৰ মুখ খোল খাব নেলাগে, সেই কাৰণেহে কৈছো।” কোশীৰ ঘিন লাগিল। কথাটো সঁচা যে বৰ্গীসৰ কথা ওলালে কোনো কোনোৱে মন্তব্য কৰে,—কোশী বৰ চাধা-চিধা মানুহ,—বৰ্গীসে নিশ্চয তাক ঠগিব,—ভাগৰ বেপাৰ ভাল নহয,—মানুহে নিজৰ কাম নিজে কৰাহে উচিত—ইত্যাদি বহুত কথা।

মানুহৰ দোচাৰোপ কৰা মনোবিজ্ঞানৰ কথা বৰ্গীসে জানে। ফলত সিহঁতৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধি নহয। সেযে সিহঁতে বৰ্গীসৰ বিপক্ষে যায। বৰ্গীসে সেই কথা ভাল দৰে জানে। বৰ্গীসে কৰবাত পঢ়িছেও যে জনতাৰ মতামতৰ স্থিতি যেনিবা পানীৰ ওপৰত এওপডিং থকা কাঠৰ দৰেহে—।

বৰ্গীসে দেউতাকৰ শ্ৰাদ্ধ পাতিছিল। তেওঁ ভাবিলে ৰেছনৰ দোকান থাকোতেও মই চাৰি-পাঁচজন মানুহকো এসাজ খুৱাব নোৱাৰিমনে? তেওঁ নিজৰ গাঁৱৰ মানুহ কিছুমানক ভালদৰে ভোজভাত খুৱাল। অসুখ হোৱাত তেওঁ গীৰ্জাঘৰতো এটা ভোজ দিব বুলি মানস কৰিছিল। গীৰ্জাঘৰৰ চোহদত তেওঁ এটা ‘ক্ৰছো’ সজাই দিলে। উদ্বোধনৰ সময়ত তিনিজন ডাঙৰ আৰু চল্লিশজন সাধাৰণ পুৰোহিত উপস্থিত আছিল।

ৰেছনৰ দোকানৰ ক্ৰমাৎ উন্নতি হৈছিল, কিন্তু বৰ্গীসৰ নিজৰ চিকিৎসাৰো নিতান্ত আবশ্যক হৈ পৰিল। ছয সাত মাহ আগতে

তেওঁৰ দাঁতৰ বিষ আৰম্ভ হৈছিল। লগে লগে দাঁতৰ আলুও উখহিছিল। ডাক্তৰে কেন্সাৰ বুলি কৈছিল। কেন্সাৰ বুলি জানি বৰ্গীস ভাঙি পৰিল। কটা-ছিঙাৰ ভয়ত তেওঁ আয়ুৰ্বেদ চিকিৎসাহে কৰাইছিল। ৰোগীৰ পথ্য খাই ইপিনে শৰীৰ দুৰ্বল হৈ পৰিল। বেমাৰ ক্ৰমাৎ বেছিকৈ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে।

ডাক্তৰে ক'লে, "ত্ৰিবান্দ্ৰমলৈ যোৱাটো ভাল হব। ইনজেকচন সলাই ললে কাম দিব। মই এখন চিঠি লিখি দিছো।"

বৰ্গীসে ভবা নাছিল যে বেমাৰ ইমান সোনকালে বাঢ়িব। আৰু একো উপায় নাছিল। বৰ্গীস ত্ৰিবান্দমলৈ গ'ল। কোশীও তেওঁৰ লগতে গৈছিল।

"বেপাৰৰতো অংশীদাৰেই, এতিয়া আকৌ বেমাৰৰো ভাগ লব লগা হ'ল নেকি?"—কোশীৰ ঘৈনীয়েকে সুধিছিল।

"কিছুদিন ইয়াতে থাকক। মই বৰ আশা দেখা নাই।" ডাক্তৰে কলে। ডাক্তৰৰ কথা শুনি বৰ্গীস মৰাৰ তুল্য হ'ল।

দোকানলৈ অহা মানুহে ৰেছন নেপালে হুলস্থূল লগাব,—ইযাকে ভাবি কোশীযে ঘৰলৈ উভতিবলৈ থিৰ কৰিলে। বৰ্গীসো সম্মত হবলগীয়া হ'ল। তেওঁক চোৱা-মেলাৰ সকলো ব্যৱস্থা কোশীযে কৰি দিলে।

আহিবলৈ ওলাই কোশীযে যেতিয়া মাত লগালে, বৰ্গীসে চকুপানী টুকিবলৈ ধৰিলে। সেয়া এক অসহনীয় দৃশ্য আছিল। চকুপানী নোলালেও, কোশীৰ অন্তৰ ফাটি গৈছিল। বন্ধুৰ জীৱন বচাবলৈ যে কোশীযে যি কোনো কামকে কৰিবলৈ প্ৰস্তুত।

"অবুজ নহবা। ইমান ভয় কৰাৰ কোনো প্ৰযোজন নাই। আমি সকলো বিপৰ্য্যযৰ সমুখত বুকুফিন্দাই থিয দিয়া উচিত।"—কোশীযে তেওঁক সান্ত্বনা দি কৈছিল।

"মই তোমাৰ ওচৰত" থোকাথুকি মাতেৰে বৰ্গীসে কৈছিল, "বহুত দোষ কৰিছো। ঈশ্বৰৰ দোহাই তুমি মোক ক্ষমা কৰি দিয়া। মোৰ লৰাছোৱালীক কষ্টত পৰিব নিদিবা।"

"কি দোষ ?" ইমান ভাল মানুহজনে কি দোষ কৰিব পাৰে। কোশীয়ে একো বুজি পোৱা নাছিল।

কোশী ঘৰলৈ উভতিল। দোকানখন দেখিহে তেওঁৰ চাবিৰ কথা মনত পৰিল। চাবিকোছা বৰ্গীসৰ হাততে আছিল। বিদায়ৰ সেই হৃদয়-বিদাৰক মুহূৰ্তত কোশীয়ে সাধাৰণ চাবিকোছাৰ কথা পাহৰি গৈছিল। বৰ্গীসেও দিবলৈ পাহৰিলে চাগৈ,—তেওঁ ভাবিলে। দোকানৰ তলা কমাৰ মাতি আনি খোলাৰ বাহিৰে আন উপায় নাছিল। কিন্তু কোশীয়ে চিন্তা কৰি চালে যে কমাৰেৰে খোলোৱাটো ভাল নহব। তেওঁ পইচা অলপ জমাই ৰেছন আনিলে। দোকানৰ বাৰান্দাতে থৈ আটাইকে ৰেছন ভগাই দিলে। কেবাজনেও কোশীক ক'লে, "দোকানখন খুলি ললেনো কি বেয়া হয় ?"

কোশীয়ে একো নেমাতিলে। বেয়া একো নহয়,—কিন্তু তলাটো নভঙাকৈ খোলাটো সম্ভব নহয়। আৰু সেয়ে আছিল কোশীৰ সমস্যা কাৰণ তেওঁ তলাটো ভাঙিব খোজা নাছিল।

কিছুদিন পিচতে ত্ৰিবান্দ্ৰমৰ ডাক্তৰৰ পৰা কোশীয়ে টেলিগ্ৰাম পালে। তেওঁ ততালিকে তালৈ গ'ল। তেওঁৰ লগত বৰ্গীসৰ ঘৈনীয়েকো আছিল।

সকলো চিকিৎসা অথলে গ'ল। এওঁবিলাকে গৈ বৰ্গীসক মৃত্যুশয্যাতহে পালে।

বৰ্গীসৰ ঘৈনীয়েকে চিঞৰি চিঞৰি কান্দি উঠিল। বন্ধুৰ অবস্থা দেখি কোশীয়েও চকুপানী টুকিলে। বৰ্গীসে মৃত্যুৰ ক্ষণ লেখি আছিল। "সোনকালে লৈ যাওক,"—ডাক্তৰে ক'লে।

এখন টেক্সীৰে কোশীয়ে বন্ধুক ঘৰলৈ লৈ আহিল। ঘৰ পোৱাৰ পাচদিনাখনেই বৰ্গীসে ঘৰৰ পৰা, পত্নীৰ পৰা, লৰাছোৱালীৰ পৰা, কোশীৰ পৰা আৰু দোকানখনৰ পৰা বিদায় ললে।

অন্তিম সৎকাৰ যথাৰীতি সম্পন্ন হ'ল। পুৰোহিতে প্ৰায় আঢৈ ঘণ্টা জুৰি মৃতকৰ গুণানুকীৰ্তন কৰি ভাষণ দিলে। 'ক্ৰছ' সজাই দিয়া বৰ্গীসৰ প্ৰতি পাড়ুৰীজনৰ মনত কিমান ভাল ভাব আছিল।

তেওঁৰ বিধবা পত্নীক কোশীয়ে যথেষ্ট সম্মানেৰে ৰাখিলে। পিতৃহীন

হৈ দিন কটোবা লৰাছোৱালী কেইটাকো কোশীয়ে বৰ মৰম কৰে। পৃথীবীত বন্ধুতকৈ ডাঙৰ কোনো হব নোৱাৰে, এয়ে আছিল কোশীৰ ধাৰণা।

ৰেছনৰ দোকানৰ চাবি কোশীযে বৰ্গীসৰ মৃতদেহৰ ওচৰত পাইছিল।

কোশীযে এতিয়া প্ৰাযখিনি সময় দোকানতে কটাবলৈ ললে। হিচাপ-পত্ৰ লিখিবলৈ তাত বহী-কাগজ নাছিল। বৰ্গীসে ৰাতি ৰাতি নিজৰ ঘৰতে হিচাপ লিখিছিল। সেই কাৰণে হিচাপ-পত্ৰও বৰ্গীসৰ ঘৰতে আছিল।

বৰ্গীসৰ ঘৈনীযেকে কোশীক এজন সংৰক্ষক অভিভাবকৰ দৰে শ্ৰদ্ধা-ভক্তি কৰিছিল। তেওঁৰ শত্ৰুতা আছিল কোশীৰ ঘৈনীযেকৰ লগতহে,—কোশীৰ লগত নহয।

সেইদিনা আছিল দেওবাৰ। গীৰ্জাঘৰলৈ যোৱাৰ পিচত কোশী মৰিশালিলৈ গ'ল। তাত বৰ্গীসৰ কবৰৰ কাষত কিছুপৰ মৌন হৈ ৰ'ল। তেওঁৰ চকুৰ পৰা চকুপানী বাগৰি পৰিল। শুকান মাটিযে সেই পানী হেপাহেৰে শুহি ললে। "কোশী মই বহুত দোষ কৰিছো, ঈশ্বৰৰ দোহাই মোক ক্ষমা কৰি দিযা। মোৰ লৰা ছোৱালীক কষ্ট নিদিবা।"—বৰ্গীসৰ অন্তিমৰ সেই কথাষাৰ কোশীৰ কানত বাজিবলৈ ধৰিলে। বৰ্গীসে কিনো দোষ কৰিছিল? একো নাই—তেওঁ হযতো এনেযে কৈছিল।

কোশীৰ হিচাপ-পত্ৰৰ বহীৰ আবশ্যক হ'ল। আৰুনো কিমান দিন টুকুৰা কাকতত হিচাপ লিখিব? টকা পাওতাৰ পৰা টকা আদায কৰিবলৈ হিচাপতো লাগিবই। কিছুদিন এইদৰেই পাৰ হৈ গ'ল। এদিন কোশীযে বহী-পত্ৰ আনিবলৈ বৰ্গীসৰ ঘৰলৈ মানুহ পঠিয়ালে। বৰ কষ্টেৰে মানুহটোৱে বহী পত্ৰৰ বোজাটো কঢ়িযাই আনিলে। ইমানবোৰ হিচাপৰ নকল!—কোশীযে আচৰিত মানিলে। পঢ়ি চাবলৈ সেইবোৰ তেওঁ ঘৰলৈ আনিলে।

ৰাতি তেওঁ সেইবোৰ পঢ়িবলৈ বহিল। প্ৰত্যেকটো পাত লুটিওবাৰ লগে লগে, কোশীৰ অন্তৰ বেদনাত গুমৰি উঠিল। চাকিৰ

সমুখত বহীৰ পাত লুটিয়াই থকা দেখি ঘৈণীয়েকে হাঁহিলে। যদি ঘৈণীযেকে এনেদৰে খুচৰি খুচৰি চালেহেতেন, কোশীৰ নিশ্চয় খং উঠিলহেতেন। তেওঁ ভালদৰে বুজিছিল যে এই নকল বোৰৰ ৰহস্য গিৰিযেকে বুজিব পাৰিছে। তাকে ভাবি ঘৈণীযকে মনে মনে সন্তুষ্ট হ'ল।

"কোশী মই বহুত দোষ কৰিছো। ঈশ্বৰৰ দোহাই তুমি মোক ক্ষমা কৰি দিয়া। মোৰ লৰাছোৱালীক কষ্ট নিদিবা"—সেইষাৰ কথা।

কিছুমান ব্যবসাযীযে দুটা হিচাপ ৰাখে। এটা সঁচা হিচাপ আৰু আনটো চৰকাৰৰ ওচৰত দাখিল কৰিবৰ বাবে। বন্ধুক প্ৰতাৰণা কৰিবৰ বাবে ৩য় ধৰণৰ হিচাপ

কোশীৰ মূৰত সাপে ফোচ-ফোচাবলৈ ধৰিলে।—'মই এতিযাও জীযাই আছো।—এই কথা ভাবি তেওঁৰ সন্দেহ হবলৈ ধৰিলে। পৃথিবীখন এন্ধাৰেৰে ভৰি পৰিল।—'এই এন্ধাৰৰ মাজতে নিশ্চল হৈ এঠাইত বহি আছো"—কোশীৰ মনত এনে ধৰণৰ ভাবৰ উথলমাখল লাগিল। বৰ্গীসে দোকানৰ টকাৰে চাৰি হেজাৰৰ 'চিট ফাণ্ড' চলাবলৈ লৈছিল। নিজৰ ঘৈণীযেকৰ নামত ছযহেজাৰ টকা লিখি থৈছিল, আৰু সেই টকা তেওঁৰ ওচৰতে থৈছিল। বৰ্গীসৰ প্ৰথম মূলধন আছিল পাঁচশ। কোশীৰ ঘৰৰ বযবস্তুৰ হিচাপত তিনিহেজাৰ দেখুওৱা হৈছে। অন্ধকাৰভৰা আকাশত জোন ওলাল, কিন্তু কোশীৰ টোপনি নাহিল। তেওঁ কাতি হৈ পৰি আছিল।

"তুমি শোৱা নাই কিয?" মৰিয়াকুট্টীযে সুধিলে।

" "

"কিয শোৱা নাই?" আকৌ সুধিলে।

"টোপনি নাহে।"

"টোপনি নহাৰ কোনো কাৰণতো মোৰ চকুত পৰা নাই।"

"কিবা ভাবি আছো।"

"ইমান ভাবিবলগীযা কি আছে? লৰাহতলৈ পঠিযাবলৈ পইচা নোহোৱা হৈছেনেকি? নে ধাৰদিযা মানুহ চোতালত বৈ আছেহি?"

ঘৈণীয়েকে এইদৰে সোধাত কোশীয়ে লাজ পালে। অলপপৰ মনে মনে থাকি তেওঁ ক'লে" তুমি যিবোৰ কৈছিলা, সকলো সঁচা।

"কিবোৰ ?"

"ব্ৰগীসৰ বিষয়ে— ।"

"মইতো আগতেই জানিছিলো। এনেযে আৰু সাত বছৰলৈ মাৰ গাখীৰ খাই ডাঙৰ হৈছিলোনে ?—এতিয়াতো বিশ্বাস হ'ল ?" মৰিয়াকুট্টীয়ে ক'লে।

"হৈছে ।"

"সেইফেৰা আগতে হোৱাহেতেন—"

আকৌ বহুপৰ মনে মনে থাকি কোশীযে ক'লে, "সেইটো নহল। মোৰ দ্বাৰা নহলহেতেন, কাৰণ মই ভাবো প্ৰথমতে বিশ্বাস কৰাই উচিত।"

"কিন্তু তোমাৰ বন্ধুৰতো তোমাৰ ওপৰত বিশ্বাস নাছিল। তেওঁৰ কাৰো ওপৰতে বিশ্বাস নাছিল।"

"এৰা তেওঁৰ স্বভাব তেনেকুৱাই আছিল। মৃত্যুৰ পিচত এতিযা চাগৈ বিশ্বাস কৰিবলৈ লৈছে।"—কোশীৰ ঘৈনীযেকে হাঁহিবলৈ ধৰিলে।

কোশীযে সেইকথা সহ্য কৰিব পৰা নাছিল।

পিচদিনা কোশী পলমকৈ উঠিল। পিয়নে জীৱনবীমা কোম্পানীৰ থাম এটা দি গ'ল। বৰ্গীসে ২০০ টকাৰ এখন 'পলিচী' সৰুটো ল'ৰাৰ নামত কৰিছিল।

কোশীয়ে বৰ্গীসৰ ঘৈনীযেকক মাতিবলৈ মানুহ পঠিযালে। তেওঁ সেই ঘৰলৈ আহিবলৈ ভাল নেপাইছিল। কিন্তু বেচেৰী বিধবা গৰাকীয়ে অভিভাবকৰ ঘৰলৈ নোযোৱাকৈ থাকিব পাৰে কেনেকৈ ?

"কোশী মই বহুত দোষ কৰিছো। ঈশ্বৰৰ দোহাই তুমি মোক ক্ষমা কৰি দিয়া। মোৰ ল'ৰা ছোৱালী কেইটাক কষ্ট নিদিবা," —বৈ বৈ কোশীৰ কাণত এইষাৰ কথা বাজিবলৈ ধৰিলে। কোশী আৰু ঘৈনীয়েকৰ সমুখত বেচেৰী বিধবা গৰাকী তলমূৰ হৈ আছিল। তেওঁৰ ফালে হাত আগবঢাই কোশীয়ে ক'লে, "লোৱা দোকানৰ

চাবি। আজিৰ পৰা দোকানখন তোমাৰ। মোৰ দোকান চলোবাৰ ইচ্ছা নাই। তাৰ কাৰণ মোক সুসুধিবা। ইচ্ছা কৰিলে দোকানখন চলাবা, নহলে বন্ধ কৰি দিবা। আজিৰ পৰা দোকানৰ সৈতে মই মোৰ সকলো সম্পৰ্ক ছেদ কৰিলো।”

বৰ্গীসৰ পত্নীয়ে চাবিকোছা লবলৈ অলপ ইতস্ততঃ কৰা দেখি, কোশীয়ে চাবিকোছা তেওঁৰ আগত দলিয়াই দি বাহিৰলৈ গুচি গ'ল। আকাশখন এচপৰা ক'লা মেঘে আবৰি ধৰিছিল। এতিয়া সেয়া আঁতৰি ফৰকাল হ'ল। কোশীৰ অন্তৰৰ পৰাও এটা গধুৰ বোজা আঁতৰি নাইকিয়া হৈ গ'ল।

কইনা

—এছ, কে, পোৰ্ডেকাট

বৰষুণ দিয়াৰ পিচত আকাশখন অলপ মুকলি হ'ল। এতিয়া প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য স্পষ্টভাবে জিলিকি উঠিছে। মেঘৰ মাজত সন্ধিযাই যেন লুকাভাকুহে খেলিছিল।

পট্টাবী আৰু কুটিপুৰম ৰেললাইনৰ দুযোদাঁতিৰ খেতি, সেউজীয়া ৰহনে আবৰা টিলা, ফলভৰি থকা গছ আৰু তাৰ পাচত ভাৰতপুচ্ছাৰ বালিময় পাৰ চাই চাই মই আৰু গোপী আগুবাই গৈ আছিলো।

গোপীয়ে তিনিমাহৰ ছুটীত মালযৰ পৰা মোৰ ওচৰলৈ আহিছে। তেওঁ অহাৰ মুখ্য উদ্দেশ্য হ'ল—বিয়া। গোপী ইয়াৰ পৰা যোৱা আঠবছৰ হ'ল। তেতিয়াৰ পৰা এইবাৰেই প্ৰথম গাঁৱলৈ আহিছে। গোপী এইখন গাৱঁৰ এটা মান্যবন্ত আৰু প্ৰাচীন পৰিয়ালৰ ল'ৰা। এতিয়া সেইখন ঘৰত কোনো নাই। সেই কাৰণে ঘৰটো ভাড়া দিয়া হৈছে। গোপীৰ এটা ককাযেক মাদ্ৰাজৰ ক'ৰবাত 'ছেলছ অফিচাৰ'। ঘৰৰ পৰিস্থিতি এনে হোৱা বাবে তেওঁ বিয়া সম্পৰ্কীয় দায়িত্ব মোৰ ওপৰতে এৰি দিছে, কাৰণ মই তেওঁৰ সহপাঠী, বন্ধু আৰু একে গাৱঁৰে মানুহ।

গোপীয়ে তেওঁৰ চিঠিত ভাবী পত্নী বাছিবলৈ লিখি মোলৈ যি নিৰ্দেশ দিছিল, তাত পত্নীৰ বহুতো লক্ষণৰ কথা এইদৰে বৰ্ণাইছিল, —পকা কলৰ দৰে ৰং, ডাঙৰ ডাঙৰ আৰু ক'লা চকু, সুডোল আৰু সুন্দৰ নাক আৰু দীঘল কেকোৰা চুলি। চুলিৰ বিষয়ে লিখা কথাষাৰৰ তলত আঁচ মাৰি সেই কথাত বিশেষ গুৰুত্ব দিছিল। অলপ ওখ—বৰ বেচি নহয়—শাৰীৰিক ক্ষেত্ৰত স্বাস্থ্যবতী। বয়স ১৭'ৰ পৰা ২০'ৰ ভিতৰত। ধনী আৰু ডাঙৰ পৰিয়ালৰ হব নেলাগিব।

পকা কলৰ দৰে নেপালে অলপ মিঠাবঙৰ হলেও ক্ষতি নাই।

চুলি ঘন হোবাৰ লগতে কেকোঁৱাও লাগিব। বাকী বিলাক লিখা ধৰণৰ হলে হব।

গোপীৰ ভাবী কইনাৰ বৰ্ণনা পঢ়াৰ সময়ত মোৰ ভিক্টৰ স্টেচনৰ প্লেটফৰ্মত ফল বেচোতা এজনৰ চিঞৰটোলৈ মনত পৰিছিল :— সুন্দৰী তিবোতাৰ ৰং পকা কলৰদৰে হব লাগে।

গোপীৰ চিঠিখন মই দুই তিনিবাৰ পঢ়িছিলো। মোৰ এনে লাগিছিল যেন তেওঁ ধেমালি কৰিহে এইবোৰ লিখিছে। আমি দুয়ো মাদ্ৰাজত বি এ পঢ়াৰ পৰাই গোপীক মই জানো। তেওঁ লাজকুৰীয়া আৰু ৰসিক, সেই কাৰণে বহুতো চিন্তাৰ পিচতহে চাগৈ তেওঁ ভাবী কইনাৰ বৰ্ণনা মোলৈ লিখি পঠিযাইছে। তথাপি এনে ধৰণৰ সপোন দেখাৰ কাৰণ কি? গোপীয়ে ভাবী পত্নীৰ বৰ্ণনা কথাছবিৰ নাযিকাৰ ৰূপত কৰিছে। গোপীৰ উদ্দেশ্য মই বুজিলো। মালযত তেওঁৰ মালয আৰু চীনা বন্ধুৰ আগত আমাৰ মালযালম ছোৱালীৰ সৌন্দৰ্য প্ৰদৰ্শন কৰিবলৈ গোপীয়ে বিচাৰিছে। সেযে চুলি, নাক আৰু গাৰ বৰণৰ ওপৰত বিশেষ জোৰ দিছে। বাং বন্ধুৰ মনৰ আকাঙ্ক্ষা কিমান সুন্দৰ!

মই তেওঁৰ চিঠিৰ উত্তৰত দুটা প্ৰশ্ন সুধি পঠিযাইছিলো, "চশমা পিন্ধা ছোৱালী হ'লে কিবা আপত্তি আছেনেকি? অলপ গান-বজনা জানিলেও তোমাৰ অযোগ্য বুলি ভাবিবানেকি?"

কিন্তু মোৰ চিঠি পোৱাৰ আগতেই সৰ্বলক্ষণযুক্ত লক্ষ্মীস্বৰূপা ভাবী পত্নী বাছি লবলৈ তেওঁ ইয়ালৈ ৰাওনা হ'ল। এনে পত্নী পাবৰ কাৰণে কোনো সাধাৰণ ধৰণৰ পুৰুষে ইমান পৰিশ্ৰম কৰিব নোৱাৰে। পকা কলৰ দৰে ৰং, কলফুলক পৰাস্ত কৰিব পৰা নাক, হৰিণীৰ দৰে। চকু, কুঁহিয়াৰৰ গছৰ দৰে ওখ আৰু সুডোল গাৰ গঠন, চুলি ইমান ঘন যে খুলি দিলে চীনা ৰেছমৰ পৰ্দা যেন লাগে—গাৰ ৰং তেনে ৰেছমক পৰাস্ত কৰা বিধৰ।

গোপীৰ কথা শুনি মই দীৰ্ঘ নিশ্বাস পেলোৱাটো আচৰিত নাছিল, কাৰণ সেয়াই সত্য আৰু স্বাভাবিক। যদি ভবাদৰে হয, তেনেহলেতো ঈশ্বৰৰ কৰুণা। গোপীৰ আকাঙ্ক্ষাৰ অনুৰূপ এগৰাকী সৌন্দৰ্যৰ

ৰাণীৰ কথা মই জানিছিলো। দুই-তিনি মাইল দূৰৈৰ এখন ঠাইত থাকে। তেওঁৰ ৰং সোণৰ দৰে, সুডোল সুদীৰ্ঘ দেহৰ গঠন, গাল মুখ থুতৰি আদিৰ ৰং বিতোপন। অপূৰ্ব কেশভাৰ। ক'লা আৰু চিকচিকিয়া চুলিগোছা মেলি দিলে মাটি স্পৰ্শ কৰে। তেওঁৰ চাল চলনত এটা মাদকতা আছে। যেতিয়া খোজকাঢে, তেতিয়া এক গৰ্বভৰা সৌন্দৰ্য স্পষ্টভাবে বিৰিঙি ওলায। সেই গন্ধৰ্ব কন্যাক মই গোপীৰ কাৰণে বাছি থৈছিলো। তেওঁ এজন খেতিয়কৰ জীয়াৰী। পৰিয়ালটো ভালেই, কিন্তু এটা খুঁত আছিল। সাত-আঠ বছৰৰ আগতেই তেওঁৰ বিয়া হৈছিল।

গিৰীযেকে তেওঁক ত্যাগ কৰিছে নে তেওঁ গিৰীয়েকক— নেজানো। তাৰ পাচত তেওঁ আৰু কাকো বিয়া কৰোবা নাই। বৰ্তমানে তেওঁৰ কাম হ'ল সূতা কটা আৰু হিন্দী পঢ়া। গুৰুবায়ুৰ পুনৰ ছবি তেওঁ পূজা কৰে। এইবোৰ কামৰ ভিতৰত শেষৰ কামটোবেই তেওঁৰ মোমায়েকৰ পছন্দ। তেওঁৰ মাক-দেউতাক ঢুকাইছে। তেওঁৰ নাম আম্মুকুট্টী। মোমাযেকে তেওঁৰ কামত অসন্তুষ্ট হলেও একো নকয। কিছুবছৰ এইদৰেই পাৰ হৈ গ'ল।

ইমান বছৰ পাৰ হৈ যোৱাতো তেওঁৰ সৌন্দৰ্য ম্লান হোৱা নাছিল। এই সময়তো তেওঁ যেন সোঢৰ ওঠৰ বছৰীয়া ছোৱালীহে। ইমানখিনি জনাৰ পিচত গোপীৰ কথা দুনাই কোবাৰ আৱশ্যক নাই। ইযাৰ অৰ্থ ভুল নুবুজিব। ঘূৰণীয়া শিলৰ দৰে কিছুমান ছোৱালী আছে, সিহঁতৰ বাঢি অহা বযস ধৰিব নোৱাৰি। তেওঁলোকৰ সজীবতাও কমি নেযায়। তাৰ ভিতৰত আম্মুকুট্টীও পৰে। মই জানো তেওঁক দেখাৰ পিচত গোপীযে মোক একো নকব। অলপ সন্দেহ হলে আম্মুকুট্টীৰ পিনৰ পৰাহে হব পাৰে। তেওঁ যদি বিয়া কৰাবলৈ ইচ্ছুক নহয ? এইটোৰ বাহিৰে দুয়োৰো মিলনত বাধা দিব পৰা আন কোনো কাৰণ নাই।

গোপী দেখাত কোমল। অলপ ক'লা বৰণৰ। দৈহিক গঠনত ওখ পাখ। মালযত থকা কাৰণে অলপ শকত হৈছে। তেওঁৰ চুলি কিচকিচিয়া ক'লা। সোঁকাণৰ ওচৰত অলপ চুলি অৱশ্যে বগা

হৈছে। চাকৰিৰ কথা কবলৈ হ'লে, মালযৰ তেওঁ এজন ডাঙৰ বিষয়া। 'ইষ্টেটত মাহে নশ ৰূপৰ মুদ্ৰা পায। নিজৰ মটৰগাড়ী আছে। অলপ কৃপণ হোৱা বাবে বেঙ্কত টকা ভালকৈয়ে জমা হৈছে। আৰু কি লাগিছে? বিযাৰ পাচত সুখেৰে দিন কটাবলৈ তেওঁৰ একো টান নহব। যদি সূতা কটা আৰু হিন্দী পঢ়াটো অত্যন্ত আবশ্যক বুলি ভাবে, তেতিযা হলেও আম্মুকুট্টিয়ে মালযতো সেইখিনি কৰিব পাৰিব। গুৰুবায়ুপুনৰ ছবিও লগতে লৈ যাব পাৰিব। মই জানো যে গোপীযেও ভগবানক অলপ অচৰপ বিশ্বাস কৰে। আমি যেতিযা মাদ্ৰাজত একেলগে পঢ়িছিলো, তেতিযা তেওঁ সদায় শোবাৰ আগতে শ্ৰীমদ্ভাগবতগীতা পঢ়িছিল।

আমি ছোবালীৰ ঘৰলৈ যাব খোজা কথাটো ছোবালীৰ ঘৰে গম পোৱা নাছিল। এনেধৰণৰ কথা আঁগতে বুজাই দিয়া ভাল। ছোবালী যদি ল'ৰাৰ পছন্দ নহয, তেন্তে ছোবালী আৰু ঘৰৰ মানুহে তাৰ বাবে দুখ পাব নেলাগে। ছোবালীৰ পৰিযালৰ বিষযে গোপীযে একো নেজানিছিল। ছোবালী পছন্দ হলে তেওঁক সকলো কথা কম —এই উদ্দেশ্যেৰে মই গোপীক লৈ ওলাইছো।

আমি গৈ আছিলো।

তলত কলা কাপোৰ আৰু গাত বগা চোলা পিন্ধি মুছলমান তিৰোতাসকলে সেউজীযা ধানে ভৰা খেতি পথাৰত মূৰ তলকৈ ভূইৰুই আছিল। শাৰী শাৰীকৈ কাম কৰি থকা তিৰোতাবিলাকক দেখি দূৰৈৰ পৰা এনে লাগে যেন পথাৰৰ সীমনাত দীঘল ক'লা কাপোৰ বান্ধি দিযাহে হৈছে। উজ্জ্বলকৈ কাজল বোলোৱা এগৰাকী বযসীয়াল অস্পৃশ্যা মহিলাই অকলে আন এখন পথাৰত কাম কৰি আছিল। শ্যামল বক্ষত ৰঙা মণিৰ মালাধাৰিযে তেওঁৰ সৌন্দৰ্য্য বঢ়াইছিল। তেওঁৰ সমুখৰ পথাৰৰ মাটিত তেওঁৰ আঙঠিৰ সাঁচ বহিছিল।

গোপীযে পথাৰলৈ চাই চাই আগবাঢ়ি গৈ আছিল। মই কৈছিলো, "এই ঠাইখন আৰু ইযাৰ চাবলগীযা বস্তুবোৰ ইমান বছৰৰ পাচতো কোনোধৰণে সলনি হোৱা নাই।"

"একো সলনি হোৱা নাই বুলি কলে ভুল হব। সকলোৰে আবৰ্তন আছে—আবৰ্ত্তন।" গোপীয়ে বৈ মোৰ পিনে চালে। গোপীৰ চকু ডাঙৰ আৰু ক'লা। "ঠিকেই, আবৰ্ত্তনৰ শক্তি বোধ কৰিবলৈ মানুহ আৰু শাস্ত্ৰ অসমৰ্থ। ঘূৰি থকা এটা ডাঙৰ চক্ৰৰ দৰে সকলো আহে আৰু গুচি যায—আকৌ আহে। প্ৰপঞ্চ, পৰমাণু, প্ৰকৃতি, মানব—সকলো সেই আবৰ্তনৰেই অংশ ।" মই বুজিলো যে গোপীয়ে তত্ত্বজ্ঞানৰ এক সুদীৰ্ঘ ভাষণ দিবলৈ প্ৰস্তুত হৈ আহিছে। স্বাভাবিক অবস্থাত যিজন লাজকুৰীয়া, তেৱেই যদি তত্ত্বজ্ঞানী হৈ পৰে, তেতিয়া-হলে তেনেলোকৰ লগত তৰ্ক কৰা মস্কিল হয। মই জেপৰ পৰা চিগাৰেট এটা উলিযাই জ্বলালো। গোপীয়ে চিগাৰেট নেখায।

গোপীয়ে আকৌ কবলৈ আৰম্ভ কৰিলে, "মানুহৰ জীবনতো আবৰ্তনৰ স্বভাব অস্পষ্ট ৰূপত থাকে। আমাৰ চমু জীবনকালতো ইযাৰ প্ৰভাব পৰে, কিন্তু আমি ধৰিব নোৱাৰো। সেই কাৰণেহে আমি তালৈ মন নিদিও।"

নামনিৰ পথাৰৰ পৰা মুছলমান তিৰোতাৰ এটা সমদল আহি আছিল। হযতো বিযাৰ যাত্ৰী। নতুন এগৰাকীক আনিবলৈ গৈছে হবলা। তেওঁবিলাকৰ সেউজীযা, হালধীযা, নীলা আৰু ৰঙা ৰঙৰ ৰেছমী কাপোৰে সন্ধিযাৰ পোহৰত ইন্দ্ৰধনুৰ সৃষ্টি কৰিছিল।

গোপীয়ে আগবাঢ়ি গৈ থকা সমযতো হাতৰ আকাৰ ইঙ্গিতেৰে নিজৰ ভাষণ দিযেই আছিল।

যেতিযা আমি ৰেলৰ দলউৰ কাষ পালোগৈ, তেতিযা সেই তিৰোতাৰ দলটিযে ছাতি মেলি ৰেলৰ লাইনৰ ওপৰত থিয হৈছিল।

তেওঁলোক যোৱাৰ পাচত মই গোপীক কলো, "শুভ লক্ষণ। বিযাৰ পাচত নতুন কইনা ঘৰলৈ নিব ধৰিছে।"

গোপীয়ে একো নেমাতিলে।

মাইকী মানুহ ন গৰাকী আছিল—ন নম্বৰটোৱে ভাগ্যকে সূচায়। মই লেখি লেখি গোপীক কৈছিলো।

গোপীয়ে এইবাৰো নেমাতিলে। সেই লাজকুৰীযা মানুহজনৰ পিনে চাই, মই কঁপি উঠিলো। গোপীৰ মুখৰ বৰণ হালধিতকৈও

হালধীয়া হৈ পৰিছে আৰু চকুজোৰ যেন মৰা মাছৰ দৰে বাহিৰলৈ ওলাই আহিছে।

"গোপী, গোপী", চিগাৰেটটো দলিযাই মই গোপীক ধৰিলো। গোপীৰ হাত বাকলি গুচোৱা কলৰ দৰে চেচা হৈ পৰিছিল। যেতিয়া আমি মাদ্ৰাজত পঢ়ি আছিলো, তেতিয়া গোপীৰ দুই তিনিবাৰ মান 'হিষ্টিৰিযা' হৈছিল। মই ভাবিলো এইবাৰো তাৰেই আক্ৰমণ হৈছে। মই গোপীক ততালিকে ধৰি মাটিত শুৱাই থলো।

পাঁচ মিনিট পাচত গোপীৰ জ্ঞান আহিবলৈ ধৰিলে। চকুলৈও যেন প্ৰাণ উভতি আহিল। মোৰো ভাল লাগিল। 'হিষ্টিৰিয়া' হোৱা নাছিল।

"সেই ঠাই, সেই দলং"—মন্ত্ৰ জপাৰ দৰে গোপীয়ে উচ্চাৰণ কৰিছিল। তাৰ পিচত হাতেৰে কপালৰ ঘাম মছি, এপিনলৈ চাই থাকিল। মোৰ পিনেও এনেদৰে চালে—যেন মোক হঠাতেহে লগ পাইছে।

"গোপী, ভাগৰ গুচিছেনে ?"—মই এটা চিগাৰেট জ্বলাই সুধিলো।

গোপীযে ম্লান হাঁহি হাঁহিলে। পিচমুহূৰ্ততে দূৰলৈ চাই ৰ'ল।

মেঘ আঁতৰি লাহে লাহে পোহৰ বিৰিঙি উঠিল।

"গোপী, মাদ্ৰাজত হোৱা বেমাৰটোৰেই হ'ল নেকি ?"

গোপীযে মূৰ জোকাৰি ক'লে, "নহয, মালযলৈ যোৱাৰ পিচৰ পৰা সেই বেমাৰটো হোৱা নাই।"

"কিন্তু এতিযা যি হ'ল, তাৰ নাম কি ?" মই সুধিলো, "মালয়ান্ হিষ্টিৰিযা নেকি ?"

মুখৰ ওপৰত পৰা চিগাৰেটৰ ধোঁৱা আঁতৰাই, গোপী মনে মনে থাকিল।

"এই ঠাই, এই দলউ'ৰ অৰ্থ কি ? কিয, এই ঠাইখন তোমাৰ আগতে চিনাকি নেকি ?"

কোনো উত্তৰ নাই।

অলপ সময পিচত টিলাৰ ওপৰলৈ দৃষ্টি নিক্ষেপ কৰি ক্ষীণ মাতেৰে গোপীয়ে ক'লে, "ই এটা পুৰণি কাহিনী। য'ত আমি এতিয়া আছো,

তাতেই মোৰ মৃত্যুৰ দৰে ঘটনা এটা আঠবছৰ আগতে ঘটিছিল।" তাৰ পিচত আকৌ তেওঁ কিবা এটা চিন্তাত মগ্ন হৈ মনে মনে থাকিল।"

"কোবাচোন কি ঘটনা ঘটিছিল। কেতিয়া?" মই ঘৰী চালো। চাৰে চাৰি বাজিছিল—ৰাতি হোবাৰ আগতে আমাৰ গন্তব্যস্থান পাবলৈ মাথোন দুঘণ্টাহে হাতত আছে।

মোৰ আগত সেই ঘটনাৰ বৰ্ণনা দিবলৈ গোপীৰ অলপ সঙ্কোচভাব হৈছিল। বৰকৈ ধৰাত কবলৈ ধৰিলে, "মই বি. এ পাছ কৰাৰ পাছত এল টি হোবাৰ আশাত এখন প্ৰাইভেট স্কুলত শিক্ষকৰ কাম কৰিছিলো। সেই স্কুলখন আছিল এইঠাইৰ পৰা দুমাইল আঁতৰত।"

"তুমি শিক্ষকতা কৰিছিলা বুলি সেই সমযত গম পাইছিলো। কিন্তু ইযাতেই কৰিছিলা বুলি জনা নাছিলো। তুমি কোবাতহে এতিযা জানিলো।" —মই কলো।

"এৰা মই ইয়াতেই আছিলো। তুমি তেতিযা গাঁৱত নাছিলা।"

"অ' মই নাছিলো। তাৰ পাচত কি হ'ল?"

"মই এখন দোকানৰ ওপৰতলাৰ কোঠা এটাত থাকিবলৈ লৈছিলো। কাৰো লগত মোৰ বন্ধুত্ব নাছিল। গধূলি স্কুলৰ পৰা আহি পথাৰত ঘূৰি ফুৰিছিলো। কেতিযাবা কেতিয়াবা নৈৰ পাৰলৈ গৈ বহিছিলো আৰু আন্ধাৰ হোবাৰ লগে লগে উভতি আহিছিলো। হোটেলত ভাত খাই নিশা বাৰ বজালৈকে স্বামী বিবেকানন্দৰ সাহিত্য পঢ়িছিলা।"

"শোবাৰ আগতে শ্ৰীমদ্ভাগবতগীতাওতো এসমযত পঢ়িছিলা?"

"সেই সময়ৰ দৰে শ্ৰীমদ্ভাগবতগীতা আজিও মোৰ প্ৰাণৰ বস্তু।"

মই মনতে ভাবিলো,—হাইস্কুল, শোবাকোঠা, ফুৰাচকা, হোটেল, কৰ্মযোগ,—তাৰ পাচত পাখি মেলি প্ৰেমো আহিব নিশ্চয।

"এদিন সন্ধিযা মই এজনী ছোবালী দেখি চাযেই ৰলো,—অসাধাৰণ সৌন্দৰ্যৰ দেবী আছিল তেওঁ।"

"আকাশৰ পৰা পৰিছিল নে—পৃথিবীতে উপজিছিল?"

"উত্তৰী-গীত গাওতাসকলৰ দৰে নিজকে সুধিছা নেকি?"

"এৰা তেওঁৰ সৌন্দৰ্য বৰ্ণনাৰ কাৰণে"

"নহয, বৰ্ণনা কৰি তেওঁৰ সৌন্দৰ্য নষ্ট নকৰিবা।" মই সস্নেহে

গোপীক বাধা দিলো। "সবাতোকৈ সুন্দৰী ছোৱালীক মই মনৰ চকুৰে দেখা পাও।"

"আৰু সদায় সন্ধিয়া লগ পাইছিলো। তেওঁৰ ডাঙৰ ক'লা চকুৰ চাৱনিয়ে মোৰ হৃদয় এক বিচিত্ৰ ভাবেৰে ভৰাই তুলিছিল। তেওঁ এগৰাকী শিক্ষয়িত্ৰী আছিল।"

"তেনেহলে ভালেই আছিল " মই কলো, "নহলে সদায় এডোখৰ নিৰ্দিষ্ট ঠাইত লগ পোৱাটো মস্কিল হলহেতেন। তেওঁৰ নাম কি আছিল ?"

গোপীয়ে চকু মুদি ক'লে, "তেওঁৰ নাম আজিলৈকে মই নেজানিলো।"

"ঠিক আছে। কাহিনী কৈ যোৱা, অজ্ঞাত মোহিনীৰ কাহিনী।"

"এইদৰে আমি নিতৌ লগ পাইছিলো। তেওঁ স্কুলৰ পৰা ঘৰলৈ যোৱাৰ পৰত আৰু মই স্কুলৰ পৰা ঘূৰিবলৈ যোৱাৰ অজুহাতত। তেওঁ ৰেল লাইনৰ দাঁতিয়েদি যায। প্ৰতিদিনে আমি দুয়ো দুয়োকে দেখোঁ কিন্তু কথাবতৰা নেপাতো। আমি পৰস্পৰে কথা নেপাতিলেও, দুয়োৰে নয়নযুগলে যেন নিতৌ কথা কোৱা-কুই কৰিছিল। তেওঁক লগ পোৱাৰ পাচত মই কবিতাৰ শাৰী লিখি শুনাইছিলো।

"এদিন তেওঁক ঘৰত থবলৈ মই পাছে পাছে গৈ আছিলো।" গোপীয়ে কাহিনী কৈ গৈছিল। "দুই তিনি মাইল মান খোজ কাটিব লগা হৈছিল।"

মই সুধিলো—"তেওঁ তোমাক দেখা নাছিল নে ?"

"দেখিছিল। যেতিয়া তেওঁ ঘৰত সোমাল, তেতিয়া তেওঁ এবাৰ পিচলৈ ঘূৰি চাইছিল।"

"পাচদিনা তোমাক লগ পোৱাৰ সময়ত তেওঁ একো সোধা নাছিলনে ?" মই সুধিলো।

"নাই, মাথোঁ এবাৰ মৌল চাইছিল।"

"দুমাহ পাৰ হৈ গ'ল।"

"তেতিয়ালৈকে তোমালোক দুয়ো দুয়োকে কেবল চায়েই আছিলা নেকি ?"

"এৰা কেবল চোবাহে হৈছিল।"

"তুমাহত তেওঁ এবাৰ মিচিকিয়া হাঁহি এটাও মৰা নাছিলনে?"

গোপীয়ে এবাৰ হাঁহিলে। মই চিগাৰেট জ্বালালো।

"তাৰ পিচত কিছুদিন মই তেওঁক দেখা নাছিলো।" গোপীযে দুখভৰা কণ্ঠেৰে ক'লে।

"কিয়, কিবা বেমাৰ হৈছিল নেকি?" মই সহানুভূতি দেখুবাই কলো।

'এদিন ৰাতি মই কোঠাত পটি আছিলো। খোলা খিৰিকিৰে মাজে মাজে মোৰ চকু বাহিৰলৈ গৈছিল। পথাৰত জোনাক উপচি পৰিছিল। নিজৰাৰ পাৰত কেতেকী গছ বতাহত নাচি আছিল। জোনাকত ফুৰিবৰ মন গ'ল। কামিজ পিন্ধিলো, ঠাণ্ডাৰ হাত সাৰিবলৈ মূৰত এখন চাদৰো মেৰিযাই ললো। দুবাৰ বন্ধ কৰি বাহিৰলৈ ওলাই আহিলো। পথাৰ পাৰ হৈ ৰেল লাইন পালোগৈ। তেতিযা তেওঁৰ কথা মনত পৰিল। ভাবিলো, তেওঁৰ ঘৰলৈকে যাওগৈ।"

মই মনতে ভাবিলো প্ৰেমত পৰিলে প্ৰেমিকে ৰেলৰ লাইনত মূৰ থবলৈকেও পাচ নুহুহকে'

"মোৰ ভৰি আগ বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। মোৰ মনত তেওঁৰ বাহিৰে আৰু আন কাৰো চিন্তা নাছিল। তেওঁৰ ঘৰ নিশ্চয জোনাকে ঢৌবাই আছে। তেওঁৰ মুখৰ ছবি মোৰ মনত ভাহি উঠিছিল। তেওঁ চাগৈ শুই আছে। শোবাৰ সমযত চাগৈ তেওঁ চুলিখিনি বান্ধি থৈছে নাইবা বিছনাত মেলি থবও পাবে। তেওঁ লাহে লাহে উশাহ লৈছে চাগৈ। সেই শব্দ কেনে হব বাৰু?"

"কাঁহৰ বাচনত গাখীৰ খীৰোবা শব্দৰ দৰে"—মই কৈ উঠিলো।

এযা কোবাৰ লগে লগে মোৰো এটা ঘটনা মনত পৰিল। চিগাৰেটৰ শেষ হোপাটো উপভোগ কৰি মই ক'লো,—"পাঁচ বছৰৰ আগতে এবাৰ মই মাদ্ৰাজলৈ গৈছিলো। দ্বিতীয শ্ৰেণীত মই ঠাই ললো আৰু আৰামেৰে শুই পৰিলো। মই এটা সপোন দেখিছিলো ঃ মই যেন এখন গাৱঁৰ এটা ঘৰৰ সমুখত থিয় দি আছো। ৰাতি পুবাই আহিছে। ওচৰৰ গোহালিত এজনী ছোবালীযে গাই খীৰাই আছে।

কাঁহৰ পাত্ৰত গাখীৰ পৰা মিঠা মিঠা শব্দ মোৰ কাণত পৰিছে। তেনেতে মোৰ পিঠিত এটা খুন্দা লাগিল। মই চক খাই সাৰ পালো। গাড়ী আৰকোণম পাইছিলহি। কাঁহৰ পাত্ৰত গাখীৰ পৰা শব্দ তেতিয়াত মই শুনি আছিলো। চাৰিওপিনে চকু ফুৰাই বুজিলো সমুখৰ 'ছিট'ত শুই থকা মানুহ গৰাকীৰ সেয়া নিশ্বাসৰ শব্দহে মই শুনি আছো।"

মোৰ কাহিনী শুনি গোপীয়ে মিচিকিয়াই হাঁহিলে। ৰেলগাড়ীৰ শব্দ শুনা গ'ল।

"মাদ্ৰাজ মেল হবলা",—মই গোপীক সচেতন কৰি কলো, "আমি দলঙখনৰ পৰা অলপ আঁতৰি যাও আহা।"

সেই ঠাই। দলং খনত জোকাৰণি তুলি ৰেলগাড়ী গুচি গ'ল। আমি উত্তৰৰ পিনে আগবাঢ়িলো।

"বহুদূৰ বাট বালো
বেদনাত বিকল মই
এতিয়া সৌন্দৰ্য্য উপভোগ কৰিবলৈ
থিয় হলো সমুখত।
প্ৰেমৰ পতাকা লৈ—আহিছো প্ৰিয় মই।"

—শস্য কটা সময়ৰ এই লোকগীতটি মোৰ মনত পৰিল। মই গোপীক গাই শুনালো।

"এইদৰে ৰেলৰ লাইনৰ দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে গৈ তেওঁৰ ঘৰ পাইছিলগৈ, হয়নে গোপী?"

"নাই, পাবগৈ নোবাৰিলো।" গোপীয়ে পুনৰ এপিনলৈ চাই ক'লে, "দলঙৰ কাষ পাইছিলো—কিন্তু সেই মুহূৰ্ত্ততে তেতিয়াই এটা" গোপীৰ মাত হেৰাই গ'ল।

"তেতিয়া কি হ'ল? মই উৎসুক হৈ সুধিলো।

"তেতিয়া ক'লা ভূতৰ দলটো –পথাৰৰ মাজেৰে তালৈ আহিছিল।"

"ক'লা ভূত।

অঁ—মূৰৰ পৰা ভৰিলৈকে ক'লা কাপোৰ পিন্ধা। সকলো মিলি ন টা আছিল। সিহঁতে চুপে-চাপে আহি মোৰ সমুখত থিয় দিলে।

সেই সময়তে মই একেবাৰে অবশ হৈ পৰিছিলো। মই দেখিলো,— সিহঁত ডকাইত। ক'লা টুপী পিন্ধি, হাতত অস্ত্র লৈ কোনো জমিদাৰ বা ধনী মানুহৰ ঘৰ ভাঙি সোমাবলৈ সাজু হৈ আহিছে। ক'লা মুখাৰে চাবলৈ কৰি লোৱা ফুটাবোৰেৰে বহুতো চকু একেলগে ক্রুৰভাবে মোৰ ওপৰত নিবদ্ধ হৈছিল।"

"কোন?"—এটা ভূতে সুধিলে।

"কলৈ যাব?" আন এটাই ক'লে।

তেতিয়াহে মোৰ অস্তিত্ব সম্পৰ্কে উপলব্ধি হৈছিল। কি উত্তৰ দিও? সেই অঞ্চলৰ কোনো ঠাইৰ নামো মই নেজানিছিলো। মিছা কথা কলে সিহঁতে মাৰি পেলাব। সিহঁতক দেখা পোৱাটোৱেই যেনিবা মোৰ অপৰাধ হ'ল। সিহঁতৰ হাতত থকা লোহাৰ ডাণ্ডাৰ একেটা মাৰতে মোক শেষ কৰিব পাৰে। মৰাশটো ৰেললাইনত পেলাই দিলেই হ'ল। ৰাতিপুৱা গাড়ী আহাৰ লগে লগে—ছুটুকুৰা। মূৰ ৰেলৰ লাইনত থকা হেতুকে কোনেও আনকি চিনিকে নেপাব। ৰাতিপুৱা মানুহে দেখিব। স্কুললৈ যোৱাৰ পৰত তেবো দেখিব। এবাৰ চাই নাক কোচাই ঘৃণাৰে গুচি যাব। কিন্তু সিহঁতে মোক মাৰিব কিয়? মোৰ হাতত ঘৰী, কলম একো নাছিল। জেপত এটা পইচাও নাই। হয়তো সেই কাৰণেই মোক সিহঁতে মাৰিব। 'জেপত এটা পইচাও নৰখা চয়তান' বুলি কৈ এটা মাৰ শোধালেই—সকলো শেষ হৈ যাব। এইদৰে চকুৰ পচাৰতে মনৰ ওপৰেৰে শ শ চিন্তাৰ চকৰী ঘূৰি গ'ল। এটা ভূতে হাত আগবঢাই মোৰ মূৰত বন্ধা কাপোৰখন খুলি দিলে।—'কাফেৰ'—মূৰৰ কাপোৰ গুচোৱাটোৱে ক'লে।

"কলৈ যাব?" প্রথম ভূতটোৱে সুধিলে।

"মোৰ ইয়াৰ পৰা তুমাইল আঁতৰৰ ঠাই এখনৰ নাম মনত পৰিল। মই তাকে কলো।

"কিয় যাব লাগে? কাক লগ পাবলৈ?—যদি এনে প্রশ্ন কৰে মই মস্কিলত পৰিম। ধৈৰ্যেৰে মই গীতাৰ শ্লোক আওৰালো। তাৰে এটাই আগবাঢি আহি মোৰে মুখখন ভালকৈ চালে।

"এৰিদে—লৰাৰ মাষ্টৰ।"

"সেই মৃতসঞ্জীবনী মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰোতাজনৰ মুখলৈ মই চালো,—মই মোৰ ক্লাছৰ মুছলমান বিদ্যাৰ্থীসকলৰ প্ৰত্যেকৰ কথা মনত পেলালো।

"এই, পোনে পোনে গুচি যা"—প্ৰথম ভূতটোৱে ক'লে। "এইখনো লৈ যা—মোৰ কাপোৰখন ভৰিৰে লথিয়াই ক'লে।

"মাটিৰ পৰা কাপোৰখন তুলি লৈ ৰেল লাইন হৈ গুচি আহিলো।"

"গোপন মিলনত ওলাইছে"—সিহঁতৰ এজনে পিচপিনৰ পৰা বিদ্ৰূপেৰে কৈ হাঁহিলে, আৰু আটায়ে তাতে যোগ দিলে।

"মই উভতি নেচাই গুচি আহিছিলো।"

"এতিয়া আমি খোজ লও বলা",—মই ঘৰী চাই কলো।

কিন্তু গোপীয়ে দলউৰ পিনে চাই তাতে থিয় হৈ থাকিল।

"অলপ আগতে শাৰী পাতি যোৱা সেই মাইকী মানুহৰ দলটো দেখি মোৰ সাত আঠ বছৰ আগতে ঘটা-ঘটনা মনত পৰিছিল। এতিয়া বুজিছা চাগৈ মোৰ ওপৰত কি ভূতে লম্ভিছিল?"

"সেইবোৰ পাহৰি যোৱা, পলম হৈ গৈছে। আমি যাও।"

গোপীয়ে মোৰ লগত চাৰি-পাঁচ খোজ মান আগবাঢ়িল—আকৌ মুৰ ঘূৰাই সেইপিনলৈ চাবলৈ ধৰিলে। মই পেলাই দিয়া চিগাৰেটৰ টুকুৰাৰ পৰা ধোঁৱা উৰি আছিল।

অলপ দূৰ গৈ মই গোপীক সুধিলো, "সেই ৰাতি পিচে তুমি কি কৰিলা? কলৈ গ'লা?"

"কওঁ ৰৰা", গোপীয়ে নিজৰ বগা পৰা চুলি কেইডালিত হাত ফুৰাই মুৰ তলকৈ খোজ কাটি কাটি ক'লে, "সেইটো এটা দীঘলীয়া কাহিনী।"

শুনিবলৈ সাজু হৈ মই চতুৰ্থটো চিগাৰেট জ্বলালো।

গোপীয়ে ক'লে, "মই আগলৈ খোজ লৈছিলো। উভতিবলৈকো ভয় আছিল, কিজানি সিহঁতে আকৌ দেখা পায়। এটা নতুন জীৱনহে যেন লাভ কৰি মোৰ ভাল লাগিছিল। মই তেওঁৰ কথা ভাবিছিলো। তেওঁক চোৱাৰ লোভ বাঢ়ি আহিছিল। এই নতুন জীৱন মই তেওঁক

সঁপি দিম,—মনতে স্থিৰ কৰিছিলো। সেই দিনালৈকে মোৰ ইমান আত্মবিশ্বাস হোবা নাছিল। কিন্তু তেতিয়া তেবেই মোক আগবঢাই লৈ গৈ আছিল ঃ—মই তেওঁৰ ঘৰ পামগৈ—দুবাৰত তকতকাই দিম —নহলে জোৰেৰে চিঞৰি দিম—ঘৰৰ মানুহে দুবাৰ খুলি দেখিব— ডকাইতৰ হাতৰ পৰা সাৰি অহাৰ কথা নিশ্চয় ক'ম—ৰাতি শুবলৈ ঠাই বিচাৰিম—দুবাৰমুখতে তেওঁক থিয় হৈ থকা পাম—চুলিকোছা মেলি থাকিব—। এনেদৰে তেওঁৰ কথাকে চিন্তা কৰি কৰি মই বাটৰ কষ্ট—খোজকঢাৰ কষ্ট পাহৰি আছিলো।

ৰেললাইন পাৰহৈ ঠিক বাটেৰে গৈ গৈ তেওঁৰ ঘৰৰ সমুখৰ পথাৰখন পাইছিলো।

"মই যেন সপোনহে দেখিছিলো। নীলা ৰঙেৰে সেই ঘৰখন উপচি পৰিছিল। ডাঙৰ ডাঙৰ চাকি কিছুমান তাত জ্বলিছিল। কিছুমান মানুহে কথা কৈ কৈ ইপিনে সিপিনে অহা যোবা কৰিছিল। বিযাৰ যো-জা নেকি? অলপ পৰ চাই থাকি, পিচত ধৈৰ্য্যেৰে সৈতে ভিতৰলৈ সোমাই গলো। মোলৈ কোনেও মন নকৰিলে। বিবাহ-মণ্ডপৰ চাৰিও-পিনে গোট খোৱা মানুহৰ ভীৰৰ মাজত থিয় দি মই সকলোপিনে লক্ষ্য কৰিলো। চাকিৰ সমুখত থিয দি তেওঁ এজন প্ৰৌঢ়ৰ ডিঙিত মালা পিন্ধাইছে।—সেই উছবৰ ধুমধামত মযো ভাগ ললো।

"মোলৈ কোনেও মন কৰা নাছিল। তাত মোৰ চিনাকি মানুহ কোনো নাছিল। খোবা-বোবা আৰম্ভ হ'ল। এজন ডেকা আহি মোৰ কান্ধত হাত থৈ ক'লে, "আহক, খাওকহি"—মই প্ৰথম দলৰ লগতে বহিলো। সেই মণ্ডপটোৰেই যেন এটা সৰ্বগ্ৰাসী ক্ষুধা উপজিছিল।

"পিচদিনা ৰাতিপুৱাই প্ৰথমে মই নিজৰ কোঠালৈ গলো—আৰু পাচৰ মাহতে মালযলৈ গুচি গলোগৈ।"

গোপীৰ কাহিনী শেষ হ'লত, মই কেবল 'হু' বুলি কৈ বৈ গলো। মোৰ মনত বহুতো কথাই খেলালে। অলপ সন্দেহ হবলৈ ধৰিলে। হযতো গোপীৰ পুৰনি প্ৰেমিকাৰ কাষলৈকে মই এতিয়া তেওঁক লৈ যাব ধৰিছো। আগতে তেওঁ শিক্ষযিত্ৰী আছিল বুলি মই সঠিককৈ

নেজানো। কিন্তু গোপীয়ে তেওঁৰ চিঠিত ভাবী পত্নীৰ সৌন্দৰ্যৰ বৰ্ণনা সেই ছোৱালীজনৰ আলমতে কৰিছিল চাগৈ।—কিন্তু মই গোপীক আৰু একো সুসুধিলো।

আমি যেতিয়া ৰেললাইনৰ পৰা আলিবাটলৈ আহিলো, তেতিয়া বেলি ডুবিবলৈ ধৰিছিল। আনটো আলিবাটত সোমোবাৰ লগে লগে গোপীয়ে চকখাই ৰৈ গ'ল। "তুমি মোক ক'লৈ লৈ আহিছা ?"

মই হাঁহি উত্তৰ দিলো, "গোপী মোৰ লগে লগে আহি থাকা। বাকী কথা পাচত ক'ম।"

বাটটোৰ পৰা আমি পথাৰ পালো আৰু ঠাইখন নিৰীক্ষণ কৰিলো।

ঘৰৰ সমুখত অদ্ভুত দৃশ্য। মানুহবোৰে ইপিনে সিপিনে মনে মনে বহি আছে। ঘৰৰ দক্ষিণ ভাগত এটা মৰা শ উলিযাই থোৱা আছে। বাওঁ কান্ধত এডাল ডাঙৰ ৰছী আৰু সোঁহাতত এখন কোৰ লৈ লেতেৰা কাপোৰ পিন্ধা এটা শকত-আৱত ক'লা মানুহে আমাৰ সমুখেৰে পথাৰ হৈ আলিবাটত উঠিছিল।

মই সেই ৰছীলোৱা মানুহজনক সুধিলো, "তেওঁ কোন আছিল ?"

"ইযাৰে কৈমলৰ ভনীযেকৰ ছোৱালী। একো বেমাৰ-আজাৰ হোৱা নাছিল। কালি ৰাতি একেবাৰেই—"

মই গোপীৰ মুখলৈ চালো। তেওঁ শ্মশানৰ পিনে চাই নীৰবে থিয় হৈ আছিল।

চকুলোৰ হাঁহি

—ললিতাম্বিকা অন্তৰ্জনম

চকুলোৰ ভাষা তুমি বুজানে—বেদনা লিপি? —তেনেহলে লিখি যোবা। বহুতদিনৰ পৰা মনত দমাই থৈছো। আজি সেয়া বাহিৰলৈ ওলাই আহিবলৈ অস্থিৰ হৈ পৰিছে। বহুতো মানুহ সাজু হৈছিল, কিন্তু তাৰ উপযুক্ত স্থায়ী ভাব কাৰো নাই। তেনেধৰণৰ কাগজো নাই। অবশেষত তোমাৰ ওচৰলৈ আহিছো। কোবা, ছাঁৰ পোহৰ, সৌন্দৰ্যত মিচিকিয়া হাঁহি—দুযোটাকে বুজি চিত্ৰিত কৰিবলৈ তুমি সক্ষম নে?

এতিয়া চকুলো কি? তাৰ দিন উকলিল। এতিয়া ঘাম আৰু তেজৰহে মূল্য আছে। তোমালোকে এইদৰে কবা। ঠিক আছে, মই মোৰ সকলো তেজ তোমাক দিম। তাৰ পাচত এটোপাল চকুলো। সেইদিনা মিনিযেও এইদৰে কৈছিল—

এটোপা চকুলো মোক দিয়া। তাৰ বিনিময়ত মই তোমাক এটা হাঁহি দিম। কেবল এটোপা চকুলো

নাছিল, ইমান ডাঙৰ ধনী মানুহ হোৱা সত্বেও কেবল সেইখিনিৰে অভাব আছিল। তেওঁ বাট চাঁই আছিল। সেই মিচিকিয়া হাঁহি মৰহি নোযোবাকৈ তেওঁ বাট চাইছিল। কষ্ট। তেওঁ যোবাৰ পাচত তেওঁৰ হাঁহিৰূপী ফুলপাহ মৰহি যোৱাৰ পাচত মই সেই ৰত্ন লাভ কৰিছিলো। তেওঁ যোবাৰ পাচত সবগৰ পৰা মোক দিছিল। তাতেই উটি—ভাঁহি মই তেওঁৰ ওচৰলৈ গৈ আছো। যেতিয়া মই তেওঁক পামগৈ চকুলোৰ হাঁহিৰে মই তেওঁক স্বাগত জনাম। মিনি আচৰিত হৈ যাব।

এতিয়া মিনিৰ বিষয়ে অলপ কব লাগিব। তেওঁৰ বিষয়ে সুধিলে আহুকালত পৰো। পত্নী? প্ৰেমিকা? নে ভনী? এজন পুৰুষৰ কাৰণে নাৰী ইয়াৰ কিবা এটা নহয় কিবা এটাতো হবই লাগিব।

কিন্তু মিনি মোৰ কোনো নাছিল। নাইবা ধৰি লোৱা তেওঁ মোৰ সকলো আছিল কিন্তু এটা কথা। মোক ভালপাবলৈ তেৱেঁই শিকাইছিল। ভালপোৱা এটা বিকাৰৰ ৰূপত নহয়,—ভালপোৱা এটা অনুভূতিৰ ৰূপত।

মাজতে অপ্ৰাসঙ্গিক হলেও এটা প্ৰশ্ন। এই নাৰী জাতি সম্পৰ্কে তোমাৰ অভিমত কি? মা, ভনী, প্ৰেমিকা আদিৰ সেই শ্ৰেণীটো সম্পৰ্কে?

সৰুতে মোৰ কবি বন্ধুযে ভাবিছিল। "নীলা পদুমৰ দৰে দুটা চকু, গাল গোলাপৰ দৰে, কপাল চন্দ্ৰৰ দৰে আৰু কেশৰাজি কলা মেঘৰ দৰে—কিন্তু সকলো মিলি কেৱল এক তপ্ত স্পন্দন।" ঠিক নে সেয়া? মোৰ অনুভৱত মাৰ হৃদয় স্পন্দন একেবাৰে জীৱন্ত আছিল। এবাৰ। কেৱল এবাৰ। ভনীৰ নিশ্বাস উত্তপ্ত লাগিছিল। যেতিয়া তাই পছুৰেকৰ ঘৰলৈ গৈ আছিল। বাকী সকলো চেচাঁ বৰফৰ দৰে— ৰঙীন খেলনাৰ দৰে।

এটা মুহূৰ্তৰ আনন্দৰ কাৰণে ভাল। তাৰ পিচত দলিযাই দিম। মিনিক দেখাৰ পাচতো বহুত দিনলৈকে সেইটোৱেই অভিমত আছিল।

এনে হোৱাৰ পিচতো ৰঙীন পতঙ্গৰ ঢৌত উদ্বেলিত কৰা ছোৱালী দেখি মুখ ঘূৰাই লোৱা কোনোৱা আছে জানো? কিশোৰী, এবা কিশোৰী হতঁৰ কথাই কৈছো। এঘাৰৰ পৰা পোন্ধৰ বছৰৰ মাজত— মাৰ যোৱা শৈশব আৰু উথলি উঠা যৌবনৰ সুন্দৰ সামঞ্জস্য। মুকুতাৰ দৰে শুদ্ধ এই জীবনলৈ আঙুলিযাই থকা এক মধুৰ প্ৰকাশ। স্ফটিক শিলা ভাঙিবলৈ এটা অজান আঙুলিযেই যথেষ্ট। সেযা ভাঙিবলৈ এৰা। তাৰ ভযাবহতা আমি চাৰিওপিনে নেদেখো জানো? কোনেও কাকো বিশ্বাস নকৰে। আমি নিজেও নিজক বিশ্বাস কৰিব নোবাৰো। মিনিযে মোক এদিন কৈছিল "তুমি কাৰোবাক বিশ্বাস কৰা বুলি এবাৰ কোঁৱা। বিশ্বাস ৰাখি মৰম কৰা"।

সেইদিনা মই একো কোৱা নাছিলো। সেইদিনালৈকে মই তেওঁক বিশ্বাস কৰা নাছিলো। হযতো আজি,—এতিয়া এই অন্তিম মুহূৰ্তত

সকলো নাড়ি-নক্ষত্ৰই জোৰে জোৰে চিঞৰি উঠিছে—"মিনি মই এজনৰ ওপৰত বিশ্বাস ৰাখো। তেওঁক ভাল পাওঁ। এই পৃথিবীত ভালপোবাৰ উপযুক্ত এজনেই আছে। তেওঁ চকুলোৰ হাঁহি আছিল। ছায়াৰ পোহৰ আছিল। তেওঁক,—কেবল তেওঁকেই মই ভাল পাইছিলো। যদি মই তেওঁক নেপাওঁ তথাপি মই তেওঁক কষ্ট দিছো মই বিদ্ৰোহী, সেই কথা নেজানিও ক্ষমা কৰি দিয়া"।

নাৰী জাতিক মই কেতিয়াৰ পৰা ঘিণ কৰিবলৈ ললো সঠিক কৈ কব নোৱাৰো। মাৰ মৃত্যুৰ পাচত, ভনী জনী শহুৰেকৰ ঘৰলৈ যোৱাৰ পাচত মই অকলশৰীয়া হৈ গলো। পঢ়া এৰিব লগা হোৱাৰ নৈৰাশ্যই, আৰু আত্মীয় স্বজনৰ অভাৱে মোক অধ্যয়নৰ পিনে ঠেলি দিলে। অধ্যয়নৰ পৰাই মোৰ জীৱন আৰম্ভ হল। পুস্তকালযৰ পৰা পুস্তকালযলৈ গলো—। গ্ৰন্থৰ পিচত গ্ৰন্থৰ পিনে ঢাল খালো। ধৰ্ম, শাস্ত্ৰ, কলা বেদান্ত আদি যিমানবোৰ মোৰ মগজুত টিকিব পাৰে তাতকৈ বেচি হৈ গ'ল। বহুতে কৈছিল "সি পঢ়ি পঢ়ি বলিয়া হৈ যাব", কিন্তু মোৰ মূৰ নলৰিল বৰং মজবুত আৰু দৃঢ়হে হবলৈ ধৰিলে। মই কি দেখিলো? দিনৰ তীক্ষ্ণ পোহৰত, চন্দ্ৰৰ শীতলতাত, আইনাৰ দৰে স্বচ্ছ শিলত—সকলো ঠাইতে ছায়া। ছায়ালৈ মোৰ ঘিণ লাগে। কিয়নো ছায়ালৈ মোৰ ভয় লাগিছিল। সেই কাৰণে ছায়াত সৃষ্টি কৰা ৰূপক মোৰ ঘিণ লাগিছিল। ছায়া নোহোৱাকৈ জানো ৰূপ আছে? মই কেতিয়াও পিচলৈ ঘূৰি চোৱা নাছিলো। সকলো চাকি নুমুৱাই নগ্ন অন্ধকাৰত বাগৰি মই চিন্তাত নিমগ্ন হৈছিলো। ছায়াৰ সৃষ্টি নকৰা কেবল এটাই আছে। আন্ধাৰ,—ঘোৰ আন্ধাৰ।

বহুতদিন পাৰ হৈ গল। ছায়াৰ প্ৰতি ইমান মনোনিবেশ কৰা এজনকেই মই দেখিছো। তেওঁ মিনি। মই যিমান খিনি ঘৃণাৰে ছায়াক বাধা দিছিলো, তেওঁ সিমান খিনি মৰমেৰে ছাঁয়াৰ সৈতে খেলিছিল। সেই বিৰোধৰ ভাব কিমান অদ্ভুত আছিল। এই ধৰণৰ দুজন ব্যক্তিৰ পাৰস্পৰিক ভালপোৱা। তুমি মোক ভুল নুবুজিবা,— ছায়া আৰু প্ৰকাশৰ সম্মিলন স্বাভাৱিকেই আছিল।

মোৰ বন্ধু মোৰ বহুত বন্ধু নাছিল। কিন্তু তেওঁক মই বন্ধু বুলি

ভাবিছিলো। ঘৰৰ কিতাপৰ ডাঙৰ আলমাৰীটোয়েই মোৰ বন্ধু আছিল। যিখন ঘৰতে কিতাপৰে ভৰা আলমাৰী আছে সেইখন ঘৰেই মোৰ বন্ধু। কিন্তু সেয়া হাঁহি ধেমালি কৰিবলৈ বা কফি খাবলৈ নহয়। সেই ঘৰবোৰৰ সকলো মানুহ মোৰ পৰিচিতও নাছিল। একপ্ৰকাৰে মিনিযেই মোক বন্ধু কৰি লৈছিল।

এটা আকস্মিক ভুলৰ বাবেই এনে হৈছিল।

সেই ঘৰলৈ মই প্ৰথমবাৰ গৈছিলো। এখন সভাত গম্ভীৰ বাদ বিবাদৰ পাচত ঘৰলৈ উভটি অহাৰ সময়ত মোৰ বন্ধুয়ে কলে—"সৌ সেউজীয়া ৰঙৰ গেট থকা ঘৰটো আমাৰ—। আহা কফি খোৱাহি।" মই সেই আতিথ্য নীৰবে গ্ৰহণ কৰিব লগা হ'ল। মোক পঢ়া কোঠাত বহুবাই বন্ধু ভিতৰলৈ গল। মই মেজত থকা এখন শকত কিতাপ চাবলৈ ধৰিলো। মনোবিজ্ঞানৰ এখন গ্ৰন্থ। পৃথিবীত খ্যাতি লাভ কৰা এজন মহান ব্যক্তিৰ বহু বছৰ জোৰা প্ৰযত্নৰ ফল। মই কিবা ভাবিবলৈ ধৰিলো—পাচত অলপ মূৰটো ঘূৰাওতেই হঠাৎ পিচৰ পৰা এটা মাত শুনা গল—"নহয় দাদা,—নহয—আঃ। সেইটো নলৰাবা। চোবা, মোৰ গোটেই ছবিখনেই বেয়া কৰি পেলালা।"

মই চকঁ খালো। অলপ ভযো লাগিল। কোঠালৈ কাকো অহা দেখা নাছিলো। একো শব্দও শুনা নাই। তথাপি তেতিয়া মেজখনৰ ছাঁত থিয দি থকা এজনী সৰু ছোৱালীৰ ওপৰত চকু পৰিল। দেখিলো তেওঁৰ হাতত এডাল নীলা পেন্সিল। তাৰ আগটো ডুবাৰত আৰি থোৱা আধা অঁকা ছবিখনৰ ফালে। মূৰটো অলপ বেকা, বাওঁহাতখন দাঁতৰ আলুব ওপৰত থোৱা এটা বিকৃত মানুহৰ ৰেখাঙ্কিন, তাৰ মূৰটোৰ বাহিৰে শৰীৰৰ বাকী অংশ মোৰ শৰীৰৰ ছাঁৰ লগত মিলি থিয হৈ আছে।

মই জোৰেৰে হাঁহি দিলো। হাঁহি—হাঁহি উশাহ বন্ধ হবলগীয়া হল। মোৰ হাঁহি শুনি তেও লাজ পাই পলাবলৈ বিচাৰিছিল। মই ধৰি সান্ত্বনা দিলো।

"আহা, আহা। মই আগৰ দৰে মূৰ তলকৈ বহি গৈছো। চোৱা,

এইদৰে টানি দিয়া আহ। কিমান ধুনীয়া ছবিখন। মই নষ্ট কৰি দিলো।”

তেওঁ একো উত্তৰ দিয়া নাছিল। দুই হাতেৰে মুখ খন লুকুৱাই মুৰ তলকৈ তেওঁ লাজত থিয় হৈ আছিল।

“কি হ'ল অকনমানি,—এইদৰে তুমি কোঠাত বহি থকা সকলৰ ছবি আঁকা নেকি?” মই তেওঁক সুধিলো।

“মই মই পিচে অকল দাদাহে ইযাত বহে। দাদাৰ ছবি আঁকি কিমান ভাল লাগে। কেতিযাবা, কেতিয়াবা ঘোঁৰাৰ দৰে কেতিয়াবা কেতিযাবা।

মই খিলখিলাই হাঁহি দিলো,—‘দাদাৰ ছাঁ ঘোৰাৰ দৰে। তেনেহলে মোৰ ছাঁ গাধৰ দৰে নহয নে? তোমাৰ ছাঁযালৈ ভয নেলাগে নে?”

“ভয কিহৰ?” তেওঁ মূৰটো তুলিলে—“ছাযাক ভয কৰিব লাগে নে? ছাযাতো সকলোৰে আছে। তাৰ লগত খেলিবলৈ কিমান ভাল লাগে।”

তেওঁ মুৰ তুপিযালে। চকুৰ পৰা লাজ দূৰ হৈ গ'ল। মনে ভাল পোৱা কথা শুনি মুকলি মনে কথা কবলৈ ধৰিলে।

“ছাযাৰে কেনেকৈ খেলিব পাৰি মই দেখুবাম। সৌ দুবাৰখনৰ ফালে চোৱা। মোৰ মুখলৈ নেচাবা। দুবাৰৰ ফালে চোৱা না এটা ঘোৰাই খেদি আহিছে। সি গৈছে আকৌ ঘোঁৰাৰ এটা চিপাহী আহি বহিছে।

আঙুলিবোৰ তেওঁ এক বিশেষ ধৰণে লৰাই আছিল। তাৰ ছাঁযা বোৰ দেখি এনে লাগছিল যেন সঁচাকৈযে ঘোঁৰাই খেদি আছে।

আঠুৰ জোৰা লগ লগাই, মুৰ তলকৈ, চুলিৰ আগ ওলোমাই তেওঁ এটা হাতী দেখুবালে। আকৌ বান্দৰ নচুবালে, চাৰি পাঁচ মিনিট দেখুবাব পাচত থিয হৈ অতৃপ্ত হাঁহিৰে কলে—“এইবোৰ বৰ সহজ কাম। আৰু দেখুবাব লাগিলে দাদাৰ দৰকাৰ হব। দাদাৰ ছাঁৰ সৈতে মই কাজিযা কৰিম—, চাৰ্কাচ দেখুবাম—। তোমাৰ ভণীযেৰাই এইবোৰ নেজানে নেকি?”

“মোৰ ভণীযেই নাই।” মই দুখেৰে কলো। থাকিলেও মই

শিকাব নোবাৰিলো হেতেঁন। তুমি মোৰ ভণী হবা নে?” তেওঁ কলে “ঘৰৰ আটায়ে তেওঁক ভণ্টী বুলি মাতে। কিন্তু তেওঁৰ নাম মিনি। তেওঁৰ নাম কাটি মতাটোহে বেচি পচন্দ।” মযো তেওঁক মিনি বুলি মাতিম নে?

“মিষ্টাৰ। তুমি ইমান সোনকালে ভণ্টিৰ লগত চিনাকি হলা নে?” বন্ধুৰ মাত শুনা গল, “তাইৰ একোলৈকে ভয় নাই। তাই তোমাকো ছায়া-বিশ্বাস কৰিছে ছাগৈ।”

মই কলো—‘নহয, মিনিযে মোক কৈছে যে ছায়ালৈ ভয় কৰিব নেলাগে। তেওঁ মোক বুজাইছে যে মোৰো ছাযা আছে। সেই ছাযাই আনৰ ছাযাৰ লগত থুন্দাও খায। মিনি, তোমাৰ দাদাৰ দৰে মই ঘোঁৰা বা গাধৰ ছাযা হব নোবাৰো। তোমাৰ দৰে বান্দৰী হোবাও মস্কিল।”

মিনিযে খৰকৈ চকুৰ নিমিষ কাঢিলে। তাৰ পিচত কান্দোন মিহলি হাঁহিৰে কলে—“মই বান্দৰ ছোবালী নহওঁ—” কৈ তেওঁ একেবাৰে গুছি গলগৈ।

তেওঁ যোবাৰ পাচতো চকুলোৰ মুকুতা চমকোবা তেওঁৰ হাঁহিযে বনৰীযা জুৰিৰ শবদেৰে কোঠাটোত গুঞ্জন তুলিবলৈ ধৰিলে। বন্ধুযে হাঁহিলে—“বৰ দুষ্ট। নোহোবা কথাতে কান্দে, হাহেঁ আৰু খং কৰে একমাত্র ভণী। আমি সকলোবে তাইক বৰ মৰম কৰো। তাই নথকা হলে ঘৰত নেথাকিলোবেই হেতেঁন। লৰা ছোবালী নেথাকিলে ঘৰ ঘৰেই নহয,—নহয জানো?”

মই একো নকলো। তাৰ পাচত আমি কিতাপৰ বিষযে আলোচনা কৰিলো। ৰাজনীতিৰ কথাও ওলাল। তাৰ পাচত ৰংমনে ঘৰলৈ আহিলো। জীবনত প্রথমবাৰলৈ ভালপোবাৰ এটি জ্যোতিযে মোক স্পর্শ কৰিলে।

মিনিৰ ঘৰ মোৰ ঘৰ হৈ পৰিল। তেওঁৰ মাক দেউতাকেও মোক আপোন বুলি ভাবিছিল। পৰিযালৰ এনে মৰম মই পোবা নাছিলো। মনোবিজ্ঞানৰ ভেটিত মোৰ যি ধাৰণা আছিল তাৰ মূল্য এতিয়া কমিবলৈ ধৰিলে। মিনি মোৰ নিৰীক্ষণৰ সমল হৈ পৰিল। তেওঁৰ

বিভিন্ন ৰূপ মই দেখিলো। এটা এটা পৰিবৰ্তন সেই ছোৱালী জনী ফ্ৰকৰ সলনি স্কাৰ্ট ব্লাউজ পিন্ধিবলৈ ললে। তেওঁৰ ছাঁয়া দীঘল হবলৈ ধৰিলে। ভাব ভঙ্গীবো সলনি হবলৈ ধৰিলে। প্ৰাইমেৰীৰ পৰা হাইস্কুললৈ আগবাঢ়িল। তথাপি আমাৰ মাজত কোনো প্ৰতিবন্ধক নোলাল। মিনিযে মোক 'ককাইদেউ' বুলি মাতিছিল। সকলো প্ৰশ্ন তেওঁ মোক সুধিছিল। স্কুলৰ শিক্ষয়ত্ৰীযে হুবুজোবাকৈ এটা অঙ্ক কৰাত ভুল হলে—তাৰ কাৰণে মৰাটো ঠিক কথা জানো? মৰিকুটী আৰু জালৰ কাজিযাত কাৰ পক্ষ লোৱা ভাল? আৰু এনেধৰণৰ বহুতো কথা—। কিন্তু কিতাপৰ বাহিৰা প্ৰশ্নৰ উত্তৰ মই দিব নোবাৰিছিলো। তথাপি মিনিযে ভাবিছিল যে বহুত ডাঙ্গৰ ডাঙ্গৰ কিতাপ পঢ়াৰ কাৰনে মই সকলো কথা জানো।

মিনি আৰু মোৰ মাজত বহুত তৰ্ক-বিতৰ্ক হয। মই কওঁ ছোৱালী একেবাৰে মুৰ্খ আৰু পৰনিৰ্ভৰশীলা হয। সিহঁতৰ পুৰুষৰ শতকৰা সাঁত ভাগো বুদ্ধি নাই। সিহঁতৰ ফোপোলা মগজুত জোনৰ পোহৰৰ বাহিৰে আৰু কি আছে?

মিনিযে উত্তেজিত হৈ কয—জোনাকত কি কম পালা? ককাইদেউ, তুমি পোহৰৰ ছাযা দেখিছা? জোনাকৰ ?" তেওঁ সোধে।

"পুৰুষৰ মগজুত পোহৰৰ সলনি ঘন আন্ধাৰ থাকে নেকি। নে চোকা বদ? এই ধৰণৰ বাদ-বিবাদ চলি থাকে। এদিন তেওঁ মোক সুধিছিল—"তোমাৰ বিচাৰত নাৰী কি?"

"জোনাকৰ ছাযা," মই শান্ত ভাবে কৈছিলো।

তেওঁ নম্ৰভাবে মোক শুধৰাই দি কৈছিল "নহয ককাইদেউ, চকুলোৰ হাঁহি, এযাই উপযুক্ত শব্দ।"

এই ছোৱালীবোৰ কিমান বেগাই ডাঙৰ হয। এজন পুৰুষ দুবছৰত যিমান আগবাঢ়ে—ছমাহতে এজনী ছোৱালীযে সেইখিনি আযত্ব কৰি লয। মই এখন সংবাদপত্ৰৰ কামত দুবছৰ বিদেশত কটালো। উভতি যেতিযা আহিলো আলনাত স্কাৰ্টৰ সলনি শাড়ী ওলমি আছিল। ঘৰত মৌন ছাযাই বিৰাজ কৰি আছিল। মিনিৰ কাৰণে মিঠাই কিনি অনা দেখি বন্ধুযে হাঁহিলে—"মোৰ সম্পাদক

মহাশয়, তুমি ইমান অকৰ্বাতো নহয ? মিনি এতিয়া কেচুবা নহয। যদি তোমাৰ মগজ ঠিকে থাকিল হেঁতেন তুমি তাইৰ কাৰণে ভাল দৰা এটাহে আনিলা হেতেঁন। কিন্তু ইযাতো তুমি পাচ পৰিলা। অহা মাহৰ পোন্ধৰ তাৰিখে তাইৰ বিযা। বন্ধু, তুমি তাৰ পৰা চিঠি এখনো নিদিলা?”

মই দাঁতেৰে আঙুলি কামুৰি ধৰিলো। মিঠাইৰ টোপোলাটো মোৰ হাতৰ পৰা সৰি পৰিল। আজিৰ পৰা মিনি ছোৱালী নহয় তেন্তে ? তেওঁ কাৰোবাৰ পত্নী হৈ যাব লাগিব। কিন্তু মই এজনী সৰু ভণী ক'ত পাম ? মিনিক দেখা নকৰাকৈয়ে ঘৰলৈ উভতি আহিলো। মই তেওঁক চাব খোজা নাছিলো নেকি ? সেই ঘৰৰ ইমান আপোন মানুহ মই, মিনি আৰু তেওঁৰ মাকক দেখা কৰিব পাৰিলো হেঁতেন হযতো। তেতিযা আমাৰ মাজত এখন ডাঠ ৰেছমী শাৰী থাকিলহেঁতেন। কলা পাৰীৰ ৰেছমৰ শাৰী। মোৰ মিনি যদি কেতিযাও ডাঙৰ নহল হেতেঁন কেতিযাওঁ।

নিমন্ত্ৰণ পাযো মই মিনিৰ বিযালৈ নগলো। তেওঁৰ গিৰিযেক পুলিছ ইন্সপেক্টৰ আছিল। শকত আৰু ধনী। মিনি শহুৰেকৰ ঘৰলৈ গুছি গল। মই তেওঁক বিযা কৰাব খুজিছিলো ?—নাই। সেই বযসত তেওঁক দেখাই নাই তথাপি।

শুকান আৰু নীৰস কিতাপ পঢ়ি দিন নিযাইছিলো। ছ'মাহ, এবছৰ আৰু বা কিমান ? এইদৰে বহুতদিন পাৰ হৈ গল। মিনিক কেতিযাও দেখা নাছিলো।

এখন ৰাজনৈতিক সভাত গুলী চলোৱা হৈছিল। তাত মোৰ বন্ধুৰ মৃত্যু হল। নিজৰ ভনীজোবাযেকৰ গুলীতে মৰিল। সেই শটো ঘৰলৈ অনাৰ ভাৰ মোৰ আছিল। আসন্ন-প্ৰসৰা মিনি ঘৰতে আছিলহি। বৃদ্ধ পিতৃ-মাতৃ সেই কৰুণ দৃশ্যৰ বৰ্ণনা মই কৰিব নোৱাৰো।

বিজুলীৰ 'শ্বক' লগা মাক দেউতাকৰ সমুখত—প্ৰাণতকৈও প্ৰিয ককাযেকৰ মৃত দেহাৰ সমুখত—মৃত্যুৰ সেই বাতাবৰণত যুবতী মিনিক মই দেখছিলো। তেওঁ কন্দা নাছিল। অজ্ঞানো হোৱা নাছিল। মূৰ্তিৰ দৰে স্তম্ভিত হৈ আছিল। ককাযকৰ বুকুৰে বাগৰি

অহা তেজলৈ একেথৰে চাই আছিল। তেওঁৰ স্বামীৰ হাতেৰে সেই নিশংস কাম সংঘটিত হৈছে। নিজৰ পেটত লৰচৰ কৈ থকা পুত্ৰৰ পিতৃৰ হাতেৰে

"মিনি "।

"ককাইদেউ" তেওঁ চমকি উঠিল। "ককাইদেউ, মোৰ ককাইদেউ তেনেহলে এই মানুহ বোৰে যি কৈছে সকলো মিছা। মোৰ মৰমৰ দাদা মৰা নাই। মোৰ স্বামীয়ে দাদাক মৰা নাই। মোৰ ককাইদেউ আছে—চিৰদিনৰ বাবে মোৰ ককাইদেউ। নহযনে ককাইদেউ? নহয নে?"

"হু" মই জোৰেৰে কৈছিলো। কেবল তেওঁক শান্ত কৰিবলৈকে নহয। এৰা মোকো এজনী ভনী লাগে। মৰহি পৰা জীবনক জগাবলৈ। চিন্তা-ভাবনা ভগাই লবলৈ। মিনিৰ বাহিৰে আন কোনো ইযাৰ উপযুক্ত নহয।

বন্ধুৰ সুন্দৰ আৰু সুঠাম দেহা পালেঙত মৃতাবস্থাত পৰি আছিল। মই তেওঁৰ ফালে চালো, তাৰ পাচত মিনিৰ কাতৰ চকুহাললৈ। মিনিৰ সেই দৃষ্টি জানো ককাযেকে সহিব পাৰিলে হেতেঁন? মই ভনীজনীৰ কাষলৈ গৈ থিয দিলো। তাইৰ জপৰা চুলি কোছা ঠিককৈ দিলো। "নেকান্দিবা, মিনি। মোব মৰমৰ মিনি ভনীটি নেকান্দিবা, তোমাৰ ককাযেৰা আছে। দুজন ককাযেৰা মিলি এজন হৈ গল। এই কথা কাকাযেৰাই কৈছে নেকান্দিবা ।"

মিনিৰ কণ্ঠ অবৰুদ্ধ হৈ গল। মোব বুকুত ভেজা দি তেওঁ থিয দি আছিল, যিদবে মুষলধাৰে বৰষা বৰষুণৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ এধানমান চৰাই পোবালীযে মাকৰ পাখিত ডুব গৈ থাকে।

চকুলোৰে তিতি থকা, গলি যোবা কাগজৰ দৰে গালত মই সম্পূৰ্ণ মুকলি ভাবে এবাৰ চুমা খালো। দুখেৰে দুখৰ চুমা। জীবন আৰু মৃত্যু দুযোটাৰে সান্ত্বনা। সেই চুমাৰ বিষযে তুমিও কব পাৰা। দুশ্চৰিত্ৰ মৰ্যাদাহীন যি মন যায তোমাৰ—তাকে কোবা। কিন্তু মই গৰ্বহে কৰো। ককাযেকক মৰা সেই ইন্সপেক্টৰেও সেই দৃশ্য দেখিছিল।

মিনি ! মোৰ মৰমৰ সৰু ভনীটি । তোমাৰ জীৱনত ইমান ডাঙৰ পৰিবৰ্তন হব, এই কথা মই সেই দিনা জনা হলে জনা হলে জনা হলে

কাহিনী শেষ হল। এতিয়া মিনিৰ বিষয়ে মই একো কব নাখোজো। তোমাৰ চিয়াহী শেষ হোৱালৈকে,—ভাবনাৰ অন্ত পৰালৈকে তুমি লিখি যোৱা। মই তেওঁৰ প্ৰেমিক নেকি ? মানুহৰ মতে তেওঁ এজনী বেশ্যা। যি মন যায লিখি পেলোৱা। মোৰ কোনো আপত্তি নাই। তেবেঁা আপত্তি প্ৰকাশ নকৰে। সেই হত্যাকাৰী ইন্সপেক্টৰে সন্দেহ কৰিছে, মাৰিছে, বন্ধ কৰি থৈছে। কিন্তু তেও কোনো আপত্তি কৰা নাছিল। তেওঁ স্বীকাৰো কৰা নাছিল। পাচত তেওঁ পৰম পবিত্ৰ পত্নীৰ দৰে একেবাৰে নীৰবে থাকি এই পৃথিবীৰ পৰা আঁতৰি গ'ল।

পুৰণা ছাযা-চিত্ৰেৰে ভৰা কোঠাত, আগতে ককাযেক যি'ন বিছনাত শুইছিল তাতে মই মিনিক দেখিছিলো। পুৰণি হাঁহি তেওঁৰ ওঁঠত উজ্বলি আছিল। হেজাৰ হেজাৰ অশ্ৰু বিন্দুৰে গঁথা মিচিকিযা হাঁহি মোক দেখিযেই তেওঁ সুধিলে "ককাইদেউ। এই নাৰী কি ?"

মাতটো কঁপি উঠিল, মই তেওঁৰে সৈতে একমত হলো— ।

"নাৰী-চকুলোৰ হাঁহি ভনীটি । "

"অকল নাৰীযেই নহয, হযতো পুৰুষো।"

নিখোঁজ

—কাবুৰ নীলকণ্ঠ পিল্লে

ৰেলগাড়ীৰে ভ্ৰমণ কৰা সময়ত খিড়কীৰ দাঁতিত বহি বৰ ভাল লাগে। বিশেষকৈ কেল্লিমৰ পৰা চেঁকোটালৈকে। পথাৰত কাম কৰি থকা মানুহ, পাহাৰ দেখি আনন্দৰ ভাব উদয় হয়। ৰেল লাইনৰ দাঁতিৰ ঘৰ, পথাৰত চৰি ফুৰা গৰু, ৰেলগাড়ীৰ শব্দ শুনি হঁহা লৰা—এনে ধৰণৰ বহুত দৃশ্য গাড়ীৰ গতিৰ লগে লগে, বেগাই চকুৰ সমুখলৈ আহে আৰু সেই একে বেগেৰে আঁতৰিও যায়গৈ। এই দৃশ্যবোৰে আমাক আনন্দ নিদিয়ে জানো? সেউজীয়া ৰঙেৰে ভৰা পথাৰৰ মাজত সৰু সৰু খাল ডোং, কেতিযাবা কেতিযাবা ৰেলৰ লাইনত হাতুৰীৰে কোবাই থকা মানুহ, কেতিযাৰা দূৰলৈ, কেতিযাবা ইটো পাৰলৈ যোৱা ৰেলবে মজদুৰে ৰেলক 'চেলুট' দিয়া দৃশ্যই মোক বৰ আনন্দিত কৰে। ঘন জঙ্ঘল, আকাশৰ লগত কথা পতা পাহাৰ, হাতীৰ দৰে ডাঙৰ একোটা শিল—এই সকলোবোৰ নিশ্চল হৈ থকা দৃশ্যই কাক বাৰু সন্তোষ নিদিব? মৰিশালী এৰি থৈ যেতিয়া গাড়ীযে আন্ধাৰ সুৰঙ্গত গোজৰনি তোলে তেতিয়া যাত্ৰীসকলৰ মন ভয়শঙ্কাই আবৰি ধৰে। সুৰঙ্গ শেষ হোৱাৰ পিচত পোহৰ পাই যাত্ৰী সকল এনেদৰে আনন্দিত হৈ উঠে যেন পুনৰ্জন্মহে পালে। তেওঁলোকৰ আনন্দ জুখিব নোৱাৰি।

যদি খিড়িকীৰ কাষত বহিবলৈ ঠাই পোৱা যায় তেন্তে এই সৌন্দৰ্য্য ভালদৰে উপভোগ কৰিব পাৰি। মই বেঞ্চৰ মাজত বহিছিলো। গাড়ীত বৰ ভীৰ হৈছিল। সোঁৱে বাওঁযে, ওপৰে-তলে, আগে-পাচে—সকলোতে কেবল মানুহেই মানুহ। সকলো যাত্ৰীযে জোৰে জোৰে কথা কৈছিল। মোৰ একেবাৰে ওপৰত অচিনাকি মানুহ বহিছিল—কিন্তু কোনে কাক গণ্য কৰে। সেই যাত্ৰীসকলৰ মাজত ঘৰৰ কথাও ওলাইছে। মই অকলশৰীয়া—মযো কাৰো

লগত কথা পতা নাই আৰু আনেও মোৰ চিন্তাত বিধিপথালি দিয়া নাই।

যদি খিড়িকীৰ দাঁতিত ঠাই পোৱা নেযায় তেন্তে লগত এখন কিতাপ থকাটো নিতান্ত আবশ্যক—কিন্তু মোৰ লগত এখনো কিতাপ নাছিল। পাচৰ ষ্টেচনত যেতিয়া গাড়ী ৰলছি মই এখন বাতৰি কাকত কিনি ললো। সাধাৰণতে মানুহে দহ-পাঁচ মিনিটতে কাগজ পঢ়ি শেষ কৰে কিন্তু মই বৰ মনোযোগেৰে কাগজখন পঢ়িবলৈ ললো। সদায় পঢ়াৰ দৰে আজিও মই নিৰুদ্দেশৰ 'কলম' পঢ়িলো। তাৰ পাচত "ৰাজধানীৰ পৰা কালিকাবলৈকে কথা" "দুবৃত্তৰ পৰা অসুবিধা", "দলং বিপদাপন্ন" আদি সকলো পঢ়ি ললো। "নিৰুদ্দেশ" শীৰ্ষক বাতৰি তিনিবাৰ পঢ়িলো। সেই খবৰ মোৰ বৰ ভাল লাগিল। এই খবৰত এগৰাকী পত্নী নিখোঁজ হোবাৰ কথা আছিল। যেযে তেওঁৰ খবৰ দিব তেওঁ পুৰস্কাৰ পাব। এনেদৰে কথা দিয়া হৈছে যে—"যেযে তেওঁক বিচাৰি পাব তেওঁক টিকেট কাটি আন্দামানলৈ পাঠযাই দিব। এনে ব্যাক্তিক টিকেটৰ টকা আৰু পুৰস্কাৰৰ এশ টকা দিয়া হব।" এনেধৰণৰ মুৰ্খ পতিৰ হাতৰ পৰা অব্যাহতি পোৱা মানুহ গৰাকীলৈ মোৰ শ্ৰদ্ধা উপজিল। নিখোঁজ হোবা পত্নী—আৰু অপেক্ষাৰত স্বামী—দুয়ো মোক উত্তেজিত কৰি তুলিলে।

যেতিয়া গাড়ী আগৰ ষ্টেচনত ৰৈছিল আৰু অহা যোবা যাত্ৰীৰ কথা বতৰা জোৰত চলিবলৈ ধৰিছিল তেতিয়া মই কল্পনাৰ দৃষ্টিতে সেই স্বামী স্ত্ৰী হালৰ বিফল বৈবাহিক জীবন চাই আছিলো। এই সময়তে সকলোবে কথা বতৰা বন্ধ কৰিলে আৰু আটাইৰে চকু দুবাৰৰ সমুখত হোবা কাজিয়ালৈ গল। গাড়ীত উঠিব খোজা দুজন মানুহক এগৰাকী তিৰোতাই বাধা দি আছিল। বহিবলৈ ঠাই নোপাবাত তেওঁ দুবাৰ মুখতে থিয দি আছিল। বহুপৰলৈকে তেওঁলোকৰ মাজত বাকবিতণ্ডা চলিল। শেষত তিৰোতা গৰাকীযে কলে "যোবাবাৰ তোমালোকৰ দৰে মানুহ এটাই মোৰ তিনিশ টকা কাটি লৈ গৈছিল।"

মনে মনে পলাই যোবা লক্ষ্মীকুট্টীৰ গিৰিযেকতকৈও বেচি অহঙ্কাৰ কৰা সেই মানুহ দুজন আন এটা ডবালৈ গুচি গল। গাড়ীও এৰিলে। মোৰ পাচত বহা মানুহজনে কলে—"কোন হে সেই-গৰাকী। সেই মানুহ দুজনক কোবা কথা শুনিলা নে ?"

"এনেধৰণৰ মানুহৰ আগত হাৰ মানিবই লাগিব" আনজনে কলে।

"তুমি হোবা হলে কি কৰিলাহেতেন ?"

"টকা লাগে যদি মই দিম, মোৰ লগত মোৰ ঘৰত থাকিবা," চশমা পিন্ধা জনে কলে। তেওঁৰ কথা মানুহগৰাকীয়ে নুশুনিলে কাৰণ তেওঁ দূৰৈত থিয দি আছিল। তাৰ পাচত চশমা পিন্ধা জন আৰু তেওঁৰ লগৰীযাৰ মাজত অ'ৰ-ত'ৰ বহুতো খৰৰে কথা বতৰা চলিল। তেওঁবিলাক মোৰ সমুখতে বহিছিল। মন নিদিযা সত্বেও তেওঁবিলাকৰ কথোপকথন মোৰ কাণত পৰিছিল। মোৰ এনে লাগিছিল যে চশমা পিন্ধা জনেই নিখোঁজ হোবা পত্নী গৰাকীৰ স্বামী। ঘৈণীযেক পলাই নোযোবালৈকে মানুহটো অকঁৰা আছিল। এনেধৰণৰ আত্মপ্ৰশংসা মই এতিযালৈকে শুনা নাই। খবৰ কাগজত জাননী দি তেওঁ পত্নীক ৰিচাৰি ওলাইছে। এনে ধুৰন্ধৰ মানুহৰ লগত থকা ঘৈনীযেক গৰাকীলৈ মোৰ সহানুভূতি হল। গাড়ীৰ দুযোফালেৰে পাচলৈ আঁতৰি যোবা প্ৰাকৃতিক সম্পদৰাজি দেখা নোপোবাৰ বাবে মোৰ কোনো দুখ নাই। পঢ়িবলৈ হাতত কিতাপ নথকা বাবেও মোৰ আমনি লগা নাছিল। নিখোঁজ হৈ যোবা পত্নী আৰু তেওঁৰ মুৰ্খ স্বামীৰ কাহিনীতকৈ আৰু কি সুন্দৰ কাহিনী হব পাৰে ?

সেই চশমা পিন্ধা জন স্বাস্থ্যবান ডেকা। তেওঁ তেওঁৰ ঘৈনীযেকক কোনোবাই দেখিছেনেকি সেই কথা সোধা নাছিল। তেওঁৰ মুখত দুখৰ চিনো নাছিল। মানুহক ঠগাবলৈ তেওঁ বাতৰিকাকতত সেই জাননী ছপাইছে। সেই জাননী হাতীযে নিজৰ মাইকী হাতীক মতাৰ দৰেহে, তাত কোনো সন্দেহ নাই। মাৰ-কিল সহি সহি বেচেৰী মানুহজনীযে অষ্টমুৰী হ্ৰদত নিজৰ প্ৰাণ দিছেগৈ ছাগৈ। সেইকথা এওঁ জানে। পুলিচৰ হাত সাৰিবলৈকে তেওঁ এই জাননী

কাগজত দিছে। সুধি চালে তেওঁৰ নাম-ধাম ওলাই পাৰব।

গাড়ী পাহাৰৰ পৰা নামি নামনিৰে গৈ আছিল। এই সময়তে বহুত মানুহ নামিল আৰু বহুত উঠিল। যেযে এতিয়ালৈকে থিয় হৈ আছিল তেওঁলোক বহিবলৈ ঠাই পালে। আৰু যি সকল বহি আছিল, এতিয়া ভাল ঠাই পালে। চশমা পিন্ধা জনে কথা কৈ কৈ ভাগৰি পৰি ওপৰৰ বেঞ্চত শুলেগৈ। দুৱাৰৰ কাষত থিয় দি থকা মানুহগৰাকী মোৰ সমুখেতে বহিলাহি। মই বুজিলো যে তেওঁ অকলেই আহিছে। তেওঁৰ শক্তি কিছু আগতেই মই দেখিছো। তেওঁ একোতে কম নহয়। অলপমান গাত গা লাগোতেই তেওঁ মানুহ দুজনক আন ডবালৈ যাবলৈ কৈ দিছিল, এতিয়া তেবেঁই মতামানুহৰ মাজত বহিলাহি। তেওঁৰ দুযোফালে বহাসকল একেবাৰে অচিনাকি। তেওঁবিলাক চেঁকোটা ষ্টেচনৰ পাচত উঠিছে। এই গাভৰু গৰাকীযে কোট্ৰাৰকৰা ষ্টেচনত গাড়ী ধৰিছে।

চশমা পিন্ধা জন নীৰব হৈ পৰাৰ পাচত মই মানুহ গৰাকলৈ মন দিলো। "নিৰুদ্দেশৰ" জাননী কাগজত মই এবাৰ আকৌ পঢ়িলো। বযস ঠিকেই, ঘৈনীযেকজনী ধুনীযা বুলি তেওঁ লিখিছে। সেই লক্ষণ ঠিকেই আছে। বৰণো তেনেকুবাই। মোৰ এনে লাগিল যি টকা পুৰস্কাৰ হিচাপে দিযাৰ কথা সেযা মযেই পাম। মই হাঁহিলো। মনে মনে পলাই অহা মানুহ এইগৰাকীযেই। তেওঁক বিচাৰি অহা সেই চশমা পিন্ধা জন ওপৰত শুই আছে। তেওঁ গিবিযেক, এওঁ ঘৈণীযেক। যদি সচাঁকিযে এনে হয তেন্তে

আহ্‌! এনে হব নোবাৰে। সন্মুখতে নেদেখিলেও মাত নিশ্চয় শুনিছে। পত্নীৰ মাত কোন স্বামীযে নিচিনাকৈ থাকিব? ইযাৰে কোনোবা এজন নিশ্চয সেই খবৰ ছপাওঁতা হবই। কিন্তু কোনজন তেওঁ? সেই খবৰ এই মানুহ গৰাকীযে নিশ্চয পায। তেওঁ তাৰেই উপযুক্ত। এনে এগৰাকী ভেজাল মাইকী মানুহে এজন পুৰুষৰ তিৰস্কাৰ শুনি তেওঁৰ সেবা শুশ্ৰূষা কৰি থাকিব নোৱাৰে। এনে আচৰণ কৰোঁতা পুৰুষ মূৰ্খ। সেইকাৰণেই নিখোঁজ পত্নীক বিচাৰি দ্বিতীযবাৰ গ্ৰহণ কৰিবলৈ ওলাইছে। প্ৰথমতে ছাগৈ তেৱেঁই

কৈছিল—"বাহিৰ হোবা, যি মন যায় তাকে কৰাগৈ— ।"

তেওঁ দেখিছিল যে চিয়াঁৰ বাথৰ কৰাৰ পিচতো সেই ধুৰন্ধৰ মানুহ জন যদি নেযায় তেন্তে তেওঁ নিজে ওলাই যোবাটোযেই ভাল হব—ঘৈণীয়েকে ভাবিছিল ছাগৈ ।

মোৰ সমুখত বহা মানুহগৰাকী কথা-বতৰাতো পাচ নপৰা বিধৰ । তেওঁৰ গাতো মতা মানুহৰ সমানেই শক্তি । এনে ধৰণৰ পত্নীয়ে ঘৰ এৰি গুছি গলে তেওঁৰ বাবে বেজাৰ কৰা স্বামীৰ অবস্থিতি সচাঁকৈয়ে পুতৌ লগা—গহীন ।

কিবা এটা খাটাং কৰাটোও মস্কিল । তেওঁ বৰ পৰাক্ৰমীও হব পাৰে । দুই-তিনি দিন বাহিৰত ঘূৰি এতিয়া তেওঁ ভয খাইছে হবলা । দেখাত সুন্দৰী পত্নীয়ে ঘৰ এৰি গৈছে । তেওঁক চিনি উলিযাওতা জনে পুৰস্কাৰো পাব । এই কথাত কিছু মানুহ বিচাৰি উলিযাবলৈ সাজু হব । তাৰ ভিতৰত কোনোবা নহয কোনোবা এজনৰ ফান্দত তেওঁ পৰিবই । বিচাৰি উলিওবা বস্তু কেতিয়াবা কেতিযাৰা পাওঁতাজনৰ হাততে পুৰস্কাৰ স্বৰূপে ৰৈ যাব পাৰে । যি বিচাবোতাৰ এনে হব তেওঁ নিশ্চয ভাগ্যশালী । তেওঁ ঘূৰি নেযায । তেওঁৰ কথা খাটাং হৈ গৈছে কাৰণ মানুহৰ চকুত ধূলি দিয়া কাম তেওঁৰ সমাধা হ'ল । স্বামীজন সচাঁকৈযে বুধিযক ।

নিখোঁজ হোবা পত্নী গৰাকীযেই মোৰ সমুখত বহি আছে । এই ডবাৰ আন কোনেও গম নেপায । মই কাকো এই কথা নকওঁ । নিখোঁজ পত্নী ধৰাৰ খ্যাতি মইযেই পাম । ষ্টেচনত গাডী ৰোৱা মাত্ৰকে মই তেওঁক পুলিচত গতাই দিম । তাৰপাচত তেওঁৰ গিৰিযেকলৈ টেলিগ্ৰাম দিম । পুৰস্কাৰৰ আশাত নহয ,—পত্নী গৰাকীক অনিচ্ছুক স্বামীদেবতাৰ হৃদয় আসনত পুনৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈকে মই এই কাম কৰিম । এইদৰেই তেওঁৰ চালাকীৰূপী জোকটোৰ মুখত চূণ দিয়া ভাল হব । মই একেৰাহে তেওঁক নিৰীক্ষণ কৰিছিলো । কিছু বেলিৰ পাচত তেওঁ মোৰ বেঞ্চখনতে আহি বহিল । তেওঁ হাঁহি হাঁহি কথা কৈ আছিল । তেওঁৰ কথা মই মনোযোগেৰে শুনিছিলো । তেওঁ ওপৰত শুই থকা চশমা পিন্ধাজনক দেখি কৈছিল—

"তেখেতে বিয়া কৰোবা নাই কাৰণ মঙ্গল সূত্ৰ গঢ়োবা সোন থিনিৰে দাঁত বন্ধাই লৈছে।"

মই উচপ খাই উঠিলো। মই তেওঁৰ কথা বুজিব পাৰিলো। অলপ আগতে তেওঁ মোৰ সমুখতে বহি "মোক কওঁকচোন মই দেখুৱাই দিম" বুলি ফিতাহি মৰা মানুহজন এতিয়া ওপৰত শুই আছে। এতিয়া তেওঁ মুখ ফালি উত্তৰ নিদিয়াকৈ নেথাকে। শুনি আমি আটায়ে লাজ পাম। তেওঁ আমাৰ পিনে মুখ কৰি শুই আছে—। তেওঁৰ চকু সকলোৰে ওপৰত। এই সময়ত মহিলা-গৰাকীৰ ওপৰতো তেওঁৰ চকু পৰিছে ছাগৈ। তেওঁ এইদৰে কোবাৰ উদ্দেশ্য কি? বাটেৰে গৈ থকা ছোৱালী নোচোবাকৈয়ে বিয়া কৰাই পেলোবা? এনেকুৱাই নহয় জানো? উত্তৰ নিদিয়াকৈ তেওঁ থাকিব নোৱাৰে।

তেওঁ একো নকলে। তেওঁ মোৰ কাষত বহিল। ভালেই হ'ল। অতি কমেও মুখামুখি হোবাৰ পৰা অব্যাহতি পোৱা গল। আহ! ঠিক আছে—। এইবোৰ সকলো ভাওঁহে। এই মানুহজনে এওঁক লৈ গৈছে। এওঁবিলাকে অচিনাকিৰ ভাওঁ জুৰিছে। সকলোৰে চকু এৰাবলৈ এওঁলোকে ইজনে সিজনক দোষী প্ৰতিপন্ন কৰিছে। মোৰ অনুমান ঠিক। দুয়ো কোট্টাৰকৰাৰ পৰা গাডীত উঠিছে। কোল্লমৰ পৰা ৰাতি আন্ধাৰত মনে মনে আহিছে। তেওঁ নিজৰ কথা লুকুবাবলৈ অমবৰতে গল্প কৰি আহিছে আৰু এবেঁা তেওঁৰ দৰেই—কিন্তু একেবাৰে ভয়হীন। উত্তেজিত হৈ কথা পাতিছে। বৰ ভাল হ'ল, চোৰক বস্তুৰে সৈতে ধৰিছো।

গাডী মাহুৰা পাবলৈ দিয়া। দুয়োকে ধৰি পুলিচক গতাই দিম। মই নিৰুদ্দেশৰ জাননী আকৌ পঢ়িলো। নিৰুদ্দেশ হোবা মানুহ এই গৰাকীযেই। অকলশৰীয়া গাভৰু। এজন মান্য পুৰুষক কয়— "মঙ্গল সূত্ৰ গঢ়াবলৈ সোন নেপাইহে বিয়া কৰোবা নাই।" এইকথা শুনিও যেওঁ একো কব নোৱাৰিলে। সেই মুৰ্খ মানুহজন অলপো সংকুচিত নহল। জানো কেনেকৈ জীযাই আছে। অলপ আগতে তেওঁ বীৰত্বপূৰ্ণ সাহসৰ কথা কৈ ফুটনি মাৰিছিল।

আনযাত্ৰী সকলে ইয়াৰ পাচতো তেওঁলোকৰ প্ৰতি বিশেষ মনোযোগ দিয়া নাছিল। এওঁলোকৰ ৰহস্য কেনেকৈ জানিব। বিৰুদনগৰ পোবাৰ লগে লগে তেওঁ মোৰ একেবাৰে কাষতে বহিলহি। তেওঁৰ নাম সোধোনে ? নাম লক্ষী নেকি ? তেতিয়া গম পোৱা যাব পাৰে। কিন্তু সোধো কেনেকৈ ? ঘূৰাই যদি তেওঁ সোধে—তুমি কোন ? লোকগণনা কৰা মানুহ নেকি ? তেতিয়াহলে কথাৰ সিমানতে ওৰ পৰিব। মই সকলোৰে লগতে কথা পাতো, এই মানুহগৰাকীৰ লগত কথা পাতিবলৈ ইমান সংকোচ বোধ কৰিছো কিয় ?

‘কোট্টাৰকৰ পৰা গাড়ীত উঠিছে হবলা’

মই এটা নিৰ্দোষ প্ৰশ্ন কৰিলো।

“কনেকৈ জানিলে ?”

“দেখা যেন লাগিছিল।”

“তেনেহলে কিয়া সুধিছে—প্ৰমাণ কৰি চাব খুজিছে নেকি ?”

“নহয় কেবল জানিব খুজিছিলো আপুনি ঠিক উত্তৰ দিয়ে নে নিদিযে।”

“মই কাৰোবাৰ কিবা চুৰ কৰিছো নেকি ?” দৃঢ়স্বৰে তেওঁ সুধিলে।

কথা বঢোবাৰ শক্তি মোৰ নাছিল। মনে মনে থকাই ভাল আছিল। যদি কথা বতৰা চলে তেওঁ বহুত বঢাযো কব পাৰে। সকলোবে শুনিব। তাৰ উত্তৰ দিবলৈ মই অসমৰ্থও হব পাবো। তেতিয়া তেওঁৰ শক্তি থকা সত্বেও অবলা বুলি সকলো যাত্ৰী তেওঁৰ ফলীয়া হব। সেই কাৰণে মই মনে মনে থাকিলো।

কিছুপৰ পাচত তেওঁ সুধিলে “কৰ পৰা আহিছে ?”

‘কোল্লমত পৰা।’

‘কলৈ যাব ?”

“কিয জানিবলৈ বিচাৰিছে ?”

“কবলৈ কিয সংকোচ কৰিছে আপুনি ? নে মনে মনে কৰবালৈ গৈ আছে ?”

“আজিকালি মনে মনে যোবাটো তিৰোতাৰহে কাম।” মই কলো।

"পুৰুষৰ দোষৰ কাৰণে।

"দোষ যাৰেই নহওঁক—। মনে মনে পলাই অহাজন এদিন ধৰাও পৰে।"

"আপোনাৰ পৰিবাৰ মনে মনে পলাইছে নেকি ?"

"নাই, পলোৱা নাই—মই আন এগৰাকী মনে মনে পলাই যাব খোজাকহে ধৰিছো।"

"ইমান ক্ষমতা হোৱা হলে ' অলপ পৰ মনে মনে থাকি তেওঁ সুধিলে "এইটো ঠিক নে যে আপুনি মাহুৰালৈ যাব ?"

মই ভাবিলো এওঁবিলাকে যদি ধৰা পৰাৰ কথা জানে তেন্তে মাহুৰাৰ আগতে গাড়ীৰ পৰা নামি যাব। য'ত তেওঁবিলাক নামিব তাত মই নামিবও নোৱাৰিম। গতিকে মই পশুসলা ষ্টেচনৰ পাচন্তহে কথা পাতিম বুলি ঠিক কৰিলো। মই ভাবিলো কোনোবা যদি আহি আমাৰ মাজত বহে বৰ ভাল হয়। কিন্তু কোনো নাহিল। এইদৰেই পশুসলা ষ্টেচন পাৰহৈ গ'ল।

তেওঁ সুধিলে "মাহুৰাৰ পৰা আপুনি কলৈ যাব ?"

"সেইখিনি পাইহে ঠিক কৰিম"

"আপোনাৰ গন্তব্যস্থানৰ কোনো ঠিকনা নাই নেকি ?"

যদি এযেই হয় তেওঁ তেন্তে মোৰ লগতে যাবলৈ ওলাব নেকি, এইদৰে মই সুধিব খুজিছিলো—। সোনৰ দাতৰ মানুহজন ওপৰত শুই আছে। তেওঁ যি ব্যবহাৰ পাইছে সেযাতো মই বুজিছোযেই।

দূৰত্ব বহুত কমি আহিল। মাহুৰা পাই এওঁবিলাকৰ ঠগ্‌বাজী উলিযাব লাগিব। দুযোকে ধৰি পুলিচত দিবলৈ আনৰো সহাযৰ আবশ্যক হব। এই চালবাজী ধৰাত সহযাত্ৰী সকলে নিশ্চয মোক সহায় কৰিব। মই সুধিলো—"আপোনাৰ নাম লক্ষী নহয নে ?"

"আপুনি কেনেকৈ জানিলে ?"

"সেইবোৰ বাদ দিযক—সচাঁ কথা কওঁক।"

"মই কিয মিছা মাতিম,—মোৰ নাম লক্ষ্মীযেই"

"ঘৰ কোল্লমত নহয নে ?"

তেওঁ হাঁহি কলে "ইযাৰ আগতে আপোনাৰ লগত ক'ত দেখা হৈছিল বাৰু ?"

"সেয়াও কম। কালি ঘৰৰ পৰা ওলাইছে নহয ?"

"আপুনি পুলিচৰ মানুহ নেকি ? পুলিচৰ দৰে কথা সুধিছে দেখোন ?

"কোল্লমৰ পৰা এগৰাকী মানুহ নিখোঁজ হৈছে। এনেকুৱা এটা খবৰ মই বাতৰি কাকতত দেখিছো। বযস, ৰং, নাম সকলো আপোনাৰ দৰে—। আপোনাক চুৰ কৈ অনাজনো এই ডবাতে আছে। এই সকলোবোৰ মই জানো।" মই কলো—। কাষত বহা মানুহবোৰেও এই কথা শুনিলে। ভালেই হ'ল।

"আপোনাৰ কাষত খবৰ কাগজ আছে নেকি ? অলপ দেখুবাব পাৰেনে ?"

এওঁৰ লগৰজন কোন ?—কাষত বহি অহা সকলো যাত্ৰীযে এই কথা জানিবলৈ বিচাৰিলে। গোটেই ডবাটোতে খলক লাগি পৰিল। কিন্তু তেওঁ যেন এইবোৰ কথা গণ্যই কৰা নাই।

"এতিযা আপোনাক কি লাগে" ? তেওঁ মোক সুধিলে।

"ধৰি পুলিচত সোধাই দিম নে ?" এজনে কলে।

তেওঁ এটা শিশুতকৈও নিষ্কলঙ্কৰ ভাবত কলে—"মাভুৰা পোবাৰ পাচত নানপ্পন নামৰ এজন পুলিচৰ মানুহ তাত থাকিব। মোক তেওঁকেই গতাই দিব।"

"ঠিক আছে—। সেইবোৰ সকলো মই ঠিক কৰিম।" মই উত্তৰ দিলো। সোনৰ দাঁত লগোবা মানুহজনে সুধিলে—

"নানপ্পন তোমাৰ কোন ?"

"মোৰ ? তেওঁ মোৰ পতি দেবতা।"

ভাড়াঘৰ

—পি চি কুট্টিকৃষন্ 'উৰ্‌ব'

খণ্ডত জ্বলি পাকি মই নতুন ঘৰত সোমাইছিলোহি। ইমান সোনকালে ঘৰ সলাব লাগিব বুলি মই ভবা নাছিলো। তিনি মাহৰ ভাড়া বেঙ্কত জমা থোৱাৰ কথা বতৰা হোৱাৰ পাচতো মোক ঘৰৰ পৰা উলিয়াই দিয়াৰ কোনো প্ৰয়োজন নাছিল। ভাড়া পালেহে দিন চলিব এনে অৱস্থাও ঘৰৰ গৰাকীৰ নাছিল। টকা বেঙ্কত জমা থোৱাটোয়েই তেওঁৰ উদ্দেশ্য আছিল। মই চাৰিমাহ তেওঁৰ ঘৰত আছো কিন্তু তেওঁ অকনো সঙ্কোচ নকৰিলে। "ছাৰ মই বাকচ-বিছনা উলিয়াই থৈছো, ঘৰ খালি কৰি দিয়ক"। তেওঁৰ কথাৰ আচল অৰ্থ হ'ল "ওলা, বাহিৰ ওলা কুকুৰ।" মই ভাবিছিলো তেওঁ খণ্ডতহে কৈছে, কিন্তু দৰাচলতে তেওঁ শান্ত ভাবেই কৈছিল। সেই মুৰ্খ ই হয়তো ভাবিছিল এই ঘৰৰ পৰা ওলাই ই আৰু ক'ত থকা ঠাই পাব ? কলৈ যাব ? মোৰ কাৰণে কোনোবাই ঘৰ সজাই থৈছে নেকি ? তেনে হোৱা হলে এই মুৰ্খ ৰ ঠেক কোঠাটোত ভাড়া ভৰি মানুহ কিয় থাকিলে হেঁতেন ?

মোৰ দৰে ভাড়াটীয়া পাবলৈ তেওঁ আগ্ৰহ কৰিবই কাৰণ ভাড়া দিয়াত মোৰ কেতিয়াও হেৰ-ফেৰ নহয়। ওচৰ-চুবুৰীয়াৰ কাৰণেও মই ভাল মানুহ। "বেচেৰা ডেকা লৰাটো।" মোৰ প্ৰতি তেওঁ বিলাকৰ এয়ে মন্তব্য আছিল। মোৰ আগতে এই ঘৰটোত এটা দৰ্জী আছিল। এখন সম্পূৰ্ণ ইতিহাস ৰচনা কৰিহে সি ইয়াৰ পৰা ওলাল। ওচৰ-চুবুৰীয়াই একেসুৰে কয় যে চহৰৰ আটাইবোৰ ভিখাৰী এই কোঠাটোত শুইছিল। এইবোৰ কথালৈ সেই মুৰ্খ দাদাই অকনো মনকাণ কৰা নাছিল। তেওঁৰ ঠিক সময়ত ভাড়া পালেই হ'ল। অসামাজিক কোনো কথালৈ তেওঁৰ চিন্তা নাছিল।

মই ইয়ালৈ অহাৰ পাচত এই কোঠাটোত কোনো নাৰীৰ নিশ্বাস

পৰা নাছিল। কিছুদিন আগতে পুবপিনৰ ঘৰটোত থকা বুঢ়ী আইতাৰ কাষৰ ঘৰটোৰ মানুহগৰাকীয়ে কৈছিল—"উস্, কি কম। কিমান শান্তিত দিন কটাইছো" মই সদায় মনে মনেই থাকো। এবাৰ এটা কবিতা চিয়ঁৰি চিয়ঁৰি পঢ়িছিলো,—মযোতো মানুহ। সেইদিনা প্ৰতিবেশী প্ৰৌঢ়া গৰাকীয়ে হাঁহিছিল আৰু খিড়িকীৰ ওচৰলৈ আহি কৈছিল "গান গাইছা নেকি ?"

সেইদিনাৰ পৰা কবিতা-পাঠো বন্ধ কৰি দিছিলো। তাৰ পৰা আৰু মোৰ মুখৰ মাতো বাহিৰলৈ ওলোবা নাছিল। সেই কাৰণে দেখিছো পৃথিবীত ভদ্ৰতাৰে কাম নচলে। সেই নাবৰীযা জনেই ঠিক আছিল। তেওঁ ভাড়া সুদে-মূলে আদায় কৰিছিল। "তুমি ঘৰ নিদিলে আন ঘৰ আছে "বুলিকৈ তেওঁ ঘৰ খালি কৰি দিছিল। মূৰ্খ দাদাই ডেৰমাহ ঘৰ বন্ধকৈ থব লগীয়া হৈছিল। সেই মূৰ্খক মযেই উদ্ধাৰ কৰিলো। কিন্তু সেই মূৰ্খই এইবোৰ কি ভাবি চাব ? মই দাদাৰ মূৰ ফালি দিলো অেওঁৰ শকত লৰাটোৰে আৰু তিনিজনী ছোবালীযে কান্দিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে—

পুতেক, বাপেকতকৈও মূৰ্খ। বসন্তৰ সাঁচেৰে ভৰা মূখখনেই তাৰ কুলক্ষণীযা। তাৰ চেহেৰাটোৰ কাৰণেই ঘৈনীযেকে তাক এৰি থৈ গৈছে। বাপেকে কথা কৈ থাকোতে সি কুৎসিৎ চেহেৰাটো লৈ ওচৰতে দিয দি আছিল। তাক আজিলৈকে এজনী মাইকী মানুহে এৰি থৈ যোৱাটোহে আচৰিত কথা' তাৰ এইখন মুখৰ কাৰণে এশজনীযেও এৰিব পাৰে।

"শঙ্কৰ"—বাপেকে মাতিলে।

"দেউতা" তাৰ গাধৰ দৰে মাতটো শুনা গ'ল। কিছুদিনৰ কাৰণে হলেও এজনী মানুহে তাক কেনেকৈ সহ্য কৰিছিল বাৰু ? এই কথাই মোক আজিও অবাক কৰে। শহুৰেকৰ কৃপানালি আৰু গিৰিযেকক মূৰ্খামি সহ্য কৰিব পৰা নিশ্চয তেওঁ এগৰাকী সহনশীলা আছিল। মই তেওঁক দেখা নাছিলো। মই ইযালৈ অহাৰ ডেৰমাহ আগতে তেওঁ ঘৰ এৰি গৈছিল। বাপেক আৰু পুতেকে ভবা নাছিল যে তেওঁ ইমান সোনকালে ঘৰ এৰি যাব। তেওঁৰ দেউতাকৰো ভাড়াঘৰ আৰু বেঙ্কত

টকা আছে। তথাপি তেওঁ এই লুভীয়াবোৰক কেনেকৈ সন্মান কৰিছিল? এতিয়াও তেওঁবিলাকে তেওঁক ঘূৰাই আনিবলৈ চেষ্টা কৰি আছে কিন্তু সফল হোৱা নাই।

তেওঁ নিশ্চয় ধুনীয়া। "সাপেহে তোমাৰ লগত ঘৰ কৰিব পাৰিব।" এইদৰে কৈ তেওঁ ঘৰ এৰি গুছি গৈছিল। ইহঁতৰ লগত সাপেও বাস কৰিব নোৱাৰে—সেইটো একেবাৰে সঁচা। বাপেকে কোবাৰ আগতেই পুতেকে বিছনা তুলি বাহিৰত থৈ দিলে। মই এতিয়াই খালি নকৰো বুলি কব খুজিছিলো। কিন্তু ভাড়া নিদিয়াকৈ কাজিয়া কৰা দেখিলে ওচৰ—চুবুৰিয়াই মোক কি কব? সেই বুঢ়াটো আৰু লৰাটোৰ দৰে মোৰ আত্মসন্মান মই কেনেকৈ এৰিম? সোনকালে কথা শেষ কৰাই ভাল। হুলস্থূল নহওঁক বুলিয়েই মই সিহঁতৰ কথা মতে তিনি মাহৰ বাকী ভাড়াৰ কথা লিখি চহী কৰি সিহঁতক দিলো। সিহঁতে হয়তো ভাবিলে সিহঁতৰ সামৰ্থ্যৰ কাৰণেই মই প্ৰতিবাদ কৰাৰ পৰা বিৰত থাকিলো। সিহঁতে ভাবছিল যে "প্ৰিনোট" নপঢ়াকৈয়ে মই চহী কৰিছো। ভাবিবলৈ দিয়া। ওচৰ চুবুৰীয়া নথকা হলে মই সিহঁতক ভালকৈ এশিকনি দিলোহেতেঁন।

তথাপি মোৰ খং নকমিল। যদি কোনো এজন বন্ধুয়ে এই কোঠাটো পোৱাত মোক সহায় নকৰিলেহেতেঁন মোৰ কি অৱস্থা হ'ল হেতেন। এই বাৰিষাত মইনো দোকানৰ বাৰন্দাত শুব পাৰো নে? এই বিষয়ে সেই মূৰ্খ ই জানো কিবা চিন্তা কৰি চাইছে? বনৰীয়া মহৰ দৰে তাৰ পুতেক শঙ্কৰেও ভাবিছে নে? সমাজৰ অৱস্থাৰ কথা ভবাৰ দায়িত্ব সেই ইতৰ জন্তুহতঁৰ আছে জানো।

নতুন কোঠালৈ অহাৰ পাচতো সিহতঁক শাওপাত দি আছিলো। হঠাতে এগৰাকী মানুহ আহি ওলাল।

"সাত নম্বৰ কোঠালৈ আপুনি আহিছে নেকি?"

—বিনয়েৰে মানুহগৰাকীয়ে সুধিলে।

"হয়। কওঁক?"

"চাবী নেলাগে নেকি" একেবাৰে বিনীত কণ্ঠ।

"ঘৰৰ গৰাকী ক'ত?"

"চাবিটো লওঁক—ভালকৈ থক, আন এটা নাই।"—এয়ে আছিল তেওঁৰ উত্তৰ।

"ভাল বাৰু।"

"ক্ষমা কৰিব, মই আপোনাক চিনি পোৱা নাছিলো।"

"মই জানো।"

"তেন্তে মই ওপৰলৈ যাওঁ।" মই তেওঁৰ পৰা একেবাৰে বিদায় লব খুজিছিলো—। তেনেতে হঠাৎ সেই মানুহগৰাকীয়ে কলে—, "মই আপোনাক কোঠাটো দেখুৱাই দিওঁ—। কবনোবাৰো চাফা কৰিছে নে নাই। আপোনাৰ ওচৰত সোঁতা আছে নে?"

'আছে'—বুলি কবলৈ মন গৈছিল, কিন্তু সোঁতা নাছিল। মই মনে মনে থিয় দি থাকিলো। ইতিমধ্যে বাকচ বিছনা লৈ যোৱা লগুবাটো উভতি আহিছিল। সি কলে—"চাৰ ' কোঠাটো বন্ধ"

"মই খুলি দিম।" মানুহগৰাকীয়ে কলে। তাৰ পাচত আমাতকৈও আগিতে মানুহ গৰাকীয়ে চিৰি বগাবলৈ ধৰিলে। মই আৰু মানুহটো তেওঁৰ পাচত আছিলো। যেতিয়া চিৰি বগাই আছিল তেতিয়া তেওঁৰ দীঘল-দীঘল কলা কেকোঁৰা চুলি কোছাই অন্ধকাৰৰ ঢউ সৃষ্টি কৰিছিল। তেওঁ যেন অলপ আগতেহে গা ধুই উঠিছে এনে লাগিছিল। এতিয়াও চুলি ভালকৈ শুকুৱাই নাই। তেল আৰু চাবোনৰ মিঠা মধুৰ গোন্ধ উপভোগ কৰি কৰি মই আনন্দমনে চিৰিবোৰ উঠি গৈছিলো।

সাত নম্বৰ কোঠাৰ ওচৰত থিয় দি তেওঁ কৈছিল "চাবিটো মোক দিয়ক।"

মই চাবিটো দিলো। তেওঁ কোঠাটোৰ ফালে আৰু মই তেওঁৰ গাৰ ফালে চাই আছিলো। তেওঁ তেইশ ছৌবিশ বছৰীয়া হব। চম্পাফুলৰ দৰে বৰণ, কানত বগা মুকুতাৰ অলঙ্কাৰ। তেওঁৰ মূৰটো লৰচৰ কৰিলেই কাণৰ কাষত বিজুলী চমকি উঠে।

"বাকচ-পত্ৰ বাহিৰত থওঁক। কুলীটোক যাবলৈ দিয়ক। মই অলপ কোঠাটো চাফা কৰো।"

তেওঁ তললৈ নামি গলত মই কুলীটোক বিদায দি কোঠাটোৰ চাৰিওফালে চাবলৈ ধৰিলো। ছুখন খিড়িকী আছে, যথেষ্ট পোহৰ

আহিব। শুদ্ধ বায়ুত উশাহ লম। মানুহ থকাৰ উপযোগী কোঠা এইটো। সেই বুঢ়াৰ কোঠাৰ দৰে নহয়। গিৰিহঁতনীও ভাল যেন লাগছে—নহলেনো চাফ-চিকুন কৰাৰ কষ্টখিনি কিয় কৰিব। এই বাৰান্দাখনো ভাল। ইয়াত বহি সেউজীয়া সৌন্দৰ্য্য উপভোগ কৰিব পাৰিম।

"থিয় হৈয়ে আছে" তেওঁ সোঁতা লৈ উভতি আহিল। "এতিয়াই ঠিক কৰি দিছো।"

তেওঁ কোঠাটো চাফা কৰি পানীৰে সৰি দিলে। বিচনা বাকচ ভিতৰলৈ সোমোৱাত মোক সহায় কৰি দিলে। তেতিয়া মই তেওঁৰ চেহেৰাটো ভালদৰে মন কৰিব পাৰিলো। তেওঁৰ চকুহাল ধুনীয়া নহয়, তীক্ষ্ণ। সেই চকুত যেন তীক্ষ্ণ ত্ৰাস কেতবোৰ থুপ খাই আছিল। কিন্তু মই তালৈ মনোযোগ দিয়া নাছিলো।

তেওঁ সুধিলে—"এতিয়া আপুনি মিষ্টাৰ থঙ্কবণৰ ঘৰত আছিল নেকি ?

"হয়"।

"তাত কেনে পাইছিল" ?

"কি কম। কোনোৰকমে আছিলো—কোঠা নহয় যেনিবা নিগনিৰ ফান্দহে আছিল।"

"সেই নিগনি দাদাক বুজোবা বৰ টান।"

"আপুনি তেওঁলোকক জানে নেকি ?"

"ভালদৰে।" তেওঁ খোলাকৈ হাঁহিলে।

"কোন ডাঙৰ চয়তান—বাপেক নে পুতেক ?"

"চয়তান আৰু পিশাচ—।" তেওঁ আকৌ এবাৰ হাঁহিলে।

"পুতেক পিশাচেই—।" মযো হাঁহিলো। তেওঁৰ কথা মোৰ বৰ ভাল লাগিছিল। তেন্তে মোৰ দৰে ভবা আন মানুহো আছে।

"তেওঁ বিলাকে আপোনাক একেবাৰে খেদি পঠিয়াবলৈকে সাজু হৈছিল নহয় নে ?" এই কথাও তেওঁ জানে বুলি মই জনা নাছিলো। মোৰ অকণো ভাল লগা নাছিল। "নিজৰ ঘৰ নহলে মানুহ আলি-বাটত থাকিব নেকি ? সেই পিশাচে এইদৰে ভাবিছিল ছাগৈ।"

তেওঁ কলে "তেওঁৰ বিচাৰ তেনেকুবাই"।

ময়ো তেওঁৰ লগত একমত হলো।

"ভাক মানুহ বুলিব পাৰিবনে ?"

"নোবাৰি।"

"মোৰ যে মুখকে চাবলৈ মন নেযায"

"ঘিন লাগিব।" মযো ৰং মনে ইযাকে কৈ তেওঁৰ মুখৰ ফালে চালো—। তেওঁৰ চকুহালো আনন্দত উজলি আছিল।

আপোনাৰ নাম ? মই সুধিলো।

"পঙ্কজম্"

"দেউতাক। "

"আছে। ওলাই গৈছে। আমি ওচৰৰ ঘৰত থাকো। আপোনাৰ কিবা দৰকাৰ হলে মোক কব।"

"বাৰু।"

পঙ্কজম্ তললৈ গল। মই বাৰান্দাৰ ৰেলিঙত ধৰি তেওঁৰ কথা ভাবিবলৈ ধৰিলো। হাঁহিমুখীযা আৰু স্বাস্থ্যবতী ছোবালী। কামতো পাকৈত। অকনো লাজ নকৰে। মাইকী মানুহ এনেকুবাই হব লাগে।

"বিলাহী লাগে" ?—তলৰ পৰা কোনোবাই মাত দিলে। সেযা শুনি মোৰ ভাবনাৰ আঁত হেৰাল। উত্তৰ নিদিযাকৈ মই কোঠাৰ ভিতৰলৈ আহিলো। এতিযা গা ধুব লাগিব।

মই যেতিযা গা ধুই কাপোৰ পিন্ধি বাহিৰলৈ ওলালো তেতিযাও পঙ্কজমে তলৰ বাৰান্দাত ঘূৰা-পকা কৰি আছিল।

"খাবলৈ ওলাইছে হবলা" তেওঁ সুধিলে।

"হয।"

মই বাহিৰলৈ খোজ ললো। পাচদিনা ৰাতিপুবাও পঙ্কজম্ মোৰ দুবাৰ মুখলৈ আহিল। ওচৰ পাজৰৰ আটাইবোৰ কোঠালৈকে গৈ কুশল বাতৰি ললে। ওচৰৰ কোঠাত এজন গোমস্তা থাকে। সদায গহীন, নিজৰ চিন্তাতে নিমগ্ন। পাচত কোঠাটোত ভাঙৰ একোছা গোঁফেৰে এজন শকত আবত মানুহ। তেওঁ এগৰাকী প্ৰধান শিক্ষযিত্ৰীৰ স্বামী। ঘৈণীয়েকৰ সৈতে কাজিয়া কৰি ইযাত্তে

থাকিবলৈ লৈছেহি। তেওঁৰ মুখখন দেখিলে এনে লাগে যেন কোনোবাই কিবা কলেই কান্দি দিব। আনফালৰ কোঠাত এজন আচাৰিত মানুহ থাকে। তেওঁ খদ্দৰ পিন্ধে। মুখত থকা আৰু নিপোটল চেহেৰাৰ। তেওঁৰ কোঠাৰ কাষত কথা বতৰা শুনি চাই দেখিলো তেওঁ ৰাষ্ট্ৰীয় নেতা আৰু সচিব সকলক গালি পাৰি আছে। পঙ্কজমে মিচিকিয়া হাঁহিৰে তাৰ পৰা আহি মোৰ দুৱাৰমুখত থিয় দিলে।

"একো অসুবিধাতো হোৱা নাই ?"

"নাই"।

"এজন লিখকো ইযালৈ আহিছে, মই বৰ ৰং পাইছো।"

তেওঁ মোক লিখক বুলি জানিছিল নেকি ? এতিয়ালৈকে মোৰ ধাৰণা তেওঁৰ মোৰ প্ৰতি ভাল ভাব আছে। মই হাঁহি বন্ধ কৈ সুধিলো, "সেই কোঠাত থকাজন নেকি ?" মই খাদৰ ধাৰীৰ বিষয়ে সুধিছিলো।

পঙ্কজমে সৰু মাতেৰে তেওঁৰ কাহিনী কৈ শুনালে।

"বলিয়া নেকি" ?

"কব নোৱাৰি"।

ৰাষ্ট্ৰীয় আন্দোলনত ভাগ লৈ চাৰিবাৰ জেল খটা আৰু বহুবাৰ মাৰ খোৱা মানুহ। এটা লৰা আছে, বোম্বাইত থাকে। সি টকা পঠিয়াই থাকে। তাৰে খাই মেলি থাকে। পুবাৰ পৰা গধুলিলৈকে পৃথিৱী খনকে গালি-শপনি পাৰি থাকে।

"হতাশ মানুহে জানো একো নকৰে।"

"বহুত কিবাকিবি কৰে।"

মই পঙ্কজমক বহিবলৈ কলো। তেওঁ নবহিলে, গুছিত নগল। থিয় হৈয়ে কথা পাতি থাকিল। সোনকালে কথা শঙ্কৰণৰ ফালে ঢাল খালে। শঙ্কজমে সেই বলিযাটোৰ বিষয়ে কৈ তাৰ প্ৰত্যেক ধৰণৰ ক্ৰূড়তাৰ বিস্তাৰিত বিবৰণ দিলে।

মই মজতে সুধিলো—

"তেনেহলে আপুনি তাক ভালদৰে জানে।"

"সেইযাইতো মোৰ বিপদ।"

"তাৰ মানে ?"

সেই প্ৰশ্ন সোধা উচিত নাছিল, তথাপি মোৰ মুখৰ পৰা ওলাই গ'ল।

"ন মাহ সেই মুৰ্খটোৰ লগত জীৱন কটাইছো, সেযাই মোৰ জীৱনৰ পৰাজয।"

"তেন্তে ?" মই উঠি থিয দিলো।

"ঠিক, আপোনাৰ অনুমান ঠিকেই। মই তেওঁৰ পত্নী আছিলো "

মই একো কব নোবাৰিলো।

মোৰ অবশ ভাব বুজি পঙ্কজমে কবলৈ ধৰিলে "কোনোবা মানুহ তাৰ লগত থাকিব পাৰেনে ?"

নোবাৰে, তেতিযা মই এইদৰে কোবা নাছিলো।

তেওঁ একে লেথাৰিযে কবলৈ ধৰিলে,—মই শুনি গলো—'কিমান বাৰ তেওঁ মোৰ লগত অপমানজনক ব্যবহাৰ কৰিছে। কিন্তু মই মনে মনে সহি গৈছিলো। এইটো ভাবিযেই যে ওচৰ চুবুৰীযাই কি কব ? ঘৰৰ মানুহে কি কব ? কিন্তু ক্ষমাৰোতো এটা সীমা আছে।"

'এৰা, হয ।'

"বহুত কথাই নুবুজে।"

আপোনাৰ প্ৰতি মোৰ সহানুভূতি আছে পঙ্কজম।" মই কলো।

"থাকিবই, যাৰ হৃদয আছে তেওঁ দুখ পাবই। আপুনিতো সাহিত্যিক নহয জানো ? মানব মনৰ উপলব্ধি আপোনাবতো বেছি থাকিবই।

মই নিজৰ অকঁবাৰ হাঁহিটো লুকুৱাই বিনযৰ ভাবত শুনি গৈছিলো।

"মই আপোনাক কাম কৰিবলৈ দিযা নাই।" এই বুলি কৈ তেওঁ কোঠাৰ পৰা ওলাই গল।

তেওঁ ৰাতিপুৱা ৰাতিপুৱা মোৰ কোঠালৈ আহিছিল। পৃথিবীৰ সকলো কথাকে আলোচনা কৰি তেওঁ শঙ্কৰণক খুব গালি পাৰিছিল।

লাহে লাহে খাদৰধাৰীও মোৰ কোঠালৈ আহিবলৈ ললে।

এই পৃথিবীত এযা আৰু ইযাতকৈও বেচি হোবাটোও সম্ভৱ।

মানুহৰ জানো সততা আছে? মই এয়াই সুধিছো। আজিকালি নেতাসকলৰ তেওঁবিলাকৰ অনুগামী সকলৰ ওপৰত বিশ্বাস নাই। তেওঁলোকৰ নেতৃত্ব কৰবাত যাতে সলনি নহয় সেইটোযেই তেওঁ-বিলাকৰ ভয়। আন মানুহৰ ঘৰৰ খুঁটাৰ দৰে থিয় হৈ থাকিব লাগিব। এযা সম্ভব সম্ভব জানো চাৰ?

নহয়, সম্ভৱ নহয এইদৰে মই কোবা নাছিলো।

"নিজৰ পত্নীৰ ওপৰতে স্বামীৰ বিশ্বাস নাই" পঙ্কজমে মাজতে কলে।

"পত্নী সকলৰো স্বামীৰ ওপৰত নাই।"

এই মাতষাৰ শুনা গল। পাচলৈ ঘূৰি দেখিলো প্ৰধান শিক্ষযিত্ৰীৰ স্বামীযে দুবাৰত ধৰি থিয দি আছে। তেওঁৰ চকুৰ পৰা দুই তিনি টোপা চকুলো তেওঁৰ ডাঙৰ ডাঙৰ গোফ কোছাত সৰি পৰিল। এই দৃশ্যত এটা শোকপূৰ্ণ নিস্তব্ধতা বিৰাজ কৰিলে। পাচত আৰু কোনেও কথা নকলে। লাহে লাহে সকলো গুছি গল। পঙ্কজমো লৰালৰিকৈ তললৈ নামি গল। "মানসিক দৃষ্টি ৰহিত জীব" এই বুলি কৈ খাদৰ-ধাৰীও কোঠালৈ গলগৈ। প্ৰধান শিক্ষযত্ৰীৰ স্বামীযে কলে "পৃথিবী কিমান দুখী।"

মই এটা ভাবগীত লিখাৰ প্ৰেৰণা পাইছিলো কিন্তু মোৰ টোপনি ধৰিছিল সেইকাৰণে বিছনাত বাগৰিলো।

পাচদিনা আবেলি বাৰান্দাত বহি আছিলো। দেখিলো প্ৰধান শিক্ষযিত্ৰীৰ স্বামী বাহিৰত বৈ আছে। তেওঁ গেটৰ মুখৰ গছ এজোপাৰ ছাঁত থিয দি স্কুল ছুটিৰ সময়ত ঘৈনীযেক যোবা চাই থাকে। যেতিয়া তেওঁ চকুৰ আঁৰ হৈ যায তেতিয়া গোফঁত সৰি পৰা চকু পানী মচি মচি নিজৰ কোঠালৈ উভতি আহে। এইদৰে তেওঁ আত্মত্যাগৰ সুখ প্ৰত্যেকদিনেই অনুভব কৰে হবলা। সেইদিনাও তেওঁ পুলত উঠিবলৈ গৈছিল। খদ্দৰধাৰীৰ টোপনি। দিনৰ চাৰি বজাৰ পৰা ৰাতি আঠ বজালৈকে শোবে। অবশিষ্ট সময খিনিত গালি পাৰে—। গোটেই ৰাতিটো চিঠি লিখে। এযাই তেওঁৰ দৈনিক কাৰ্য্যক্ৰম। প্ৰতিদিনে এটোপোলা চিঠি ডাকত দিযে। এই ঘৰত

মনত শান্তি লভাৰ এয়েই একমাত্ৰ সময়। মই বাৰান্দাৰ ৰেলিঙৰ ফাঁকেৰে বাহিৰলৈ চাই আছিলো। আকাশত সূৰ্য্য চমকি আছিল। সেউজ বুলিয়া পৃথিবী খন চাই চাই মোৰ এনে লাগিছিল যেন পৃথিবীখন আমি ভবাৰ দৰে বেয়া নহয়।

"বিলাহী লাগে, বিলাহী ?"

তলৰ পৰা মাতটো আহিছে। সাধাৰণতে মই এনেধৰনৰ কথালৈ মন নিদিছিলো। কিন্তু সেইদিনা উত্তৰ দিলো—"নেলাগে ভাই।"

"কি নেলাগে ?"

এই প্ৰশ্নটো পাচফালৰ পৰা কৰা হৈছিল। উভতি চাই পঙ্কজমক থিয় হৈ থকা দেখিলো। মযো থিয় হলো।

"বহক"

"নেলাগে, আপুনি বহক। মই ইযাতে বহিছো।" এইবুলি কৈ তেওঁ এখন চকী টানি ললে। তেওঁৰ পৰিধানত ৰঙা শাড়ী আৰু হাফবাঁহী ব্লাউজ। মোৰ বৰ ভাল লাগিছিল।

সন্ধিযাৰ সুৰুযৰ পোহৰত তেওঁৰ তীক্ষ্ম চকু চুৰীৰ ধাৰৰ দৰে উজ্বলি উঠিছিল।

"আপুনি কাৰ লগত কথা পাতিছিল ?" তেওঁ সুধিলে।

"বিলাহী বেচা মানুহৰ লগত"

"অস্। বাছ্" বুলি কৈ তেওঁ দুৰৈত বহিলগৈ।

সেই দিনাও আমাৰ কথাৰ বিষয আছিল শঙ্কৰ।

"তেওঁ এজন মানুহ পঠিযাইছে—নিজৰ খুৰীযেক।"

"তাৰ পিচত ?"

"তেওঁৰ লগত থাকিম। তেওঁৰ লগততো এটা সাপো থাকিব নোবাৰে।"

মই একো নকলো, তেওঁ চাই ৰল।

"দেউতা মনে মনে আছে, কিও মই এৰা নাই।"

তেওঁ আকৌ গোটেইটো কাহিনী শুনালে।

"তেনেহলে ইমান খং কৰাৰ কি কাৰণ ?"

মই মাজতে সুধিলো—, "মোৰ সোধাটো যদি অনুচিত হৈছে ক্ষমা কৰিব।"

"এনে একো কথা হোবা নাই। ইমানদিন আপুনি একো সোধা নাছিল কাৰণেহে বেযা লাগিছিল। এইবোৰ কথা গোটেই সংসাৰে শুনাকৈ মুকলি ছাতত থিয হৈ কোবা কথাহে।

"কিয"—মই কথাৰ লেকাম ধৰি কলো।

"তেওঁ চাকৰ"—

কাৰ ?

মাক, দেউতা, বাৰান্দা, ৰেলিঙ সকলোৰে। চিনেমা চাবলৈ শাহু আইৰ অনুমতি লাগে। সকলো কামতে তেওঁৰ অনুমোদন লাগিবই। মই তাত পুতলাৰ দৰেহে আছিলো। এই সকলোবোৰ মই সহি আছিলো শেষৰ কথা শুনক। তেওঁৰ নামত দহখন দোকান আছে। আনক বাহিৰ উলিয়াই কিনিছিল। মই কৈছিলো সেইবোৰ মোৰ নামত লিখি দিযক। মই পইচাৰ মোহত কোবা নাছিলো। মই কেবল তেওঁক পৰীক্ষাহে কৰিছিলো।

'তাৰ পিচত'

'বাচ—কাজিযা লাগিল। এপিনে মাক—আনপিনে মই। কথাবতৰা হ'ল কাজিয়া লাগিল। মোক মাৰিবলৈ অহাত মই কলো 'দূৰ হৈ থা।" ইমানকে কৈ নিজৰ ঘৰলৈ গুছি আহিলো।

"তেনেহলে ঠিকেই আছে"

"মোৰ ওপৰত বিশ্বাস নথকা কাৰণেই মোৰ নামত লিখি দিব খোজা নাছিল নহয নে ?

"এৰা, তেনে যেনেই তো লাগে—"

তেন্তে মই ইযত কিয থাকো ? পইচাৰ লোভত নহয কেবল পৰীক্ষা কৰিবলৈ। কালি তেওঁ চুবৰীযাৰ আগত আপোনাক ঘৰ দিযালৈ যিহকে পায তাকেক কৈছে—।"

"এনেকুৱা।"

"মোৰ নিজৰ ঘৰ মই কাক দিম সেইটো মযেইহে ঠিক কৰিম নহয জানো ?"

তেওঁ মোৰ মুখলৈ চাই আছিল আৰু মই খিডকীৰে বাহিৰলৈ। পৰিবেশ গহীন হৈ পৰিছিল।

তেওঁ একেলেঠাৰিয়ে কথা কৈ আছিল। মই শুনি আছিলো। একো কোৱা নাছিলো। কবলৈ একো নাছিলো। তেওঁ চিৰিৰে নামিবলৈ ধৰি পাচলৈ চাই সুধিলে—"আপুনি আজি খাবলৈ নগল ?

"নগলো, মই অলপ সঙ্কোচেৰে কলো পেট বেযা— ।"

"এনেকুৱা হৈছে যদি মই এটা বড়ি দিম—। হজমৰ কাৰণে ভাল।"

আচলতে মোৰ পেটত এন্দুৰ দৌৰি ফুৰিছিল। পেটত নাড়ীৰ বাহিৰে আন একো নাছিল। তথাপি অলপ আশ্বস্ত হৈ আছিলো কাৰণ সম্পাদকে দহ টকা দিবলৈ কৈছিল। বড়ি খোবাৰ পাচত অবশ্যে পেট ভৰাই খাম।

বাহিৰৰ পৰা উভতি আহোতে খদ্দৰধাৰীৰ কোঠাত কথাবতৰাৰে হুলস্থুল হৈ আছিল। জোৰে জোৰে কথাবতৰা হৈছিল—মাজে মাজে হাঁহি—অট্টহাঁহি। আজিলৈকে তেওঁৰ কোঠাত এনে শব্দ শুনা নাছিলো। মই জুমি চালো। পাঁচ-সাতজন মানুহ বহি আছিল। মই আহি নিজৰ কোঠাত শুই পৰিলো। তেওঁলোক কেতিয়া গলগৈ কব নোবাৰিলো। মই দিবাস্বপ্নত পঙ্কজমৰ মুখখন চাই চাই টোপনি গলো। পাচদিনা ৰাতিপুৱা খদ্দৰধাৰীযে হাঁহি হাঁহি মোৰ কোঠাৰ ওচৰলৈ আহি থিয হ'ল। তেওঁ গালি পাৰি পাৰি নহয, হাঁহিহে মোৰ কোঠাব কাষলৈ আহিল। 'তেওঁবিলাকে জেদ ধৰিলে মই কেনেকৈ এৰি দিওঁ। তেওঁবিলাক সকলো অন্তৰঙ্গ বন্ধু।" ইযাকে কৈ তেওঁ হাঁহিবলৈ ধৰিলে। মই একো বুজিব পৰা নাছিলো। প্ৰশ্নভৰা চকুৰে মই তেওঁৰ ফালে চালো।

"মযেই উঠিব লাগিব।"

"কি ?"

"প্ৰাৰ্থী হৈ থিয হব লাগিব। সময সলনি হৈ আছে—। হাঃ হাঃ হাং "

নিৰ্বাচনৰ কথা নেকি ?

এৰা, ৰাইজ মোৰ পিচত লাগিছে। তেওঁবিলাকক নেতৃত্ব দিব লাগে সেবাৰ নামত মই কেতিয়াও মুখ ঘূৰোবা নাই। হাঃ—হাং—হাঃ।

আপুনি সন্মতি দিছে ?

নিদি কি কৰিম ? হাঃ হাঃ হাঃ সেইদিনা তেওঁৰ বহুত কাম আছিল। চিঠি লিখা, নিজৰ বস্তু-বাহানি ঠিক কৰা, বন্ধা, কুলী মতা, চিৰি বগোবা, যোবা, হৈ-চৈ বৰ লাগিছিল।

আবেলি মোক কৈছিল—'মই আজি ঠাই সলাৱ খুজিছো।"

"নমস্কাৰ।" মই কলো।

"নমস্কাৰ।" হাঃ হাঃ হাঃ—।" হাঁহি হাঁহি তেওঁ চিৰিৰে নামিল। মই গেটৰ মুখলৈকে আগবঢ়াবলৈ গলো। উভটি অহাৰ সময়ত প্ৰধান অধ্যাপিকাৰ স্বামীৰ গোঁফৰ ওপৰত দুই-তিনি টোপা চকুলো বাগৰি পৰিল।

সেই মানুহজনৰ গালি শপনি বন্ধ হোবাৰ পাচত বৰ অকলশৰীয়া অনুভব কৰিলো। বাতাবৰণ বিষাদপূৰ্ণ হৈ পৰিল। সেইদিনা গধূলি পঙ্কজমে আহি কলে—"তেওঁৰ গালি বন্ধ হৈ গল। সকলো মানুহ এনেকুবাই"।

"এৰা।"

"কিন্তু তেওঁৰ ঠাইত মই হোবা হলে সকলো বন্ধুকে উলিয়াই দুবাৰ বন্ধ কৰি ললো হেঁতেন। বাৰু, আপুনি হোবা হলে ?"

এনে প্ৰশ্নৰ আশঙ্কা মই কৰা নাছিলো। অলপ চিন্তাত পৰিলো। তথাপি কলো—"দুবাৰ বন্ধ কৰি তলা লগাই ললো হেঁতেন। এসপ্তাহলৈ নুখুলিলো হেঁতেন।"

তেওঁ হাঁহি মোলৈ চালে। কলে—"আপুনি বৰ দুৰ্বল হৈ গৈছে। ভালকৈ খাব লাগে।"

"ভাল বাৰু।"

"আপোনাৰ আৰ্থিক অনাটন হৈছে নেকি বাৰু ?"

"নাই,—সিমান হোবা নাই।"

"এজন লিখকৰ আৰ্থিক আহুকালৰ কথা মই জানো। মই সকলো ব্যবস্থা কৰি থৈছো। আজিৰ পৰা আপুনি ইয়াতে খাব লাগিব।"

"ইমান কষ্টৰ কি প্ৰযোজন"।

"আমি সকলোবেই মানুহ।" তেওঁ কলে,—"সকলোকে সেইঘৰৰ

মালিকদাদাৰ নিচিনা বুলি নাভাবিব চোন।"

"মই এইদৰে কেতিয়াও ভবা নাই"।

"এটা কথা শুনক, আজি এজন মানুহ পঠিয়াইছে।"

"কিয ?"

"কৈ পঠিয়াইছে বোলে দোকানৰ আধা অংশ মোৰ নামত লিখি দিব।"

"ঘটনা আগবাঢ়িছে—।"

"চাওঁকচোন তেওঁৰ লোভ। দোকানৰ চিৰি কেইটা মোৰ নামত লিখি দিযাটো যে খাটাং কৰা নাই সেইটোয়েই মোৰ ভাগ্য বুলি কৈ পঠিযাইছো। সকলো মিলাই ২৫০ টকা ভাড়া হয। তাৰে আধা সেই দাদাৰ—বাকী থিনি মোৰ বুজিছে। মই এশ পঁচিশ টকীযা ঘৈনী হৈ থাওঁ। এনে কথা কোবাজনক মই এৰি দিছো। মই তেওঁক ক্ষমা কৰি দিছো। আপোনাৰ কি মত ?"

"ক্ষমা কৰি দিছে, ভাল কৰিছে।"

"কব নোবাৰো আপোনাৰ আমাৰ খোবা ভাল লাগিব নে নেলাগে।"

"হযতো বৰ ভাল লাগিব।"

আৰু এমাহ পাৰ হৈ গ'ল। ভাড়া এতিযালৈকে দিব পৰা নাই। দুমাহৰ বাকী আছে।

"মই ভাড়া দিযা নাই—" মই তেওঁক মনত পেলাই দিলো।

"একো কথা নাই। মই সেই দাদাৰ দৰে ব্যবহাৰ নকৰো। মানুহৰ ভিতৰতে ধনী-দুখীযা থাকে।"

তেওঁ চিৰিৰে নামি গৈছিল, মই চাই আছিলো। তেওঁ মহালক্ষী।

তিনিদিন আৰু পাৰ হৈ গল। মই খিড়িকীৰে জুমি চাই আছিলো। ৰাতিপুবাৰ সময। বজাৰত ভীৰ হৈছে। গাড়ী, চাইকেল, ভিখাৰী বিদ্যার্থী—সকলোবে ইপিনৰ পৰা সিপিনলৈ বেগাই অহা যোবা কৰিছে। তেনেতে মই শঙ্কৰক দেখিলো। সেই মূৰ্খক মই কিমান সহজে ইমান ভীৰৰ মাজতো চিনি উলিযাইছো। সি এই ঘৰৰ ফালেই আহি আছে। বালিযে ঋষ্যমুখ পর্বত বগাবলৈ আৰম্ভ কৰিছে নেকি ?

মই খিড়িকীৰ পৰা মুৰ ভিতৰলৈ সুমুৱালো। অলপ পৰৰ পাচতে সি মোৰ কোঠাৰ সমুখত থিয় দিলেহি।

"মই আপোনাক লগ পাবলৈ আহিছো"

সি কলে।

"কিয ?" মই সুধিলো।

"বাকী পইচাৰ কাৰণে"

"এতিয়া মোৰ ওচৰত নাই"

"কেতিযাকৈ দিব পাৰিব ?"

"যেতিয়া পাম, ঘৰলৈ পঠিযাই দিম।"

"এইদৰে কোবা ঠিক নহয"

"যেনেহলে মোক ঔচিত্য বোধ শিকাবলৈ আহিছে নেকি ?" মোৰো খং উঠি আহিছিল। "মোক মূৰ্খ পাতিব খুজিছা নেকি ?" বাক-বিতণ্ডা হবলৈ ধৰিলে। মাত ডাঙৰ হৈ গ'ল। মযো পিচ পৰি নেথাকিলো।

"চোবা, এইটো তোমাৰ ঘৰ নহয।"

পিচৰ পৰা মাত শুনি শঙ্কৰে ঘূৰি চালে। পঙ্কজম্ ৰঙাচিঙা পৰি ঠিয হৈ আছে। এতিযা শঙ্কৰ অসহায হৈ পৰিল।

"ইযালৈকে আহি কাজিযা কৰিবা নেকি ?"

পঙ্কজমে আকৌ সুধিলে। "আহ—। মোৰ তোকো অলপ কবলগীযা আছে। তোক লগ পাবলৈকো আহিছো।" শঙ্কৰনে পঙ্কজমৃক কলে।

"মোক লগ পাবলৈ তুমি কিয আহিবা ?"

পঙ্কজম নিশ্চল হৈ থিয দি আছিল। "সচাঁকৈ, এইকাৰণেই আহিছো—আহ।" সি পিচৰ ফালে আগবাঢ়িল। মই মনদি শুনিলো।

"মই এইখন আনিছো। এইখন দানপত্ৰ। সকলো কোঠা তোমাৰ নামতেই দিযা হৈছে।"

"তেনেহলে মোৰ ওপৰত বিশ্বাস হৈছে তোমাৰ।"

"তুমি নোহোবাকৈ জীযাই থকা মস্কিল ।" মই আৰু নুশুনিলো। তেওঁ বিলাক চিৰিৰে নামি গুছি গল।

এতিয়া কি হব মই ভাবিবলৈ ধৰিলো। পঙ্কজমে্ তাক মানি নলয়। কাঢা কথা শুনাই খেদি পঠিয়াব। এটা সাপ তাৰ লগত থাকিব নোৱাৰে।

সেইদিনাও মোৰ খোবা অনা হৈছিল। মই বৰ আৰাম পালো—। কিন্তু পঙ্কজম্‌ৰ কি হ'ল কবনোৱাৰো, তেওঁ ওপৰলৈ নাহিল। মই তেওঁৰ বিষয়ে জানিবলৈ বৰ ব্যগ্ৰ হৈ পৰিলো। আবেলিতো তেওঁ নিশ্চয আহিব। তেওঁৰ অপৰূপ ৰূপে মোৰ হৃকযত তোলপাৰ লগাবলৈ ধৰিলে। সকলো মিলাই তেওঁৰ ইন্দ্ৰধনু তুল্য ৰূপ অনন্যা।

আবেলি হোবাৰ আগৰে পৰা বাৰান্দাত টহল দিবলৈ ধৰিলো। সময পাৰ হৈ গৈ আছে। অলপ শব্দ হলেই মই চাৰিওপিনে চাওঁ কিন্তু তেওঁক নেদেখো। এতিয়া বাৰান্দাত সান্ধ্য সূৰ্য্যৰ অলপ আভাস পৰিছেহি।

এনে লাগিছিল যেন তেওঁ নাহিব। কিন্তু তেনে হব নোবাৰে। মই বাট চাই চলো। ৰদৰ ৰক্ত ৰঙা ৰং সলনি হৈ গল—, আন্ধাৰে আবৰি ধৰিলে, কিন্তু তেওঁ নাহিল।

তেওঁ যদি নাহে তেন্তে মই কিয বাট চাম? মই কোঠালৈ গৈ বহিলো। কবিতাৰ কিতাপ মেলি ললো। কবিৰ দ্বাৰা ৰচিত মানসিক বিক্ষোভৰ কবিতাৰ বিষযে মনোযোগেৰে চিন্তা কৰিবলৈ বিচাৰিলো। হযতো প্ৰেৰণাৰ পৰা চিন্তা একাগ্ৰ হোবাৰ সলনি খেলি মেলিহে লাগে। এইদৰে কবিতা পাঠ কৰিলে কেতিযাবা মন শান্ত হৈ যায়।

"হে জীবন পতঙ্গ—তই বন্দী সুন্দৰ দেহত, দুখ ভোগ কৰ কালৰ বন্যাত।"

জীৱন-পতঙ্গ বন্দী হৈ গৈছে। তথাপি—? ছিঃ অকনো ভাল লগা নাই। কিতাপ বন্ধ কৰি থ'লো। নিদ্ৰা দেবীক উপাসনা কৰি বাগৰ দিলো। তথাপি কানত এটা গুঞ্জন—"হে জীবন পতঙ্গ তই, হে পতঙ্গ তই ।"

যেন মনৰ মাজলৈ এটা ভূমিকম্পহে আহিল। সোঁকাতি হলো–, তাৰ পাচত বাওঁকাতিহে বাগৰিলো। গুনগুনালো, আকৌ মনে মনে

থাকিলো। এইদৰে কেতিয়া শুলো কব নোৱাৰো। যেতিয়া সাৰ পালো তেতিয়া সমুখত খোবা আছিল। কিন্তু ঠাণ্ডা হৈ গৈছিল। পেলাই দিবলৈ মন গল। কিন্তু কোনে ইযাত থৈ গলহি। হযতো চাকৰে।

মই বিচনাত বহিলো। এটা বিড়ি জ্বলালো। কাৰোবাৰ ভৰিৰ শব্দ শুনা গল। শঙ্কৰ আহি মোৰ আগত থিয হল। মই একো নকলো। সিয়েই মোক কলে

"ঘৰ ভাড়া" ?

"কালি মই যি কৈছিলো তাতকৈ বেচি কব নোখোজো।"

"নহয—এইটো কোঠাৰ ভাড়া—।" পিচৰ পৰা এটা মিঠা মাত শুনা গল। সেয়া পঙ্কজমে কৈছিল। মই শঙ্কৰক দেখিছিলে। তাৰ গাতে গা লগাই পঙ্কজমো থিয হৈ থকা দেখিলো। চাৰিওপিনে চকুফুৰাই চালো। একো নোকোবাকৈ বিচনাখন মেৰিযাই ঠিক কৰিলো। বাকচত তলা লগালো। তুইটা বস্তু একেঠাইতে থলো।

"মই আজি যামকৈ।"

'ভাড়া'—? পঙ্কৰনে আকৌ সুধিলে।

মই উত্তৰ নিদিলো।

"ভাড়া দিযাৰ পাচত আপোনাৰ বস্তু লৈ যাবহি বুজিছে" বৰ মিঠা সুৰত পঙ্কজমে কলে।

মই কামিজটো সলাই বাহিৰলৈ যোবাৰ সমযত পঙ্কজমে সুধিলে— "চাবি ক'ত ? তাৰ ডুপ্লিকেট্ নাই।"

"তাতে আছে—।" মই ইঙ্গিত দি খোজ ললো। চিৰিৰে নমাৰ সমযত প্ৰধান শিক্ষযিত্ৰীৰ স্বামীযো পিচে পিচে আহিল। গেটৰ মুখলৈ অহাৰ পাচত তেওঁ মোক সুধিলে

"তুমিও যোবা নেকি ?"

"হয"।

তেওঁ এবাৰ গভীৰ ভাবে নিশ্বাস কাঢ়িলে। তেওঁৰ চকু ঘুৰণীয়া হৈ গৈছিল। আমি ইজনে সিজনলৈ চাই থিয দি আছিলো। মোৰ

এনে লাগিছিল মই যেন নিজকে চাই আছো। তেওঁৰ কেনে লাগিছিল কব নোৱাৰো।

“বিলাহী লাগে ?” ওচৰতে এটা মাত শুনিলো।

“লাগে।”

মই জেপ খুচৰিলো। চাৰে ন-অনা আছিল। দুটা পকা বিলাহী কিনিলো। এটা প্ৰধান শিক্ষয়িত্ৰীৰ স্বামীক দি কলো—“খাওঁক, ভিটামিন আছে—”।

আনটো বিলাহী খাই উঠি মই ৰাস্তাত নামিলো আৰু হাত জোকাৰি গুছি আহিলো। বিচনা আৰু বাকচবো জঞ্জাল নাই। কৰিতাৰ সেই অংশটো কানত গুঞ্জৰি আছিল—‘হে জীবন পতঙ্গ এই বিলাহী ভাল সেই কবিতাও ভাল।

ভোক আৰু পিয়াহ

—বেটুৰ ৰামন নায়াৰ

পোন্ননে বজাৰৰ পৰা উভতি আহিছিল। সন্ধিয়া লাগি আহিছিল সেই কাৰণে সি খৰকৈ খোজ দিছিল। ভোকত তাৰ কলিজা মুখেৰে ওলাই যাব লগীয়া হৈছিল। একাপ চাহ খাই লোবা হলে ভাল আছিল । দলং পাৰ হোবাৰ পাচত আৰু একো দোকান নাই। সি জেপে থুচৰি আধলি এটা উলিযালে। কালি দেওবাৰ। এটাও পইচা পোবাৰ সম্ভাবনা নাই। সোমবাৰে ৰাতিপুবাও চাহ খাবলৈ আছে। এই আধলিটো ভঙোবা ঠিক নহব। এইদৰে চিন্তা কৰি সি আধলিটো আকৌ যথাস্থানত থৈ দিলে।

বাওঁপিনৰ দোকানখনত জ্বলি থকা ৰচীডাল দেখি সি জেপৰ পৰা বিডি এটা উলিযাই জ্বলাই ললে। সেই সমযত ৰঙা বেলুনৰ দৰে দোকানত ওলোমাই থোবা পকা কলবোৰ দেখি তাৰ জিভাৰ পানী ওলাল। আধলিটো খেপিযাই চালে আৰু চকুৰেই কলৰ সোবাদ লৈ আগবাঢিল। সি ভাবিলে আধলিটো পাচ্চুনাযৰক দিলে বৰ ভাল পাব আৰু সোমবাৰেও চাহ পাব। যিযেই নহওঁক, কিছু দেৰীৰ পাচত তাকেই কৰা হব। সি বিডিৰ ধোবা ওপৰলৈ উৰুবাই ৰাস্তাতে আগবাঢি যাবলৈ ধৰিলে।

ৰাস্তাটো একেবাৰে নিজম হৈ আছিল। দুযো কাষে সৰু সৰু গছপুলি লগোবা আছিল। ফুলৰ মাদকতা ভৰা গোন্ধে সন্ধিযাৰ বতাহ মতলীযা কৰি তুলিছিল। তীক্ষ্ণ অস্ত্ৰৰ ধাৰিৰ দৰে বহু দূৰত দিগন্ত উজ্বলি আছিল।

প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য্যত বিভোৰ হৈ পোন্নন আগবাঢি গৈ আছিল। কাষৰ জুৰিৰ 'ঝিৰ, ঝিৰ' শবদত তাৰ চমক ভাঙিল। এটা সৰু খাল। একেবাৰে নিৰ্মল পানী। গা ধোবাৰ সুবিধাও আছে। পোন্ননৰ গা ধোবাৰ সুবিধাতো আছিলেই। সি কাপোৰ খুলি ঘাটত

থৈ দিলে আৰু পানীলৈ নামি গ'ল। ঠাণ্ডা পানীত তাৰ কলিজা শাঁত পৰি গল। বহুপৰলৈকে সি ডিঙিলৈকে পানীত ডুবি পৰি থাকিল। তাৰ পাচত গা মচি কাপোৰ পিন্ধি ললে। পেট ভৰাই পানী খোৱাৰ পাচত সি ভোক আৰু দুৰ্বলতাৰ কথা পাহৰি গল। এটা গীত গুণগুণাই আকৌ আগ বাঢ়িল।

পৃথিৱীযে অন্ধকাৰ উজাৰি দিছিল। সেই জুৰিটোৰ 'ঝিৰ ঝিৰ' শব্দ এতিয়াও শুনা গৈছিল। সুগন্ধি ফুলৰ মন হৰি নিয়া গোন্ধৰ অনুভূতি জাগি উঠিছিল। পোন্ননৰ চিন্তাধাৰাও প্ৰকৃতিৰ সৈতে এক হৈ গৈছিল। সি ৰোমাঞ্চিত হৈ উঠিছিল। ৰাতিৰ ৰঙীন ৰং ধেমালিৰ কথা তাৰ মনত পৰিছিল। লাজ লাগি সেইবোৰ চিন্তা সি মনৰ পৰা আতঁৰাই থবলৈ বিচাৰিলে। কিন্তু সেই কথালৈ আওকান কৰি বহুতো সুন্দৰ ছোৱালীৰ ছবি তাৰ মনত ভাঁহি উঠিল। সিহঁতৰ পৰশ বিচাৰি তাৰ মন আকুল হৈ পৰিল। সেই আমঁলখী বেচা আৰু ঘাঁহ কটা ছোৱালীজনী তাৰ মনমুকুৰত প্ৰতি-ফলিত হল। ছোৱালী আটাই কেউজনী সুন্দৰী আৰু বিশেষকৈ কম বয়সীয়া। লেতেৰা সাজপাৰতো সিহতঁক কিমান ধুনীয়া লাগিছে। ইয়াৰে এজনীকে যদি বিয়া কৰাই পেলাওঁ? কিন্তু সেইটো কেনেকৈ হব? এখন বজাৰৰ পৰা আনখন বজাৰত দোকানে দোকানে ঘূৰি ফুৰা এজনী মানুহৰ লগত সি থাকিবই বা কেনেকৈ? কিমান বছৰৰ পৰা যে সি এনেধৰণৰ মনৰ তৃষ্ণা পলুৱাব পৰা নাই!

হঠাতে পোন্ননে নিজৰ বয়সৰ কথা চিন্তা কৰিলে। তাৰ কেৱল ইমানেই মনত পৰে যে অতি কমেও দহবছৰ ধৰি সি মাইকী মানুহৰ সপোন দেখি আহিছে। দহ বছৰ!

এতিয়াও সি নিজৰাত 'ঝিৰ, ঝিৰ' শব্দ শুনি আছে। সেই বাটৰ বতাহত ফুলৰ গোন্ধ বিয়পি আছে। পোন্ননে নিজৰ যোগ্য ছোৱালীৰ মানস চিত্ৰ আঁকিলে। সেই ঘাঁহ কটা আৰু আমলখী বেচা ছোৱালীৰ নেদেখা ৰূপকে সি অনুভৱ কৰিব পাৰিছে। সেয়া যিয়েই নহওঁক! নিসঙ্গ জুপুৰীত মোৰ লগত দিন কটাবৰ বাবে এহনী গাভৰু।

আকাশ অন্ধকাৰে আবৰি ধৰিলে। সেউজীয়া গছবোৰ চিনা টান হৈ পৰিল। গাওঁবোৰত চাকি জ্বলি উঠিল। আলিবাট বোৰ অস্পষ্ট হৈ পৰিল। সেই ঠাইৰ পৰা নিজৰাটোযে আনফালে গতি কৰিছে।

পোন্নেনে চিন্তাৰ পৰা আতঁৰি সচেতন হৈ সমুখলৈ চকু দিলে। কোনোবা মানুহ সেই পিনে গৈ থকা যেন লাগিল। সি আগবাঢ়ি গৈ থাকিল। এটা অব্যক্ত আৰু অসাধাৰণ স্পন্দন। সি তাৰ খোজৰ বেগ বঢ়াই দিলে। সমুখৰ আকৃতিটো লাহে লাহে আগ-বাঢ়ি গল।

চাৰি পাঁচ মিনিটতে গৈ সি ওচৰ চাপিল। সি আচৰিত হৈ দেখিলে সেইজনী এজনী ছোৱালী। তাৰ বুকু কঁপি উঠিল। ঠিক তেনেতে ছোৱালী জনীযে ঘূৰি তালৈ চালে। বৰ বেচি কুৰি বছৰীয়া এজনী গাভৰু। তাইৰ কাষলতি তলত এটা টোপোলা। পোন্নেন তাইৰ লগে লগে খোজ ললে। সি তাইৰ লগত কথা পাতিব খুজিছিল। কিন্তু বুকুৰ ধপ্ ধপ নিৰ কাৰণে তাৰ মুখৰ পৰা এটা শব্দও নোলাল। কিছুপৰ মৌনতাৰে পাৰ হৈ গল। তাৰ জ্বাৰ লাগি আহিছিল। গাটো কঁপিবলৈ ধৰিলে,—দাঁতৰ কট্‌কট্‌নি উঠিল।

ছোৱালী জনীযে ভয়, সন্দেহ আৰু বিনয মিহলি ভাবেৰে তালৈ চাইছিল। কিছুপৰ পাছত তাইৰ তাৰ ওপৰত বিশ্বাস উপজিল বুলি পোন্নেনৰ ধাৰণা হ'ল। তাৰ শান্ত স্বভাৱ অৱশ্যে যি কোনো নাৰীৰে বিশ্বাসৰ যোগ্য—এনেদৰে ভাবি সি সাহ গোটাই ললে। "তুমি কলৈ যাবা"? গদ্ গদ্ কণ্ঠেৰে পোন্নেনে সুধিলে।

তাই ষোল মাইল আতঁৰৰ গাওঁ এখনৰ নাম কলে।

"তুমি কলৈ যাবা?" তাই সুধিলে।

কিছুপৰ পাচত তাই আকৌ সুধিলে। সি তিনি মাইল আতঁৰৰ বজাৰ বহা ঠাইখনৰ নাম কলে।

অলপ সময় দুযো মনে মনে বল। পোন্নেনে বাৰে বাৰে তাইৰ ফালে চাইছিল। তাই তাৰ পিচে পিচে, মনে মনে আহি আহি আছিল। পোন্নেনে সুধিলে "তুমি অকলে তালৈ যাবা নে"?

"ওঁ—কিয নাযাম" ?

তাই অলস ভাবে কলে।

"সেইখিনি পোবাগৈ মানে নিশা দোভাগ হব।"

"ওঁ" ইমানকে কৈ তাই মনে মনে থাকিল। অলপ বেলি তাই মনে মনেই থাকিল।

পোন্ননে আকৌ সুধিলে—"তুমি কৰ পৰা আহিছা ?"

তাই বহু দূৰত এখন ঠাইৰ নাম কলে।

"তালৈ কিয় গৈছিলা ?"

"তাৰে এঘৰত কাম কৰিছিলো" ।

"তাৰ পিচত" ?

"কাম এৰি এতিযা উভতি আহিছো।"

"কিয" ?

তাই অলপ দোধোৰ মোধোৰত পৰিল। আৰু লাজ-লাজকৈ কলে—"তেওঁ এজন ডাঙৰ বিষযা।"

"কি হল পিচে ?"

"মানুহজন কিন্তু ভাল নহয।"

"কিয দৰমহা-পাতি নিদিযে নেকি ?"

"দৰমহা দিযে, পোবাখিনিতকৈ বেচিহে দিযে।"

পোন্মনে কথাটো অলপ বুজিলে।

"তেন্তে হল কি"

"কাম কৰা মানুহ ৰখাৰ যোগ্য নহয তেওঁ"—

লাজকুৰীয়া ভাবত তাই কলে।

পোন্ননে কথাটো বুজিলে—। মানুহজনলৈ তাৰ ঘিন লাগিল।

"কিয তেওঁৰ ঘৈণীযেক নাই নেকি ?"

"ঘৈণীযেক আছে। ডাঙৰ ডাঙৰ ছোৱালীও আছে। সকলোৰে চকুৰ আৰঁত তেওঁ চাকৰণী ছোৱালীৰ ওচৰলৈ আহে"।

ইতিমধ্যে আন্ধাৰ বহুতো বাঢিছিল। কোনোবা বৰ ওচৰত থাকিলেহে মনিব পাৰি। সিহঁত দুয়ো লাহে লাহে আগবাঢিছিল।

"তোমাৰ নাম ?"

"মিনু"।

"ঘৰত কোন কোন আছে ?"

"মা, দুজনী ভণী,—এটা ভাই।"

"আৰু তোমাৰ ?" তাই সুধিলে।

"মই অকলে।'

"মাৰা—দেউতাৰা, তোমাৰ নাই নেকি ?"

"নাই।"

"ঘৈণীযেৰা" ?

"নাই"।

তাযো নিসহায। বৰ আন্তৰিকতাৰে তাই তাইৰ কষ্টৰ কথা কবলৈ ধৰিলে। এজন পুৰুষৰ ওচৰত মন উজাৰি দিযাৰ ইচ্ছা স্বাভাবিক।

এইধৰণে কথা বতৰা আগবাঢ়িল। তেনেতে পোন্নে মন কৰিলে আন্ধাৰ আৰু গভীৰ হৈ আহিছে।

"এই ডাঠ আন্ধাৰত তুমি অকলে ঘৰলৈকে যাব পাৰিবা বুলি ভাবিছা নেকি ?"

"মই এটা দিযাচলাই আৰু এডাল মমবাতি কিনি লৈছো।"

"তাৰে কিমান দূৰ যাবা ?"

ইযাৰ উত্তৰ তাই দিব নোবাৰিলে।

"মমডাল জ্বলাও নেকি ?" কিছুপৰৰ পাচত তাই সুধিলে।

"নেলাগে"।

'তুমি কালি ৰাতিপুৱা যোবাটোহে ভাল হব নেকি ?"

"সেযা সম্ভৱ নহয"

সি ভাবিলে মান্তি হলেও সিনো তাইক এই ৰাতিখন ক'ত আশ্ৰয দিব ? এই চিন্তাকে কৰি সি আগবাঢ়িল। গাভৰুজনীও চিন্তামগ্ন হৈ পৰিল।

দুমাইল মান যোবাৰ পিচত আঠ বাজিল হবলা। আন্ধাৰত কোনেও কাকো নমনা হ'ল। মাজে মাজে খুন্দাও লাগে। পোন্নে কিন্তু মম জ্বলাবলৈ কোবা নাছিল। তাই নিজেও জ্বলোবা নাছিল।

এইদৰে গৈ থাকোতে থাকোতে এটা বাটৰ কেকুঁৰিত সিহঁতে অলপ ভয় খাই বৈ গ'ল। আগত এখন তাডীৰ দোকান আছিল। তাৰ লেমৰ পোহৰ তালৈকে আহিছে। ৰাস্তাৰ দুয়ো কাষলৈকে কাপোৰ তৰি ডাঙৰ ডাঙৰ আখৰেৰে "তাডী" লিখা আছে। তাডী খাওঁতাক সেয়ে আকৰ্ষণ কৰি আনে। ঠাই ডোখৰ ৰাতিপুৱাৰ দৰে নোহৰ হৈ আছে। গৰু গাড়ীৰ গাৰোৱান হতে তাত আৰাম কৰে—। গোটেই ৰাতি তাত হুলস্থূল হৈ থাকে।

"চোবা সৌ তাত পোহৰ আৰু ভীৰ বেচি। বহুতে মোক চিনিও পায। আমি ৰাস্তাৰ পৰা নামি অলপ আগবাঢ়ি পথাৰ হৈ ইটো ৰাস্তাত উঠিমগৈ—" পোন্ননে কেকুৰিটোলৈ ইঙ্গিত দি সম্ভ্ৰমেৰে কলে।

"মই নাযাওঁ, মই এই পিনেই যাম"

চোবা, কোনোবা আহিছে। আমাক দেখা পাব। ইযাত থিয হৈ থকা উচিত নহব।

আহা, এই পিনে বলা।"

এতিযা পোন্নন আগে আগে আৰু মিনু পিচে পিচে যাবলৈ ধৰিলে।

সিহঁত আকৌ আন্ধাৰত ডুবি গল। এক ফাৰ্লং যোবাৰ পাচত পোন্নন ওখ ঠাই এডোখৰলৈ উঠিল। তাৰ পাচত মিনুকো হাতত ধৰি উঠালে। সিহতেঁ আলু আলু ধানৰ খেতি পাৰ হৈ আগবাঢ়ি গল। পোন্ননে মিনুৰ হাতত ধৰি আছিল। সেউজীযা গছৰ ঘন অন্ধকাৰত সিহতঁ খেপিযাই খেপিযাই আগবাঢ়ি আছিল। মিনুযে ফোঁপাইছিল।

ঠেক বাট আৰু গড খাবৈ পাৰ হৈ সিহতঁ বহুত দূৰ আগবাঢ়ি গল। আকৌ টিলাৰ পৰা তলত নামি ৰাস্তা পালেগৈ। এমাইল ডেৰমাইল যোবাৰ পাচত বিপদজনক ঠাই ডোখৰ সিহতঁ পাৰ হল। ৰাস্তা একেবাৰে নিজান হৈ আছিল। মানুহৰ আহ যাহ বন্ধ হৈছিল। এতিযা পোন্নলৰ অলপ সাহ হল। তাৰ গাৰ কেবা ঠাইতো আচোঁৰ লাগিছিল, সি কিন্তু তালৈ মন কৰা নাছিল।

মিন্নুয়ে সুধিলে—“তুমি ক’ত থাকা?” “মোৰ থকাৰ কোনো ঠিকানা নাই।”

“তথাপি।”

“কৰবাত পৰি থাকিম।”

সিহঁতঁ আকৌ আগবাঢ়িল। এটা সৰু জুপুৰীৰ কাষ পাই পোন্নন বৈ গল। সি কলে “আমি ইযাতে ৰাতিটো জিৰাই পুৱা যোবাটো উচিত হব।”

“নাই, মই এতিযাই যাম।”

তাই তাৰ হাতখন এৰুবাই যাবলৈ ধৰিলে। পোন্ননে আগবাঢ়ি গৈ তাইক বাট ভেটি ধাৰিলে।

“তুমি অকলে সেই বজাৰ খন পাৰ হব নোৱাৰিবা। কোনোবাই তোমাক ধৰিব। মোৰ কথা শুনা ভাল হব।”

“আহ্,—মই নিজক ভাল দৰেই বচাঁব জানো। তোমাৰ মন আছে যদি জুপুৰীটোত থাকা।”

সিহতঁ আকৌ যাবলৈ ধৰিলে। এনেতে কিছু দূৰৈত এটা পোহৰ দেখা গল।

“কোনোবা আহিছে—। দেখিব। তুমি জুপুৰীটোলৈ আহা।” সি আবেগত মিন্নুক কলে।

“নাই, মই নেযাওঁ বুলি আগতেই কৈছো।”

“লাগে যিযেই নহওঁক।”

“হু।”

পোহৰটো কাষ চাপি আহিছিল। পোন্ননৰ বুকু ভযতে ধপ্ ধপ্‌াবলৈ ধৰিলে। কাষলতি তলৰ পৰা আধলিটো উলিযাই মিন্নুক দি কলে—“এইটো আধলি লোবা—মোৰ ওচৰত আৰু একো নাই। ৰাতিপুবাৰ গাড়ীতে তুমি যাব পাৰিলা হেতেঁন। ইয়াত বৈ যোবাটোযেই ভাল আছিল। আহা,—সোনকালে ভিতৰলৈ আহা।”

তাই প্ৰথমতে অলপ সঙ্কোচ কৰিলে। তাৰ পাচত ধৈৰ্য্যৰে সৈতে আধলিটো লৈ সুধিলে—“ইযাত আৰু কোনো নেথাকে?”

“নাথাকে এইখন চাহ দোকান আৰু এতিয়া খালি হৈ আছে।

আহা পোহৰটো কাষ চাপি আহিছে, সোনকালে ভিতৰ সোমোবাহি।"

যেতিয়া পোন্ননে মিন্নুৰ হাতত ধৰিব খুজিলে সি গম পালে তাই আধলিটো ভালদৰে বান্ধিবলৈ লৈছে।

মিন্নুৱে কলে, "গাডীৰে নেযাওঁ—। পইচা মাক দিম।"

সি তাইক ধৰি আগবাঢ়িল। মিন্নু তাৰ পিচে পিচে গল। পোন্ননে জুপুৰীৰ দুৱাৰ খুলিলে। তাৰ পাচত মুৰ দোঁৱাই ভিতৰ সোমাল। পাচে পাচে তাযো আহিল। ভিতৰ সোমাই পোন্ননে দুৱাৰ বন্ধ কৰি দিলে।

আন্ধাৰত সিহঁত অলপ পৰ থিয় হৈ ৰল। এতিয়া সিহঁত— নিৰাপদ। এইদৰে চিন্তা কৰি সি মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিলে আৰু চাকিটো ওপৰৰ এঠাইত থৈ দিলে। নাৰিকল পাতেৰে বিচনা এখন কৰি সি মিন্নুক তাৰ ওপৰত বহিবলৈ কলে।

"চাকিটো আনাছোন।" মিন্নুৱে টোপোলাটো খুলি খুলি কলে। পোন্ননে চাকি আনি আগত থলে আৰু তাইৰ ওখহা ভৰিখন চাবলৈ ধৰিলে। "এইযা কি হৈছে?" সি কলে।

"হুঁ। খোজকঢ়াৰ কাৰণে হৈছে।" তাই টোপোলাৰ পৰা কল এটা পোন্নক দিলে। বিড়ি জ্বলোৱাৰ সময়ত সি দোকানত এনেকুৱা কলকে দেখিছিল। ৰঙা বেলুনৰ দৰে কল। পোন্ননে কলে "তুমি খোৱা, মই চাহ খাইছিলো।"

"মই এটা খাইছো। এতিয়া ভোক লগা নাই।" তাই পোন্নক কল খাবলৈ জোৰ কৰিলে।

পোন্ননে তেতিয়া কলটো ললে। অলপ খাই বাকী খিনি মিন্নুক খুৱাই দিলে। সি কলে "মই ভাবিছিলো তোমাৰ হাতত কিছু পইচা পাতি আছে—।"

"আহ্। দু'আনা আছিল—। তিনি পইচাৰে কল কিনিলো— বাকী পইচাৰে দিযাচলাই আৰু মমবাতি।"

"কিন্তু এতিযাই দেখোন এটা কল খালা বুলি কলা।"

'এই কাৰণেই কৈছিলো মোৰ যে ভোক লগা নাই।

"তেনেহলে কিয় কিনিছিলা ?"

ঘৰলৈ আহিছো। ভাইটোক দিম, এইবুলি ভাবি কিনিছিলো।"

"এতিয়া কি কৰিবা ?"

"কল কিনিম।"—মনত পেলাই তাই আকো ভালদৰে খোবা আধলিটো খেপিযাই চালে।

চাকিটো নুমাই থাকিল। নাৰিকলৰ পাতৰ মাজৰ পৰা চিযৰি থকা জিলিটোও এতিয়া মনে মনে আছে। কিছু পৰৰ পাচত আকৌ চিযৰিবলৈ ধৰিলে। আধাঘণ্টা পাৰ হৈ গল। জিলিটো কিছুপৰলৈ শান্ত হৈ থাকিল। চাৰি পাঁচ মিনিট মানৰ পিচত আকৌ আৰু জোৰেৰে চিযৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। সি এইটোকে তাৰ কৰ্তব্য কৰি ললে।

আধা ৰাতি পাৰ হৈ গল। পোন্ননে দুবাৰৰ খিলি খুলি বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। তাৰ গোটেই গাটো ঘামেৰে জুলুৰি জুপুৰি হৈছে। সি মাটিত বহিল। পেটত যেন নিগনিহে দৌৰি ফুৰিছিল। সি দুহাতেৰে পেটটো হেচাঁ মাৰি ধৰিলে। মুখত পেটৰ নাডী জ্বলিবলৈ ধৰিছিল। তাৰ চকুয়ে ভোক পলুবাবলৈ পানী বিচাৰি ফুৰিছিল। কিন্তু পানী ক'ত পাব ? কিছু সময় তাতে বাগৰি থাকিল।

চেচাঁ মাটিত অলপ পৰ বাগৰি সি অলপ আৰাম পালে। সি থিয হল।

পাচদিনাৰ কথা ভাবি তাৰ মুৰ ঘূৰাবলৈ ধৰিলে। সি ভোক সহ্য কৰিব পৰা নাছিল। পাচদিনা পুৱা চাহৰ দোকানৰ সকলোবোৰ বস্তুকে খাই পেলাবলৈ তাৰ মন গৈছিল। সি ভাবিছিল—হাতত এটাও পইচা নাই। ৰাতিপুৱা কি হব। সি ভোকতে মৰি থাকিব তাৰ এনে বিশ্বাস উপজিল।

মিনু শুই আছে নেকি ? তাযো ছাগৈ মোৰ দৰেই ভোকত আছে। কালি খোবাৰ কথা তাই ছাগৈ মোৰ দৰেই ভাবিছে। অকল নিজৰ কাৰণেই নহয—গোটেই পৰিযালটোৰ কাৰণেও। তাৰ পেটত জুই জ্বলিব ধৰিছে। পোন্ননে উঠি—লাহেকৈ জুপুৰীত সোমালগৈ।

সি দিয়াচলাই জ্বলালে। মেলা চুলিৰে মিনু শুই আছে। সি

হাতৰ কাঠিডাল তাইৰ মুখৰ ওচৰলৈ লৈ গল। মিনু ইমান লালকাল টোপনিত যে তাই একোকে গম পোৱা নাছিল। কেনেকৈ শুই আছে! পোন্ননৰ তাইক এবাৰ চোৱাৰো শক্তি নাছিল।

কাঠি ডাল নুমাই যোৱাৰ পাচত পোন্ননে মনতে এটা উপায় বিচাৰিলে। ভোকৰ চিন্তাই তাক আমনি দি আছিল। তীব্ৰ ভোকত তাৰ শৰীৰ আৰু মন দুয়োটা ভাগৰি পৰিছিল। সি মিনুৰ ওচৰতে ৰহিল। মিনুৰ গৰম নিশ্বাসৰ এটা সোঁতা তাৰ পেটত লাগিলহি। সি উচ্‌প খাই উঠিল।

পাচদিনাৰ সমস্যাটো তাৰ কাৰণে বৰ ডাঙৰ আছিল। সি সেইটো কেনেকৈ সমাধান কৰিব, সেইটোযেই তাৰ চিন্তাৰ কাৰণ হল।

সাৰ পোৱাৰ পাচত মিনুৰ মনতো এই প্ৰশ্নই জাগিব। তাইৰো ভোক লাগিব। আমাৰ দৰে আৰু কিমান মানুহ এইদৰে ভোকতে আছে—পোন্ননে ভাবিলে। মই হতভগীযাই কি কৰিব পাৰো।

পোন্ননে সাবধানে মিনুৰ ওচৰত ৰহি তাইৰ আচলখন খেপিযাই চালে। তাই সুখ-নিদ্ৰাত বিভোৰ। হযতো দেবলোকৰ সপোন দেখিছে। পোন্ননে লাহেকৈ তাইৰ আচলৰ গাঠি খুলিলে। তাইক ইন্দ্ৰলোকত দেবৰাজৰ কোলাত মুৰ থৈ শোবা উৰ্বশী হৈ শুই থাকিবলৈ দিয়া। পোন্ননে আধলিটো উলিযাই ললে। থিয হৈ সি এইবাৰ ঘোৰ অন্ধকাৰতে মিনুলৈ চালে। দুখ আৰু কৃতজ্ঞতাৰ ভাবেৰে।

যিজনে মুখ দিছে তেওঁ খাবলৈকো দিব। এইদৰে ভাবি পোন্নন বাহিৰলৈ ওলাল আৰু লাহে লাহে ৰাস্তাৰে আগুবাই গল।

জয়মালা

—নাগৰত্নী, আৰ এস কুৰূপ

দক্ষিণ ভাৰতৰ আটাইবোৰ চহৰেই সিহঁতঁৰ চিনাকি। যতেই মানুহৰ সমাগম হয় ততেই সিহঁত ওলাইগৈ।

মানুহটো ওখ ফীন আৰু কলা বৰণৰ। দীঘল ডাটি কোচাই, ৰঙা আৰু ঘূৰণীয়া চকুযে তাৰ মুখখন গহীন কৈ তুলিছে। মানুহটোৰ কান্ধত এটা মোনা, মূৰত চাৰি পাঁচটা মান ঘূৰণীয়া পাচী। ঘৈণীয়েক আৰু এটা শিশু মানুহটোৰ পাচে পাচে গাৰ ছাঁৰ দৰে ঘূৰি ফুৰে।

যেতিয়া মানুহটোযে পাচীবোৰ নমাই মাটিত থয় ঘৈনীয়েকে মোনাৰ পৰা বাজনা এটা উলিযাই বজাবটল ধৰে আৰু তেতিয়া সিহতঁৰ খেল আৰম্ভ হয়। সাপ নচুওবা মানুহটোযে পেঁপা বজাবলৈ আৰম্ভ কৰে আৰু লগে লগে পাচীত থকা সাপে ফোঁচ ফোঁচাবলৈ ধৰে। যেতিয়া মানুহ গোট খায তেতিয়া সি পাচীৰ ওপৰৰ ঢাকনি গুচাই দিযে। বাপৰে! পাচী খুলি দিযাৰ লগে লগে এটা ভযঙ্কৰ সাপে বাহিৰ খন দেখা মাত্রেই চাৰিওপিনে চকু ফুৰাই চাবলৈ ধৰে। দৰ্শক সকল বিস্মিত হৈ যায। অন্যায কৰিব নোবাবাকৈ পোবা সত্বেও সেই ভযস্কৰ সাপটো দেখিলে কাৰনো ভয় নলগাকৈ থাকিব পাৰে বাৰু ?

সাপবাজীকৰৰ পেপাঁৰ শব্দ শুনিলে সাপটোযে ফণা তুলি লগে লগে নাচিবলৈ ধৰে। তাৰ সেই কাম সঁচাকৈযে মানুহক আকৰ্ষণ কৰিব পৰা বিধৰ।

সেই সাপ ৰাজীকৰটো সুদক্ষ শিল্পী। নিজৰ কলা সফল কৰি তুলিব পৰা সকলো গুণ তাৰ আছে। যেতিয়া সি পেপাঁ বজায মানুহে শুনি ভোল যায। মানুহৰ ভীৰ হোৱাৰ পাচত সি খেল আৰম্ভ কৰি দিযে আৰু ঘৈণীযেকৰ সৈতে কথোপকথনৰ মাধ্যমেৰে বহুপৰলৈকে খেল চলাই থাকে। তামিল আৰু মালযালম দুয়োটা ভাষা মিলাই সিহঁতে প্রশ্ন-উত্তৰৰ মাজেৰে খেলা দেখুবায়।

"ঐ মানুহহনী, এইটো কি সাপ ?" সি ঘৈণীয়েকক সুধিব।
'ভাল সাপ' তাই উত্তৰ দিব।
"যদি খুটিযায ?"
"বেযা সাপ।"
"বেযা সাপে খুটিযালে কি হয ?"
"অধোগতি"
"এনে হলে কি কৰিব লাগে ?"
"সেই পেপাঁটো বজাব লাগে ?"
"পেপাঁ বজালে ?"
"সাপে নাচিব"
"ঠিক আছে তই বৰ জ্ঞানী।—পেপাঁ ৰজালে সাপে নাচিব। তেতিযা সি নুখুটিযাব। ঠিক আছে নহয ?"
"ওঁ"
সি পেপা বজায। সাপে নাচে। পাচীবোৰ খুপি সি মানুহক সাপ দেখুবায। মানুহে আপোন পাহৰি সাপৰ নাচত মগ্ন হৈ পৰে। দৰ্শকক সি নিজৰ প্ৰকৃত জীবনৰ কথা কৈ শুনায।
সি ছোবালী জনীলৈ চাই কয—"এই ছোবালী এইপিনে আহ।"
তাই তাৰ ওচৰ পাযহি।
"তোৰ নাম ক"
"সাপ বাজীকৰৰ ছোবালী"
"কিমানদিন নোখোবাকৈ আছ ?"
"চাৰিদিন"
"চাৰিদিন" ।
"ওঁ"
"ঐ সাপ বাজীকৰৰ ছোবালী। তই কেনেকৈ জীযাই আছ ?"
"সাপ বাজীকৰৰ জীযেকৰ গতি এনেকুবাই"
"কেনেকুৱা ?"
"ভোক"
'শুনক ৰাইজ'—। সি দৰ্শকলৈ চাই কয়।

"আপোনালোকৰ ছোৱালীৰ দৰেই তাযো এহনী ছোৱালী। তাই চাৰিদিন ভোকতে আছে কাৰণ তাই সাপবাজীকৰৰ ছোৱালী।"

সি দৰ্শকৰ সমুখত সচাঁকৈয়ে এটা নিষ্ঠুৰ আৰু গহীন প্ৰশ্ন তুলি ধৰে।

সি কয় "এই কথকী ছোৱালী, তই শান্ত হ। তই আজি খাবলৈ নিশ্চয় পাবি। মোৰ কথা শুনিবি নে?"

'শুনিম।'

"চাবাচ্। ছোৱালীক বিযাৰ কাৰণে কিহৰ মালা লাগে?"

"ফুলৰ মালা।"

"সাপ বাজীকৰ ছোৱালীক বিযাৰ কাৰণে কিহৰ মালা লাগে?

"সাপৰ মালা।"

"ঠিক আছে। এই সাপৰ মালা পিন্ধি ভিক্ষাৰ পাত্ৰ লৈ এই সকল মহানুভবৰ ওচৰলৈ যা। তাই কিবা খাবলৈ নিশ্চয় পাবি।"

ডিঙিত সাপৰ মালা পিন্ধি বাচন এটা লৈ অহা ছোৱালী জনীক সকলোৱে কিবা নহয কিবা এটা দিবই। নিজৰ পেট ভৰাবৰ কাৰণে নিষ্ঠুৰ জাৱ এটা ডিঙিত পিন্ধা ছোৱালী জনীৰ প্ৰতি সহানুভূতিত নহয, মন কোমল হৈ পৰে বুলিও নহয, কেবল সেই ভযঙ্কৰ দৃশ্যৰ পৰা অব্যাহতি পোবাৰ মানসেৰেহে।

সিহঁত কোন দেশৰ মানুহ কোনেও নেজানে। নাম কি। তিনিটা মানুহৰ এই পৰিযালটোযে নিৰুদ্দেশ যাত্ৰা কৰি ফুৰে।

সেই পৰিযালটোযে মাটিৰ ওপৰত বা চালৰ তলত ঘৰ সজা নাই। কোঠাব ভিতৰৰ অশুদ্ধ বতাহৰ উশাহ লৈও সিহঁত জীযাই নেথাকে। উন্মুক্ত পৃথিবীৰ মুকলি বতাহত সিহঁতে উশাহ লয়। সেই পৰিযালটোৰ পাৰস্পৰিক মিলা প্ৰীতিৰ তুলনা টকা পইচা বা পাৰ্থিব আন কোনো বস্তুৰে কৰিব নোবাৰি। সিহঁতৰ জীৱন ভালপোবাৰে পূৰ্ণ। সীমাতে নিৰ্ণয কৰা নিৰ্দিষ্ট এডোখৰ ঠাই, বৰষুণৰ হাত সাৰিবলৈ এটা জুপুৰী, ভবিষ্যতৰ বাবে সঞ্চয কৰা পইচা আদিৰ পৰা সিহঁতৰ জীবন ভালেখিনি নিলগত। ঠাযে-ঠাযে ঘূৰি ফুৰা এই পৰিয়ালটো বাস্তৱিকতে উচ্চকলাৰ সজীব নিদৰ্শন।

এই পৰিয়ালটোৰ অন্তৰালত এটা প্ৰণয় কাহিনীও আছে হবলা। কিছু বছৰৰ আগেযে সেই মানুহজনী আৰু মানুহটোযে প্ৰেম বন্ধনৰে বান্ধ খাই একেলগে জীৱন কটাবলৈ স্থিৰ কৰি লৈছিল ছাগৈ। বহল আকাশৰ তলত, জোন তৰাক সাক্ষী কৰি সিহঁতে নিজ নিজ জীৱন ইটোৱে আনটোক সমৰ্পণ কৰিছিল ছাগৈ। একেবাৰে বন্ধন মুক্ত, ইফালে সিফালে ঘূৰি ফুৰা এটা পুৰুষে এজনী জীৱন-সঙ্গিনী আৰু অবলা নাৰীৰ আশ্ৰয়ৰ ৰূপত এটা পুৰুষ সিহঁতে লাভ কৰিছিল। সিহঁতৰ সুন্দৰ মিলনৰ ফল—সেই ছোৱালীজনী।

সেই পৰিয়ালটোৰ বন্ধনৰ এক মাধুৰ্য্য আৰু দৃঢ়তা আছে। সেয়া অকল বাহ্যিক নহয়। স্বামীৰ প্ৰযত্নৰ ছায়াত পত্নী, আৰু পিতৃৰ সম্পত্তিৰ ওপৰত সন্তানৰ জীৱন ইহঁতে অতিবাহিত নকৰে। ইহঁতে ইটোৱে সিটোক আশ্ৰয় দিয়ে—ইহঁত জীৱনৰ প্ৰকৃত নিদৰ্শন।

"সেই পৰিয়ালটোৱে বহুত ঠাই ঘূৰিছে। দক্ষিণ ভাৰতৰ বহুতো ঠাইত সিহঁতে বহুবাৰ নিজৰ কলা প্ৰদৰ্শন কৰিছে। বহুতো মন্দিৰ আৰু ধৰ্মশালাৰ সিহঁতে নিশা কটাইছে। হাজাৰ হাজাৰ মাইল যাত্ৰা কৰি কৰি সেই পৰিয়ালটোৱে আগ বাঢ়িযেই আছে।

সিহঁতৰ কাৰণে খাবলৈ পোৱাটোও অনিশ্চিত। দৰিদ্ৰতাৰ জীৱন্ত ছবি সেই পৰিয়ালটো। জীৱনৰ সুদীৰ্ঘ যাত্ৰাপথৰ দুখ কষ্টৰ মাজেৰে ভযভীত নোহোৱাকৈ দৃঢ়তাৰে সিহত আগবাঢ়িযেই থাকে।

আৰু চাৰি পাঁচটা বছৰ পাৰ হৈ গল। পৃথিৱীত এই সময় ছোৱাত বহুতো ৰোমঞ্চকৰ পৰিৱৰ্তন হ'ল। ইমান পৰিৱৰ্তন হল যে কিছুমান চহৰ চিনিবই নোৱাৰা হৈ পৰিল। নতুন নতুন আবিস্কাৰৰ চিন স্বৰূপে চহৰ বোৰৰ বহুত পৰিৱৰ্তন সাধন হ'ল। ৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰগতিৰ নিয়ম অনুসৰি বহুতো নতুন কামৰ সূচনা হল। যাৰ ফলত বহুতে পুৰণিক এৰি নতুনক সাবটি ললে। কিন্তু সাপ বাজীকৰৰ জীৱনত একো পৰিৱৰ্তন নহল।

পুৰণি পাচীৰ বোজা লৈ সি আগৰ দৰেই খেলা দেখুৱাই যাবলৈ ধৰিলে। সময়ৰ বলিষ্ঠ হাতে সাপ বাজীকৰৰ ওচৰত পৰাজয়

মানিলেও সময়ে শৰীৰৰ যথেষ্ট পৰিবৰ্তন আনি দিলে। অনন্ত যাত্ৰাত শৰীৰ দুৰ্বল হৈ পৰিল। বহুবছৰৰ নিৰবিছিন্ন যাত্ৰাৰ পাচত আজি আৰু তাৰ ভৰি আগবাঢিব নোখোজে। জীৱন-যুদ্ধৰ আঘাতত শৰীৰ ভাগৰি পৰিল। সাপ বজীকৰৰ আত্মাই তাক সঁকিয়াই দিলে যে সময়ৰ সমুখীন হোৱাৰ শক্তি আৰু তাৰ নাই। শক্তিহীন হৈ একেঠাইতে পৰি থাকিবলগীয়া হোৱাত সি বৰ আঘাত পাইছিল।

তাৰ একমাত্ৰ ছোৱালী জনীক পৃথিৱীয়ে এই দহটা বছৰত বহুত ধৰণে গঢ়ি তুলিলে। তাৰ সেই শান্তশিষ্ট ছোৱালীজনী আজি লাবণ্যময়ী তৰুণী। কষ্টৰ সক্ষম হাতৰ পৰশত তাইৰ অঙ্গ প্ৰত্যঙ্গ সুন্দৰ, সুডোল হৈ পৰিছিল।

তাইৰ চেহেৰাত এক বিশেষ আকৰ্ষণ আছে। চহৰৰ ছোৱালীৰ দৰে তাইৰ বাহিৰা আড়ম্বৰ নাছিল। সাধাৰণ কাপোৰ এখনতো তাইৰ সুন্দৰ, সুডোল শৰীৰ আৰ্কষণীয় হৈ পৰিছিল। জন্মেৰে পৰা কষ্টৰ মাজত জীৱন কটোৱা বাবে তাইৰ শৰীৰ কঠোৰ হৈ পৰিছিল। কামাতুৰ পুৰুষৰ তীক্ষ্ণ দৃষ্টি আৰু প্ৰলোভনৰ বিৰুদ্ধে থিয় দি পৰাস্ত কৰিব পৰা পূৰ্ণ ক্ষমতা তাত আছিল।

জীয়েকৰ যৌবন প্ৰাপ্তিয়ে বাপেকক চিন্তিত কৰিছিল। যৌবনৰ দুৱাৰ দলিত সলজ্জ ভাবে থিয় হৈ থকা হীয়েকে এটা জীৱন্ত প্ৰশ্ন-বোধক চিনৰ দৰে তাৰ সমুখত বৈ আছিল। সকলো পিতৃমাতৃ এই প্ৰশ্নত ভাগৰি পৰে। আজিৰ ব্যৱসায়ীক পৃথিৱীৰ বিয়া এটা ডাঙৰ সমস্যাত পৰিণত হৈছে। ধনৰ প্ৰলোভনত বিয়া কৰোৱা লৰাৰ কাৰণে এই পৃথিৱীৰ দুখীয়া ঘৰৰ ছোৱালী অবিবাহিতা হৈয়ে থাকিব লগা হয়। বিশেষকৈ এজনী দুখীয়া সাপ বাজীকৰৰ ছোৱালী যাৰ দেউতাকৰ যৌতুকত দিবলৈ দুই তিনিটা বুঢ়া সাপৰ বাহিৰে একোৱেই নাই। আজিৰ পৃথিৱীত সাপবাজীকৰৰ কাম গ্ৰহণ কৰিবলৈ কোন ডেকা লৰা সাজু হব ?

উত্তৰ বিহীন এই প্ৰশ্নৰ সমুখত বেচেৰাৰ পিতৃহৃদয় কঁপিবলৈ ধৰে।

সেই নিশা জীয়েকৰ টৌপনি অহাৰ পাচত মাকে গিৰিয়েকক লাহে লাহে সুধিলে—"ছোৱালীলৈ লৰা বিচাৰিব নেলাগে জানো ?"

"সাপবাজীকৰৰ ছোৱালী বিয়া কৰাবলৈ কোন আহিব।"

"এৰা, ঈশ্বৰেই ৰক্ষা কৰিব।"

এইদৰে সিহঁতে নিজৰ চিন্তাৰ ভাৰ ভাগবানৰ চৰণত সঁপি দিয়ে।

কিছুপৰৰ পাচত মাকে নিজকে সোধে—ভগৱানে এই ছোৱালী জনী আমাক কিয় দিলে? আৰু যদি দিলেই দুখীয়াকৈ কিয় জনম দিলে?

সেই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ বিধাতাই কি দিব পাৰে?

মাজ নিশাৰ নিস্তব্ধতাত পাৰ্থিব যন্ত্ৰণা পীড়িত হৃদয়ৰ তলীৰ পৰা এই প্ৰশ্ন গুজৰি উঠে। সেই সময়ত এনে লাগে যেন প্ৰকৃতিয়েও উশাহ বন্ধ কৈ ৰৈ যায়। ওচৰৰ গছত বহি থকা হলো বান্দৰে 'হু' শবদেৰে সেই কথাত সহঁাৰিহে দিযে।

শুই থকা জীযেকলৈ চাই মাকে কয—বেচেৰী। শুই আছ। তই কিয় এই পাপিনীৰ পেটত জনম ললি?

বিশ বছৰৰ আগতে ছোবালী জনীক জনম দিযাৰ সময়ত তাইৰ সৌন্দৰ্য্য দেখি মাকে প্ৰসব বেদনা পাহৰি গৈছিল। তাই তেতিযা ভবা নাছিল যে ভবিষ্যতে এইদৰে সুধিব লাগিব। কেচুবাৰ কান্দোন শুনি তৃপ্ত দেউতাকেও এইদৰে ভবা নাছিল যে তাই এটা বিৰাট সমস্যাৰ ৰূপ লবগৈ।

ছোবালী জনী লাহে লাহে ডাঙৰ হল হাত ভৰি চলাচল কৰিলে, খোজ কাঢ়িলে তেতিযাও সি ভবানাছিল যে তাইৰ বাঢি অহা বযসে এটা গভীৰ সমস্যা হৈ তাৰ সমুখত থিয় দিবহি।

টকাই সকলো বুলি ভবা এই পৃথিবীৰ এই ছোবালীজনী গাভৰু হৈ পৰাত দুখতে তাৰ বুকু ভুকুবাবলৈ মন মায।

মাক দেউতাকৰ অন্তৰৰ বোজাই জীযেককো বেঢি ধৰিলে। সাৰে থকা জীযেকে মাক দেউতাকৰ কঠোৰ বেদনা সিহঁতৰ কথা বতৰাৰ মাজেদি বুজি পাইছিল। তাৰ পাচৰ পৰা তাইৰো অন্তৰ কঁপিবলৈ ধৰিলে। তাযো তাইৰ অন্তৰৰ ভাব কৰুনাকৰ ভগবানৰ ওপৰতে সমৰ্পণ কৰি সন্তুষ্ট হৈছিল।

কিছুদিনৰ পৰা সেই ডেকাটো সিহঁতৰ পিচে পিচে ঘূৰিবলৈ

লৈছে। তাৰ মনৰ ভাব বুজিবলৈ সাপ বাজীকৰৰ বাকী নাছিল তথাপি তাৰ নিজৰ মুখৰ পৰাই সি শুনিবলৈ বিচাৰিছিল। সেইকাৰণে বাজীকৰে তাক একো সোধা নাছিল।

এদিন সিন্ধিযা ডেকা সিহঁতঁৰ ঘৰলৈ আহিল আৰু মনৰ কথা কলে।

সাপবাজীকৰে তাৰ মুৰৰ পৰা ভৰিলৈকে চাই সুধিলে—

"তোৰ মাৰ—দেউতাৰ জীযাই আছে ?"

"নাই।"

"তই মোৰ কাম জান ?"

"জানো—মই সাপবাজীকৰৰ জাতৰ মানুহ, মোৰ দেউতাইও সাপ নচুবাইছিল।"

"তই এই কাম কৰিবলৈ সাজু নে ?"

"হয।"

"তোৰ ঘৰ আৰু পৰিযালৰ আন মানুহ আছে নে ?"

"নাই—মই অকলে ঘুৰি ফুৰো।" সাপ বাজীকৰ মনে মনে থাকিল। নিজৰ দৰে গোটেই পৃথিবী ভ্ৰমি ফুৰা এটা লবা জোঁবাই হয় যদি। ''

দুখীযাৰ বন্ধু দুখীযাই।

অলপ দেৰী ভবাৰ পাচত সাপ বাজীকৰে ডেকাক কলে—'ঠিক আছে, যদি এযেই হয তেন্তে চহৰৰ কাযৰ হাবিলৈ গৈ এটা ভাল জাতৰ সাপ ধৰি আনগৈ। মোৰ ছোবালীযে সৰুৰে পৰা সাপৰ মালা পিন্ধি আহিছে। তই তাৰ বিষ দাঁত উভালি মোৰ ছোবালীৰ ডিঙিত পিন্ধাই দিবি। তাৰ পাচত তহঁত দুযোৰে বিযা পাতি দিযা হব।

সৰুৰে পৰা সাপৰ মালা ডিঙিত পিন্ধা ছোবালীক জযমালাৰ ৰূপতো সেই সাপৰ মালাই পিন্ধাব লাগিব। এযাই তাইৰ দেউতাকৰ ইচ্ছা। সেই কথা শুনি ডেকাজন মনে মনে থিয দি থাকিল।

সাপবাজীকৰে কলে—"মোৰ জীবিকা মোৰ লগতে শেষ হবলৈ দিযা উচিত নহয। সেই কাৰনেহে মই এইদৰে কৈছো।" সেযে তাৰ ইচ্ছা—। পৰম্পৰা ধৰি চলি অহা জীবিকা। তাৰ লগতে যেন

শেষ হৈ নেযায়। সেই জীৱিকা চলাই ৰখাৰ ক্ষমতা ভাবী জোবাযেকৰ আছে নে নাই জানিব লাগিব। এই পৰীক্ষা তাৰ বাবেই।

ডেকাই তেওঁক নমস্কাৰ জনাই গুছি গল। অলপ পৰ তালৈ চাই থাকি সাপ বাজীকৰে কলে—"ধৈৰ্য্যৰে সৈতে যা। ভগবানে তোক ৰক্ষা কৰক।"

—সিহঁতৰ মাজত হোৱা কথাবতৰা ছোৱালীজনীযেও শুনিলে। ছোৱালীৰ কথা কিছুপৰলৈ সি যেন পাহৰিহে গৈছিল। সি গম পোৱা নাছিল যে জীযেকৰো ডেকাৰ প্ৰতি আকৰ্ষণ আছে। তাৰ ৰূপ সৌন্দৰ্য্যও তাইৰ ভাল লাগিছিল। ছোৱালীৰ মনৰ কথা জনা হলে হযতো সি ডেকাক ইমান ডাঙৰ এটা পৰীক্ষাৰ সমুখীন হবলৈ নকলে হেতেঁন।

সেই হাথিখনত বহুত সাপ আছে বুলি জনাজাত আছিল। ডেকা টোযে পেপাঁ লৈ সেই হাবিঁৰ ওচৰলৈ গল আৰু কুল দেবতাক অভিবাদন জনাই পেপা বজাবলৈ ধৰিলে। কিছুপৰৰ পাচত হাবিত ইফালে সিফালে পাতবোৰ লৰচৰ হোবাৰ শব্দ শুনা গল। শুনি সি আৰু বেচি উৎকণ্ঠাৰে পেপাঁ বজাবলৈ ধৰিলে।

হাবিত এটা ভযঙ্কৰ ফোঁচ ফোঁচানি শুনা গল। সি বৰ ভয খালে। কিন্তু আকৌ আৰু জোৰে পেপাঁ বজাবলৈ ধৰিলে। চাৰি পাচ ঘণ্টা অতিবাহিত হল। পেপাঁৰ মাতত আকৃষ্ট হৈ বাহিৰলৈ ওলাই অহা সাপটো দেখি ডেকাৰ চকু ওলাই অহাৰ দৰে হল। এটা ভযঙ্কৰ কলা সাপে ফনা তুলি তাৰ সমুখত নাচিবলৈ ধৰিলে। তাৰ জ্বলি থকা চকু পেঁপাত নিবদ্ধ। যদি সি পেপা বজোৱা বন্ধ কৰে বা অলপমানো লৰচৰ কৰে সাপেঁ খুটিযাই দিব। নিজৰ বহা ঠাইৰ পৰা লৰচৰ নকৰাকৈ, পেপাঁৰ শব্দ কম নকৰাকৈ সাপৰ ডিঙত ধৰিব লাগিব।

এই দৃশ্য দেখিলে কঠোৰ হৃদযো গলি হেতেঁন। ইমান কঠিন পৰীক্ষা।

তাৰ এনে লাগিছিল যেন তাৰ জীবন তেনেই ক্ষন্তেকীযা—আৰু কোনো এক ক্ষীণ তন্তুক আশ্ৰয কৰি ওলমি আছে। তাৰ মূৰ লৰচৰ কৰি থকাৰ লগে লগে গাটোও লৰি আছিল।

সি আৰু জোৰে পেপাঁ বজাবলৈ ধৰিলে।

সেইদিনা পুবাৰে পৰা সাপ বাজীকৰৰ জীয়েকৰ মন চিন্তাকুল হৈ আছিল। তাইৰ ভাবী স্বামীৰ পৰীক্ষাৰ সংক্ৰান্তত তাইৰ মনত এক অনিষ্টৰ আশঙ্কা উদয় হৈছিল। যিমানে সময় যাবলৈ ধৰিলে তাইৰ ভয়ো বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। দুপৰীয়া হোবাৰ পাচতো ডেকাক নেদেখি তাইৰ এনে লাগিছিল যেন তাইৰ বুকুৰ ধপ্‌ধপ্‌নি বন্ধ হৈ যাব। মাক দেউতাকে নেদেখাকৈ তাই হাবিৰ ফালে লৰ ধৰিলে।

সাপটো তাৰ সমুখত নচা দুঘণ্টা পাৰ হৈ গল। ইমান সময় পাৰ হোবাৰ পাচতো ডেকাই তাক ধৰিব নোবাৰিলে। হাতখন লৰিলেই সি ফোঁচ ফোঁচাই আগলৈ ফণা মাৰি পঠিযাব। তাৰ এনে লাগিছিল যেন সাপটোযে তাৰ উশাহৰ শব্দও মনোযোগেৰে শুনি আছে। ইমান দেৰীলৈকে পেপাঁ বজোবাৰ কাৰণে তাৰ কলিজা ফাটিবলৈ ধৰিছিল। সি ঘামত তিতি গৈছিল। তাৰ চকু ৰঙা পৰিছিল। তাৰ এনে লাগিছিল যেন অলপ পৰৰ পাচতে সি অৱশ হৈ পৰি যাব। তাৰ এনে ভাব হৈছিল যেন তাৰ আৰাধণাৰ মূৰ্তি সমুখতে থিয হৈ আছে। তাৰ স্বৰ্গগত মাতা-পিতাই যেন দূৰৈৰ পৰা হাত বাউল দি মাতি আছে। তাৰ মূৰ ঘূৰিবলৈ ধৰিলে—। কাণত বহুতো অস্পষ্ট শব্দই গুঞ্জন তুলিবলৈ ধৰিলে।

তথাপি সি পেপাঁ বজায়েই থাকিল।

তাই সেই দৃশ্যৰ ভযাবহতা উপলব্ধি কৰি চিযৰি উঠিল। মাত শুনি সি ঘূৰি চালে আৰু সেই সমযতে সাপটোয়ে খোঁট মাৰি দিলে।

কঠিন বেদনাত সি সাপটোৰ মূৰটো খামোচ মাৰি ধৰিলে। সাপটোয়ে ছাটি ফুটি কৰিছিল কিন্তু সি এৰি নিদিলে।

চিযৰি থকা ছোৱালী জলীক সাপ ডাল দেখুবাই সি কলে—"চোবা, এই ডালেই মোৰ জযমালা—"

গাভৰুযে কান্দোন একেবাৰে বন্ধ কৰিলে। হেজাৰ বিজাৰ মুক যুক্তি তাইৰ মুৰত খেলাই গ'ল।

তাইৰ দৃষ্টি কঠোৰ হৈ পৰিল। যেন তাই কিবা দৃঢ় প্ৰতিজ্ঞাহে

কৰি ললে। তাই তাৰ ওচৰত মুৰ তলকৈ থিয় হল আৰু জোৰকৈ কলে—"মোৰ ডিঙিত পিন্ধাই দিয়া"

সি উচ্‌প খাই উঠিল। প্ৰেমৰ প্ৰত্যক্ষ ৰূপ দেখি সি চমকি উঠিল।

"সময় হল, ডিঙিত পিন্ধাই দিয়া" তাই কলে।

তাৰ গোটেই শৰীৰ বিষত নীলা হবলৈ ধৰিলে। কৰ্পা অন্তৰেৰে সি চিয়ৰিলে—

"মোৰ পত্নী"

"মোৰ স্বামী"

প্ৰেম সাহিত্যৰ কৃত্ৰিম শব্দৰ লগত অপৰিচিত দৃষ্টি আত্মাৰ প্ৰেম সেই সৰু বাক্যৰ মাজতে উদ্ভাসিত হৈ উঠিল। সিহতঁৰ যি কবলগীয়া আছিল সকলো সেই শব্দেৰেই স্পষ্টভাবে কৈ দিয়া হ'ল।

মাথোন দুটা শব্দ—"মোৰ পত্নী", "মোৰ স্বামী। বিশ্বৰ প্ৰেম কাব্যৰ সাৰাংশ সেই শব্দতে লুকাই আছিল।

"মালা নিপিন্ধোবা"? তাই অধীৰ হৈ কলে।

সি কৰ্পা হাতেৰে উৎকট বেদনাত ফোঁচ ফোঁচাই থকা সেই জয়মালা তাইৰ ডিঙিত পিন্ধাই দিলে।

সাপ ডোবে তাইৰ ডিঙিত মেৰ খাই ফোঁচ ফোঁচালে আৰু তাইক খুটিযাবলৈ ফেট তুলিলে।

'মোৰ পত্নী' উচ্‌প খাই সি বাগৰি পৰিল। "মোৰ স্বামী" এই বুলি তাযো ডেকাৰ কাষতে বাগৰি পৰিল।

জীবনেৰে নহয মৃত্যুৰে সিহতঁৰ মিলন ঘটোবা সেই জয়মালা লাহে লাহে হাবিলৈ গুছি গ'ল।

ফ্ৰিজ

—ঈ এম কোৰ্‌বে

খোৱা কোঠাৰ পশ্চিম ফালে এখন খাটৰ ওপৰত ৰেফ্ৰিজেটৰ বা ফ্ৰিজিডিয়ৰটো তুলি থোৱা আছে। সেই বদমাচটোক দেখিলে মোৰ দুটা কথা মনলৈ আহে—। এটা—উত্তৰ ভাৰতৰ কৰবাত দেখা বগা মাৰ্ব্বলৰ শিবলিঙ্গ আৰু আনটো বগা কাপোৰেৰে মূৰ ঢাকি ৰুটী বা পুৰী খাই থকা শকত গুজৰাটী বোৱাৰী। ইযাৰে দ্বিতীযটো উপমা মই এদিন মোলীকুট্টীক কৈছিলো। মেনেজাৰ মেননৰ ঘৰত দেখি অহা নতুন ধৰণৰ 'টিকজি' টো গোঁথাত ব্যস্ত মোলীযে মোৰ কথা শুনি মূৰ তুলি 'হোম টাস্ক' কৰি ননাকৈ শ্ৰেণীলৈ অহা ছাত্ৰক প্ৰধান শিক্ষযিত্ৰীযে চোৱা দি চালে। ক'লে—"জোনীকুট্টী এনেধৰণৰ বেয়া কথা কোৱাতকৈ মনে মনে থাকাচোন।" গুজৰাটী তিৰোতাৰ দৰে "তোমাৰ সদায বেযা কথাতহে মন।" এইবুলি কৈ তেওঁ আকৌ টিকজি গোঁথাত মগ্ন হ'ল। তেওঁ ৰঙা সূতাঁৰে 'জেক এণ্ড জিলৰ' প্ৰতিকৃতি তুলি আছিল। এবাৰ প্ৰথম উপমাটোৰ কথাও কবলৈ মন গৈছিল, কিন্তু ।

এনেকুৱা কিয হয? এই বিষযে মই বহুবাৰ ভাবিছো। মাইকী মানুহে সঙ্গীত ভাল পায। কবিতা আৰু ভাল উপমা হৃদযঙ্গম কৰাৰ ক্ষমতাও মাইকী মানুহৰ আছে। এইদৰে কিমান মানুহে তিৰোতাক প্ৰশংসা কৰি কয। কিন্তু মই নিজৰ অনুভৱেৰে এই কথা মানি লব নোৱাৰো।

মোলীকুট্টী সুশিক্ষিতা। পুৰণা ইণ্টাৰমিডিযেট পাছ। প্ৰথম শ্ৰেণী পাই পাছ কৰা বুলিও কয। তাৰ পিচত দিল্লীৰ কোনোবা এখন ফিনিশিং স্কুলতো এবছৰ কটাইছে। মোৰ বিচাৰ মতে সেই শিক্ষাই তেওঁক 'লোগৰ্থম' পাহাৰৰ দৰে, আযকৰ নিযমৰ 'চিডিউলৰ' দৰে কাম কৰাৰ ক্ষমতা আৰু কবিতাৰ ক্ষেত্ৰত একো নোহোৱাহে কৰি পেলালে।

ঘৰলৈ অহা মানুহে তেওঁৰ চিলাই আৰু ফুলদানীত ফুল সজোবাত তেওঁৰ কলাৰ বৰ প্ৰশংসা কৰে। হয়তো এই সকলোবোৰ সকলো কলা আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ স্ফুৰনৰ ৰূপ বুলিযেই তেওঁক প্ৰশংসা কৰে,— যি কথা মই বুজি নেপাওঁ। দিল্লীৰ ফিনিশিং স্কুলৰ সি সিফা সেই অনুসৰি কৰবাত দেখা যি কোনো কথাকে তেনেৰিনে ক্ৰটীহীন ভাবে অনুকৰন কৰাটো মোলীকুট্টীৰ কাম—মই এইদৰেহে কব খোজো—। সিযেই নহওঁক এজন ধনবানৰ দৰে জীবন কটাবলৈ বিচৰা সাধাৰণ পৰিযালৰ পতিযে এই সকলোবোৰ চিন্তাহে কৰিব পাৰে, কিন্তু বাহিৰত প্ৰকাশ কৰাৰ অনুমতি জীবনৰ নীতিযে নিদিযে।

অফিছত যথেষ্ট পৰিশ্ৰম কৰিব লাগে। শনিবাৰৰ দুপুৰীযাৰ পিচত আৰু দেওবাৰে আৰাম কৰিবলৈ অলপ সময় পোবা যায়—এখন পালেঙত পোন হৈ, আকৌ কাতি হৈ ভাল লগা কিতাপ পঢ়া আৰু মাহে মাহে মেকুৰীৰ দৰে শোবা—এযাই মোৰ দৃষ্টিত বিশ্ৰামৰ অৰ্থ। কিন্তু আৰামৰ বিষযত মোৰ মৰমৰ পত্নীৰ বিচাৰ একেবাৰে বেলেগ। মোক লগত লৈ ‘এ’ টাইপৰ কাৰোবাৰ ঘৰলৈ গৈ অৰ্থহীন কথা পতা, তেওঁ বিলাকৰ দুটা মিঠাই খোবা—এযেই মোলীকুট্টীৰ শনিবাৰৰ দুপৰীযাৰ পাচৰ কাৰ্য্যক্ৰম। তেওঁৰ লগত যাবলৈ প্ৰত্যেক শনিবাৰে মযো সাজু হৈ থাকিব লাগে। পতি-পত্নী একেলগে গৈ আনক আমনি কৰা—এযে দিল্লীৰ ফিনিশিং স্কুলৰ শিক্ষা। কি কৰো। মনে মনে অভিশাপ দি, কেতিযাবা কেতিযাবা প্ৰতিৰোধ প্ৰকট কৰাৰ পাচতো মযেই পিচ পৰি থাকিব লগা হও। নোযোবাকৈও কাম নহয।

মই ইযাত সামান্য কলোনি এটাত থাকো। কলোনিত ওচৰে পাজৰে আৰু চাৰি পাচ ঘৰ মানুহ আছে। কলোনিটো কেন্দ্ৰীয চৰকাৰৰ অধীনত। এই আঁচনিত কেন্দ্ৰীয চৰকাৰে পোন্ধৰে নে ওঠৰ কোটি টকা খৰচ কৰিছে। অফিছাৰ, টেক্‌নিচিযান, বনুৱা সকলো মিলি প্ৰায চাৰি হেজাৰতকৈ বেচি মানুহ থাকে।

এই কলোনিটোত তিনিধৰণৰ ঘৰ আছে। ‘এ’ টাইপৰ ঘৰবোৰ মনোৰম টিলাৰ নামনিত সবাতোকৈ উচ্চস্তৰৰ। দুটা শোবনী কোঠা এটা ড্ৰযিং ৰুম, তাৰ লগতে খোবা কোঠা, দুটা গাধোবা ঘৰ, এখন

বাৰান্দা, মোজেক কৰা মজিয়া, এখন খোলা ছাত আৰু সমুখত এখন ফুলনি। 'বি' টাইপত দুটা শোৱনী কোঠা, এটা খোৱা কোঠা, ড্ৰয়িং ৰুম, বাৰান্দা, গাধোৱা ঘৰ আৰু চিমেণ্টৰ মজিয়া , ফুলনি আৰু ছাত ইযাত নাই। 'চি' টাইপৰ ঘৰত এটা শোৱনী কোঠা, এটা খোৱা আৰু গা ধোৱা কোঠা। ছাঁত, বাৰান্দা আৰু ফুলনি ইযাতো নাই। মজিয়া টান চিমেণ্টৰ। দৰমহা অনুযায়ী সকলো ঘৰৰ বাবদ দৰমহাৰ শতকৰা দহভাগ দিব লাগে। ৭৫০ টকাৰ পৰা ১০০০ লৈকে দৰমহা পোৱা সকল 'এ' টাইপত থাকে। আৰু ৫০০ ৰ পৰা ৭৫০ লৈকে পোৱা সকল থাকে 'বি' টাইপত আৰু বাকী বোৰ থাকে 'চি' টাইপত। আমি 'এ' টাইপত থাকো। দৰমহা প্ৰায় ৭৭৫ মান হয়। 'বি' ৰ পৰা 'এ' লৈ অহা আমাৰ ডেব বছৰ হৈ গৈছে। পদোন্নতিৰ লগযে নতুন ঘৰলৈ অহাৰ দিনা মোলীকুট্টী আনন্দত অধীৰ হৈছিল। পদোন্নতিৰ পাচত সেইদিনা মোলীকুট্টীৰ সন্তোষ আৰু গৰ্ব্ব চাবলগীয়া হৈছিল। নিজৰ সকলো বন্ধু লৈকে 'এ' টাইপ ঘৰৰ বিশেষত্ব বৰ্ণনা কৰি নতুন ঠিকনা দি চিঠি লিখিছিল।

মোৰ কিন্তু পুৰনা 'বি' বিভাগৰ ঘৰহে বেছি ভাল লাগিছিল। সেই ঘৰটোত সন্মুখত এজোপা ডাঙৰ কঠাল গছ আছিল। বতাহত তাৰ পাতবোৰ আনন্দতে ফুলি থকা দৃশ্য মই ঘণ্টাৰ পাচত ঘণ্টা ধৰি বহি চাইছিলো। আৰু সেই সমযত মোৰ মনযে কলৈ উৰি গৈছিল কব নোৱাৰো। কিন্তু এই ঘৰটোৰ সমুখত একো গছ নাই। সেই কাৰণে এই ঘৰটো মোৰ পছন্দ নহয। মোৰ কথা শুনি মোলীকুট্টীযে পৰিষ্কাৰ ভাবে কৈ দিছিল যে, 'এ' টাইপ প্ৰমোচনত কি প্ৰতিষ্ঠা হয় সেইখিনি বুজাৰ ক্ষমতা মোৰ মগজত নাই।

দেওবাৰে ৰাতিপুৱা প্ৰায দহ বজাত মোৰ দুৰ্ভাগ্যই চৰম সীমা পাযগৈ। মোৰ পত্নীযে সেই সমযত ফ্ৰিজটো 'ডিফ্ৰিজ' কৰে। চুইচ্ বন্ধ কৰি তেওঁ তাৰ ভিতৰখন ধুই পখালি মচে। কিছুপৰ খুলি থৈ দিযে। দেওবাৰটো তেওঁৰ জঞ্জালৰহে দিন। এই উপাসনাতো তেওঁৰ লগত থাকিব লাগে। বৰফ থোৱা ট্ৰেৰ বৰফ গলা পানী বাহিৰত উলিযাই পেলোবাটো মোৰ কাম। সেইদৰে খাদ্য সামগ্ৰী

উলিযাই থোৱা আৰু সেইঠাই বোৰ ধুই মুচি চাফা কৰাও মোৰ ডিউটি। ঠাণ্ডা বস্তু মই ভাল নেপাওঁ, হাত ঠাণ্ডা হোৱা কাৰণে কেতিযাবা ট্ৰেখনত ইপিনে সিপিনে খুন্দা লাগে।

"তুমি এইদৰে অমনোযোগী হৈ ট্ৰে আৰু ফ্ৰিজ সুধুবা। এইটো কাঠ বা শিলৰ বস্তু নহয। হাতীৰে কাঠ তোলাৰ দৰে ফ্ৰিজটো ধৰিব লাগে নে ?"

এইদৰে নিজৰ মৰমৰ ফ্ৰিজটো চাফা কৰাৰ সময়ত ফ্ৰিজ সম্পৰ্কে মোৰ অসাৱধনতা আৰু অজ্ঞানতাৰ বিষয়ত তেওঁৰ সুদীৰ্ঘ ভাষণো চলি থাকে।

বগা পাথৰৰ সমাধি ৰূপী এই বস্তুটোৰ নাম—'ফ্ৰিজিডিযেৰ'। কোনো কোনোৱে ৰেফ্ৰিজিযেটৰো কয। মই বুজা মতে ফ্ৰিজ বুলি কোৱাই ভাল। কিন্তু মোলীকুট্টীৰ দৰে ফ্ৰিজ কোৱাত মোৰ বহুত আপত্তি আছে।

এই শব্দটো আজিকালি মোৰ কানত অসহ্য লাগে। মোৰ মৰমৰ মোলীকুট্টীয়ে ওঠটো জোঙা কৈ, জিভাৰ আগটো এক বিশেষ ধৰণে লৰাই যেতিযা 'ৰি'টো 'ৰী'ৰ দৰে উচ্চাৰণ কৰে তেতিযা মোৰ ইযাৰ পৰা পলাই যাবলৈ মন যায। কিন্তু ৭৭৫ টকা দৰমহা পোৱা 'এ' টাইপ্ৰ অফিছাৰৰ কাৰণে এনে কৰাটো সম্ভব নহয।

এই সকলোবোৰে অস্বস্তিৰ কাৰণ মোৰ ওচৰৰ 'ৰি' টাইপৰ বঙলাৰ থকা মোৰ আত্মীযা বেবীকুট্টী বুলি কবলৈ মোৰ বেযা লাগে। তেওঁ দেউতাকৰ একমাত্ৰ ছোৱালী। দেউতাক এজন ভাল ঠিকাদাৰ। বহুতদিনৰ পৰা তেওঁ আধাকোটি, পোনে এককোটি, এককোটি টকাৰ কামহে কৰি আহিছে। সকলো ইঞ্জিনীযাৰৰে তেওঁ মৰমৰ মানুহ। নাইবা সেই সকলহে তেওঁৰ মৰমৰ। তেওঁৰ শত্ৰুযে কয যে চৰকাৰী চিমেণ্টৰ বস্তা, লোহা বা অন্যান্য সামগ্ৰী তেওঁৰ ওচৰ পালে একেবাৰে শ-শ নোটলৈ ৰূপান্তৰিত হয। মই এইবোৰ কথা সম্পূৰ্ণ বিশ্বাস নকৰো। বাকী সকলো ঠিকাদাৰত কৈ তেওঁ অলায়ক এইটোও মোৰ মত নহয়. কিন্তু এটা কথা মই জানো যে আমাৰ যোজনাৰ কেমিকেল ইঞ্জিনীযাৰ জৰ্জ্জ

টমাছক বিযাৰ বাবদ যৌতুক বিচাৰে ৩৫০০০ দিযা হৈছে। লগত সোনৰ আ অলঙ্কাৰতো আছেই।

মোলীকুট্টী আৰু বেবী কুট্টীৰ কাজিযাৰ ইতিহাস জানিবলৈ হলে এই কলোনিৰ সমগ্ৰ জীবনলৈ দৃষ্টিপাত কৰিব লগিব। ইযাৰ ডাঙৰ, ডাঙৰ মানুহবোৰ 'এ' টাইপৰ ঘৰত থাকে, তেওঁলোক সমযত লগ-লাগে কথাবতৰা পাতে, গল্প-গুজবো কৰে। তেওঁলোকৰ ভিতৰত লেন দেনো চলে। যাৰ ঘৰত মটৰ নাই তেওঁলোকৰ লৰা ছোৱালীক ইংৰাজী মাধ্যমৰ স্কুললৈ অনা নিযাও কৰে।

ইযাৰ মাইকী মানুহৰ ভিতৰি মতভেদ থাকিলেও বাহিৰত নেদেখুবায। বাহিৰত মিলি জুলি থাকে। এই সকল মাইকী-মানুহে 'বি' আৰু 'দি' টাইপৰ মাইকীমানুহক ঘিন কৰে। ভাৰতীয সকলে চীন বিৰোধী মনোভাব পোষণ কৰাৰ দৰে আৰু খৃষ্টান মিচনেৰী সকলে ভাৰতীযক ছাগলী জ্ঞান কৰাৰ দৰে এই সকল মহিলাযো 'বি' আৰু 'চি' ক্লাচত থকা সকলৰ প্ৰতি বিদ্বেষৰ ভাব ৰাখে।

কিন্তু এটা কথা কওঁ। 'এ' ক্লাচৰ পুৰুষ সকলৰ কিন্তু গৰ্ব্বৰ ভাব বৰ কম। "বি" ক্লাচৰ মানুহৰ লগত কথা বতৰা পাতে—মনত ৰাখিব অকল 'বি' ক্লাচৰ লগতহে—ছিগাৰেট দিযা লোবাও চলে। যোজনাৰ ক্ৰুটী বিচ্যুতিৰ কথাও পাতিব। যদি সুযোগ পায অলপ বদনামো গাব। 'বি' আৰু 'চি' ক্লাচৰো সম্পৰ্ক এনেকুৱা। ভাৰতত জাতিভেদৰ আৰ্বিভাবৰ পাচত সংস্কাৰমূলক প্ৰবন্ধ লিখি ডক্টৰেটৰ কাৰণে পৰিশ্ৰম কৰা এজন বন্ধুযে মোৰ চুবুৰীতে আহি থাকিবলৈ লৈছিল। তেওঁ আমেৰিকাৰ কোনো এখন বিশ্ববিদ্যালযৰ পৰা 'ডক্টৰেট' লবলৈ বিচাৰিছিল। মই তেওঁক কৈছিলো যে তেওঁ যদি আমাৰ কলোনিৰ জীবন যাত্ৰা সম্পৰ্কে অধ্যাযন কৰে তেন্তে সংস্কাৰ মূলক প্ৰবন্ধৰ কাৰণে বহুতো সামগ্ৰী পাব।

যেতিয়া বেবীকুট্টীযে 'বি' ক্লাচৰ কোবাটাৰত থাকিবলৈ ললেহি মই তেওঁক লগ পাবলৈ যাব লগা হল। তেওঁৰ মাক আৰু মোৰ দেউতা

সহোদৰ ভাই-ককাইৰ সন্তান। মই বেবীক সৰুতে বৰ মৰম কৰিছিলো। তেওঁৰ দেউতাকৰ ধন-ঐশ্বৰ্য্যই তেখেতক আমাৰ গীৰ্জ্জাৰ আৰু সমাজৰ এক মুখ্য স্থান দিছিল। কেৱল আঢৈ বিঘা মাটিৰে ঘৰৰ সকলো খৰছ বহন কৰিব লগা মোৰ দেউতা সেই ভাগ্যশালী জনৰ তুলজাত একোবেই নাছিল।

জৰ্জ টমাছ আৰু বেবীকুট্টীক লগ পাবলৈ সোলীকুট্টী মোৰ লগত যোৱা নাছিল।

'তুমি যোৱা তোমাৰ বন্ধু। মই আন এদিন যাম। এতিয়া বহুত কাম আছে। নাইলন শাৰী আৰু বাঙ্গালোৰী ব্লাউজ ইস্ত্ৰী কৰিব লাগিব। সৌ বুক কেছটো পালিছ কৰাতো দেৰী হৈ গৈছে। সুৰেশ আৰু যৈনীযেক কালি চাহ খাবলৈ আহিব। তাৰ ওপৰি এই কাগজপত্ৰ বোৰো ঠিক কৈ থাবলৈ আছে—।"

"এইবোৰ ঘূৰি আহিও কৰিব পাৰিবা মোলীকুট্টী। এই বোৰতো একেবাৰে গলি যোৱা বস্তু নহয।" মই অলপ খঙেৰে কলো।

"গলি নেযায। কিও সময়ৰ কাম সময়ত কৰা উচিত। তুমিতো আৰু মোক সহায কৰি নিদিযা—। তেওঁলোক কিবা ইযালৈ আহি আছে নেকি যে আজিযেই তেওঁবিলাকক লগ পোৱাটো নিতান্ত প্ৰযোজন। এইবোৰ কথা মই বুজি নেপাওঁ।

তেওঁ মোক এটা 'ডোজ' দি থৈছিল যে 'বি' টাইপৰ মানুহহে আগেযে 'এ' টাইপলৈ আহিব 'লাগে'। এযা কলোনিৰ আলিখিত নিযম। এই কথা মনত পেলাই দিযাটোযেই মোলীকুট্টীৰ উদ্দেশ্য আছিল কিও সেই কথা নুবুজাৰ ভাওঁ ধৰি মই অকলেই বেবীৰ ঘৰলৈ গুছি গলো।

বেবীকুট্টীৰ নিজৰ সামৰ্থ্য আৰু দেউতাকৰ ধন সম্পত্তি লৈ অকনো অহঙ্কাৰ নাছিল। তেওঁ ওখ আৰু শকত নাছিল বৰং সৰু চৰাই এটাৰ দৰে ছট্‌ফটীযা আৰু সুন্দৰ আছিল।

"ককাটদেউ অকলে আহিলা? নবৌ ক'ত?" তেওঁ সুধিলে।

মই মিছাকৈয়ে কলো যে মোলীকুট্টীৰ পানী লাগিছে। সকলো মানুহে মানি লোবা এটা সাধাৰণ মিছা কথা। কিন্তু তেওঁ মুখতে ধৰি কলে—

'মই তেওঁক অলপ আগতে ওচৰৰ ঘৰৰপৰা যোবা দেখিছো'

"এ'চ্‌প্ৰ' নাইবা অমৃতাঞ্জন বিচাৰি গৈছিল হবলা" মই আৰু এটা মিছা মাতিলো।

তাৰ পাচত সেই ন বোৱাৰী গৰাকীয়ে বিয়াত পোবা সকলোবোৰ বস্তু মোক এপদ এপদকৈ দেখুবালে। হাতঘড়ী, টেবুলঘড়ী, ডিনাৰ চেট্‌, ভেনিটী বেগ, বহুত ধৰণৰ ইলেকট্ৰিকৰ বস্তু হাতীদাঁতৰ বস্তু, শাড়ী, জোতা আদি বিবিধ বস্তু দেখুবালে। এটা ৰেডিঅগ্ৰাম প্ৰায় এহেজাৰতকৈও বেছি দামী। সেইটো দেখি মই উচপ্‌ খাই উঠিলো। কিযনো কালি নহলেও কিছুদিন পাচত মোলীকুট্টীয়ে এইটো দেখিব। তাত থবপৰা বাৰখন ৰেৰ্কডো আছে। তেওঁ এইটো নিশ্চয দেখিব। কিছুদিনৰপৰা এনেকুবা এটা বস্তুৰ কথা তেওঁ কৈযে আছে। মই কোনোমতে এৰাই চলিছো। তেওঁ এইটো দেখিলে কিনিবলৈ জেদ কৰিব। এতিযাই ঘৰৰ খৰছ চলাব নোবাৰো—ইযাৰপৰা আৰু আহুকাল বাঢিব। কিন্তু মই জানো যে শেষত মযেই হাৰ মানিব লাগিব। হে ঈশ্বৰ। এইবোৰ সোনকালেই ঘটিব লগা হৈ আছে।

ঘৰলৈ অহাব পাচত মোলীকুট্টিযে প্ৰশ্নৰ জাউৰিৰে মোৰ উশাহ বন্ধ হবলগীযা কৰিলে।

"তেওঁবিলাক কেতিযা আহিল ?"

"পৰহি"

যৌতুক কিমান পালে ?

৩৫০০০ হেজাৰ।

কিছু বছৰৰ আগতে দহ হেজাৰ লৈ অহা মোলীকুট্টিৰ মনত এইসমযত পযত্ৰিশ হেজাৰৰ কথাই অলপ আঘাত দিলে হবলা। তথাপি অলপ সঙ্কোচেৰে কলে 'গহনা বহুত নেকি ?' সকলোবোৰ মই দেখা নাই, তথাপি সাত আঠ হেজাৰতকৈ বেচিতো নিশ্চয হব।

আকৌ উদাস।

"উপহাৰ সামগ্ৰী।"

"বহুত বেচি।"

'ভাল ভাল চৌখিন বস্তু নে গাঁৱঁলীয়া ধৰণৰ?' ডিনাৰ চেট্‌, ককটেল চেট্‌, ভেনিটি কেচ, সাত আঠটা ছুটকেচ, ঘড়ী আৰু বিউটি চেট, বহুত ধৰণৰ শাড়ী—মই ৰংমনে নেওঁতা আওৰালো। মোৰ কথা শুনি মোলীকুট্টীয়ে বেজাৰ পাইছিল। হযতো তেওঁক আৰু বেচি অপ্ৰসন্ন কৰি ৰং পাবলৈ মই 'চেডিষ্ট' হৈ গৈছিলো।

আঙঠি, খাৰু, ব্ৰেসলেট, হীৰা, কাণৰ অলঙ্কাৰ ইত্যাদি।

তেওঁৰ কাণ এইবোৰ বস্তুৰ কথা শুনি শুনি ভৰি পৰিল। "ৰবা ষ্টোভত গাখীৰ উতলি আছে।" এইবুলি কৈ তেওঁ আঁতৰি গল। মই এটা কথা তেওঁৰপৰা লুকুবাই থলো— ৰেডিঅ'গ্ৰামৰ কথা।

বেবীকুট্টি আৰু তেওঁৰ গিৰিযেক দুযো আমাৰ ঘৰলৈ আহিল। তিনি চাৰিশ টকীযা এখন শাৰী পিন্ধিছিল বেবীকুট্টিয়ে। আমাৰ কলোনিৰ জীবন আৰু তাৰ অলিখিত নিযম বেবীকুট্টিৰ একেবাৰে অচিনাকি। হযতো জানি-শুনিও সেই সম্পৰ্কে একো চিন্তা কৰা নাই আৰু সাবধানো হোৱা নাই।

তেওঁ আমাৰ ঘৰ আৰু তাৰ সকলো বস্তু মনোযোগেৰে লক্ষ্য কৰিলে। ভ্ৰূকুটি কৰি তেওঁৰ মনৰ ভাব ব্যক্ত কৰিলে—"এ' টাইপৰ ঘৰত এইখিনিযেই সুবিধা নেকি। ইযাত কেনেকৈ থাকিবা। ইযাত অতি কমেও তিনিটা বেড ৰুম এটা ড্ৰইংৰুম, আৰু তিনিটা বাথৰুম বৰ দৰকাৰ।"

তেওঁৰ দেউতাকৰ ঘৰত একৈশটা কোঠা। সাতটা বেড্‌ৰুম, দুটা ডাইনিং হল, সাতটা বাথৰুম আৰু ইলেকট্ৰিকৰ সঁজুলিৰে ৰান্ধনী কোঠা।

মোলীকুট্টীৰ এই ছোৱালীজনীলৈ বৰ ঘিন উপজিছিল। মই এই কথা তেওঁৰ দৃষ্টিৰ পৰাই ধৰিব পাৰিছিলো। ঘিন লাগিলে তেওঁৰ চকু সাপৰ বঙৰ দৰে হয।

শ্ৰীমান জৰ্জ সম্পৰ্কে তেওঁৰ একো মতামত নাছিল। তেওঁ একেবাৰে মনে মনে আছিল। হাতেৰে খেপিযাই চালে হে ছাগৈ

তেওঁৰ জিভা আছে নে নাই বুজা যাব। মোলীকুট্টিৰ সকলোখিনি আদৰ-আপ্যায়ন জৰ্জ্জৰ ফালেহে ঢাল লৈছিল। তেওঁ আমাৰ কলোনিৰ ৰীতি-নীতি আখৰে আখৰে পালন কৰা ডেকা। কিন্তু তেওঁৰ ন ঘৈনীৰ ক্ষেত্ৰত এই কথা নেখাটে। মোলীকুট্টিযে নিজেও কৈছিল—“অলপ অহঙ্কাৰী।”

দুই তিনিবাৰ লগ লগাৰ পাচত তেওঁবিলাকৰ বন্ধুত্ব ইমানেই বাঢিল যে শেষত কথাবতৰাই বন্ধ হৈ গ'ল। মই কি কৰিম! তেওঁৰ গিৰিযেক ভাল মানুহ আৰু বেবীকুট্টিৰ চাল চলনো মোৰ বেযা নেলাগে। কিন্তু মোলীকুট্টি ।

দুই-তিনি সপ্তাহ পাৰ হৈ যোবাৰ পাচত মই মোলীকুট্টিক কলো “আমি এবাৰ বেবীকুট্টিৰ ঘৰলৈ যাওঁ বলা?”

“তুমি যাব খুজিছা যোবা, মই নাযাওঁ”—

“কিয তোমাৰ অসুখ নেকি?”

“মোৰ একো হোবা নাই। আজি ‘এ’ টাইপ মহিলা ক্লাবত সন্মিলন আছে।”

“কিন্তু বেবীকুট্টিক লগত লৈ যাব নোবাৰিবা নেকি?”

“আনসকল মহিলা তেওঁৰ বিষযত একমত হব জানো? অধ্যক্ষা চাৰি আৰু উপধ্যক্ষা শ্ৰীমতী মেননেতো কেতিযাও নেমানে।”

“তেওঁবিলাকে কিয বেযা পাব?

বেবীও শিক্ষিতা তেনেস্থলত কিনো টান কথা?”

“পঢাশুনা হলেই সকলো কাম চলে নেকি?”

“তেন্তে?”

“অলপ অলপ পাৰ্থক্য ইযাত ৰখা হোবা নাই জানো? যেনে এ বি চি আদি। মই কেনেকৈ সেইবোৰ সলনি কৰিম?”

মোৰ বহুত কিবা কবলগীযা আছিল কিন্তু মই একো নকলো। মই জেদো নকৰিলো। তেওঁৰ কথা ভালদৰে বুজি পালো। দৰমহা অনুসৰি মানুহ তিনি চাৰি ভাগত পৃথক হৈ আছে। যেন একোটা খাবৈযে প্ৰত্যেককে বেলেগ কৈ ৰাখে।

পৰহি অফিচলৈ যোবাৰ পৰত মই খিডিকীৰ কাষত থিয হৈ পানী

থাই আছিলো লগতে বহুত দূৰৈত্ত এজোপা গছত বহি থকা চৰাই কিছুমানো চাই আছিলো। তেনেতে শাড়ী বতাহত কঁপাই মোলীকুট্টিৰ ওচৰলৈ অহা এগৰাকী মহিলাৰ ওপৰত মোৰ চকু পৰিল। মই মন কৰি দেখিলো তেওঁ আনটো ঘৰত থকা মিছলীয়া আই। এই গৰাকী শ্ৰীমতী বগীস´ক গোটেই কলোনিখনৰ মানুহে পাচত 'মিছলীয়া আই' বুলি সম্বোধন কৰে। হে ঈশ্বৰ! নিশ্চয় কিবা কথা আছে।

"মোলীকুট্টি সেইফালে চোৱা নাই নেকি ?"

এয়া শ্ৰীমতী বৰ্গীসৰ মাত।

'কি ?'

'জৰ্জ টমাছৰ ঘৰৰ ফালে চোৱা।

মই সেইফালে লক্ষ্য কৰিলো।

এখন গাড়ী—। চাৰি পাঁচ ফুট ওখ বুদ্ধৰ মূৰ্তিৰ দৰে লগা এটা বস্তু। কাঠেৰে ভালদৰে বন্ধা। চাৰিটা কুলীয়ে সেইটো সাবধানে ঘৰৰ ভিতৰত থবলৈ চেষ্টা কৰিছে। সৈন্য বাহিনীক নিৰ্দ্দেশ দিয়া সৰু নেপোলিয়নৰ দৰে বেবীকুট্টীয়ে বাৰান্দাত থিয় হৈ নিৰ্দ্দেশ দি আছিল।

'সেইটো কি, শ্ৰীমতী বৰ্গীস ?'

'ফ্ৰিজিডিয়ৰ, শ্ৰেষ্ঠ কল্ড ফ্ৰিজিডিয়েৰ, ১৯৬৮ মডেল।'

'ক'ৰ পৰা আহিল ?'

'বাপেকে জীয়েকলৈ পঠিয়াইছে। শ্ৰীমতী গোপীয়ে কৈছে। দাম ১৩০০ টকা।'

তাৰ পিচত তেওঁবিলাক দুযোৰে কি কথা হল মই নুশুনিলো, কাৰণ মোৰ অফিছলৈ যাব লগা হ'ল।

গধুলি ঘৰলৈ আহি মোলীকুট্টীক বৰ চিন্তিত দেখিলো। তেওঁৰ সকলো উদ্যম চেঁচা পৰি গৈছিল। মই তাৰ কাৰণ ভাবিবলৈ ধৰিলো—। এজন ভাল স্বামীৰ দৰে মই তেওঁৰ চিন্তাৰ কাৰণ সুধিলো। কিন্তু উত্তৰত মই এজনী সিংহিনীৰ লগতহে মীমাংসা কৰিব লগা হ'ল।

'মোৰ সুখ দুখৰ কথা কোনে ভাবে! তোমাৰ গা ধোৱা,

খোৱা, চিগাৰেট খোবা বিনা বাধাৰে চলি থাকিলেই যথেষ্ট, নহয় জানো ?

কঠোৰ শব্দ আৰু ঘৃণাৰ ভাব।

'তুমি কি কৈছা ?'

"মই এতিযাই যি কলো তাকে কৈছো। আনৰ কষ্ট মানুহে বুজে— কিন্তু তাৰ কাৰণে এখন অন্তৰবো প্ৰযোজন। ইযাত যি নাই সেযা তাত আছে। বৰ আহিছে মোৰ বেমাৰৰ কথা জানিবলৈ। "

পৰিহাসৰপৰা চকুলোলৈ নিজৰ প্ৰতি ওপজা অনুকম্পাৰপৰাই মোলীকুট্টীযে হিষ্টিৰিযাৰ এখন অবস্থালৈ আগবাঢ়িছে।

মই পোনে পোনে কোঠাৰ বাহিৰ ওলালো। এটা কথা কবলৈ পাহৰিছো। প্ৰধান কথা। এটা ৰেডিঅ'গ্ৰাম মই ইনষ্টলমেণ্টত কিনিছিলো, যিটোযে একেৰাহে চৈধ্যখন ৰেকৰ্ড শুনাইছিল।

বেবীকুট্টীৰ ঘৰলৈ মোৰ লগত একেলগে যোবাৰ এসপ্তাহ পাচত ঘৰত এটা ৰেডিঅ'গ্ৰামৰ আবশ্যকতা আৰু তাৰ পৰা হোবা লাভৰ কথা মোলীকুট্টীযে ভালদৰে বুজি পাইছিল।

আলহীৰ লগত কথা বতৰা পতাৰ পৰত ৰেকৰ্ড সলাবলৈ উঠিব নেলাগে। দহ পোন্ধৰখন ৰেকৰ্ড ঠিক কৰি থবলৈ ভাল লাগে। এখনৰ পাচত এখনকৈ একেবাহে নিজেই বাজি থাকিব। আমাৰ ড্ৰইংৰুমৰ কাৰণে ইযাতকৈ বেচি সুন্দৰ বস্তু আৰু কি হব পাৰে ?

মই নিজৰ সাতটা বান্ধৱৰ ৰেডিঅ'টোক ডাঙৰ কৈ আৰু ৰেডিঅ'-গ্ৰামক সৰুকৈ দেখুবাবলৈ ব্যৰ্থ প্ৰচেষ্টা কৰিছিলো। অবশেষত ডাঙৰ বাকচ এটাৰ সমান সেই বস্তুটো আমাৰ কোঠাত বিৰাজ কৰিলেহি।

ৰেডিঅ'গ্ৰাম কিনাৰ দিনা আৰু তাৰো পাচৰ দুই তিনি দিনলৈকে আমাৰ ঘৰখন গানৰ কাৰণে বৰ হুলস্থূল হৈ আছিল। শ্ৰীমতী চাৰিযে হিন্দী গান ভাল গায। তাৰ ভিতৰত সাইগল আৰু লতা-মঙ্গেশকাৰৰ গান বিশেষ ভাবে পছন্দ কৰে। সাইগলৰ গুঞ্জন তোলা কণ্ঠস্বৰে তেওঁৰ পাৰহৈ যোবা শৈশব কাল সজীব কৰি তোলে আৰু তেওঁৰ আনন্দৰ সীমা নোহোবা হয। লতমঙ্গেশকাৰৰ গান শুনিলে তেওঁৰ এনে ভাব হয তেওঁ যেন আকৌ ষোল বছৰীযাহে হৈ পৰিছে।

শ্ৰীমতী গোপীৰ 'ৰক এণ্ড ৰল'ৰ দৰে তামিল গানো পছন্দ। সেইয়া শুনিলে সেই মাতৃগৰাকীৰ কৰঙন নিজে নিজেই দুলিবলৈ ধৰে। মিছলীয়া আইৰ কোনো খৃষ্টান গান পছন্দ। শ্ৰীমতী বৰদাচাৰীৰ চৈম্বৈ বৈদ্যনাথ আযাৰ, এম্, এস, শুভলক্ষ্মী আট বালমুৰলীকৃষ্ণৰ গান পছন্দ। দুই তিনি দিনলৈকে মোৰ ঘৰত পী লাল, বালমুৰলী, শুভলক্ষ্মী, লতামঙ্গেশকাৰ সকলোৰে খেল হৈ আছিল। তাৰ পাচত একেবাৰে শান্ত হৈ গ'ল। কিন্তু এটা কথা মই লক্ষ্য কৰিলো। আমাৰ ওচৰে-পাজৰে সকলো ঘৰতে ৰেডিঅ'গ্ৰামে ঠাই পালে।

ইনষ্টল মেণ্টত ৰেডিঅ'গ্ৰাম, বাটাৰ হিটাৰ আদি পোৱাৰ একো অসুবিধা নাছিল। কিন্তু মোৰ ইনষ্টলমেণ্ট ঠিক সময়ত দিয়াত কেতিয়াবা কেতিয়াবা বৰ মস্কিল হৈছিল। তেতিয়া মই মোলীকুট্টীক খোলাখুলিকৈ কিছু কথা কবলৈ বিচাৰিলো। মই আগতেই কব লাগিছিল।

"কাৰোবাৰ ঘৰত কিবা এটা বস্তু দেখি সেইটো কিনাৰ কথা চিন্তা কৰা বা কিনাটো বাস্তৱত বৰ দুখৰ কথা হৈ পৰে নহয়নে মোলীকুট্টী ?"

"তুমি কিহৰ বিষয়ে কৈছা ?"

"চোৱা এই বাটাৰ হিটাৰটো আৰু ৰেডিঅ'গ্ৰামটো আমাৰ বৰ আবশ্যকীয় বস্তু নে ? কিছু বছৰ আমি এইবোৰ নোহোৱাকৈও চলিব পাৰিছিলো। এটা কথা সোধো—এই ৰেডিঅ'গ্ৰামটো বজোৱা কিমান দিন হল ?"

ইয়াৰ উপযোগীতা সদায় থাকে। ঘৰত ভাত বেচি আছে বুলি সদায় ভাতকে খাই থাকা নেকি ? তোমাৰ বিচাৰমতে এইবোৰ সদায় ব্যৱহাৰ কৰা বস্তু নহয়।

'তেন্তে ?'

"এইবোৰ সকলো আমাৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ কাৰণে।"

"ইয়াৰ অৰ্থ ?"

"একোটা অৱস্থাত এইবোৰ এৰাব নোৱাৰা হৈ পৰে। নহলে আনে হাঁহি উৰুৱাই দিয়ে।"

"নুবুজিলো মোলীকুট্টী ?"

"'এ' টাইপত থকা মানুহে 'বি' বা 'চি' টাইপত থকা বোৰৰ দৰে থাকিব পাৰে নেকি ?"

"কিয়, সিহঁত মানুহ নহয় নেকি ?"

"হব পাৰে কিন্তু 'এ' টাইপৰ সমান হব নোবাৰে।"

"তেনেহলে 'বি' টাইপৰ মানুহ 'এ' টাইপৰ মানুহতকৈ ডাঙৰ হব নোবাৰে নেকি ?"

খণ্ডেৰে মই কলো।

"ঠিক আছে। 'বি' টাইপৰ মানুহৰ দৰে জীযাই থকা ভাল যদি ইযাৰ পৰা দূৰলৈ গুছি যাবা।"

মই পৰাস্ত হলো। প্ৰতিষ্ঠাৰ অৰ্থ নুবুজা মানুহে পৰাজয স্বীকাৰ কৰাই ভাল। আন কোনো উপায নাই।

বেবীকুট্টীৰ ঘৰলৈ যিদিনা ৰেফ্ৰিজিযেটৰ আহিল তাৰ দহ দিন পিচত মোলীকুট্টীযে মোক ঘৰুবা আযৰ প্ৰথম পাঠ পঢ়াবলৈ ললে।

বস্তু নষ্ট কৰাটো বৰ বেযা কথা নহযনে মোলাকুট্টী ?

"নিশ্চয,—মই সদায কাৰখানাৰ শ্ৰমিকবিলাকক কৈ আহিছো —অপচয কৰাতকৈ ডাঙৰ অপৰাধ আজিৰ পৃথিবীত আন একো হব নোবাৰে।"

খোবা বস্তু নষ্ট কৰাটো তাতকৈও বেযা কথা নহয নে ?"

নিশ্চয, ভাৰতবৰ্ষৰ খাদ্য সামগ্ৰীৰ শতকৰা বিশ ভাগেই নষ্ট হয। কিছুমান গেলি, কিছুমান নিগনিৰ দৰে জীবৰ দ্বাৰা।"

"তেনেহলে খোবা বস্তু সুৰক্ষিত কৰি ৰখাটো আবশ্যক, নহয় জানো ?"

"নিশ্চয, সেযা এটা ডাঙৰ ৰাষ্ট্ৰীয আবশ্যকতাও।"

"কিন্তু আমি নিতৌ কিমান বস্তু নষ্ট কৰো ?"

"কেনেকৈ ?" মই উৎসুক হৈ সুধিলো।

"যি আজ্ঞা পাতি ৰান্ধো—খোবাৰ পাচত বৈ যোবা খিনি পেলাই দিওঁ।"

"দৰকাৰ অনুপাতেহে ৰন্ধা উচিত।"

"এইদৰে ভাত আৰু আঞ্জা পাতি কেনেকৈ ৰান্ধিব পাৰি ? আৰু কিনি অনা শাক-পাচলি আৰু ফলমূল পচিও যায়।"

"তেনেহলে তাৰ কাৰণে আমি কি কৰা উচিত ?"

"কলেই খণ্ডত জ্বলি পকি খাবলৈ দৌৰ ধৰিবা।" কিন্তু এনে নহয়। মোৰ মূৰৰ ওপৰত সদায় বিপত্তি আছেই।"

"ঘূৰাই পকাই নকৈ চিধা চিধিকৈ কোবা।"

"এটা ফ্রিজ থাকিলে আমি বস্তু নষ্ট নোহাবাকৈ ৰাখিব পাৰিম। এ সপ্তাহৰ সকলো বস্তু ভালকৈ থৈ দিব পাৰি। আৰু এটা আন সুবিধাও আছে।"

"সেইটো কি ?"

বৰফ, আইচক্রীম, ফ্রুট চালাদ সকলো ঘৰতে কৰিব পাৰি। কোনোবা আহিলে ইফালে সিফালে দৌৰিব নেলাগে। তাৰোপৰি অৰেঞ্জ স্কোৱাছ আৰু তোমাৰ বিযেৰো ঠাণ্ডা কৈ থব পাৰি।"

"বিযেৰৰ কথা মোক বশলৈ আনিবৰ কাৰণে দলিযাই নিযা এটুকুৰা মাংসৰ হাৰহে আছিল।

"কিমান লাগিব এইটোৰ কাৰণে ?"

"প্রেষ্ট কোল্ড ২৩০০ টকাৰ আৰু কেলভিনেটৰ ২৬০০ টকাৰ। আমাৰ কাৰণে কেলভিনেটৰ ভাল হব।"

"বেবীকুট্টীৰ প্রেষ্ট কোল্ডৰ কাৰণে নেকি ?" মই হাঁহি সুধিলো।

মই যি ধৰণে ভাবিছিলো সেইদৰে খণ্ডাখণ্ডি, চিযৰ বাখৰ নহল। মোলীকুট্টীযেও মোৰ লগত সহাঁৰি দিলে।

"টকা কৰ পৰা আহিব ?"

"বিশটা ইনষ্টলমেণ্টত দিম।"

তেতিযা বাটাৰ হিটাৰ আৰু ৰেডিঅ'গ্রামৰ ইনষ্টলমেণ্ট কোনে দিব ?"

"সেইবোৰ সকাশো চলি যাব জোনীকুট্টী। আমি 'এ' টাইপত থাকো। আমি ভালদৰে থাযাই থকা উচিত।" তেওঁ মৃদু স্বৰত কলে।

পৰাস্ত নোহোবাকৈ মই কেনেকৈ থাকিম ?

অবশেষত পৰাজয়েই হ'ল।

এইদৰে শিবলিঙ্গৰ কথা সোৱঁৰাই দিয়া ফ্ৰিজটো আনি আমাৰ ঘৰত বহুবালোহি। মই ভাবিছিলো এতিয়া কিছুদিন মই শান্তি পাম। কিন্তু ভগবানে সেয়া হবলৈ নিদিলে। এমাহ দুমাহৰ পাচত 'মিছলীয়া আই' আকৌ আমাৰ ঘৰলৈ আহিল।

'মোলীকুট্টী সৌপিনে কি দেখিছানে তুমি?' মযো দেখিলো এখন নতুন ফিযেট গাড়ী—একেবাৰে বেবীকুট্টিৰ ঘৰৰ সমুখতে।

"কাৰ সেইখন?"

"শ্ৰীমতী জৰ্জ টমাছৰ। তাইৰ দেউতাকে, সেই মিছলীয়া, চোৰ ঠিকাদাৰটোৱে কিনি পঠিয়াইছে। মই এনেকৈহে শুনিছো।

মূৰ ঘূৰিবলৈ ধৰিলে। ভাগ্যে খিড়িকীৰ ওচৰতে থিয় হৈ আছিলো।

নজনা কথা

—পাংজিৰুৰা বাৰুী

পদ্মনাথ কুৰুপৰ ঘৰত কলী গাই এজনী সাতদিন চবকাৰোগত ভুগি মৃত্যুমুখত পৰিল।

মৰা গাইজনী পুতিবলৈ পদ্মনাথ কুৰুপে তেওঁৰ আশ্ৰমত থকা চিকু আৰু তোম্মনক মতাই আনিলে। চিকু আৰু তোম্মনৰ কোনো স্থায়ী কাম নাছিল। চকোৰা দিয়া, নাওবোৱা, খৰি কটা আদি নানা প্ৰকাৰৰ কাম কৰি জীৱন যাপন কৰিছিল। কেৰালাৰ গাৱঁত এনে ধৰণৰ কাম কৰা মানুহৰ অভাব নাই। উদ্দেশ্যবিহীন জীৱা।

চিকুৰ চকুকেইটা শুকান আৰু তোম্মনৰ মুখখন সদায় মেল খাই থাকে। দেখাত তাক একেবাৰে মূখ যেন লাগিছিল। দুয়ো আহি সিহঁতৰ জমিদাৰৰ ওচৰত মূৰ দোবাই থিয় হৈ ৰ'ল। চিকুৱে নিজৰ চুলিত হাত ফুৰাই ফুৰাই লাহেকৈ সুধিলে—"হুজুৰ, আমাক কিয় মতালে?" তেতিয়াও তোম্মনে মুৰ্খৰ দৰে মুখখন মেলি মনে মনে থিয় দি আছিল। সেইখন মুখ যেন মুৰ্খতা আৰু দাসত্বৰ প্ৰতিৰূপহে। তেওঁ কলে, "মোৰ কলী গাইজনী চবকা বেমাৰত ছয় সাতদিন ভুগি মৰিল।"

চিকুৱে সুধিলে, "যোৱা বছৰ প্ৰথম পোৱালী দিয়া গাইজনীযেই নহয় জানো?"

ওফোন্দা পেটটোত হাত ফুৰাই পদ্মনাথ কুৰুপে উত্তৰ দিলে,—"অ', অ', সেইজনীযেই। দ্বিতীয়বাৰ পোৱালী দিবলগা আছিল—কিন্তু কি কৰিম, ঈশ্বৰৰ যি ইচ্ছা। যোৱা বছৰ চাৰিসেৰকৈ গাখীৰ দিছিল। এইবাৰ আৰু বেছি দিয়াৰ আশা আছিল।"

নিজৰ দুৰ্ভাগ্যক দুষি পদ্মনাথ কুৰুপে সিহঁতক গাঁত এটা খান্দি গাইজনীক পুতিবলৈ আদেশ দিলে আৰু বিশেষভাবে সুধিলে,—"ক'ত গাঁত খান্দিবি বুলি ভাবিছ তহঁতে?"

উত্তৰত তোম্মানে ক'লে, "গাঁতৰ কথা আপুনি কিয় সুধিছে ?"
তাৰ কথা শুনি পদ্মনাথ কুৰূপ বৰ আচৰিত হ'ল।
চিক্কুৱে তোম্মনক মনে মনে থাকিবলৈ চকু টিপিযাই ইঙ্গিত দিলে।
তোম্মনে চিক্কুৰ গুপ্ত সঙ্কেত বুজা নাছিল যদিও মনে মনে থাকিল।
চিক্কুৱে বুদ্ধি খটুৱাই, তাক লৰালৰি কৰিবলৈ আদেশ দিলে।
"গাঁত আন ঠাইত কিয় খান্দিব লাগিছে ? ইযাতে খান্দি ল",
—চিক্কুৱে তোম্মনক একো নেমাতিবলৈ চকুৰে ইঙ্গিত দিলে। গতিকে তোম্মনে মনিবৰ কথাৰ একো উত্তৰ নিদিলে। সি যেন যুক্তিত হাৰ মানিলে,—এনে ভাবেৰে থিয় হৈ থাকিল। সি কিবা কব খুজিছিল, কিন্তু একো নেমাতিলে। তোম্মনে কিবা মুখামি কৰি পেলায বুলি চিক্কুৱে ভয় খাই আছিল। সেই কাৰণে সি লৰালৰিকৈ গৈ তাৰ কাষত থিয় দিলে আৰু কাণে কাণে কিবা ক'লে। চিক্কুৰ কথা বুজিলত তোম্মনক এনে লাগিল যেন সি এটা শিকাই-বুজাই থোবা চোৰহে।

এই সমযছোবাত পদ্মনাথ কুৰূপে সিহঁতৰ কথালৈ মন দিযা নাছিল —গতিকে তেওঁ একো বুজি নেপালে। তেওঁ তেতেলী গছজোপাৰ তললৈ চাই আছিল, যত আগতে বাতৰোগত মৰা এজনী গাই পোতা হৈছিল। সেই গছজোপাৰ পশ্চিম আৰু পুবপিনে তোম্মন আৰু চিক্কুৱে বাস কৰিছিল।

তেওঁ দুয়োটাকে ক'লে, "তেতেলীজোপাৰ তলতে গাইজনীক পোতা ঠিক হব।"

তেওঁৰ কথা শুনি তোম্মন আৰু চিক্কু নিজা নিজা জুপুৰীলৈ গ'ল। কেইমিনিটমানৰ পাচত সিহঁতে শকত বাঁহ এডাল আৰু ৰছী লৈ গাইজনীৰ ওচৰলৈ উভতি আহিল। গাইজনীৰ গাৰ পৰা চাৰিখন আঁতৰালে। গাইজনী কযলাৰ টুকুৰাৰ দৰে পৰি আছিল।

দুয়ো গাইজনীলৈ কিছুপৰ চাই ৰ'ল। তাৰ পিচত পুন্‌চে লাঠি চলোবাৰ দৰে মাৰ শোধাই গাইজনীৰ গাত পৰা মাখিবোৰ খেদি পঠিযালে। মাখিবোৰে যেন চিক্কু আৰু তোম্মনক অভিশাপ দি গুচি গ'ল। গাইজনীৰ ঠেংকেইখন ৰছীৰে বান্ধিবলৈ বুলি, যেতিযা

গাইজনীক পৰি থকা ঠাইৰ পৰা আঁতৰালে,—তেতিয়া চাৰিওদিশ দুৰ্গন্ধই আবৰি পেলালে। পদ্মনাথ কুৰূপ আৰু তেওঁৰ ঘৈনীযেকে নাকত সোপা দিলে। •• কেবল বুঢ়ী আইতাজনীয়ে কান্দি থাকিল।

বাঁহডালত গাইজনীৰ শবটোৰ ঠেংকেইখন ওপৰমূৱাকৈ আঁৰি দিয়া হ'ল। বাঁহডালৰ এটা মূৰ চিক্কুৱে আৰু আনটো মূৰ তোম্মনে কান্ধত ল'লে। কান্ধত লৈ খোজ কাঢোতে, গাইজনীৰ ভৰত সিহঁতৰ মাংসপেশীবোৰ স্পষ্ট হৈ উঠিছিল। তথাপি সিহঁত আনন্দিত হৈছিল, কাৰণ সিহঁতৰ মনোবাঞ্ছা পূৰণ হোবাৰ উপক্ৰম হৈছিল।

ঘৰখনৰ আটাইবোৰ মাইকী মানুহে দুখতে কান্দিছিল আৰু গাই-জনীৰ আত্মাৰ শান্তিৰ কাৰণে ভগবানৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা জনাইছিল। অহা জনমত গাইজনীয়ে ক'ত জনম পায আৰু আমি বা কিহৰ জনম ধৰো,—তেওঁবিলাকে এই কথা চিন্তা কৰিছিল।

"হেম্বে হেম্বে " গোহালিত এজনী গাযে চিঞৰিছিল। আনবোৰ গৰুবেও মৃত গাইজনীৰ কাৰণে মৌনভাবে থাকি মনৰ বেজাৰ প্ৰকাশ কৰিছিল।

"হেম্বে হেম্বে " চিঞৰি থকা গাইজনীৰ চকুবেদি সৰসৰকৈ চকুপানী বাগৰি পৰিছিল। তাই নিজকে বন্ধনমুক্ত কৰিবলৈ ৰছীডাল টনা-আজোৰা লগাইছিল। ঠিক তেনে সমযতে এটা মানুহে চিক্কু আৰু তোম্মনে মৰা গাইজনীৰ কি দশা কৰিছে—সেই কথা কলেহি। কথাষাৰ শুনি ঘৰৰ আটাযে বিস্মিত হ'ল। পদ্মনাথ কুৰূপ খঙত জ্বলি উঠিল।

তেওঁ চিঞৰি উঠিল,—"পাপী, চযতানৰ পোৱালী। ইমান বিশ্বাস কৰা সত্ত্বেও সিহঁতে কি কৰিলে। ইহঁতে পৃথিবী ধ্বংস কৰিব।"

তেওঁ উধাতু খাই বাধা নোপোৱা বলী হাতীৰ দৰে ধপলিযাই গৈছিল, মাজে মাজে মাথো "পাপী, চযতানৰ পোৱালী" বুলি চিঞৰি গৈছিল।

খঙত কঁপি কঁপি তেওঁ চিক্কুৰ ঘৰ পালেগৈ। তাত চিক্কু, তোম্মন, ছাত্তন, অযপ্পন, পধ্বনী আদি বহু মানুহ জুম বান্ধি আছিল। সিহঁতে বৰ হুলস্থূল কৰি আছিল।

সিহঁতৰ ওচৰ পাই, পদ্মনাথ কুৰূপে চিঞৰি উঠিল, "পাপীহঁত । সিহঁত আটাযে গুড়ৰ ওপৰত পৰি থকা মাখিৰ দৰে সন্ত্ৰস্ত হৈ উঠিল।

সেই সময়ত তোম্মনে দীঘল চোকা কটাৰী এখনেৰে গাইজনীৰ মাংস কাটি আছিল। চিক্কু আৰু অযপ্পনে তাক সহায কৰি আছিল।

গবাকীক দেখি সিহঁত থিয হ'ল। কুৰূপে তিনিওটাকে কাণত ধৰি জোৰেৰে দুই তিনিটাকৈ চৰ শোধালে। কিন্তু যোতযাই সিহঁতক ছুই অশুচি হোবাৰ কথা মনত পৰিল, তেতিযাই তেওঁ থমকি ৰ'ল আৰু মাৰিবলৈ এৰিলে। চিক্কু আৰু তাৰ আটাইবোৰ লগৰীযাই পদ্মনাথ কুৰূপক ক্ষমা কাৰ দিবলৈ কাকুতি মিনতি কৰিবলৈ ধৰিলে।

মেঘৰ গাজনিৰ দৰে পদ্মনাথ কুৰূপে চিঞৰি সুধিলে, "পাপীহঁত, তহতে এযা কি কৰিছ ?"

তোম্মনে কঁপিবলৈ ধৰিলে। তাৰ হাতৰ পৰা ছুৰি ছিঠিকি গৈ দূৰৈত পৰিল। কিছু সময জুৰি তাত নীৰবতাই বিৰাজ কৰিলে। ছুৰিখনৰ আগটো সূৰ্য্যৰ পোহৰত চমকি উঠিল।—নাৰিকলৰ পাতৰ ওপৰত এখন ছুৰি আৰু এছটা কাঠৰ ওপৰত এখন কুঠাৰ থোবা আছিল।

নিঃশব্দ বাতাবৰণ।

সিহঁতে কিবা কব খুজিছিল, কিন্তু হৃদয়ৰ তলীৰ পৰা ওলাই আহিব খোজা কথাবোৰ ওঠতেই বৈ গ'ল। বাহিৰত প্ৰকাশ হয কেনেকৈ ? সিহঁতৰ সমুখত যে কাল ৰূপ লৈ কুৰূপ থিয হৈ আছে। খঙত তেওঁৰ চকুযোৰ জুইব অঙঠাৰ দৰে হৈ পৰিছিল। আটাই-বোৰে সঙ্কোচেৰে মনে মনে বৈ আছিল।

তেওঁৰ আদেশত সিহঁত আটাযে তেতেলী জোপাৰ তলত, দক্ষিণপিনে এটা গাঁত খান্দিবলৈ ধৰিলে। তাৰ পিচত গাইজনীৰ কটা অঙ্গ আৰু দেহটো কুৰূপে সেই গাঁতটোত থোবালে। তাৰ ওপৰত মাটি জাপি দিওবাৰ পাচতহে তেওঁ তাৰ পৰা গ'ল।

দুই তিনিদিনমানলৈ সেই দুখীযাহঁতৰ পঁজাত জুই জ্বলা নাছিল। পিচত এদিন দোভাগ নিশা সিহঁতৰ ঘৰৰ পৰা ধোঁবা ওলাল। সেই ধোঁবা কোনো গুপুত কাৰ্য্যৰ পৰিণতি আছিল। কিন্তু সেই মাজনিশা পদ্মনাথ কুৰূপ সুখনিদ্ৰাত মগ্ন হৈ আছিল— তেওঁ একোকে গম পোবা নাছিল।

হাঁহি থকা ছুৰী

—কে টি মহম্মদ

আলি মোল্লাকাৰ এনে লাগিছিল যেন তেওঁৰ ছুৰীখনে এটা জিলিকি থকা মাছৰ দৰে হাঁহি আছে। তেওঁৰ গাত লিপিট খাই থকা সেই ছুৰীখনে এতিয়াও হাঁহি আছে। তেওঁৰ ককাঁলৰ খোচনাত মনে মনে থকা ছুৰীখনে আজিলৈকে বিনযেৰে সৈতে তেওঁৰ সকলো কথা মানি চলিছে। কিন্তু আজি অকৃতজ্ঞৰ দৰে তেওঁক দেখি হাঁহিবলৈ ধৰিছে। আন সময়ত হোৱা হলে তেওঁ তালৈ মন নকৰিলে হেঁতেন। কিন্তু আজি

আজি অসহনীয় বেদনাই তেওঁক চাৰিওপিনৰ পৰা আবৰি ধৰিছে। তেওঁৰ ভয় লাগিছিল যেন তেওঁৰ মনটো এতিয়া বেলুনৰ দৰে ওফন্দি ফাটি থাকিব। তেওঁৰ সমুখত এটা ভয়াবহ পাহাৰ থিয় হৈ আছিল। অব্যক্ত এক উৎকণ্ঠাপূৰ্ণ শক্তিয়ে তেওঁক জ্বলাই আছিল।

তেওঁৰ ভুখত যেতিয়া ছুৰীখনে হাঁহে তেতিয়া তেওঁৰ সেইখন সাগৰৰ গৰ্ভত বা পৰ্ব্বতৰ আনপাৰে দলিযাই দিবলৈ মন যায। তেওঁ জানে যে ছুৰীখনে তেওঁৰ সকলো কথা জানে। সেই কাৰণেই তেওঁ সেইখন পেলাই নিদিয়ে। এক অন্তৰঙ্গ বন্ধুৰ দৰে তেওঁ সেই ছুৰী খনক ভাল পায। ছুৰীখনত যাতে ধাৰ থাকে তালৈও তেওঁ সদায মন কৰি আহিছে। মানুহে উপযোগী সকলো বস্তুকে ভাল পায। শোবাৰ পৰতো তেওঁ ছুৰীখন বুকুত সাবটি থাকে। তেওঁ সেই ছুৰীখনৰ লগত কথা বতৰাও পাতে।

আলি মোল্লাকাৰ কাৰণে ছুৰীখন জীবনৰ সহায, সহচৰ। কিন্তু আজি যেতিয়া তেওঁ নিজৰ কোঠালৈ সোমাল তেওঁৰ অন্তৰত এক ধুমুহাৰ সৃষ্টি হল। তাৰ পৰা হাত সাৰিবলৈ তেওঁ ছুৰীখন হাতত তুলি লোৱাটোযেই উচিত বিবেচনা কৰিলে। তেওঁ ছুৰীখন ঘৰৰ একোণত পৰি থকা এখন বেঞ্চৰ দাঁতিত থৈ দিযে আৰু অপলক নেত্ৰেৰে চাই থাকে। ঘৰৰ ছালৰ ফুটাৰে ৰদৰ পোহৰ ভিতৰলৈ

আহিছিল। তেওঁ তাতে থিয় দি আছিল। ছুৰীৰ কাহিনীযেই তেওঁৰ জীৱন। ছুৰীখন বাদ দি তেওঁ নিজৰ কথা ভাবিবই নোবাৰে।

কাহিনী এখন ছুৰীৰেই । ভিতৰলৈ অহা পোহৰৰ ছাঁ ছুৰীখনত পৰিছিল। জোনৰ দৰে তিৰবিৰাই থকা পোহৰে ছুৰীখন স্পৰ্শ কৰিছিল। তাকে দেখি চিন্তাই আবৰি থকা আলি মোল্লাক্কা উচপ্ খাই উঠিল। তেওঁৰ এনে লাগিল যেন ছুৰীখনে তেওঁক দেখি হাঁহিছে। চিন্তাৰ আনটো পাৰলৈ গৈ তেওঁৰ চকু আৰু মনে নিচুকনি গীত গাই গাই মৰমেৰে চিন্তাক শুৱাই থলে।

অজ্ঞান হব পাৰে,—বলিযাও হব পাৰে। তেওঁৰ চিন্তা আতচ-বাজীৰ দৰে বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। তেজেৰে ৰাঙলী লৰাটোযে তেওঁৰ চকুৰ সমুখত নাচিবলৈ ধৰিলে। সেই লৰাটো তেওঁৰ চিন্তাৰ জুইকুৰাৰ পৰা ওলাই আহিল। এনে লাগিছিল যেন সি লাহে লাহে চকুপানী ভৰা চকুৰে চাই তেওঁৰ ফালে আগবাঢ়ি আহিছে—। কিন্তু সেই লৰাটোক আজুৰি দলিযাই দিবলৈ বা ডিঙিত চেপি ধৰিবলৈ তেওঁ অক্ষম।

তেওঁৰ মনৰ ভিতৰত অসন্তুষ্টি বাঢ়িবলৈ ধৰিলে। মানুহৰ নহয়—গৰুৰ, ছাগলীৰ, কুকুৰাৰ– অগনন জীৱৰ সেই সমাৰোহৰ শেষ নাই। সেই শোভাযাত্ৰাৰ পৰা চকু আতঁৰাবলৈকো তেওঁ সমৰ্থ হোৱা নাছিল। তেওঁ সকলোবোৰ স্পষ্টভাবে দেখা পাইছিল।

সকলোৰে ডিঙিত সিহতঁৰ ৰঙা ৰঙা পটী বন্ধা আছে নেকি? একেবাৰে ৰঙা ৰঙৰ—নহয়, নহয় সেযা তেজ। তেজ গোট খাই শিলৰ দৰে হৈ পৰিছে। কাৰো ডিঙি পোন হৈ থকা নাই। ওলমিহে আছে। শৰীৰৰ পৰা বেলেগ হৈ থকা ডিঙিযেদি তেজৰ নদী বৈ আছে। কোনে বাৰু সিহতঁৰ ডিঙিত ছুৰী বহুৱালে?

ধাৰ থকা,—ছুলেই কটা ছুৰীখন তেওঁৰ আগত পৰি আছে। কিন্তু কেবল ছুৰীখনৰ ওপৰতে সকলো দোষ জাপি দিব পাৰি জানো? তেন্তে অপৰাধী কোন?

আলি মোল্লাক্কাৰ চিন্তাই আকৌ মূৰ দাঙি উঠিল। তেওঁৰ মনৰ সেই শোভাযাত্ৰাৰ শেষ নহল। শেষ হোৱা নাই, শেষ নহবও।

মৰা শৰ সেই বিৰাট শোভাযাত্ৰাটো দেখি তেওঁ ভয় খায়।' উদাসীন হৈ তেওঁ নিজকে পাহৰি যায়। তেওঁ যেন এক প্ৰেতলোকলৈহে আগবাঢ়ে।

সেই সমাৰোহ শেষ হল নেকি ? নাই হোৱা। কিন্তু জন্তুবোৰৰ মাজত এটা মানুহৰ মূৰো দেখা গৈছে। সি যেন চাই আছে। চেহেৰাটো ধৰিব নোবাৰি। কিন্তু অচিনাকিও নহয়। তেওঁ তাক চিনিও পায়। কিন্তু সি কোন ? তেওঁ ভয় খায়। চিনা-নিচিনা মানুহ। আলি মোল্লাকাৰ এনে লাগিছিল যেন তেওঁ ঘামত তিতি জুৰুলি-জুপুৰি হৈ পৰিছে আৰু ভয়তে কঁপিছে। পলাই যাওঁ নেকি ? তেওঁ এবাৰ ভাবিলে। পলাবৰ চেষ্টা কৰিও ভৰি দুখন আগবঢ়াব নোবাৰিলে। সেই মানুহটোৰ হাতত এখন ধাৰ থকা ছুৰী চিকমিকাই আছে। ভূতৰ দৰে সি তেওঁৰ ফালে আগবাঢ়ি আহি আছিল। আলি মোল্লাকাই ভয়তে কাকুতি কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ চিয়ঁৰিব খুজিলে। কিন্তু

সেই হাঁহি থকা ছুৰীখন সমুখত পৰি আছিল। বাওঁ হাতেৰে তেওঁ কটকটীয়াকৈ ছুৰীখন ধৰিলে।

অগণিত জীৱৰ ছাগলীৰ, গৰুৰ, কুকুৰাৰ ডিঙি ফালি সেই ছুৰীখন সোমাই গল নেকি ? তেওঁৰ মনটো আকৌ চিন্তাই খুলি খাবলৈ ধৰিলে। সেই ছুৰীখন এতিয়াও তেওঁৰ হাতত আছে। তেওঁ ভাবিলে এই জন্তুবোৰে প্ৰাণ বেদনাত তিল তিল কৈ মৃত্যুবৰণ কৰিছে। সিহঁতৰ মৃত্যু তেওঁ দেখিছে। যদি চকু আছে ছুৰীখনেও— ।

তেওঁৰ চিন্তাই আকৌ মূৰ দাঙি উঠিল। ধৰ্মই তেওঁক মোল্লাৰ পদ দিছিল। ধৰ্ম-শিক্ষক। ধৰ্ম আচৰণত হেলা নকৰা যি কোনো মানুহ ধৰ্মৰ দৃষ্টিত পৰমাত্মা স্বৰূপ। এনে মানুহে এই জন্তুবোৰক কাটে। এই ঘৃণনীয় কামৰ কাৰণে মৰা বা বধ কৰাৰ দৰে শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিব নোবাৰি। এয়া পুণ্যৰ কাম। পুণ্যৰ নামত আমাৰ পূৰ্ব পুৰুষ সকলে মানুহো বলি দিছিল।

যেতিয়া সেই ঠাইৰ জীৱজন্তু কটাৰ কাম তেওঁ মানি লৈছিল

তেতিয়া সেই হাস্যাস্পদ বা পাপপূৰ্ণ বুলি তেওঁ ধৰা নাছিল। তেওঁৰ বিশ্বাসেই তেওঁক এই আশ্বাস দিছিল। তেওঁৰ উপলব্ধিযেই এই কাম ন্যায়ৰ কাম বুলি তেওঁক বুজাই দিছিল। তেওঁৰ আত্মাইও তাত সহযোগ কৰিছিল। পৃথিবীৰ ভিতৰত কেবল মানুহৰেই সুখ-সুবিধা আছে। কোৰাণৰ এই বাণী তেওঁৰ মুৰত খেলাইছিল। পযগম্বৰ আৰু তেওঁৰ লগৰীযাসকলে উট মাৰি খাইছিল এই কথা সকলোৰে গ্ৰহণযোগ্য।

আলি মোল্লাকাই এইদৰে নিজৰ সম্পৰ্কে যুক্তি উলিযাই লয। কিন্তু—কিন্তু শ-শ হেজাৰ হেজাৰ 'কিন্তু'যে যেন অস্থি পঞ্জৰৰ সমান হৈ তেওঁৰ সমুখত থিয দিযে। ডিঙি ওলমি থকা জন্তুবোৰৰ সমাৰোহে বাৰে বাৰে তেওঁক উত্তেজিত কৰি তোলে। তেওঁৰ সমুখত যেন সিহঁত প্ৰাণ বেদনাত ছটফটাই আছে। তেজৰ সৰোবৰ কেনে ৰঙা। সৰোবৰে গৈ যেন নদীৰ ৰূপ ল'লে এনে লাগিল। সেই পশুপক্ষীবোৰৰ তেজোতো মানুহৰ তেজৰ দৰেই ৰঙা। মৃত্যুৰ হুঙ্কাৰ শুনা গৈছিল, দীন হীন আত্মাই বিদায লৈছিল। তেওঁ হাতখনলৈ চালে। তেওঁৰ এনে লাগিল যেন ছুৰীখন অপৰাধী নহয। কিন্তু মই কিয নিৰপৰাধ নহওঁ? মই কিয ছুৰীখনৰ দৰে হাঁহিব পৰা নাই? মোল্লাকাই নিজকে সুধিলে। তেওঁৰ পগলাৰ দৰে হাঁহি দিবলৈ মন গৈছিল।

ধৰ্মৰ নামত জীবজন্তু মৰাটো সহ্য হব বুলিযেই তেওঁ সেই কাম হাতত লৈছিল। সেযা দোষণীয নহয বুলিযেই মানিব লাগিব।

কিন্তু আজি তেওঁৰ এনে লাগিল যেন তেওঁৰ ধৰ্ম বিশ্বাসে তেওঁক বিভ্ৰান্ত কৰিছে। তেওঁ চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে—নহলে মোৰ হৃদযত এইদৰে আলোড়ন তোলা ভূমিকম্পৰ কিয সৃষ্টি হব?

সেই লৰাটো তেওঁৰ চকুৰ সমুখলৈ আহি আছে। মোল্লাকা এই কুকুৰাটো কাটি দিযাছোন ঘৰলৈ জেঁাবাই আহিছে।

অলপ আগতে মম্মুট্ৰীৰ কাৰণে এটা কাটি দিছিল। যেতিয়া কুকুৰাটো হাতত লৈ মম্মুট্ৰী আহিছিল তেতিয়া পিচে পিচে কান্দি কাটি লৰাটোও আহিছিল। লৰাটো মমুট্ৰীৰ পুতেক।

“ই কান্দিছে কিয় ?” মোল্লাকাই সুধিছিল।

“ইয়াৰ কথা এৰা। ই কুকুৰাটো মাৰিবলৈ নিদিয়ে সেই কাৰণে কান্দিছে”—

মম্মুট্টীয়ে উত্তৰ দিছিল।

“আব্বাজান, তাক নেমাৰিবা” সি কান্দি আছিল।

লৰাৰ কথাত কাণ নিদি মম্মুট্টী য কুকুৰাটোৰ ঠেং আৰু পাখিত ধৰি কলে “এই কুকুৰাটো তাৰ প্ৰাণতকৈও প্ৰিয়। দিনটো খুবাই থাকে। আগতে কুকুৰাটোক খুবাইহে সি খাব। এনে লৰা।”

“মই মাৰিবলৈ নিদিও, মই মাৰিবলৈ নিদিও।” লৰাটোয়ে জেদ ধৰিলে। লৰাটোৰ কথালৈ কাণ নকৰি মোল্লাক্কা আৰু মম্মুট্টীয়ে নিজৰ কাম কৰিবলৈ সাজু হল। মম্মুট্টীয়ে তাক ঠেলি পঠিয়ালে। লৰাটোয়ে নিসহায হৈ কান্দিবলৈ ধৰিলে। আন কিছুমান লৰাও আহিল। সিহঁতে ৰং মনে কুকুৰাটো মৰা চাবলৈ ধৰিলে।

মোল্লাকাই বাচনত পানী লৈ কুকুৰাটোৰ ডিঙিত বাকী দিলে। পানী খাই মৰাটো ভাগ্যৰ কথা। মাৰোতাজনে কেতিযাও পানী দিবলৈ নেপাহৰে।

মোল্লাক্কাই ডিঙিটোত ধৰি মাৰিবলৈ সাজু হল। ঈশ্বৰৰ নাম লৈ কুকুৰাটোৰ ডিঙিত ছুৰী বহুবাই দিযাৰ লগে লগে লৰাটো উচপ খাই উঠিল। “তুমি মোক মাৰা” বুলি চিযৰি লৰাটো তেওঁলোক দুযোৰে মাজলৈ আহিল আৰু কুকুবাটো সাবটি মাটিত বাগৰি পৰিল। মোল্লাক্কা আৰু মম্মুট্টী দুযো চঁক খাই উঠিল। মোল্লাক্কাই নিজৰ ছুৰীখন টানি উলিযালে। লৰাটোৰ গাত ছুৰীখন লগা নাই তো? তেওঁ স্তব্ধ হৈ গল।

কুকুৰাটো বুকুত স'বটি লৰাটোয়ে এতিযাও কান্দি আছে। কুকুৰাটোৰ ডিঙিৰে তেজ বৈ আছিল। মম্মুট্টীৰ খং উঠিল। সি লৰাটোৰ হাতৰ পৰা কুকুৰাটো কাঢ়ি ললে আৰু তাক পিচলৈ ঠেলি দিলে।

“আব্বাজান, আমাৰ দৰে সিও দুখ পায। তাৰোতো জীব আছে।” লৰাটোয়ে কান্দি কান্দি কৈছিল। অসহ্য যন্ত্ৰণাত

কুকুৰাটোৰ ডিঙিৰ পৰা ওলোৱা এটা অস্পষ্ট শব্দ শুনা গৈছিল। লৰাটোৰ কুকুৰাটোৰ কষ্ট সহ্য কৰাৰ শক্তি নাছিল। সি কৈছিল "তুমি পাপ কৰিছা, আল্লাই তোমাক নৰকত পেলাব—"

মোল্লাক্কাই ছুৰীখনৰ তেজ ধুই আছিল। লৰাটোৰ কথা শুনি তেওঁ চমকি উঠিল। তেওঁ বৈ গল। খঙত মম্মুট্টীৰ ওঁঠ কঁপিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু লৰাক ৰখাব নোৱাৰিলে। মম্মুট্টীয়ে খঙত জ্বলি পকি তাক দুই তিনিটা ঢকা দিলে। লৰাটোয়ে ক'লে তাৰ কামিজত তেজ লাগিছে। কিন্তু মম্মুট্টীয়ে একোলৈকে কাণ নিদিলে।

"বৰ একেবাৰে তোৰ মৰম"—মম্মুট্টীয়ে খঙত তিৰস্কাৰ কৰিলে।

লৰাটো অচেতন হৈ পৰো পৰো হৈছিল। "মই তাৰ কাৰণে মাৰ খাবলৈকো সাজু" সি কৈছিল। তাৰ কথা মম্মুট্টীয়ে বুজা নাছিল। লৰাটোৰ বাওঁ কান্ধৰ পৰা তেজ বৈ থকা সি দেখিছিল। এতিয়াহে সি মনোযোগেৰে লৰাটো চালে—তাৰ চকুহাল শেঁতা হৈ পৰিছিল। লৰাটো মাটিত বাগৰি পৰাৰ লগে লগে মম্মুট্টীয়ে জোৰেৰে চিয়ৰি উঠিল—'মোল্লাক্কা'

মোল্লাক্কা কঁপিবলৈ ধৰিলে। ছুৰীখন হাতৰ পৰা সৰি পৰিল। তাৰ তেজ তেওঁ ধুব পৰা নাছিল। কাৰ তেজ? কুকুৰাটোৰ নে লৰাটোৰ? ছুৰীখনৰ তেজবোৰ চোৱাৰ শক্তি তেওঁৰ নাছিল। তেওঁৰ কাণত লৰাটোৰ মাত গুঞ্জৰি উঠিল।

"আমাৰ দৰে তাৰো জীব আছে—। ওপৰৰ পৰা আল্লাই এই সকলো দেখি আছে মনত ৰাখিবা।

কুকুৰাটো ধৰফৰাই আছিল। মৃত্যুৰ বেদনা অসহনীয়। মোল্লাক্কাই সেইটো জানে। অকল মানুহবেই নহয় সকলো জীৱৰে এনে কষ্ট হয়। মানুহেই জানো কেৱল জীয়াই থাকিবলৈ বিচাৰে আৰু আনবোৰ জীৱ জানো কেৱল মৃত্যুৰ বাবে? তেওঁ চিন্তাত নিমগ্ন হৈ পৰিল। মানুহ মাৰিলে চৰকাৰে মানুহক দণ্ড দিয়ে। কিন্তু এই মূক জীৱবোৰৰ আত্মাৰ একো পুণ্য নাই নেকি? যুদ্ধক্ষেত্ৰৰ মৃত্যুৰ তাণ্ডৱ লীলাই তেওঁক মনত পেলাই দিলে আত্মাৰ মূল্য কি? কোনে তাৰ মূল্য নিৰ্ণয় কৰে? মনত বহুতো প্ৰশ্নই খেলি মেলি লগালে।

তেওঁৰ অন্তৰত একুৰা জুই জ্বলি উঠিল, মূৰ ঘূৰাবলৈ ধৰিলে।

তেওঁ লৰাটোক অভিশাপ দিব নোবাৰিলে। তেওঁৰ কথা কোবাৰ ক্ষমতা ক্ষীণ হৈ পৰিল।

তেওঁৰ বিশ্বাসেও তেওঁক তিৰস্কাৰ কৰিছে নেকি? আজিলৈকে তেওঁ যি ধৰ্মৰ সেবা কৰি আহিছে সেই ধৰ্মইও তেওঁক এৰা দিলে নেকি? তেওঁৰ ভয় লাগিল। তেওঁৰ অকলশৰীয়া অনুভব হল।

তেওঁৰ হাতৰ ছুৰীখনে বৰ হাঁহি আছিল। তেওঁৰ হাতৰ মুঠি জুইৰ দৰে উত্তপ্ত হৈ উঠিছিল। মোল্লাক্কাৰ হাতখন পুৰি যোৱা যেন লাগিছিল।

তেওঁৰ মনত উদয় হোৱা শোভাযাত্ৰাই কি ধ্বনি দিছে? লৰাটোৰ মুখৰ শব্দবোৰৰ এটা শব্দ তেওঁৰ কাণত পৰিছে। জন্তুবোৰৰ মাজৰ সেই মানুহটো—অস্পষ্ট আকৃতিৰে সেই মানুহটো তেওঁৰ ওচৰ চাপি আহিছে। তাৰ হাতৰ ছুৰীখন তেওঁৰ হাতৰ ছুৰীখন যেন লাগিছে। তেওঁ নিজৰ ছুৰীখন হাতৰ মুঠিত টানকৈ ধৰিলে। ছুৰীখন চমকি উঠিছে। নহয—ছুৰীখনে হাঁহিছে। তেওঁৰ এনে লাগিছিল যেন ছুৰীখনে তেওঁৰ হাতৰ পৰা ওলাইহে যাব খুজিছে। এটা ডিঙিৰ পৰা চিনাকি সেই ছুৰীখন আন এটা ডিঙিৰ ফালে আগবাঢ়ি গৈছে—তেওঁৰ চকুত বিজুলী খেলিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ একো নমনা হৈ পৰিল। ভয়তে তেওঁ উন্মাদপ্ৰায় হৈ গ'ল।

তেওঁ জোৰে জোৰে উশাহ লবলৈ ধৰিলে। সেই অস্পষ্ট মানুহটো যাক তেওঁ চিনিও পায সি তেওঁৰ ডিঙিত চেপি ধৰিছে নেকি? তেওঁৰ উশাহ বন্ধ হৈ যাব খুজিলে। তেওঁ নিৰ্জ্জীব হৈ পৰিছে নেকি? মোল্লাক্কাই তাৰ হাতৰ পৰা নিজকে মুক্ত কৰিবলৈ বিচাৰি বিফল হ'ল। ছুৰীখন ধৰি থকা মানুহটোৰ সোঁহাতখন তেওঁৰ ফালে আহি আছে। মোল্লাক্কাই কাকুতি কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ মূৰ ঘূৰাইছিল। চকুৰ আগত ছুৰীখনে আৰু কটা ডিঙিবোৰে নাচিবলৈ ধৰিলে। কটা ডিঙিৰ পৰা ওলোৱা তেজবোৰ গোট খাই কলা পৰি গৈছিল।

প্ৰাণ বেদনাত জীব অস্থিৰ হৈ পৰে, আৰু ছট্‌ফটাই থাকি এটা

সমযত মৰি যায। ছুৰীখনত এইবোৰ তেজ কাৰ? কুকুৰাটোৰ নে লৰাটোৰ?

মানুহৰ তেজ।

মোল্লাকাৰ হাতখন ওপৰলৈ উঠিল। তেওঁ তীক্ষ্ণ দৃষ্টিৰে ছুৰীখনলৈ চালে। ছুৰীখনে এতিযাও হাঁহি আছে। তেওঁ বলিয়া হৈ যাব। তেওঁ দাঁত কৰচিবলৈ ধৰিলে।

ছুৰী—ডিঙি—তেজ।

ৰকেটৰ দৰে বেগী হৈ এইবোৰে তেওঁৰ মনৰ মাজত ক্রিয়া কৰিবলৈ ধৰিলে। ডিঙিত সোপা লাগি ধৰা যেন লাগিল। উশাহ বন্ধ হোবাৰ দৰে তেওঁ ছট্‌ফটাবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ এনে লাগিল তেওঁ যেন আৰু নিজক সংযত কৰি ৰাখিব নোৱাৰে। তেওঁৰ যুক্তিয়ে সীমা পাৰ হৈ গল।

আকৌ, ছুৰী আৰু ডিঙি। ছুৰী ডিঙিৰ ফালে বেগাই আগবাঢ়ি বলৈ ধৰিলে। ছুৰীযে মৃত্যুৰ ৰূপ ধাৰণ কৰিলে। ডিঙি কটা যায। তেজ ছিটিকি পৰে। মৃত্যু, আকৌ ছুৰী, আকৌ ডিঙি, আকৌ মৃত্যু।

তেওঁৰ হাতে ছুৰীখন ধৰি বেগাই আগবাঢ়ি গল। মাংস কটাৰ এটা শব্দ বাচ্

মোল্লাকাৰ ডিঙিৰ পৰা এটা আৰ্তনাদ ওলাল। তেওঁৰ কাপোৰ তেজেৰে ভাঁহি গল। ছুৰীখন হাতৰ পৰা পিচলি মাটিত পৰিলগৈ—তেৰোঁ বাগৰি পৰিল।

তেজেৰে তিতি থকা সেইখন ছুৰী। হাঁহি থকা ছুৰী।

বলিৰ পাঠা

—নন্দনাৰ

লেফটেনেণ্ট কৰ্ণেল সহুজা যেতিয়া ছুপৰীযাৰ আহাৰ খাবলৈ আহিছিল তেতিয়া গেষ্ট ৰুমৰ চোফা এখনত শ্ৰীমতী সহুজা ভৰ টোপনিত মগ্ন হৈ আছিল।

কৰ্ণেলে শব্দ নকৰাকৈ কাপোৰ সলাই পাইজামা আৰু কামিজ পিন্ধি যেতিয়া আকৌ সেই কোঠালৈ সোমাই আহিল কৰ্ণেল পত্নী তেতিয়াও টোপনিত। কৰ্ণেলৰ বৰ ভোক লাগিছিল, তথাপি সুখ নিদ্ৰাত মগ্ন পত্নীৰ সৌন্দৰ্য্য উপভোগ কৰি বহুপৰ মনে মনে থিয হৈ থাকিল। অপূৰ্ব লাবণ্য। দাম্পত্য জীবনৰ পোন্ধৰটা বছৰত ছুটি সন্তান জন্ম হোবাৰ পাচতো তেওঁৰ ৰূপ যৌবন অলপো টুটা নাই। কৰ্ণেল পত্নীৰ ওচৰত বহিলগৈ। তাৰ পাচত পত্নীৰ মুখৰ পিনে হাউলি লাহেকৈ গালত স্পৰ্শ কৰিলে। তাৰ বতাহত গোলাপ আৰু ইযাৰ্ডলি পাউদাৰৰ মিশ্ৰিত সুবাস আছিল।

শ্ৰীমতী সহুজাই চঁক খাই সাৰ পালে আৰু উঠি বহিল।

"ডাৰ্লিং মই হে" কৰ্ণেলে কলে।

"বাট চাই চাই টোপনি আহিল" বাওঁহাতৰ তলুবা ওঁঠত লগাই তেওঁ এঙামুৰি দিলে।

"আই এম ছৰি।" কৰ্ণেলে ঘৈনীযেকক কাষলৈ টানি আনি চুমা ললে।

"আহ্ নহয নহয"

তাৰ পাচত ছুযো লাঞ্চ খাবলৈ ডাইনিং ৰুমলৈ আহিল।

বুঢ়া বাট্লাৰটোয়ে টেবুলত খানা লগোবাত ব্যস্ত হৈ আছিল।

"কাম চেপ্টেম্বৰ"ৰ গান এটাৰ সুৰ গুনগুনাই কৰ্ণেল অলসভাবে চকীত বহিল। চিকেন চুপত সোহা মাৰি কৰ্ণেলে কলে—'ডাৰ্লিং, মই আজি তাক শাস্তি দিলো'।

'কাক?'

'চিপাহী ভোলানাথক'।

'কি শাস্তি দিলা ?' বং মনেৰে শ্ৰীমতী সহজাই সুধিলে।

"ছৌবিশ দিনৰ সশ্ৰম কাৰাদণ্ড।"

"খুব ভাল কৰিলা। তাক কোৰ্ট মাৰ্শ্বাল কৰি চিভিল জেলত দিব লাগিছিল। বদমাছ কৰবাৰ।"

কৰ্ণেলে অলপ নিৰানন্দৰ ভাবত কলে "সি ইমান একো দোষ কৰা নাই। তাৰ কথা বতৰা মোৰ ভাল লগা নাছিল, সেইকাৰণে নিয়মৰ মেৰপাকত পেলাই শাস্তি দিলো।"

কৰ্ণে'ল আৰু পত্নীয়ে চিকেন চুপত সোহা মাৰি মাৰি ভোলানাথৰ কথা পাতিবলৈ ধৰিছিল আৰু ভোলানাথে ৰেজিমেণ্টৰ কোৱাটাৰত গাৰ্ডৰ কোঠাৰ ত্বৱাৰত আউজি বহি আছিল। ঈশ্বৰৰ বাহিৰে সি নিজৰ তুখৰ কথা কাক কব ? ঈশ্ব'ৰ এই সকলোবোৰ নিশ্চয় দেখি আ'ছে। কুৰি বছৰীয়া চিপাহী জীবনত প্ৰথম বাৰ এযা শাস্তি পাইছে আৰু সেযাও বিনা দোষত। চিপাহী জীবনৰ শেষ সময়ছোৱাত। 'ছিট ৰুলত' ৰঙা চিয়াহীৰ আক দিয়া হল। সকলো সহিব পাৰি কিন্তু আঠাইশ দিনৰ দৰমহা নেপাব এই কথা ভাবিলেই বুকু কঁপি উঠে। গাৱঁৰ, ভঙা-ছিঙা জুপুৰীত তাৰ মনি অৰ্ডাৰলৈ বাট চাই থকা ঘৈনীযেক আৰু লৰা ছোৱালী। দৰমহা পোৱাৰ পিচত তাৰ প্ৰথম কাম ঘৈনীযেকলৈ পইচা পঠিওৱা। তাৰ পাচতহে ভোলানাথ বেৰেকলৈ আহে। তেতিয়াহে তাৰ মনটো শান্ত হয়। কিন্তু অহা মাহত কি কৰিব ? এই কথা ভাবোতে ভাবোতে ভোলানাথৰ চকুৰ আগত আন্ধাৰে আৱৰি ধৰিলে, মুৰ ঘূৰাবলৈ ধৰিলে।

ভোলানাথ কুৰি বছৰ চাকৰি কৰা এটা 'ইনফেনট্ৰি' চিপাহী। কিছুদিনৰ পৰা সি শ্বাসৰোগত ভুগি আছে। নতুন ৰেজিমেণ্টত তিনিমাহ পাৰ হৈ গল। ছিকিম বৰ্ডাৰৰ পৰা ইয়ালৈ আহিছে।

ছিকিম বৰ্ডাৰত উৎকৎ জাৰত সি বৰ কষ্টেৰে দিন কটাইছিল। তাত হাস্পতালতো থাকিব লগা হৈছিল।

নতুন মানুহৰ 'ষ্টাফ পেৰেড'ৰ সময়ত চিপাহী ভোলানাথে চি, ই, চাহাবক কৈছিল "চাহাব মই শ্বাস ৰোগৰ বেমাৰী।"

তাৰৈ মন নকৰি কৰ্ণেল চাহাবে কলে "টান কাম কৰিব নোবাৰ ?"

'হয, চাহাব ।"

"লঘু কাম দিলে ঠিক হব ।"

কৰ্ণেলে লৰিলৰিকৈ চুবেদাৰ মেজৰলৈ চাই আদেশ দিলে "ইয়াক মই মোৰ অৰ্ডালি পাতিলো। কালি ৰাতিপুৱা চাৰি বজাত মোৰ ঘৰলৈ আহিব। অ, কে, ।"

"ঠিক আছে চাহাব" চুবেদাৰ মেজৰে কলে। কৰ্ণেল বেগাবেগিকৈ অফিছলৈ গলগৈ।

ভোলানাথ উচপ খাই উঠিল। অৰ্ডালি।

আজিলৈকে অৰ্ডালিৰ কাম কৰা নাই।

অলপ মানো আত্ম সম্মানবোধ থকা চিপাহীযে সেই কাম কৰিবলৈ দ্বিধা বোধ কৰিবই। ইমান কষ্ট হোৱা সত্বেও আত্মাভিমানত আঘাত কৰা কাম আজিলৈকে সি কৰা নাই। চাকৰিৰ শেষ ছোৱাত এযাও কৰিব লগা হ'ল।

"চাহাব মোক এইটো কাম নেলাগে" এইদৰে কবলৈ কথাবোৰ ওঠলৈকে আহিল কিন্তু ইতিমধ্যে কৰ্ণেল অফিছ পাইছিলগৈ।

পাচত গৈ কোবাটোও উচিত নহব। কোনো কোনোৱে কয যে কৰ্ণেল বৰ নিৰ্দ্দয। প্ৰথম দিনাখনেই কৰ্ণেলৰ চকুত সি বেযা হবলৈ নিবিচাৰে। সেইকাৰণে সেই সমযত মনে মনে থাকিল। পিচত 'প্ৰপাৰ চেনেলেৰে' নিজৰ ৰিপোৰ্ট লৈ সকলোৰে আগত দেখা কৰিবগৈ।

সেইদিনা চেণ্ট্ৰল ৰোলকলৰ পৰা নিজৰ ৰিৰ্পট লৈ ভোলানাথে চুবেদাৰ মেজৰক দেখুৱাবলৈ গল।

"চাহাব, মই অৰ্ডালি হব নোবাৰিম"। চুবেদাৰ মেজৰে খণ্ডত নিজৰ ঠাইৰ পৰা উঠি কলে 'তেনেহলে তই কি কাম কৰিব পাৰিবি ? দলৰ কেপ্তেন ছুটীত আছে তোক সেইটো কামকে দিম নেকি ?"

ভোলানাথে যিমান বিনযেৰে কব পাৰে সিমানখিনি বিনযেৰে কলে—"চাহাব মই ৰেছন চেকিং কৰিবলৈ যাম।"

"ৰেছন চেকিঙলৈ গৈ তই কি কৰিবি ? মাখি মাৰি থাকিবি

নেকি ? বুঢ়া হৈছ, দুৰ্বল আৰু শ্বাসৰোগীও।"

চুবেদাৰ মেজৰে ঠিকেই কৈছে। সি বুঢ়া হৈছে স্বাস্থ্যবান নহয়, শ্বাসৰোগৰ বেমাৰী। কিন্তু এইবোৰ তাৰ দোষততো হোবা নাই।

ভোলানাথে তথাপি নম্ৰ ভাবে কলে "চাহাব মই অফিছৰ অৰ্ডালি হওঁ— ?"

চুবেদাৰ মেজৰ খঙত জ্বলি পকি উঠিল—মূৰ্খ। গাধা মোৰ আগৰ পৰা গুচ। মনত ৰাখিবি কালি পুবা কৰ্ণেল চাহাবৰ ঘৰত ৰিৰ্পোট নকৰিলে ”

ভোলানাথ নিৰাশ হৈ উভতি আহিল। সি বৰ সঙ্কটত পৰিল। তাৰ দুখৰ কথা শুনাবলৈ এই পৃথিবীত কোনোৱেই নাই। ইযাতকৈ ছিকিম প্ৰদেশৰ উৎকৎ ঠাওাত উশাহ টানি টানি জীৱন কটোবাই ভাল আছিল।

সৈনিকৰ পৃথিৱীখন এখন ডাঙৰ পৃথিবী। মানুহ, জন্তু, পতঙ্গ— সকলো মিলি এখন পৃথিবী। সেইখন পৃথিবীত চিপাহীবোৰ পতঙ্গৰ তুল্য। এটা চিপাহীযে আদেশ পালন কৰাৰ বাহিৰে আন কি কৰিব পাৰে ? ভাল বেযা চিন্তা কৰাৰ অধিকাৰ তাৰ নাই।

আদেশ অনুসৰি পাচদিনা ৰাতিপুবা ভোলানাথ কৰ্ণেলৰ মহল ওলালগৈ। ডাঙৰ, বিতোপন মহল। সমুখত ফুলৰ বাগান। পাচপিনে ছাৰ্ভেণ্টচ্ কোবাৰ্টাৰ আৰু গেৰেজ। কৰ্ণেলৰ দুটা লৰা সিহঁতে কেবল ইংৰাজীহে জানে। অচিনাকি মানুহক দেখা মাত্ৰকে চোচা লোবা এলচেছিযান কুকুৰো তাত আছে। এই সকলোবোৰ কাৰণত কৰ্ণেলৰ ঘৰ ভোলানাথৰ কাৰণে ভয আৰু নৱীনতাৰ সংমিশ্ৰণেৰে অদ্ভুত এক বস্তু হৈ পৰিছিল। শঙ্কা আৰু অভিনবত্বৰ সংমিশ্ৰণত গঢ়ি উঠা সেই পৃথিবীৰ নাযিকা গৰাকী সুন্দৰী আৰু অহঙ্কাৰী আছিল।

প্ৰথম দৃষ্টিতেই ভোলানাথৰ মেম চাহাবলৈ ঘৃণা ওপজিল।

ৰাতিপুবা ছয বজাত কৰ্ণেলৰ মহলত উপস্থিত হোবা ভোলানাথে নিশা বহুত পলমকৈ নিজৰ কোঠালৈ আহিব পৰিছিল। বাগানত পানী দিয়া, বজাৰলৈ গৈ মাংস-তৰকাৰী আদি কিনি অনা, ধোবাৰ

ঘৰলৈ যোৱা, তাৰ পাচত ঘৰৰ সকলোৰে চেন্দেল, জোতাত ৰং দিয়া আদি এনেধৰণৰ বহুত কাম তাৰ তত্ত্বাবধানত আছিল। পোন প্ৰথমে এনে ধৰণৰ কাম কৰি তাৰ বৰ বেজাৰ লাগিছিল। কিন্তু অন্তৰত কষ্ট পালেওবা কি লাভ। অশিক্ষিত, বুঢ়া আৰু বেমাৰী মানুহৰ অন্তৰৰ বেদনা কোনে বুজিব? সহ্য কৰাই ভাল। মই, মোৰ পত্নী আৰু লৰা ছোৱালীবোৰোতো এই পৃথিবীত জীয়াই থাকিব লাগিব।

কিন্তু ত্ৰিশ দিনলৈকে বহুতো বেয়া কাম কৰাৰ পিচতো ঘৰলৈ পইচা পঠিযাব পৰা হৈছে এইটো ভাবিযেই ভোলানাথৰ অলপ ভাল লাগিছিল।

ছুটা মাহ এইদৰেই পাৰ হৈ গল। এদিন ঘৰৰ পিচফালে পানী-কলৰ তলত ভোলানাথে চাহাবৰ এটা বনিযন ধুই আছিল। তেনেতে কলৰ তলত এটা পেটিকোট আহি পৰিল—ঠিক যেনিবা আকাশৰ পৰাহে পৰিলহি। ভোলানাথে মুখ ঘুৰাই দেখিলে পিচপিনে মেম-চাহাব থিয হৈ আছে।

"এই পেটিকোটটো ধুই দিবি। মই এযাৰ ফৰ্চ মেছলৈ যাওঁতে পিন্ধি যাব লাগিব।"

ভোলানাথ একেকোবে থিয হৈ গল। সি খঙত কঁপিবলৈ ধৰিলে। জুইৰ দৰে ৰঙা ৰঙা চকুৰে মেম চাহাবলৈ চাই কলে, "এই কাম মোৰ দ্বাৰা নহব, বুজিছে।"

"গাধা, এইটো ধুলে তোৰ হাতভৰি ছিঙি যাব নেকি?"

ভোলানাথ খঙত জ্বলি পকি উঠিল। "আপোনাৰ মুখেৰে আৰু এষাৰ কথা ওলালেই মই আপোনাৰ নাৰীত্বৰ কথা চিন্তা কৰি নেচাওঁ" ইমানকে কৈ এক মিনিটো নোৰোবাকৈ সি ইউনিট্‌ লাইন পালেগৈ আৰু চুবেদাৰ মেজৰক সকলো কথা বিবৰি কলে। "মোক যি ইচ্ছা তাকে কৰক, কিন্তু আজিৰ পৰা কৰ্ণেল চাহাবৰ অৰ্ডালিৰ কাম মোক নেলাগে।"

"এই পগলা হৈছ নেকি?"

"হয, মই পগলাই হৈছো—"

"মুৰ্খ, তোৰ কি হল।"

"মেমচাহাবৰ পেটিকোট মই ধুব নোবাৰো—। ইচ্ছা কৰিলে আপনালোক সকলোৱে মোক ফাঁচীকাঠতো ওলোমাব পাৰে নাইবা দেশান্তৰীও কৰিব পাৰে।"

ভোলানাথৰ চেহেৰা দেখি চুবেদাৰ মেজৰে বুজিলে যে কথাটো বেয়া হৈছে। এযা আত্মগৌৰবত আঘাত লগা কথা।

"ৰিপোৰ্ট আছে যদি প্ৰপাৰ চেনেলেৰে আনগৈ—ইয়াত থিয় হৈ নেথাকিবি—"

প্ৰপাৰ চেনেলৰ কথা কোবাত ভোলানাথে কাডৰ বেগেৰে নিজৰ কোঠালৈ আহি বিচনাত শুই পৰিল। সি মনতে সিদ্ধান্ত ললে যি হয় হওঁক সি কিন্তু কৰ্ণেল চাহাবৰ ঘৰলৈ আৰু নেযায়।

সেইদিনাই দুপৰীয়া 'লাঞ্চ' খাবলৈ অহা কৰ্ণেলক পত্নীয়ে কলে 'ডাৰ্লিং, আমি ভোলানাথক যেনে বুলি ভাবিছিলো তেনে নহয়। তাৰ বৰ ফুটনি।

"হু কি হল?"

"মই পেটিকোট ধুবলৈ দিওঁতে সি সুধুলে। বদমাছ কৰবাৰ।"

"কি কলে সি?"

"কি কব, ভোৰভোৰাই গুচি গল।"

"ইমান ফুটনি। মই তাক ঠিক কৰিম।"

কৰ্ণেলে কলে আৰু চুবেদাৰ মেজৰক ফোনত মাতি নিৰ্দ্দেশ দিলে —"ভোলানাথক আজিৰ পৰা অৰ্ডালিৰ কামলৈ নপঠিয়াব।"

এইদৰে ভোলানাথৰ অৰ্ডালিৰ কাম নাইকীয়া হ'ল। সি বেচেৰা কৰ্ণেলৰ চকুত বেয়া মানুহ হৈ পৰিল।

অৰ্ডালিৰ পাচত তাক গেট আৰ পি ৰ কাম দিয়া হল। কামটো ভালেই আছিল। সদায় ভাল সাজ পাৰত থাকিব লাগে।

ভালদৰে ইস্ত্ৰী কৰা পোছাক পিন্ধি, হাতত আৰ পি লিখা বেজ পিন্ধি সৰু এডাল লাঠি হাতত লৈ শ্বাসৰোগী বুঢ়া চিপাহীটোৱে ইউনিটৰ প্ৰধান গেটত অহা যোৱা কৰা অফিছাৰসকলক অভিবাদন জনাই থিয় হৈ থাকিব লাগে। কৰ্ণেল চাহাবৰ অহা যোৱালৈ

ভোলানাথে ভালদৰে লক্ষ্য ৰাখে। শৰীৰৰ সকলো শক্তি প্ৰয়োগ কৰি সি কৰ্ণেলক চেলুট দিযে। সি জানে যে কৰ্ণেলে তাৰ দোষ ধৰিবলৈ চেলু বিচাৰিহে আছে। চিপাহীৰ দোষ উলিযাই শাস্তি বিহাত অফিচাৰসকলে অকণো দযা নেদেখুবায।

কৰ্ণেলে তাৰ কাৰণে জাল পাতিছে—এই কথা ভোলানাথে জানিছিল। জালত ভৰি নেপেলাবলৈ সেয়ে সি বহুত ভাবি চিন্তি কাম কৰিছিল। কিন্তু ইমানখিনি কৰাৰ পিচতো সি কৰ্ণেলৰ জালত বান্ধ খালে।

এক বাজিবৰ হৈছে। কৰ্ণেলৰ দুপৰীযাৰ খোবাৰ সময। তাকে জানি ভোলানাথ সতৰ্ক হৈ থিয হৈ আছিল। কৰ্ণেলৰ জীপ যেতিযা এইপিনে ওলাব তেতিযা সমস্ত শক্তি গোটাই তৎপৰতাৰে সি এটা চেলুট দিব লাগিব। কৰ্ণেল যোবাৰ পাচতহে সি খাবগৈ পাৰিব। বৰ ভোক লাগিছিল কিন্তু ভোকৰ কাৰণে কামত এলাহ কৰিব নোবাৰে। ঠিক সেই সময়তে বন্দুকৰ শব্দ আৰু এটা কুকুৰৰ আৰ্ত্তনাদ ভোলানাথৰ কাণত পৰিল। তাৰ ওচৰতে হাতত বন্দুক লৈ হাবিলদাৰ স্বৰণ সিংহই এনেদৰে থিয হৈ থাকিল যেন একো হোৱাই নাই।

যেতিযা ভোলানাথে সেই ভযঙ্কৰ আৰু দাৰুণ দৃশ্য চাই আছিল, তেনে সমযতে কৰ্ণেলৰ জীপ্ গেটেৰে বাহিৰলৈ ওলাল। ভোলানাথে চেলুট দিবলৈ পাহৰি গ'ল।

কৰ্ণেলে জীপ পিচুৱাই আনি ভোলানাথৰ ওচৰত ৰখোৱাতহে সি খৰধৰকৈ চেলুট দিলে।

"তোৰ ওচৰত জীপ ৰখোৱাৰ পাচতহে তই চেলুট দিব পাৰ, নহয ?" কৰ্ণেলে সুধিলে।

কি কোৱা যায। জিভা গৈ যেন পেট পালে। ভোলানাথে একো কব নোৱাৰিলে।

"যেতিযা মই এইপিনে ওলালো তেতিযা তই মৰি আছিলি নেকি ?"

"নহয—চাহাব চাহাব ।"

"ঐ চাহাবৰ পোবালী, তই কি কৰিছিলি ?"

"চাহাব। কুকুৰটোযে গুলী খাই..."

"কুকুৰে গুলী খালে তোৰ কি হ'ল গাধা। তহতঁক ফ্ৰণ্টলৈ পঠিয়ালে কি কৰিবি ?"

কৰ্ণেল চাহাবক বৈ যোৱা দেখি চুবেদাৰ মেজৰ লৰি আহিছিল। কৰ্ণেলে চুবেদাৰ মেজৰলৈ চাই জোৰেৰে কলে,—"দেখা নাই নে এযে দলৰ অনুশাসন। চি অ চাহাবক এটা সাধাৰণ চিপাহীয়ে চেলুট পৰ্য্যন্ত নকৰে।'

ভোলানাথে কিবা কব খুজিছিল কিন্তু তাৰ আগতে চুবেদাৰ মেজৰে "চুপ থাক" বুলি কৈ ভোলানাথক মাৰিবলৈ হাত দাঙিলে।

কৰ্ণেলে কলে, "ইযাক কালি মোৰ সমুখত মাৰ্চ কৰাব।"

কৰ্ণেলে জীপ্ ষ্টাৰ্ট কৰিছিল। চুবেদাৰ মেজৰে চেলুট দিলে। এক হিংস্ৰ জন্তুৰ দৰে গোজৰণি মাৰি জীপ্‌খন দূৰলৈ গুছি গল।

জীপ্‌খন চকুৰ আতঁৰ হোৱাৰ পাচত চুবেদাৰ মেজৰে যি মন গল তাকে কৈ ভোলানাথক গালি পাৰিলে। ভোলানাথৰ মুখৰ পৰা এটাও শব্দ নোলাল।

মই কিয় চেলুট দিয়া নাছিলো ইয়াৰ কাৰণ কোনেও নুবুজে। বেচাৰা এটা জীৱই মৰণৰ পৰত চিযঁৰি উঠিছিল সেই কাৰণেই মোৰ লক্ষ্য তালৈ গৈছিল। কিন্তু কম কাক, কোনে শুনিব ?

পাচদিনা ভোলানাথে কৰ্ণেলৰ আগত মাৰ্চ কৰিছিল।

কৰ্ণেলে ভোলানাথক আঠাইশ দিনৰ আৰ আই দণ্ড দিলে।

কিছুদিনৰ প্ৰতীক্ষাৰ ফল পোৱাৰ আনন্দত কৰ্ণেলে চিগাৰেট এটা জ্বলাই লৈছিল। তাৰ পাচত লাঞ্চ খাবলৈ জীপত উঠি ঘৰমুৱা হৈছিল। সেই আনন্দৰ বতৰা পত্নীক দিহে তেওঁৰ মন শান্ত হৈছিল।

ভোলানাথক আইনৰ মেৰপাকত পেলাই দণ্ড দিয়াৰ কথা সুন্দৰ ভাবে বৰ্ণনা কৰি কৰি শ্ৰী আৰু শ্ৰীমতী সহজাই দুপৰীয়াৰ আহাৰ খাইছিল।

বিহাৰৰ এখন গাঁৱত এটা ভঙা-ছিঙা ঘৰ। ভোকত আতুৰ ভোলানাথৰ পত্নী আৰু তাৰ শিশু কেইটিৰ বাবে পিযনে পিচৰ মাহত মণিঅৰ্ডাৰ কঢ়িয়াই নানিলে।

এজন কাহিনীকাৰৰ প্ৰাণদণ্ড

—টী পদ্মনাভ

জোৰেৰে বৰষুণ দি আছে। লগতে ঠাণ্ডাও বাঢ়িছে। পুবাৰ আকাশ শূন্য। হঠাতে কৰবাৰ পৰা বতাহে মেঘ উৰুৱাই লৈ আহিল। বগা মেঘ, ছাগলীৰ দৰে সৰহ, নিৰীহ মেঘমালাৰ আকৃতি সঘনে সলনি হৈ আছিল। দ্ৰুতগতিৰে গোটেই আকাশ মেঘে ঢাকি পেলালে। ভাপেৰে ভৰা কলা কলা মেঘবোৰ চাই এনে এটা অনুভূতি জাগি উঠে যাৰ কথা কবলৈ মই সংকোচ বোধ কৰো। তথাপি বহুতদিন আগতে চিনাকি হোৱা শ্যামল সুচিকুন দেহৰ এগৰাকী তিৰোতাৰ কথা মনলৈ আহে যেযে মোৰ লগত আচম্বিতে সম্বন্ধ পাতিছিল। কেনে সুন্দৰ শৰীৰ। সম্পূৰ্ণ উলঙ্গ

আজি পুৱা ইযালৈ অহা এজন কথকী চিত্ৰকাৰক মই এই কথা কৈছিলো। তেওঁ মোৰ বন্ধুও। সেযে তেওঁৰ আগত মই কথা গোপন কৰাৰ আৱশ্যকতা নাছিল। কিন্তু তেওঁ এটা মূৰ্খৰ দৰে মোৰ কথা কথাবোৰ শুনি গৈছিল। মোৰ হাতত ধৰি তেওঁ কৈছিল 'বৰ ভাগৰি পৰিছা, বেচি কথা নকবা।"

মই খং দমাই থলো। তথাপি আৰু কথা বতৰা পাতিব নোৱাৰিলো। মোৰ ভাগৰ লগা নাছিল। মোৰ মন উত্তেজিত হৈ আছিল।

মোৰ তেওঁলৈ চাই চিযৰি কৈ দিবৰ মন গৈছিল। কিন্তু জিভা নলৰিল। শুই শুই অসহায ভাবে চাই ৰলো।

মই সাৰ পাই থাকিও সপোন দেখিছিলো। বন্ধুযে কাৰোবাৰ ছবি আঁকি আছিল। তেওঁৰ ওচৰত এটা ধুনীযা মোনা আছিল। তাৰ ভিতৰত কাগজ, পেন্সিল আৰু ৰঙ ভালদৰে থোৱা আছিল। যলৈকে যায তেওঁৰ লগত সেই মোনাটো থাকিবই। মোৰ অলপ আচৰিত লাগিছিল। এদিন মই সুধিছিলো—"মৰাৰ সমযতো তোমাৰ লগত এই মোনাটো থাকিব নেকি ?"

"নিশ্চয, এই মোনাটো নহলে ঈশ্বৰৰ ওচৰ পামগৈ কেনেকৈ ?" তেওঁ কৈছিল।

ঈশ্বৰৰ ওপৰত মোৰ বিশ্বাস নাই কিন্তু ধুনীয়া চিত্ৰৰ ওপৰত আছে। চিত্ৰকাৰসকলক মই শ্ৰদ্ধা কৰো কিন্তু মই দৃঢ়ভাবে বিচাৰো যে আট যে পল গগাঁৰ দৰে জীবন কটাব লাগে। দক্ষিণ সাগৰৰ সুন্দৰ তাহিতি দ্বীপৰ এটা যেন ধুমুহা পল গগাঁ।

মই এজন পল গগাঁ হলোহেতেন যদি—হযতো পল গগাঁ আৰু মোৰ মাজত এখন বন্ধোৱা ছবি আছে। ঈশ্বৰৰ ছবি। তাৰ আইনা ভাঙিছে। কোনে ভাঙিলে সেযা—?

কোন ?

সোণকালে কোৱা।

নকওঁ।

তাক নেমাৰিবা।

মাকৰ বেদনা ভৰা, নিৰাশজনক শব্দ।

নহয, নহয, এইপিনে আহ।

মোৰ ভয লাগিল। পলাবলৈ চেষ্টা কৰিলো কিন্তু পলাব নোৱাৰিলো।

বেদনাত আতুৰ হৈ মই চিযৰিলো। তাৰ পাচত ছবি অকাঁ নহল।

সেইদিনা এটা লৰা আছিল। একেৰাহে ছবি অকাঁ হলে—

কোন হ'ল হেতেন ?

পল গগাঁ—তাহিতি দ্বীপৰ।

বন্ধুৰ মোনাটো দেখি মোৰ সেই কথা মনলৈ আহিছিল।

বৰ ঠাণ্ডা লাগিছিল।

ইলেকট্ৰিক ট্ৰেন এখন সশব্দে গৈ আছিল। কৰ কৰ কৰ কৰ কৰ

কোঠাটোত এতিযালৈকে চাকি জ্বলা নাই। কোনে জ্বলাব। মই শুঠো। এইদৰেই পৰি থাকিম। আন্ধাৰে আহি মোক আবৰি ধৰিব।

খিড়িকী খোলা আছে। আন্ধাৰ আৰু ডাবৰীযা আকাশ। এটাও তৰা নাই।

বতাহৰ সৈতে বৰষুণৰ টোপাল ভিতৰলৈ সোমাইছে। তথাপি খিড়িকী নজপাও। কালি মই এইদৰেই মৰি যাওঁ যদি পুৱা মোৰ চকুৰ পতা আৰু গোফঁত এইদৰেই পানীৰ টোপালবোৰ পৰি থাকিব। মোক চাবলৈ অহা সকলে কব—'ইস মৰিল'।

'আজিকালি তেওঁৰ গাটো ভাল নাছিল। তেওঁৰ জীবনত হয়তো কিবা ডাঙৰ ঘটনা ঘটিছিল।'

"কেতিযাবা, কেতিযাবা তেওঁ গল্পও লিখিছিল।" চমকি উঠা বিজুলীৰ দৰে মণিৰ নাকফুল পিন্ধা সেই যুবতীৰ বিষয়ে কোনেও একো নকব।

তেওঁ ক'ত আছে— ?

তৰা ভৰা নীল আকাশৰ তলত গোলাপৰ সুবাস লৈ মই মৃত্যুক স্বাগত জনাওঁ।

কাশ্মীৰৰ বণিহালত এৰাতি। মই ঠিক এইদৰেই বাগৰি আছিলো। মোৰ ওচৰত নোমাল ছাগলী কিছুমান আৰু ডাঙৰ ডাঙৰ কুকুৰ আছিল। দূৰৈত বৰফে আবৰা পাহাৰ—, নামনিত সদায় শব্দ তুলি থকা নিজৰাই হিমাবৃত প্ৰদেশক তৰাৰ দৰে তিলক পিন্ধাই আছিল।

পুৱা শুই উঠি গম পালো যে মই মৰা নাই। সেই ৰাতি মৰি যোৱা হলে । মোৰ কাহিনীৰ বিষয়ে এতিযালৈকে মই একো কব পৰা নাই। এতিযা কোৱাৰ সময় আহিল—

এই কোঠাটো সিমান ভাল নহয়। তথাপি মই কিয় ইযাত থাকিবলৈ ললো ? কাৰণ এই ঠাই ডোখৰ ভাল। তাৰো কিছুমান কাৰণ আছে। ইযাত কোনো কাম নেথাকিলেও বিচনাত বাগৰি বাহিবলৈ চাই থাকিব পাৰি। দূৰৈত বতাহত হালি জালি থকা গছৰ সেউজীয়া আভাৰ পিচফালেৰে আকাশহে দেখা যায। কিন্তু মই সকলো দেখা পাওঁ—ডাঃ ৰাওৰ ফুলনিত খেলি থকা ধুনীয়া গুলমোহৰ, সেউজীয়া আবৰণ লৈ পৰি থকা আলিবাট, মলিয়ন ৰঙাপানীৰ খাল য'ত মহবোৰে আৰাম কৰে—তাৰ পিচফালে ইলেকট্ৰিক ট্ৰেন আৰু তাৰো পাচত বিশাল পথাৰ আৰু সেউজীয়া বননি।

মই শোৱাৰ সমযতে বাটত ভীৰ হয। তাৰ বেচিভাগেই মাইকী

মানুহ—। তাত নটা ষ্টুডিঅ' আছে।

মই ইয়াত জীযাই আছো।

মই এটা গল্প লিখিছিলো। সেই মানুহ গৰাকীৰ কথাও মই লিখিছিলো। কিন্তু মই তেওঁৰ লগত এতিযাও কলৈকো যোবা নাই। কোনো মাইকী মানুহৰ ওচৰলৈকে মই এতিয়ালৈকে যোবা নাই।

হযতো সেযা বহুত দিনৰ আগৰ কথা—তাৰ পাচত

বন্ধুযে যোবাৰ পৰত তেওঁ অকাঁ ছবিখন মোক দি থৈ গৈছিল। বহু সমযলৈকে মই সেইখন চাই আছিলো। শেষত মোৰ চকু পানীৰে ওপচি পৰিছিল। কেই টোপালমান ছবিখনতো পৰিছিল।

মই কন্দা নাছিলো কিন্তু মোৰ চকুপানী একেৰাহে বৈ আছিল।

কাৰোবাক কিবা কব পৰা হলে

সেই ছবিখনৰ তলত মই লিখি থৈছিলো—

এজন গল্প লিখকৰ—প্ৰাণদণ্ডত।

নিজৰ আত্মাক নিজে গোপন কৈ ৰখা সেই ছবিখন। একো স্পষ্ট নাছিল। তথাপি তাত একো বাকীও নাছিল। খোলা খিড়িকীৰে চকুত পৰা আকাশ, মেঘ আৰু বতাহত কঁপা গছৰ পাত,—সকলো আছিল তাত। সেই সকলোবোৰৰ ওপৰিও মোৰ গল্পৰ পাণ্ডুলিপিটো—মোৰ এনে লাগিছিল যেন মযেই এখন সম্পূৰ্ণ চিত্ৰ।

মোৰ কাহিনী।

সেই কাহিনীৰ অন্তৰালত থকা কাহিনীটো মই কব খুজিছো। এতিযাও ত্ৰজন মৃত বন্ধুৰ দৰে চিত্ৰখন আৰু পাণ্ডু'লপিটো টেবুলৰ ওপৰত পৰি আছে।

মই তেওঁবিলাকৰ আগত মোৰ কাহিনীটো পঢ়িম নেকি? মই কেনেকৈ পঢ়িব পাৰিলো ভাবিলেই মোৰ আচৰিত লাগে।

প্ৰকাশ কৰিবলৈকো মোৰ ইচ্ছা আছিল। কথাটো হল এয়ে যে সেইটো এটা সাধাৰণ কাহিনী নাছিল। বহুতে সেইটো বুজিবই পৰা নাছিল। কোনো কোনোৱে পঢ়ি উচপ্ খাইহে উঠিছিল। মানুহে কৈছিল—বেচেৰা পগলা'। সেইকাৰণে মই ভাবিলো সেই কাহিনী ইযাতে থাওঁক। কাহিনীটো যে লিখিছো সেইটোযেই মোৰ বাবে

ডাঙৰ কথা। প্ৰকাশ নকৰা বাবে কাৰো একো ক্ষতিও হোবা নাই। কোনো সম্পাদকে ইচ্ছা কৰিলে মোৰ মৃত্যুৰ পাচতো ছপাই উলিযাব পাৰে। এই শিৰোনামাৰ সৈতে—দুটা অঙ্কত পদ্মনাভৰ এতিযালৈকে অপ্ৰকাশিত কাহিনী—।

কিন্তু বন্ধুযে জোৰ কৰিলে। "নহয এই গল্পটো তোমাৰ সাধনাৰ বহুমূলীযা পুৰস্কাৰ—তোমাৰ আত্মাৰ উজ্জ্বল প্ৰকাশ। এটা জীবনৰ ব্যৰ্থতাৰ তীব্ৰ প্ৰকাশ।" হব পাৰে।—এযা মোৰ মণ্ডহৰ কাহিনী।—

তাত কোনো কথা নাই। আত্মাৰ চাৰিওফালে সদাযতো মণ্ডহেই থাকে।

সেই সৰু কোঠাটোত বহুত মানুহ আছিল। মই কাকো চিনি নেপাইছিলো। তথাপি মই তেওঁবিলাকক কোবা শুনিছিলো—আলোচক, কবি, নাট্যকাৰ

মই বিস্মিত হৈ গলো। তাৰে কোনোবাই নিশ্চয মোৰ গল্প পঢ়িছে। পদ্মনাভৰ কাহিনী নপঢ়াকৈযে কোনো কোনোযে বিশ্বাস কৰে যে তেওঁ এজন উত্তম গল্প লিখক।

মোৰ বেযা লাগিল।

পঢ়াৰ সমযত পাণ্ডুলিপিখন হাতত লওঁতে হাত কঁপিল। মাত থোকাথুকি হৈ গল। ভযতে এনে হোবা নাছিল। কিন্তু পাচৰ ঘটনা অদ্ভুত। বাণী, বেদনা, বিষাদ আৰু নৈৰাশ্য—সকলো লগ লাগি শব্দগুঞ্জন কৰা বাণী হৃদযৰ অতল তলীৰ পৰা ওপৰলৈ আহিল। মোৰ মনত তেওঁ তেতিযাও যুবতীযেই আছিল। মই কেবল তেওঁৰ ফালে চাই আছিলো। তেওঁৰ কাৰণে কেবল তেওঁৰ কাৰণে মই কৈ আছিলো।

চকুত শোকৰ ছাঁ লৈ তেওঁ আৰু মই যেতিযা পঢ়া শেষ কৰিলো তেতিযা কোঠাত পূৰ্ণ নিস্তব্ধতাই বিৰাজ কৰিছিল। তাৰ পাচত এজন এজনকৈ আটাযে মোক মৃত্যুদণ্ড দিবলৈ ধৰিলে।

বুজা গল যে তেওঁ বাক্য ৰচনালৈ মন দিয়া নাছিল। তাৰ উপৰি আমাৰ প্ৰসিদ্ধ লিখকৰ লিখনিত পোবা একাগ্ৰতাও ইযাত দেখা নেযায।

মই একো বুজা নাছিলো। একাগ্ৰতা? এওঁবিলাকে কি কৈছে?

একাগ্ৰতা - হিপ্পোপটামাছ বৰ্ণনা বৰ অশ্লীল হয়। স্ত্ৰী পুৰুষৰ সম্পৰ্কত কথা লিখোতে বহুত নবীন সাহিত্যকাৰে

এই কাহিনীত পৰম্পৰ সংযোজিত ঘটনা চিত্ৰিত হৈছে।

মই সকলোৰে ভৰিৰ ফালে চালো। মোৰ কাহিনী বুজিবলৈ হলে তোমালোকক আৰু এশ বছৰ লাগিব। মই কেবল তোমালোকৰ কাৰণেইতো নিলিখো—। তোমালোকৰ লৰাছোৱালীৰ পৰম্পৰাৰ কাৰণেও লিখো। মই এশ বছৰ পিচতো, যুগৰ পিচতো জীয়াই থাকিম। মই নমৰো। মানুহৰ এই কাহিনী এটা ফ্ৰেন্স গল্পৰ অনুকৰণ। অনুকৰণৰ লগে লগে নিৰ্লজ্জ পিচত আৰু একো শুনা নগল। চকুৰে শোকমগ্ন যেন লগা তেওঁ।

মই তেওঁৰে কাহিনী লিখিছো। মোৰ নিজৰ কাহিনী। সেইটো ভালবেযা হব পাৰে—। কিন্তু সেইটো ফ্ৰেন্স গল্পৰ অনুকৰণ কেনেকৈ হব?

মোৰ মূৰ গৰম হৈ গ'ল। মনত এটা শূণ্যতাই হেঁচি ধৰিলে। কিমান অনাযাসে কৈ দিয়া হল যে এটা ফ্ৰেন্স গল্পৰ অনুকৰণ। ফ্ৰেন্স গল্পৰ

মানুহৰ সমাগম থকা বাটেৰে মই গলো। মানুহ আৰু যাত্ৰীৰ অতুল প্ৰবাহত মই কেবল এটা বিন্দুহে। কলৈ যাম মই একো জনা নাছিলো।

মোৰ সমুখত ছায়াই বিচিত্ৰ ৰূপ ধাৰণ কৰি নাচিবলৈ ধৰিলে। —আকাশলৈ বাঢি গল। কুকুৰে ভুকিছে। বহুদূৰৰ পৰা এটা ভযলগা শব্দ ভাহি আহিল। মুহূৰ্তে মুহূৰ্তে সেই শব্দটো এটা চাইৰেনৰ দৰে মোৰ কাষলৈ আহি আছিল।

মোৰ চাৰিওফালে মানুহে জোৰে জোৰে চিযৰিবলৈ ধৰিলে। "তেওঁক মৃত্যুদণ্ড দিয়া, তেওঁক মৃত্যুদণ্ড দিয়া।" কিন্তু মই কোনোমতে গৈ সুৰক্ষিত মেৰিনা পালোগৈ।

মই "প্ৰণয মাৰ্গৰ" এখন শিলৰ বেঞ্চত বহি সময় চালো—দহ বাজি গৈছে।

চন্দ্ৰ পৃথিবীৰ ওপৰলৈ উঠিছে। আকাশৰ তলত চাৰিওপিনে কেৱল ফুলেই ফুল। বিজন সাগৰৰ তটভূমি আৰু উৎফুল্লিত ফুলৰ সুবাস লৈ বোৱা মৃদু বতাহ।

"শুভ্ৰ জোৎস্না পুলকিত যামিনী—
ফুল্ল কুসুমিত দ্ৰুমদল শোভিনী।"

ইন্ দা ডিৰ্জাট মুন

বাছ আহিল। ক্ৰছিঙত নামি দুৰ্গৰ ফালে যাবলগীয়া আছিল। কণ্ডাকটাৰে মোৰ কাৰণে বাছ ৰখালে নেকি? হব পাৰে। তেন্তে যাওঁ।—এটা গল্প আছে।

এইদৰে এই কণ্ডাকটাৰজনেও মোক কব নেকি? তেওঁ হাঁহিছে। হয়তো তেওঁ বুজিব পাৰিছে। ঠিক। মই তোমাক বিৰক্ত নকৰো। তুমি যি লিখা মই সকলো পঢ়ো। ভাই, খুব লিখিবা।

কণ্ডাকটাৰ, মই কৃতজ্ঞ।

বাছত মাথোন দুজনহে যাত্ৰী আছিল। এগৰাকী গাভৰু আৰু এজন পুৰুষ। তেওঁ বোধকৰো গাভৰুৰ স্বামী। তেওঁ অৰ্গেন্দী কাপোৰৰ সুন্দৰ ব্লাউজ পিন্ধিছিল। মই তেওঁৰ মুখখন দেখা নাছিলো—। তথাপি মই অনুমান কৰি লৈছিলো যে তেওঁ দেখাত ধুনীয়াই হব। তেওঁৰ মাতটো মিঠা আছিল। তেওঁ লাহে লাহে গাই আছিল।

দা হেপী ডেইজ আৰ হিয়েৰ এগেইন
স্কাই ক্লাউদ্চ আৰ ক্লিয়েৰ এগেইন।

বতাহত তুলি থকা চুলিবোৰ চম্ভালি তেওঁ বহি আছিল। তেওঁলোকে কিবা কথাত হাঁহিছিল। তেওঁ আকৌ গাইছিল।

দা হেপী ডেইজ আৰ

তেওঁৰ আনন্দত সমগ্ৰ পৃথিবীয়ে ভাগ লৈছিল। লেভেল ক্ৰছিঙত নামি মই ভৰা অন্তৰেৰে সেই দুৰ্গটোৰ ফালে খোজ লৈছিলো।

ৰাতি যেতিয়া কোঠালৈ আহিছিলো তেতিয়া বহুত পলম হৈছিল।

বতাহৰ লগত বৰষুণৰ টোপাল ভিতৰলৈ সোমালে মোৰ তেওঁলৈ

মনত পৰে। ইলেকট্ৰিক ট্ৰেনৰ শব্দ শুনিলেও তেওঁৰ কথা মনলৈ আহে। যেতিয়া মোৰ দেহৰ প্ৰতি অনু পৰমানু নাৰীৰ স্পৰ্শৰ কাৰণে লালাযিত হৈছিল তেতিয়াই তেওঁৰ লগত মোৰ দেখা হৈছিল। সেই মিলনে যেন মোক এটা নতুন জীৱনহে দিলে। হয়তো সকলো কোবাৰ পাচতো তেওঁৰ বিষয়ে মই একোৱেই নকলো। হয়তো তেওঁৰ বিষয়ে একো নোকোবাই ভাল হব।

মই তেওঁক তুখৰ কাৰণ কি সোধা নাই। শেষবাৰ মই তেওঁক 'এগমুৰ' ত দেখিছিলো। তেওঁ অভাৰ ব্ৰিজেৰে নামি আছিল আৰু মই ৰেলত গৈ আছিলো। ওপৰৰ ফালে চাওঁতে তেওঁৰ শকত ভৰি মোৰ চকুত পৰিছিল।

মোৰ হৃদয দ্ৰবীভূত হবলৈ ধৰিলে। আৰু তেওঁক মই কেতিয়াও দেখা নাই। চাবলৈ নিশ্চয় বিচাৰো। হয়তো যোবাৰ পৰত তেৱো মোক বিচাৰে। চিনাকি ষ্টেচনটো পোবাৰ সময়ত উৎকণ্ঠাৰে তেওঁ মোক বিচাৰে ছাগৈ।

মই অপৰাধী। এই গল্পৰ পাণ্ডুলিপি বুকুত সাবটি মই বাগৰি আছো। ৰাতিপুবা যেতিয়া চাইছিলো গোটেইবোৰ আখৰ ৰঙা পৰি গৈছিল।

মোৰ তেজ!
মোৰ কাহিনী॥

অন্ধকাৰৰ আত্মা—

—এম টি বাসুদেৱন নায়ৰ

ভয় ভয় কৈ সি বাহিৰলৈ ওলাল। সি প্ৰথমে কোঠাটোলৈ চকু ফুৰালে। অচ্যুতন নায়াৰ গভীৰ নিদ্ৰাত মগ্ন আছিল। এটা মুহূৰ্তৰ বাবে সি শঙ্কিত হৈ উঠিল। উশাহ লোৱাৰ সময়ত তেওঁৰ উখহা ডিঙিটো চাবলৈ বৰ ভাল লাগিছিল। মুখৰ ভিতৰত সোমাই থকা চুপাৰীৰ টুকুৰাবোৰ ওলাই পৰিছিল। তেওঁৰ লোমাল হাত আৰু শকত শকত আঙুলিবোৰ দেখিলেই ঘিন লাগে, খঙো উঠে।

"সেই হাতেৰে গধূলি কালি আৰু কেইদিনমান আগতে—'

বেলায়ুধনে ডিঙিটো ঘূৰালে—এতিয়াও বিষ আছে।

এদিন সেই হাতখন কাটি পেলাম। কিন্তু কোনেও গম নেপাব। এখন ডাঙৰ ছুৰী আগতে ঠিক কৈ থব লাগিব—যেতিয়া লোমেৰে ভৰা হাতখন পোণকৈ সি মাটিত শুই থাকিব, বাচ্ , সেই সময়ত মাত্ৰ এবাৰ— ।

কালি কালি নাইবা কিছুদিন আগতে ?

পশ্চিমৰ বাৰান্দাত তাক গা ধুবাবলৈ বহুবাই দিয়া হৈছিল। কিছুদিনৰ পৰা অচ্যুতন নায়াৰেই ধুবাবলৈ গৈছে। এইটো বেলায়ুধনৰ ভাল লগা নাই। আনে গা ধুবাই দিয়ে—সি জানো সৰু লৰা ? ডাঙৰ হৈছে। বহুত ডাঙৰ। গোপীৰ সমান ডাঙৰ হলত কৰুতিপ্পৰম্বৰ নদীৰ ঘাটত গা ধুই আহিছে। মাকে ধুবাই দিছিল। এতিয়া সি ডাঙৰ হৈছে। বুঢ়ীমাকে কৈছিল—"বিশ-একৈশ বছৰীয়া লৰা,—ধৰ্মক্ষয়! ধৰ্মক্ষয়!"

বেলায়ুধনে বুজিছিল যে তাক উদ্দেশ্য কৰিযেই কোৱা হৈছে। তথাপিও তাক গা ধুবাবলৈ অচ্যুতন নায়াৰে মাতি নিয়ে। তামৰ তিনিটা ডাঙৰ ডাঙৰ পাত্ৰত পানী ভৰাই থোৱা হৈছে আৰু এটা পিতলৰ ফুটা লোটা পানী ঢালিবৰ কাৰণে

যেতিয়া পানী ভৰাই থোৱা পাত্ৰৰ কাষত বহুওবা হ'ল তেতিয়া বেলায়ুধনৰ মনলৈ এটা ভাব আহিল। পশ্চিম পিনৰ বাৰান্দাৰে এখন নদী বৈ যোৱা হলে কেনে হলহেঁতেঁন বাৰু ? ঢাৰি বান্ধি থোৱা ডাঙৰ ডাঙৰ নাওঁবোৰ আৰু মাছধৰা সৰু সৰু নাওঁবোৰ সেইপিনে গ'ল হেঁতেন। তাৰ কোঠাৰ সৰু খিড়িকীখনেৰে সেইবোৰ সি দেখিলেহেঁতেন। চিকমিকিয়া মাছবোৰ নাচি বাগি এইপিনে আহিলহেঁতেন। ইচ্ছা কৰিলে সেইবোৰ ধৰিবও পৰা গ'ল হেঁতেন।

দেবালৰ দাঁতিত থকা নলাৰ তললৈ সি তিনিওটা পাত্ৰৰ পানী খিনি বগৰাই দিলে। মাটিৰ লগত মিহলি হৈ পানী খিনি বৈ গ'ল। সি চাই আছিল তেনেতে অচ্যুতন নাযাৰে মাতিলে 'বেলায়ুধন'।

মতা নাছিল, চিযৰিছিল। বেলাযুধনে ভযতে তেওঁলৈ চালে।

"ফুটনি দেখুবাইছ নেকি ?"

—সি একো নকলে। তাৰ চকুযোৰ জুইৰ দৰে জ্বলি উঠিল। তামৰ বাচনৰ আঁৰত মুখখন লুকুবাব বুলি ভাবি বাচনটো মাটিৰ পৰা তোলাৰ লগে লগে পিঠিত এটা ঢকা পৰিল।

'মোক নেমাৰিবা মোক নেমাৰিবা' সি জোৰেৰে কান্দি উঠিল।

আইতা তুবাৰ মুখ পালেহি—। তেওঁৰ পিছে পিছে আহিছিল বৰমা আৰু গোপী।

আইতাই চকুপানী টুকি টুকি কৈছিল—ঈশ্বৰে ক্ষমা নকৰে। তাৰ মগজৰ ঠিক নাই, সেই কাৰণে এনেকুৱা কৰে।

"লৰাৰ কাম আপুনি দেখিছে" ? ডাঙৰ খুৰীয়ে ভোৰভোৰালে। মাৰিলেও, ওপৰৰ পৰা ঢকাও দিলে। এই সকলোবোৰ অহঙ্কাৰৰ কাৰণেই। আইতাই চকুপানী মছি ঠোকাঠুকি মাতেৰে কলে— "ধৰ্মনাশ। ধৰ্মনাশ।"

বেলায়ুধনে ডিঙিত হাত ফুৰালে। এতিযাও বিষ আছে।

এখন ধাৰ থকা ছুৰী অয়প্পনৰ কাষত আছে। যেতিযা আবেলি সি মজুৰী লবলৈ ধানৰ গুদামলৈ যাব তেতিযাই সেইখন আনি থব লাগিব।

যেতিয়া উথহা ডিঙিটো কঁপাই অচ্যুতন নায়াৰ শুই থাকিব তেতিয়া জোৰে এবাৰ— মাথোন এবাৰ। ৰাতিপুৱা মানুহে ৰং চাব।

এযা বলিযালি নহয়, এইদৰে গোৰ ৰামি কৰি যেতিয়া নাযাৰে মাৰিবলৈ বিচাৰিব তেতিযাহে গম পাব যে হাতখন নাই।

আৰু যেতিযা হাতখন বিচাৰি গোটেই ঘৰখনতে দৌৰি ফুৰিব তেতিযা হাঁহি হাঁহি মই মাটিত বাগৰি পৰিম।

বেলাযুধনে ডাঙৰ কোঠাটোৰ কাষৰ সৰু কোঠাটোত সোমাল। সি দেখিলে খিড়িকীৰ কাষতে আইতা এখন ঢাৰীত শুই আছে। আইতাৰ গোটেই গাতো সোতোঁৰা-সোতোঁৰ হৈ পৰিছে। সেইকাৰণে তাৰ ভাল নেলাগে, কিন্তু আইতাৰ ওপৰত তাৰ খং নাই কাৰণ আইতাই তাক কেতিযাও নামাৰে আৰু একো নকযে। বাকী সকলোবে মাৰিছে। গোপী আৰু কুট্টিশঙ্কৰণেও। সিহঁত লৰা মানুহ—লৰাই ডাঙৰক নামাৰে।

বৰমা তলত নাই—এযা তাৰ ভাগ্য তেওঁৰ কোঠাটো ওপৰত। বৰমা, গোপী, তাৰ দেউতাক যেতিযা ওপৰলৈ যাব তেতিযা তললৈ আহিবলৈ সময লাগিব।

ঘৰৰ দক্ষিণ ফালৰ কোঠাটো বৰ আন্ধাৰ। দুপৰীযাও কোঠাটো আন্ধাৰ হৈ থাকে। মাজৰ চোতালৰ পৰাহে অলপ পোহৰ কোঠাটোত সোমায। চুকত ধাননে ভৰা ডাঙৰ ডাঙৰ পাচী কিছুমান থোৱা আছে। তাৰ ভয লাগিছিল কিজানিবা ইমান আন্ধাৰত ভূত বহি আছে। হযতো মামাও তাত লুকাই বহি থাকিব পাৰে। নাৰিকলৰ সৰু ধানিও থাকিব পাৰে—। মামাই তাৰে মোক মাৰে। তেওঁ তাৰে মাৰি ভাল পায। কিন্তু তাত যদি ভূতেই আছে মামানো কেনেকৈ লুকাই থাকিব ?

চোতাল পাওঁতে মামীৰ কথা মনত পৰিল, কিযনো নাৰিকলৰ ধানিৰে মাৰিবলৈ মামা সদায সাজু হৈ থাকে। এদিন মামাকো মাৰিব লাগিব।

চোতালত তাক দেখা পোৱাৰ লগে লগে গোটেই ঘৰ কপাঁই তোলা মাতেৰে চিযৰিব—"অচ্যুতন "

তেতিয়া অচ্যুতনৰ দৌৰি আহিবলৈ বেচিপৰ নেলাগিব। সেই চোতাললৈ আহিবলৈ তাক হাক দি থোৱা আছে। নাযাৰে তাক ঘূৰণীয়া ঘূৰণীয়া আঙুলিৰে তাৰ হাতত ধৰি লৈ যাব। সি তাৰ আঙুলিবোৰ ঘিন কৰে। সেই আঙুলিৰ স্পৰ্শত তাৰ এনে লাগে যেন ভেকুলীৰ গাতহে তা'ৰ ভৰিখন পৰিছে। চোতালত সি মাৰ খাব নালাগে। আইতাৰ কোঠাতো তাৰ গাত মাৰ নপৰে। উত্তৰৰ কোঠাটো পোৱাৰ লগে লগে অচ্যুতনৰেই ৰাজত্ব।

দুবাৰৰ আঁৰ লৈ সি বাহিৰলৈ চালে। কোনো নাই। মামা আৰু শঙ্কৰণকুট্টিয়ে দেখা পাব পাৰে। দেখিলেই চিঞৰি কব—"চোৱা দেউতা, ককাইদেউ ওলাইছে ।" মামীয়ে দেখিলেও সেয়ে হ'ব—। তেওঁ মামাক নামাতে। চিঞৰি উঠিব—, অচ্যুতন নায়াৰ চোৱা ই বাহিৰলৈ ওলাইছে। কেতিযাবা, কেতিযাবা মোকো সোধে "কলৈ যাব ?"

তেওঁ বগা দাগ থকা ওঁঠ তেওঁ দেখা নেপায।

পাহাৰৰ ওপৰৰ পৰা এটা ডাঙৰ শিল আনিব লাগিব। যেতিয়া তেওঁ অচ্যুতন নাযাৰক মাতিব তেওঁৰ মুখত ভৰাই দিব লাগিব।

কুট্টীশঙ্কৰণক কি কৰিব লাগিব ? তাব তপা মুৰটোত জাঁত থৈ, কাণত ধৰি খোজ কাঢ়িবলৈ দিব লাগিব।

কিছুদিন চোতাললৈকে যোৱা নাই। চোকা ৰদে চকু চাট মাৰি ধৰে। ৰদ কমিলে মামাই চোতালত অহা-যোৱা কৰে।

'ওনাম্' মহোৎসবৰ সমযত গোবৰেৰে মচা চোতালত তুক্কাকৰপ্পন দেবতাৰ চাৰিওপিনে চাউলৰ গুড়িৰে বেদী পূৰ কৰা হৈছিল। সেযা আজিও একেদৰে আছে।

তুক্কাকৰপ্পন দেবতাক চাবলৈ আহোতে অচ্যুতন নাযাৰে ডিঙিত ধৰি ঠেলা মাৰি দিছিল। তাত মামাই ডাঙৰ ডাঙৰ মানুহৰ লগত কথা পাতি আছিল। তেওঁলোকে যাতে তাক দেখা নেপায সেই কাৰণে তাক মাৰি তাৰ পৰা খেদি পঠিওৱা হৈছিল।

চোতালৰ পৰা ৰঙচঙীয়া কাগজৰ টুকুৰা বুটলি বুটলি পশ্চিম ফালৰ দুবাৰত ভেজা দি যোৱা পানী সিঁচা পাত্ৰত এবাৰ ডুবাই দিয়া

হৈছিল। আম গছৰ ছাঁত বহি বৰমাৰ দামুৰীটোয়ে ঘাহঁ পাগলি আছিল।

শীতল ছায়াত থিয হৈ বেলায়ুধনৰ ভাল লাগিছিল।

এতিয়া আৰু কি ভাবিব লগীয়া আছে? ইযাতে কৰবালৈ যাওঁ। অচ্যুতন নাযাৰ কৰবাত শুই আছে ছাগৈ—। মামা ভডালৰ ওপৰত আছে। বৰ ভাল সুযোগ।

দক্ষিণ ফালৰ দুবাৰেৰে ওলাবলৈকো তাত ব্ৰাহ্মণৰ ঘৰ। সেই ফালে যাবলৈ ভয লাগে। ব্ৰাহ্মণৰ ঘৰৰ ওখ ঠাইত 'পুল্লানী' গছ পুলিৰ মাজত মুৰ খজুবাই ডাইনীযে ওকাি চাই আছে।

ভগবতী। ডাইনীক যেন কেতিযাবা দেখা পাওঁ এযে কামনা। কেচুবা লৰা ছোবালীৰ তেজ শুহি সিহতঁৰ শ বোৰ কুবঁাত পেলাই দিযাই ডাইনীৰ কাম। ডাঙৰকো বিৰক্ত কৰে। সি ডাঙৰ হৈছে। দুবাৰেৰে সোমালে মুৰ তলকৈ সোমাব লাগে। গোৰ্কো ঠুটিযাইছে। সি মুখত হাত বুলালে। তাত খজুবঁতী হৈছে। ডাঙৰ হলেও তাৰ সমুখত পৰিলে কি কৰিব? বত্তাহব দৰে বেগাই আহিব পাৰে। তাই ভগবতী। সি দেখা নাই তাকে সি মনে মনে কৈছিল।

যদি অকলে থিয হৈ থাকোতে আহি ওলায। এডাল কলগছ হাতত লৈ নিজক বচাঁয। কোবত তাই পলাই যাব। এই কথাটো কোনে কৈছিল?

নবৌযে কৈছিল কেইবছৰমান আগতে। কিন্তু এতিযাও তাৰ মনত আছে। চিক্কৰ জাভিয়া পিন্ধি নৈৰ পাৰত মাটি খান্দি থাকোতে।

দৈবকী নবৌ নে মা? কিয আজি মা নাই নেকি? তালগছৰ পিচপিনে অনাহকতে গছ পুলিৰ মাজত মাটিত শুই আছে—মৰমৰ মা। মীনাক্ষী বাইদেবে আৰু মাযে "নটপ্পূৰা"ত বহি কৈছিল নেকি?

এওঁলোক নহলে অম্মকুট্টীযেই হব। সেই সমযত দামুৰীটোৰ পিঠিত এটা কাউৰী বহি আছিল। কাউৰীটো টেঙৰ, তাইৰ এটা চকু কণা। এই সকলোবোৰ বেলায়ুধনে জানে। লৰালি কালত পাঢছিল "কাউৰী কলা, কলা কুলি"—পঢাশালিৰ লৰাবোৰেও জানে। সি বহুত কথাই জানে, তথাপি সি কিবা কলে বা কৰিলে মানুহে কয়

মগজৰ ঠিক নাই। "পূৰ্ব জন্মৰ কৰ্মৰ ফল সেই'তিৰোতাজনীৰ চকু মুদ্ খাইছে। বৰ ভাল হৈছে। এইবোৰ দুৰ্গতি চাবলগীয়া নহল।

এই সকলোবোৰ মানুহ তাৰ বিৰুদ্ধে। তাক ঘিন কৰে। এইবোৰ কথা বেলাযুধনে জানে। যেতিয়া দামুৰীজনীৰ পিঠিত কাউৰীয়ে খুটিয়াছিল তেতিয়া মৃত্ত শব্দেৰে তাক কোনোবাই মাতিলে—"ককাইদেউ।"

প্ৰথমতে সি চঁক খাই উঠিছিল। ভাবিছিল ডাইনীজনীয়েই। কিন্তু ডাইনীয়েতো নাম কাঢ়ি নামাতে। সি যে কিমান বুৰ্বক।

পিচলৈ ঘূৰি চাই দেখিলে অম্মকুট্টী থিয় দি আছে।

বেলায়ুধনে খিলখিলাই হাঁহিলে।

অম্মকুট্টীয়ে হাতত জেতুকা সানিছে। কমলা ৰঙৰ পাটৰ কাপোৰ পিন্ধিছে। তাৰ ওপৰত তাইৰ দীঘল দীঘল চুলিবোৰ ওলমি আছিল। তেতিয়া তাই আকৌ মাতিলে।

"ককাইদেউ"

বেলাযুধনে একো উত্তৰ বিচাৰি নাপালে। সি তাইৰ ৰঙা গালৰ পৰা চকু আতঁৰাবই পৰা নাছিল।

"ককাইদেউ কি চাইছা ?"

"হুঁ। হুঁ।"

"ককাইদেউ বাহিৰত ঘুৰিবা"

এতিয়া সি লাহেকৈ চকু তুলি ওপৰলৈ চালে। পাটৰ কাপোৰৰ তলেৰে অম্মুকুট্টীৰ পেটটো দেখা গৈছিল। তাৰ লাজ লাগিছিল। অম্মুকুট্টীৰ লগত কথা পতাৰ সময়ত সি অলপ পৰলৈ অচ্যুতন নাযাৰৰ কথা পাহৰি গৈছিল। খিড়িকীৰ লোহাত ধৰি সি তাইৰ হাতৰ ধুনীয়া আঙুলিবোৰ চাবলৈ বিচাৰিছিল।

"আঠুৰ খিলাত কেনেকৈ দুখ পালা ?" সি কোনো উত্তৰ নিদিলে। তাইৰ ধুনীয়া আঙুলিবোৰ পকা কলৰ দৰে সুন্দৰ।

'কিয, কালি মাৰ খাই নেকি ?'

সি মনে মনে থাকিল।

'কি ভাবিছা ?'

অম্মুকুট্টীয়ে কিবা শুনিবলৈ মুখ ঘূৰাই চালে।

'মামা আহিছে।'

বেলায়ুধনে এতিয়াও ভাবি আছিল এবাৰ ছোওঁক? কেবল এবাৰ?

"ককাইদেউৰ এয়া অসুখ ভাল হৈ যাব—"

"হুঁ"

"অচ্যুতন নাযাৰৰ কথা মানি চলিব লাগে।"

"হুঁ"

"নহলে মাৰ খাব লাগিব— ।"

"হুঁ"

পৰহি ৰাতি কিয় কান্দিছিলা?"

"হু—হু"

অম্মুকুট্টী খিডিকীৰ কাষত থিয় হৈ আছিল। হাত বাহিৰলৈ ওলোবাত অলপ অনুশোচনা হৈছিল। পিঠি দি ঘূৰি লৈ তাই কাঁপোৰ ঠিক কৰি ললে। আকৌ খিডিকীৰ ওচৰত হাত থলে। তাৰ অলপ ভাল লাগিল।

ভয়তে কঁপি কঁপি সি সুধিলে, "মই হাতখন ছুব পাৰোনে?"

সেইকথাত অম্মুকুট্টীৰ মুখত হাঁহি বিৰিঙি উঠিল। সি কিবা কলে গোপী আৰু শঙ্কৰনকুট্টিয়ে আমোদ পাই মুখ ফালি হাঁহে। অম্মুকুট্টীৰ হাহি তেনে নাছিল। তাই হঁহা দেখি তাৰ মনত গ্লানি ওপজিল।

সি লাহেকৈ আঙুলিবোৰ চুই চালে। অম্মুকুট্টীয়ে কেৰাহিকৈ চাই আছিল।

"ককাইদেউ, এতিযা যোবা নহলে অচ্যুতন নাযাৰ আহিব—" অম্মুকুট্টীয়ে কৈছিল।

কিন্তু নিজৰ ঠাইৰ পৰা লৰচৰ নহল। "বেগাই যোবানা" তাই আকৌ কৈছিল। গম্ভীৰভাবে তাই আকৌ কলে। সি তাতে থিয় হৈ থাকিল।

ভৰাল ঘৰৰ চিৰি বগাই তাই গুছি গ'ল। বেলাযুধনে তাই যোবা চাই থাকিল।

পশ্চিম ফালৰ চিৰি বগাই তাই গুণগুণাই গৈ আছিল।

তাইৰ আউলী বাউলী হৈ থকা চুলি কোছা, হালধীয়া ব্লাউজ, পকা আমৰ দৰে গাল আহ! অম্মুবুট্টী দেখাত কিমান ধুনীয়া।

কাপোৰ তলত ওলমি থকা কাৰণে বেলায়ুধনৰ বেয়া লাগিল। বোকা লাগি লেতেৰা হৈ গৈছে। ইস্ গোটেই গাতে মাটি লাগিছে। গোটেই মুখ খনতে সৰু সৰু দাড়ি ওলাই আহিছে। এইবাৰ যেতিয়া গোবিন্দ নাপিত আহিব তাক কব লাগিব।

অম্মুকুট্টীৰ গা কিমান পৰিষ্কাৰ—। অলপো লেতেৰা নাই। কলা পাৰীৰ তাই পিন্ধা কাপোৰখনো কিমান পৰিষ্কাৰ আছিল। যেতিয়া তাই খিড়িকী কাষত থিয় হৈ আছিল তেতিয়া গোটেই পৰিবেশ কেতেকী আৰু শেবালি ফুলেৰে ভৰি পৰিছিল। বেলায়ুধনে নিজৰ হাতৰ গোন্ধ লৈ চালে। হায়, হায়, ইয়াৰ পৰা দেখোন কুকুৰাৰ আবৰ্জনাৰ দৰেহে বেয়া গোন্ধ ওলাইছে। গোন্ধলৈ তাৰ বমিহে আহিব খুজিছে।

অম্মুকুট্টীৰ হাত ছোবাত তাইৰ আঙুলতো তাৰ হাতৰ মযলা লাগিছে ছাগৈ। তাইৰ ছাগৈ তালৈ ঘিন লাগিছে।

যদি মামীয়ে গম পায় যে মই তাইক ছুইছো, তেন্তে কব নোৱাৰো মই কিমান মাৰ খাব লাগিব।

সকলোৰে মুৰ ফাটি যাওঁক—। মামাৰ, অচ্যুতন নাযাৰৰ, মামীৰ, বৰমাৰ, সকলোৰে। শঙ্কৰণ কুট্টিৰো। সি অন্য কোনোবা লৰা দেখিলে মাতি আনি এইদৰে তাক দেখুৱাই কয়—"চোবা, এই সকলোবোৰ বেলায়ুধনৰ বলিয়ালি"। এনেদৰে সি মোক লৈ ঠাট্টা-বিদ্রূপ কৰে।

তাৰো মুৰ ফুটক।

অম্মুকুট্টীয়ে কিন্তু এইদৰে ধেমালি কৰি নেহাঁহে।

তাই দুখো নিদিয়ে। ভগবতী! তাইৰ মঙ্গল হওক।

সৰু ৰাস্তাটোৰ দুযো কাষে বাহঁৰ জোপোহা আছিল। তলত সাপৰ গাঁত। লতাবোৰ এডালৰ ওপৰত এডাল সাপৰ দৰে মেৰ খাই আছে। দিনত একো ভয় নাই কিন্তু ৰাতি তাত ভূতে নাচে।

এই ৰাস্তাটো সেই টিলাটোৰ নামনিত শেষ হৈ গৈছে। তাত আম গছৰ তলত হৰিজন তিৰোতাবোৰে পানী ভৰাই আছে।

"সৰু মালিক, কলৈ যোবা—?" সি একো উত্তৰ দিয়া নাছিল। সিহঁতৰ জনাৰ কি দৰকাৰ? হয়তো মামাক লগোবাই সিহঁতৰ উদ্দেশ্য। নহলে অচ্যুতন নাযাৰক মাতি আনিবগৈ।

ৰাস্তাৰ দাঁতিত ৰঙা মাটি খান্দি কৰা খালত কোনোবাই জোৰেৰে শিল মাৰিলে। সি লাহে লাহে টিলাটো পাৰ হ'ল—।

পানী ভৰাই থকা তিৰোতাবোৰৰ এজনীয়ে লৰাৰ মূৰত তেল সানি সানি লগৰীয়া এজনক কলে "তাক কিয় এনেকৈ বাহিৰলৈ ওলাব দিযে? চোৰা চিতা কৰা মানুহ ছাগৈ এতিয়া লালকাল টোপনিত।"

বেলাযুধনে সেই কথালৈ মন দিয়া নাছিল। সি পিচলৈ নোচোবাকৈ টিলাটো বগাই আছিল। নামনিত না না ধৰণৰ শুকান গছ গছনি আছে। টিলাৰ মাজতে এটা সৰু শিল পৰি আছে—। তাত উঠি তালফল বুটলি লব লাগে। বেলাযুধনে সেই উদ্দেশ্যে টিলাটোলৈ গৈছে—। শিলটোৰ ওপৰত থিয হৈ নামনিলৈ চালে বৰ ভাল লাগে। চাৰিওপিনে বিযপি থকা ঘৰ এপিনে মন্দিৰৰ কলচী আৰু আনপিনে তামোল গছৰ বাৰী। কিমান মোহলগা সেইবোৰ।

বহুদূৰলৈকে শুকান পথাৰ বিস্তৃত হৈ আছে। আনপিনে ৰঙা মাটিৰ ৰাস্তা আৰু তাৰ পাচত নদী।

বালিৰে ভৰা মাটি দেখি বেলায়ুধনৰ মনত অব্যক্ত স্মৃতি উথলি উঠিল। গাই ধুবাবলৈ নিযা হৰিজন লৰা—, "ককাডী" ফল ভৰা সেউজীয়া পথাৰ। বগা নাৰিকলৰ পাতে সিঁচি দিয়া পানীৰে যোবা মাছধৰা মানুহ।

মাযে কৈছিল পানীত নেনামিবি। তাত ঘৰিযাল থাকে। মাকে এইটোও কৈছিল ঘৰিযাল ভযঙ্কৰ জীব—পানীত নমা মাত্ৰকে ধৰে।

তাত খেলিবলৈ মন যায়। অচ্যুতন নায়াৰ মামা বা আন কোনেও তাত খেলিবলৈ নিদিযে।

এৰা, আইতাই কেতিয়াবা খেলিবলৈ অনুমতি দিব খোজে—। তথাপি কয় "তোৰ বেমাৰ ভাল হৈ যোবাৰ পিচত বেলায়ুধন"।

সদায় এই কথাই শুনে বেমাৰ ভাল হৈ যোবাৰ পিচত ।

তহঁত সকলোৰে বেমাৰ। নহয়, নহয়, এইদৰে কব নেলাগে।

ইহঁত আটাইকে লাঠিৰে কোবাব লাগে। সকলো মৰি যাওঁক—। নহয় নহয় সকলো নহয়। অম্মুকুট্টী বাচি যাওঁক। সকলো মৰি যোবাৰ পিচত কেবল আমি দুযো বাচি থাকো। কিন্তু অকলে কেনেকৈ থাকিম? সকলো ঠাইতে চযতান আছে—। চোতালত, কোঠাত, ভড়ালত, সকলোতে। আইতাইও এই সকলো কথা জানে। আমাৰ পূৰণা মামাও ভূত।

চাতুমামাই ৰাতি ঘৈনীযেকে ৰন্ধা কুকুৰাৰ মাংস খাই পানীৰ কাৰণে আকুল হৈ মৰি থাকিল। মাংসত বিহ মিহলোবা হৈছিল। তেওঁ চিযৰি আছিল কিন্তু কোনেও নুশুনিলে। আজিও আন্ধাৰ ৰাতি পানীৰ কাৰণে তেওঁ আকুল হৈ চিযৰা শুনা যায। বেলায়ুধনে গোটেই ৰাতি তেওঁৰ চিযৰ শুনি মন দি বিচনাত পৰি থাকে।

সকলো ছাই হৈ যোবাৰ পিচত ভড়ালত মোহৰ ভৰা কলহ পাব। যদি সোন পোবা যায তেন্তে 'টাম্নি' টিলাত সজা জুপুৰীৰ সলনি এটা ডাঙৰ ঘৰ সাজিব পৰা যাব। সেইটো দেখিবলৈ মহলৰ দৰে হব। য'ৰ খিড়িকী ফুলেৰে সজোবা হব আৰু দুবাৰত ছবি লগোবা থাকিব। সোনৰ বাচন থাকিব। সেই মহলটো বৰ ওখ, আকাশ ছুব পৰা হব।

এদিনতে সকলো ছাই হৈ যাব। ৰঙা-ৰঙা জিভা উলিযাই সকলোকে গিলি পেলোবা জুই। তেতিযা মই সোনৰ মোহৰেৰে ভৰা কলহ লৈ সৌ টিলাটোৰ ফালে লৰি যাম। সোনোবালী পাৰীৰ কাপোৰ পিন্ধা ৰাজকুমাৰৰ দৰে যাম। অম্মুকুট্টী বিস্মিত হৈ যাব।

আজিযেই জুই লগাই দিওঁ নেকি?

আটাইতকৈ আগতে ভড়ালত। মামাই প্ৰথমে ছাই হৈ যাওঁক। অচ্যুতন নাযাৰক মামাইহে ৰাখিছে। "বাহিৰলৈ গলে কাটি পেলোবা হব"—মামাই কৈছিল। শঙ্কৰণকুট্টিৰ পিঠত হাত থোবাৰ

কাৰণে মামাই মোক বৰকৈ মাৰিছিল। অচ্যুতন নায়াৰৰ হাতত কেইটামান ডাঙৰ ডাঙৰ নাৰিকলৰ টুকুৰা আছিল।

গোটেই ৰাতি মামাই তাশৰ কলহ বিচাৰিব কিন্তু নেপাব। তাস মামাই কলহ কত থৈছিল তাৰ কোনো চিন চাব নাই। তাস মামাই নিজেও নাজানে।

সেযা বহুত পুৰনি কথা—। আইতাই তাক সেইকথা কৈছিল। সেযা আইতাৰো লৰালি কালৰ কথা। মামাই বেপাৰ কৰি বহুতো টকা ঘটিছিল। সেই সময়ত সোনৰ মোহৰৰ প্ৰচলন আছিল।

তেওঁ কলহত মোহৰ ভৰাই পুতি থৈছিল। কলহ ক'ত আছে কাৰো মনত নাই। গাতঁ খান্দি খান্দি সিহঁত মৰি গ'ল।

আজিও ৰাতি গাঁত খন্দাৰ শব্দ শুনা যায়। বেলাযুধনে শুনিবলৈ কান থিয় কৈ যায়। গধুলি ভড়ালটো দেখিলে ভয় লাগে। তাশ মামা গাঁত খান্দিবলৈ তালৈ আহে হবলা।

বেচেৰা তাশমামাই বলিযা হৈ সকলো কথা পাহৰি গৈছিল। বেল'যুধনৰ সকলো কথা মনত আছে। মামালৈও মনত আছে। অম্মুকুট্টীৰ লগত স্কুললৈ যোবাৰ কথাও মনত আছে। পগলা কুকুৰটোক মৰাৰ কথাও মনত আছে। চোতালত তেজ আছিল। বেচেৰা কুকুৰটো। বলিযা কুকুৰক মৰিযাই মাৰি পেলাব পাৰি। বাহঁৰ পৰা ওলাই এজাক বৰল গোটেই পথাৰ খনতে উৰি অছিল। তাৰ ভয় লাগিছিল। পকি উঠা শইচৰ পথাৰত সি লুকাইছিল। সেইদিনা অম্মুকুট্টীও লগত আছিল আৰু এজনী সৰু ছোৱালীও আছিল। কিন্তু তাই দেখাত ধুনীযা নাছিল।

যিমানবোৰ ঘটনা ঘটিছিল তাৰ সকলোবোৰ মনত আছে। সেইকাৰণেই তাৰ গাত বলিযালি নাই, সি পগলা নহয়।

তথাপি গোপীযে, শঙ্কৰণকুট্টীযে আৰু চুবুৰীযা মানুহে কয় 'সি পগলা'।

সিহতঁৰ মাক দেউতাকক মৰা উচিত। মিছা কৈ মানুহক বিৰক্ত কৰে। ইহঁত সকলোকে মৰা উচিত।

এখন চোকা কটাৰী লাগে।

গছ পুলিৰ মাজেৰে মুৰ উলিয়াই এজনী কলা ছাঁগলীয়ে 'বেঁ বেঁ' কৰিছিল। ছাগলীয়েই নহয় জানো? বেলায়ুধনে চঁক খাই উঠিল। তথাপি ওচৰলৈ গৈ দেখিলে ছাগলীটো নাই। ডাইনীয়ে ছাগলীৰ ৰূপ লৈ লুকাই আছে হবলা। ভয়তে সি চাৰিওপিনে চালে। উজলি উঠা পোহৰত কিছুমান কলা আকৃতি ইপিনে সিপিনে একেলগে অহা দেখা গ'ল। ওচৰৰ কলা শিলৰ দম এটা মুৰ তুলি উঠা দেখা গ'ল। ৰদ পৰি আহিছে আৰু এতিয়া আন্ধাৰে আবৰি পেলাবলৈ ধৰিছে। আন্ধাৰত জুই চোবাই খোৱা চয়তান থাকে। সি অবশ হৈ চকু মুদি থিয় দি ৰ'ল। তেনেতে সেই আন্ধাৰৰ পৰা এটা মাত শুনা গ'ল "বেলায়ুধন"। এখন খহটা হাত তাৰ কান্ধত পৰিল।

"মোক নেমাৰিবা মোক নেমাৰিবা।"

'বেলায়ুধন' ।

"মোক নেমাৰিবা,"—মোক নেমাবিবা।

চকু বন্ধ কৈ আন্ধাৰত সি ভযতে চিযৰি চিযৰি পৰি গল।

"মোক নেমাৰিবা মোক নেমাৰিবা।"

২

যেতিয়া চকুৰ পৰা আন্ধাৰ আতঁৰিলে তেতিয়া বাহিৰত কলগছৰ মাজত পোহৰৰ ৰেঙণি পৰিছিল।

কোঠাটো আন্ধাৰ। ঢাৰি পাৰি লৈ ভালদৰে বহিল। মুৰ বিষাবলৈ ধৰাত দেবালত আউজি আৰামকৈ বহিল। চাৰিওপিনে নিস্তব্ধতা। বাহিৰৰ পোহৰত কলা কলা আকৃতিবোৰ ইপিনে সিপিনে লৰি আছিল, কিন্তু কোঠাৰ ভিতৰতা থকা কাৰণে ভযৰ কোনো কাৰণ নাছিল। খিড়িকীখন সৰু তাৰে ভূত ভিতৰলৈ সোমাব নোৱাৰে।

অমিতা গছৰ পাতবোৰৰ মাজেৰে আকাশৰ অকনমান চকুত পৰে। ধুনীয়া তোৰণৰ দৰে তৰাবোৰ দেখা গৈছিল। চাওঁতে চাওঁতে সেই সকলোবোৰ তৰা কলা হৈ গ'ল তৰাও জানো কলা হয়?"

আঠুত মূৰ গুজি বহিল। যেতিয়া চকু মুদে তেতিয়াই তাৰ পৰা কলা আৰু ৰঙা গোলা ওলাই থকা দেখা যায়।

পোহৰলৈ বাট চাই কোঠাটোত বহি থাকিল। দিনৰ শেষত কল গছৰ মাজৰ পৰা সেই কলা কলা আকৃতিবোৰ নোহোৱা হৈ যাব।

অচ্যুতন নায়াৰক দেখিলেই সি খঙত জ্বলি উঠে। দুৱাৰ বাহিৰৰ পৰা বন্ধ। আগতে এনে কৰা নহৈছিল।

'দুৱাৰ খুলি দিয়া' সি জোৰেৰে চিঞৰিছিল।

কোনো উত্তৰ নাই।

সি পুনৰ চিঞৰি উঠিল—'দুৱাৰ খুলি দিয়া' এইবাৰো কাৰো সাৰ শুৰ নাই। শেষত সি দুৱাৰখনত জোৰেৰে লথিয়ালে।

দুৱাৰ ভাঙি তলত বাগৰি পৰিল। বাহিৰত অচ্যুতন নায়াৰ আৰু মামাক দেখা গ'ল। দুয়োকে একেলগে দেখি তাৰ ভয় লাগিল। এজনে ধৰিলে, আনজনে মাৰিলে। এওঁলোকে কি কৰিব খুজিছে? এতিয়া তাৰ ওচৰত এখন চুৰী আছে। একেবাৰতে দুয়োৰে মূৰ তলত বাগৰি পৰিব। ইহঁতে নিজৰ মূৰ লুকুৱাই থয়। মামা আৰু অচ্যুতন নায়াৰে বিচাৰি আহিলেও নিদিওঁ।

সি চকুযোৰ তললৈ নমাই থিয় দি থাকিল। মামাই কলে—"ঐ তই মোৰ মাৰ নাখাবি"—অচ্যুতন নায়াৰে বুকু খজুৱাই কলে "ফুটনি দেখুৱাইছ? হাড গুড়ি কৰি পেলাম, মনত ৰাখিবি। অলপ বাহিৰলৈ ওলাই চা—। মই ঠিক নকৰো যদি ।"

"মুখ বন্ধ কৰ, মামাই কলে 'এটা কথা কলেই পুলিচক গতাই দিম।"

তেতিয়া বেলায়ুধনে নিজৰ মনতে ভাবিছিল যে সি পুলিচৰো মূৰ কাটিব লাগিব।

চুৰী পালে সিহঁতক সেয়া কৰি দেখুৱাম, সি ভোৰভোৰাবলৈ ধৰিলে। মামাই অলপ পৰ থিয় হৈ থাকি অচ্যুতন নায়াৰক কলে "এতিয়া সি সকলোকে বিৰক্ত কৰিব ধৰিছে—"

"এই সকলোবোৰ তাৰ মতলব" বেলায়ুধনলৈ ঘোপাকৈ চাই অচ্যুতন নায়াৰে কলে।

"বদমাচী কৰিলে মুৰ ভাঙি দিম" মামাই কলে "ইয়াক বন্ধ কৰি থোৱাই ভাল।" অচ্যুতন নায়াৰে দুৱাৰ বন্ধ কৰি উভতি গুছি গল।

দুৱাৰ বন্ধ হৈয়েই থাকিব। পুৱা আৰু গধূলি অচ্যুতন নায়াৰে অলপ সময়ৰ কাৰণে ফুৰাবলৈ নিব। সি কান্ধত হাত থৈ বেলায়ুধনৰ লগত খোজ কাঢে। সেইটো বেলায়ুধনৰ ভাল নেলাগে।

সিহে কেৱল তাৰ কোঠালৈ আহে। কেতিযাবা, কেতিয়াবা দুৱাৰৰ ওচৰত আইতাৰো মাত শুনা যায "ধৰ্মনাশ, ধৰ্মনাশ।"

দিনত পছিমফালৰ খিড়িকীৰ ওচৰত বহিবলৈ বেলায়ুধনৰ ভাল লাগে। তাত বহিলে কলৰ বাৰী, অমিতাৰ গছ, ছাগলী বন্ধা ঠাই চকুত পৰে। অমিতা গছৰ ছঁাত গোপীশঙ্কৰ আৰু চুবুৰীৰ লৰাবোৰে খেলে। সিহঁত কেতিয়াবা কেতিয়াবা খিৰিকীৰ ওচৰলৈ আহি দাঁত নিকটাই গুছি যায়।

এদিন শঙ্কৰ কুট্টায়ে পিঠিত ঢকা মাৰিছিল। পাচদিনা বেলায়ুধনেও তাৰ প্ৰতিশোধ লৈছিল।

বাহিৰৰ কৰবাত কাহঁৰ বাচন শিলত খুন্দা লাগি পৰিল। সেই শব্দ শুনি ভাল লাগিছিল। তাৰ পাচত কেচুবাৰ কান্দোন শুনা গৈছিল। অলপ পৰ পাচত অচ্যুতন নাযাৰ আহিল আৰু কলে "কেচুবাক আমনি কৰিলে তোৰ হাড এডাল এডাল কৈ উলিযাম।"

বেলায়ুধনে ভাবিলে—"এখন চুৰী পোৱা হলে"—

"বদমাচী কৰিবি পুলিচে ধৰি লৈ যাব লাগে নেকি?"

"মই অচ্যুতন নাযাৰৰ মুৰ কাটি পেলাম"

"ঐ",—সি ভোৰভোৰালে, "তই কি কৈছ?"

সি আকৌ ভোৰভোৰালে, "মই মুৰ কাটি পেলাম।"

অচ্যুতন নায়াৰে হাত দাঙিলত সি কান্দি দিলে।

"মোক নেমাৰিবা" "মোক নেমাৰিবা"

"তোক মনে মনে থাকিবলৈ কৈছো নহয।"

"মোক নেমাৰিবা মোক নেমাৰিবা।"

বাহিৰত তেতিযাও কৈ আছিল "ধৰ্মক্ষয়, ধৰ্মক্ষয়।"

অচ্যুত্তন নায়াৰ যোৱাৰ পাচত সি খিৰিকীৰ কাষত বহিলগৈ।

বাহিৰৰ পাতৰ মাজৰ পৰা কলা, কলা আকৃতি কিছুমান অহা যোৱা কৰা যেন দেখা গ'ল।

আন্ধাৰ হোবাৰ পাচতহে ভয় লাগে। আন্ধাৰত খিৰিকীৰ ওচৰলৈ আহে যদি? জুই খোৱা ভূত, জপৰা চুলিৰ ডাইনি? তেতিয়া

ৰাতি আৰু আন্ধাৰলৈ তাৰ ঘিন লাগে। ওৰে ৰাতি বেৰাত ভেজা দি সি বাহিৰলৈ মন কৰি বহি থাকে। কোৰ মৰাৰ শব্দ শুনা গৈছে নেকি। নে তুবাৰেৰে এনেকৈ কোনোবাই মাতিছে?

মাটিৰে মলিয়ন বুকুত চকুপানী পৰিছে। কিমান বেদনা! বাহিৰ খন দেখা নেযায়। ৰদ পৰি আহিছে আন্ধাৰে আবৰি ধৰিছে।

জুই চোবাই খোৱা আন্ধাৰক আশ্ৰয় দিয়া আন্ধাৰ।

-সি বেৰৰ পিনে মুখকৈ থিয হ'ল। মুখ ঘুৰাই চাবলৈও ভয লাগে। খিৰিকীৰে ৰাহিৰত কাৰোবাক দেখা গ'ল।

মুৰ ঘুৰাই লাহেকৈ এবাৰ চালে। ভয লাগিল। চুলি মেলি থোৱা আছে। মুখত জুই আছে নেকি? জুন জুন শব্দ হযতো ভৰিত পিন্ধা নুপুৰৰ।

"ককাইদেউ" এটা মৃদু মাত শুনা গ'ল। ভয়তে সি মাটিত মুখ গুজি শুই পৰিল।

"ককাইদেউ, এযা মইহে "

বেদনাত আৰু ভযত তাৰ মুখেৰে ওলাল "মোক নেমাৰিবা, মোক নেমাৰিবা।"

সেই খিৰিকীখন পাতৰ চাৰিৰে বন্ধ কৰি বন্ধ কৰি দিযা হ'ল।

এতিযা পাতৰ মাজেৰে অহা পোহৰে কোঠাটো ভেদ কৰিছে।

কিছুদিন যোবাৰ পাচত কোঠাৰ আন্ধাৰলৈ ভয় নোহোবা হৈ গ'ল। চাৰিওফালে মনে মনে বহি থকা কলা কলা আকৃতিবোৰ তাৰ লগৰীযা হৈ পৰিল। সিহঁতে তাৰ কাণত হেজাৰ বিজাৰ কথা কবলৈ ধৰিলে। তাৰো কিবা কবলগীয়া আছে। এদিন তাশ মামাই যি সোনৰ কলহ পুতি থৈছিল সেযা আনিবলৈ আছে। তাম্ৰী টিলাৰ

ওপৰত মহল সাজিম। তাৰ সাত মহলাত বহি নদী আৰু নাওঁ চাই থাকিম।

নাৰিকলৰ পাতৰ মাজেৰে এযোৰ চকু দেখা গৈছিল। বাহিৰৰ পৰা কোনোবাই জুমিছে। কিবা শব্দও শুনা গৈছে।

"ৰিষানকুট্টীৰ ভাগ্য।"

সেই মানুহজনীযে এই দুখ বেদনা নেদেখাকৈয়ে গ'ল। কিমান যে ভাল হ'ল।

বেৰত মোহৰৰ দৰে পৰা পোহৰ দেখা গৈছিল। ওপৰত আন্ধাৰত লুকাই থকা লগৰীযাহঁতৰ সৈতে বহুত কথা পাতিব।

এবাৰ অচ্যুতন নাযাৰে বাচনত ভাত লৈ আহিল। দুৱাৰ খোলাৰ লগে লগে সি তাৰ সমুখত জপিযাই পৰিল। নায়াৰে কাঁহীখন বাহিৰত থৈ দুবাৰ বন্ধ কৰি গুছি গ'ল। যেতিয়া সি উভতি আহিল, তেতিযা হাতত এডাল চেকনি আছিল।

"আৰু এনে কৰিবি নে?" সি সুধিলে। তেতিযা বেলাযুধনে চেকনি ভাল দেখিলে।

"মই তোক কতবাৰ কৈছো যে শৌচ কৰা লাগিলে মোক মাতিবি—"

প্ৰথম কোবটো কান্ধত পৰিল। আনদিনাৰ দৰে বেলাযুধনে নেকান্দিলে। খঙত তাৰ মন আৰু চকু জ্বলি উঠিছিল।

"যেনেকৈহে চাইছে যেন পুৰিহে পেলাব" আকৌ কোব পৰিল।

"আৰু কৰিবি? তোৰ বলিযালি মই উলিযাম। নাযাৰে কৈ আছিল, মাৰিও আছিল।

"আৰু এনে কৰিবি?"

চিযৰ-বাথৰ শুনি আইতা দুবাৰৰ কাষলৈ আহিল। পাচত বৰমাও—।

আইতাই ঠোকাঠুকি মাতেৰে কলে—"অচ্যুতন, নেমাৰিবা—, ঈশ্বৰে তোমাক ক্ষমা নকৰিব।"

"এই সকলোবোৰ তাৰ ঢং কালী আই।" আইতাই নিজৰ "ধৰ্মনাশ" আকৌ দোহাৰিলে। "মাৰৰ বাহিৰে আন দৰব নাই।"

সিমান পৰে মামাও পালেহি। ভুৱাৰৰ ওচৰলৈ আহিয়েই তেওঁ নাকত সোপা ললে। অচ্যুতন নায়াৰে ডাঙৰ ডাঙৰ কৈ কলে ৰাতিপুৱা আৰু গধূলি সি বেলায়ুধনক বাহিৰলৈ লৈ যায—তথাপি সি কোঠা লেতেৰা কৰে।

কি, কোঠাতো বন্ধ কৰিব নোবাৰে নেকি ?"

"ইয়াৰ কথা আৰু মই কি কম।"

"এনেকুৱা হলে এই ঘৰত কেনেকৈ থাকিবা—।"

গোন্ধত ইযাত কোনোবাই কিবা খাব পাৰিব নে ?"

"উত্তৰৰ ফালৰ সৰু কোঠাটোলৈ নোথাৱা কিয ?" মামাই কলে।

"তাত ভুবাৰ নাই তাতো যদি শৌচ কৰে—?

সেই কোঠাটো ৰান্ধনি ঘৰৰ ওচৰতে— ।"

অচ্যুতন নাযাৰে মামাৰ কাণ ঘোলা কৰিবলৈ ধৰিলে।

ফেচকুৰিযাই থকা চকুহাল ঘনাই মেলা মুদা কৰি আইতাই কথা বোৰ শুনি আছিল। চকু মচি মচি "ধৰ্মনাশ, ধৰ্মনাশ" কৰিবলৈ ধৰিলে।

"ইযাকে চাবলৈ মই জীযাই আছো নে ?"

আইতাৰ কথালৈ কোনেও মন নকৰিলে। তেওঁ লাহে লাহে কঁপি কঁপি গুচি গল।

সেইদিনা বেলায়ুধনে ভাত নেখালে। মামা আৰু অচ্যুতন নাযাৰৰ কথাবোৰ তাৰ কাণত বাজি থাকিল। সিহঁতে মোক মাৰিবলৈ ঠিক কৰিছে। নিশা ভাতত বিহ দিব। তাশ মামাকো কুকুৰাৰ মঙহত বিহ দি খুবাইছিল, নহয়। গোটেই গাটো বিষত কপিবলৈ ধৰিলে।

লোহাৰ থালৰ ভাত মাটিত পেলাই দিলে।

ইস্ সি দেখিলে গোটেইখন মজিযা লেতেৰা হৈ গ'ল। এয়া, কেতিয়া হ'ল ? সি বমি কৰিছে।

পাতেৰে ঢকা খিড়িকীৰে সি চিয়ৰিলে। এখন চুৰী পোৱা হলে। অচ্যুতন নায়াৰে খিৰিকীৰ পাচফালে থিয হৈ চাই আছে। মাৰিবলৈ বাট চাইহে আছে।

নাৰিকলৰ পাতৰ মাজেৰে জ্বলি থকা এযোৰ চকু।

বেৰৰ ওচৰত থিয় হৈ ভয়াৰ্ত্ত কণ্ঠেৰে সি কলে..."এনে নকৰো,—এনেকুৱা নকৰো মোক নেমাৰিবা ”

"ককাইদেউ".. বাহিৰৰ পৰা সহজভাৱে কোনোবাই মাতিলে। "সেয়া কোন ?"

"এয়া মই, ককাইদেউ,—অম্মুকুট্টী।"

"অম্মুকুট্টী অ' অ."

"ককাইদেউ ”

লগে লগে কন্দাৰ শব্দ। সি তাৰ অনুকৰণ কৰিলে আৰু পিচত জোৰেৰে কঁপি কঁপি চিঞৰিলে।

মৃদু মাতত আকৌ সেযা শব্দ শুনা গ'ল। খিৰিকীত ধৰি আকৌ থিয় দিলে।—আকৌ মাতিলে, "মুৰ মই লম।"

নহয়। তুনাই শব্দ নাছিল।

পৰিবেশ শান্ত হ'ল। মানুহে এনেযে কষ্ট দিযে।

খিৰিকীত ধৰি বহুপৰ থিয হৈ থাকিল। পাতৰ মাজেৰে লাহে লাহে বতাহ ভিতৰলৈ আহিল। বিষাই থকা ডিঙি আৰু কান্ধত চেচঁা বতাহ লাগি ভাল লাগিল।

প্ৰথমতে কোনে বা মাতিছিল ? কি কি শুনিছিলো। একো স্পষ্ট নহয মনতো নপৰে। সি যেনিবা আন্ধাৰত হেৰাই যোবা কিবা বস্তুহে বিচাৰিছে।—

তাৰ এনে লাগিল যেন সেই শব্দৰ লহৰ পুনৰ শুনা গ'ল—

"ককাইদেউ ”

সঁচা । সি উচপ খাই উঠিল। তাৰ চকু পানীৰে ওপচি পৰিল।

৩

বেলাযুধনে ভঙা মাটিৰ বাচনৰ টুকুৰা এটা হাতত লৈ মজিয়াত চিৰিৰ ছবি আঁকি বহি আছিল।

অন্ধৰ লাখুটি চকুৰ আঁৰত আছে। এতিয়া বাৰু ক'ত আছে—?

চাবিওপিলে চকু ফুৰাই চালে। ঘৰৰ দক্ষিণকালৰ কোঠাত শুই আছো। উঠি থিয় হলত মূৰটো গধুৰ গধুৰ লাগিল। ভৰিত বিষ আছে। হালি দিওঁতে ভৰিৰ পৰা এটা শব্দ ওলাল। চাই দেখিলে ভৰিত শিকলিৰে বন্ধা আছে। মূৰ তলকৈ বহিল আৰু ওচৰৰ পৰা শিকলি ডাল চাবলৈ ধৰিলে। শিকলি ডালৰ এটা মূৰ এটা ডাঙৰ কাঠৰ খুটাত বিন্ধা কৰি বান্ধি থোৱা হৈছে। শিকলি টানি বন্ধা কাৰণে ভৰিৰ ছাল এৰাই ঠাই ডোখৰ ৰঙা পৰিছে—। কোনে বান্ধিলে ভৰিত শিকলি ?

বেলায়ুধনে ভাবিবলৈ ধৰিলে। এইটো কোঠালৈ কেতিয়া আহিলো ? কোনে এনে কৰিলে ? সকলোবে মোক লৈ ধেমালি কৰে।

গোটেই খন মজিয়া লেতেৰা মাটিৰে ভৰা। ওচৰে পাজৰে কিমান লেহেতৰা ! বেলায়ুধনে মনত পেলাই চালে। একো মনত নপৰে। পাৰ হৈ যোবা কথা কুবলীৰ দৰেহে স্পষ্ট। তাৰ মাজৰ পৰা এটা প্ৰশ্ন বাৰে বাৰে গুজৰি উঠিল। মানুহক জানো শিকলি পিন্ধোবা হয় ? কুকুৰৰ দৰে বেমাৰ হৈছিল এই কাৰণেই সৰু কোঠাটোত থোবা হৈছে ছাগৈ। কিন্তু মানুহক জানো শিকলি পিন্ধায় কুকুৰৰ দৰে ?

বাহিৰত কোমল বদৰ আবেলি—। চোতালৰ কলগছৰ পৰা কেৰ্কেটুবাই ৰস খায। কলগছৰ বাকলি দাঁতেৰে কুটে—। এখন পাতৰ পৰা আনখন পাতলৈ আকৌ তাৰ পিচত আন এজোপা কলগছলৈ— ।

ৰান্ধনি ঘৰত শব্দ শুনা গৈছে—কোনোবা বাহিৰলৈ আহে যদি

হযতো মোৰ বেমাৰ হোবা কাৰণে এইটো কোঠাত থৈছে—। কোনোবা বাহিৰলৈ আহিলে মোৰ একো বেমাৰ নাই বুলি কব পাৰো। এতিয়া বেমাৰ ভাল হ'ল, ভৰিত শিকলি খুলি দিয়া। মানুহক জানো শিকলি পিন্ধোবা হয।

ৰান্ধনিঘৰৰ খিড়িকী খুলি নাদৰ পৰা কোনোবাই পানী ভৰাই আছে। বাল্টি পানীত পেলোবা শব্দ শুনা গৈছে।

"বৰমা বৰমা "

একো উত্তৰ নেপালে।

কাক মাতো? ইহঁত অদ্ভুত মানুহ।

মোৰ এতিয়া একো নাই একো নাই।

মাটিত পৰি থকা কাপোৰ আৰু লেতেৰা শৰীৰটো দেখি তাৰ ঘিন লাগিল। নিজৰ গাটো ওচৰৰ পৰা চোবাৰ পাচত তাৰ লাজ লাগিল। কঁকালৰ তলছোৱাত একো কাপোৰ নাই। ইস্ কোনোবাই দেখিলে কি কব? কাপোৰ নিপিন্ধা অবস্থাত যেন কোনেও নেদেখে। সি কিবা কেচুবা নেকি, ডাঙৰ হৈছে। ঘনকৈ গজা দাঢ়িৰ কাৰণে ডিঙিত খজুৱতী হৈছে। তথাপি কাপোৰ নোহোৱাকৈ

বেলায়ুধনে মূৰ তলকৈ বহি পৰিল। এখন কাপোৰ লাগে। কাক মাতো? বৰমাক নহয়। সি গোপীক মাতিলে। জোৰে জোৰে কেবাবাৰো মাতিলে।

কাপোৰ পিন্ধাৰ আগতে যেন কোনো ভিতৰলৈ নাহে। কোনোবাই কোঠাৰ ওচৰলৈ আহি সুধিলে, "কি লাগে?"

"ইয়ালৈ নাহিবা গোপী ক'ত?"

"মযে গোপী।"

গোপীযে কাষত ৰঙা ৰং থকা জাঙিয়া আৰু কামিজ পিন্ধিছে। বৰ সাবধান হৈ পৰিছে।

"মোক কিয় মাতিছা?"

"মোক এখন কাপোৰ লাগে।"

"ফালিবলৈ, নহয়? উহু"

"নাফালো গোপী, সোনকালে আনা কোনোবা অহাৰ আগতে "

গোপাযে দ্বিধা বোধ কৰিলে।

"ভাল লবা, নহয় তুমি, সোনকালে আনা।

গোপীযে এখন ভাল কাপোৰ লৈ আহিল। বেলায়ুধনে ভাল পালে একেবাৰে পৰিষ্কাৰ আছিল।

"ফালিবা?"

"ফালিম, কিয় ?"

"ফালিবলৈ নিদিও।"

"এইফালে দে গোপী কোনোবাই দেখে যদি।"

গোপীযে দুবৈৰ পৰা কাপোৰখন দলিয়াই দিলে।

বেলায়ুধনে কাপোৰ পাই অপাৰ সন্তোষ পালে। এতিয়া কোনোবাই দেখিলেও কোনো কথা নাই।

"মোৰ ভৰিত শিকলি লগালে কোনে ?"

গোপীযে একো উত্তৰ নিদিলে।

"এইডাল খুলিবলৈ কৰবাত "

গোপীয়ে অলপ হাঁহিলে।

"এই, এইডাল খুলি দে। মই কুকুৰ নেকি ?

গোপী উভতি গল।

"এই শিকলি ডাল খুলিবলৈ কোনো নাই—".

সি আইতাক মাতিলে' তাৰ পিচত বৰমাক। কিন্তু কোনো নাহিল। কোনেও নুশুনিলে। কাৰোবাৰ খৰমৰ খট্ খট্ শব্দ দূৰৈৰ পৰা শুনা গল। কিছু সময পিচত কোঠাৰ কাষলৈ আহি থিয হ'ল।

বেলায়ুধনে সসন্ত্ৰমে উঠি থিয দিলে। মামাৰ আগত সি বহি থাকিব নোবাৰে।

"এযা কি হৈছে—" ?

সি ইযাৰ একো উত্তৰ নিদিলে।

"হয নে ?"

"এইডাল অলপ খুলি দিযক—"।

"মানুহক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ?"

"মোক কিয শিকলিৰে বান্ধি থৈছে ?"

"তোৰ গোঁৱাৰামি আৰু বলিযালিৰ কাৰণে।"

মামা খট্খট্ কৈ গুছি গল। বেলায়ুধনে ভাবিলে সিনো কি গোৱাৰামি কৰিছে ? শাস্তি নাছিল এতিযা এতিযা একো নাই একোৱেই নাই।

চিয়ৰি কথা কোবাতো তাৰ অভ্যাসত পৰিণত হৈছে।

মোৰ একো নাই হোৱা, মই পাগল নহওঁ।”

শিকলি ডালৰ কাৰণে সি বৰ ভাগৰি পৰিল। এইডাল খুলিবলৈ কোনো নাহে নেকি? ডিঙি ফালি ফালি সি চিঞৰিবলৈ ধৰিলে। কোনো নাহে ? নাহে ?

অসহায় হৈ সি বাহিৰলৈ চাই ৰল। দূৰৈত তেতেলী গছৰ ফাকেৰে নীলা আকাশ দেখা গৈছিল। ৰঙা আৰু কলা মেঘৰ টুকুৰাই আকাশ ছানি ধৰিছিল। মুৰৰ ঘাম পেলাই সি ভৰিখন লৰাই দিলে। শিকলি ডাল জন্‌জনাই উঠিল।

মোৰ বেমাৰ হৈছিল বুলিয়েই সকলোৱে কয়। কিন্তু এতিয়া মোৰ একো নাই একো নাই, মোক খুলি দিয়া।

উয়ে খোৱা পুৰণি খুটা এটাত আউজি বহিল। অলপ আগতে গাত কাপোৰ নাছিল। কব নোৱাৰো কোনে কোনে দেখিলে।

অম্মুকুট্টী—

অম্মুকুট্টীক এবাৰ দেখা হলে—

তাইৰ ঘিন লাগিব। মোৰ গাত মাটি—বোকা লাগি আছে। এবাৰ তাইৰ মুখখন দেখা হলে। দাঢ়ি বহুত বাঢ়িছে।

অম্মুকুট্টীৰ শৰীৰত অলপো মযলা নাছিল। তাইৰ ওচৰত বহিলে তেল আৰু ফুলৰ গোন্ধ পোৱা যায়।

তাই যদি দেখে—

অম্মুকুট্টীৰ কথা মনলৈ অহাৰ লগে লগে এটা অদ্ভুত সোঁৱৰণি মনত পৰে। কোনেও নেজানে। কাকো নকওঁ। আমি আম গছৰ ছাঁত বহি যেতিয়া একেলগে আম সৰালৈ বাট চাই বহি আছিলো তেতিয়া

মই তাইৰ গালত লাহেকৈ এটা চৰ মাৰি দিছিলো—তেতিয়া তাই খঙতে মোৰ গাত চিকুটি দিছিল।

তেতিয়া আমি সৰু আছিলো—। বহুদিন আগৰ কথা। এতিয়া কিমান ডাঙৰ হৈ গলো।

তাৰ পাচত কিহৰ পৰা কি হৈ গ'ল। কিছুমান কথা অস্পষ্ট হৈ গৈছে। এখন বন্ধ দুৱাৰ—কলপাতেৰে ঢকা খিড়িকী। সেই

আন্ধাৰত কব নোৱাৰো কি কি ঘটনা ঘটি গৈছে—। এই শিকলি মোৰ ভৰিত কেতিয়া লাগিল ?

"ককাইদেউৰ বেমাৰ ভাল হব" সেই মিঠা মাত কৰবাত হেৰাই গ'ল।

তাইৰ বেমাৰ হৈছিল, সিঁহতে কৈছিল। সকলোৱেতো এনেদৰেই কৈছিল। ভগবতী, এয়া জানো সঁচা ? তাৰ কথা জানো সঁচা ?

খিড়িকীৰ লোহাত মূৰ থৈ খুব কান্দিলে। শিকলি বন্ধা ঠাই খিনি বৰকৈ বিষাই উঠিল।

তথাপি এয়ে আনন্দ যে বেমাৰ ভাল হৈছে। "মোৰ একো নাই। মোৰ কোনো বেমাৰ নাই।"

সি জোৰে জোৰে চিযৰিবলৈ ধৰিলে—'মোক খুলি দিযা . মোৰ বান্ধোন ছিঙি দিযা...।'

কোনো নাহিল। চিযৰিলেও কোনেও নুশুনে। মানুহক শিকলিৰে বান্ধিব নোবাৰি। মইতো বলিযা কুকুৰ নহওঁ—।

"মোক এৰি দিযা এৰি দিযা মোক"

সি বাৰান্দাৰ পিনে আশাভৰা চকুৰে চাবলৈ ধৰিলে।

বাহিৰত কোনোবাই জুমি চাই আছে—। সেযা শঙ্কৰণ কুট্টী নেকি ? অ সিযেই।

"শঙ্কৰণ কুট্টী "

সি আগলৈ আহিল।

"শঙ্কৰণ কুট্টী অলপ ওচৰলৈ আহা—"

সি মূৰ জোকাৰিলে

"ওচৰলৈ আহা না, এটা কথা সোধো"

"মাৰিবলৈ ?"

"নহয শঙ্কৰণ কুট্টী, মই নামাৰো—" তাৰ মাত ঠোকাঠুকি হৈ গ'ল।

তথাপি শঙ্কৰণ কুট্টীৰ ভয নুগুছিল।

"মই একো নকৰো ভাই।"

ভযে, ভয়ে, শঙ্কৰণ কুট্টি অলপ আগবাঢি আহিল আৰু কলে "ইয়ালৈ আহিবলৈ মানা কৰিছে—।"

"কোনে মানা কৰিছে ?"

"দেউতাই—"

"শঙ্কৰণ কুট্টী, মোৰ ভৰিত কোনে শিকলি লাগালে ?"

শঙ্কৰণ কুট্টীয়ে ভয়ে ভযে বেলায়ুধনলৈ চাই আছিল।

"কোনে—?"

"দেউতাই কোবাত—কমাৰে"

"অলপ খুলি দেচোন "

"মই নোখোলো—

"শঙ্কৰণ কুট্টী, মোৰ একো হোবা নাই অলপ খুলি দিযা।"

"উহু "

কান্দোন ৰখাবলৈ চেষ্টা কৰি বেলায়ুধনে কলে "নহয় মই পগলা নহওঁ শঙ্কৰণ কুট্টি "

এইডাল কোনে খুলিব ? আইতা অহা হলে এতিযাই খুলি দিলে-হেতেঁন । তেঁবেই মোৰ কথা বুজে। যদি অম্মুকুট্টী আহে

"শঙ্কৰণ কুট্টী মোৰ আইতাক মাতি আনাচোন।"

শঙ্কৰণ কুট্টীয়ে হাত চাপৰি বজাই হাঁহিবলৈ ধৰিলে।

"অলপ মাতাচোন"

"বেলাযুধন পগলা—। আইতা দেখোন মৰিল" সেইকথা শুনি বেলায়ুধনে বেজাৰ পালে। আইতাৰ মৃত্যুৰ বাতৰিযে তাক দুখ দিলে। এই আন্ধাৰত তালৈ মন নকৰাকৈ কিমান যে ঘটনা ঘটি গল। কিমান দিন ? কিমান মাহ ?

শিকলি ডাল আকৌ জনজনাই উঠিল। কোনে এইডাল খুলি দিব পাৰে ? কোনে ? কোনেও শুশুনেই কোনেও শুশুনে সি লাহে লাহে ভোৰভোৰালে।

"শঙ্কৰণ কুট্টি, ভনীটিক অলপ মাতি আনা মনে-মনে—"

অম্মুকুট্টীক কলে হযতো তাই বুজি পাব যে তাৰ এতিযা একো বেমাৰ নাই।

"বাইদেউ আৰু মামা সকলো গুছি গল" শঙ্কৰণ কুট্টিৰ মুখত পৰিহাসভকৈ সহানুভুতি বেচি আছিল।

"কেতিয়া গল ?"

"অলপ দিন হল। মযো গৈছিলো, কালি দেউতাৰ লগত আছিলো।"

"কেতিয়া আহিব ?"

"এতিয়া নাহে"

"কিয ?"

"অহামাহত বাইদেউৰ বিযা, নহয ?" বেলায়ুধনে আৰু একো নকলে। একো নেজানে। অসুখ হৈছিল। সদায বন্ধ হৈ থকা এখন দুবাৰ—। নাৰিকল পাতেৰে ঢকা এখন খিড়িকী। নোমাল এখন খহটা হাত।

"ককাইদেউৰ বেমাৰ ভাল হৈ যাব" এতিযা তাইক লগ পাব লাগিছিল। অম্মুকুট্টী মোৰ এতিয়া বেমাৰ নাই—তাই গম নেপায। এতিযা আৰু কেতিযাও নাহে—।

লোহাৰ বাচনত ভাত আৰু আঞ্জা লৈ এজনী মাইকী মানুহ আহিল। অলপ দূৰৈৰ পৰাই তাই বাচন আগফালে চপাই দিলে। তাইৰ দাঁতবোৰ ডাঙৰ ডাঙৰ আৰু বুকুখন উদং হৈ আছিল। বেলাযুধনে তাই কোন নেজানে তথাপি সি কলে—"এই শিকলি ডাল অলপ খুলি দিযা—" ভযাতুৰ চাবনিৰে তাই কলে "তোমাৰ মগজ ভাল হওক তেতিয়া।"

"মোৰ মোৰ বেমাৰ নাই মোক এৰি দিযা ..।"

বাহিৰ ওলাই থকা দাঁতৰ মাজেৰে থু পেলাই তাই গুছি গল।

ভিতৰৰ পৰা হাই উৰুমি শুনা গল। সেয়া মাত বৰমাৰ। গোপীক তেওঁ গালি পাৰিছে

"সেই ভাল কাপোৰখন কিয দিলি ? সি ফালি নেপেলাব নে ?"

"মই কেৱল সেইখনহে দেখা পাইছিলো"।

"তোক কি কম ? পাগলামি বেলায়ুধনৰে নাই, তোৰো আছে—।"

বৰমা, মোৰ পাগলামি নাই—বেলায়ুধনে এইদৰে কব খুজিলে।

ভোক লাগিছে—থালৰ পৰা অলপ খালে। কলৰ বাৰীখনৰ পৰা আন্ধাৰ ওলাই আহিছে। দা-লাঠি লৈ কোনোবা কলগছৰ

মাজেৰে গৈ আছিল। দাব আগটোৰ বাহিৰে সি আৰু একো দেখা নাছিল।

চাওঁতে চাওঁতেই সি এটা কলৰ ফুল কাটি পেলায় আৰু পাহিৰ মাজৰ পৰা মৌ চুহি লয়। অম্মুকুট্টীৰ মৌ ভাল নেলাগে। কলফুলৰ ভিতৰৰ অংশহে ভাল লাগে। তেক্কেকাট জানকীবো সেয়া ভাল লাগে। এনেকুৱা কলি পালে সিহঁতৰ কাজিয়া লাগে।

"পাতবোৰ পেলাই চোৱা"
"মই পেলাম"
"নহয ককাইদেৱে পেলোৱা"
সি তুলসীৰ পাত ছিঙি সোধে
"ওপৰৰ নে তলৰ"

পাত সৰালৈকে অম্মুকুট্টী মনে মনে থাকে। যেন ভগৱন্তীকহে প্ৰাৰ্থনা কৰি আছে—।

এতিয়া অম্মুকুট্টী কলৈ লগ? কিয গল? সৰুকালৰে পৰাতো ইযাতে আছিল। মই মামাৰ লগত মামীৰ ঘৰলৈ গৈছিলো—। তাত ধুন্ধচিলৰ কিমান পুলি আছে—। বাটত ধুন্ধচিল্ বিয়পি আছিল। তেওঁৰ ঘৰ এটা খালৰ পাৰত। মনত পেলালে তাৰ প্ৰত্যেকটো কোঠাত থক কাচৰ বিজুলীবাতি আৰু দুৱাৰত আঁৰি থোৱা হৰিণাৰ সিং চকুৰ আগত ভাঁহি উঠে—। অম্মুকুট্টীযে তাত কি কৰিছে বাৰু।

গা ধুই উঠি চোতালৰ দক্ষিণ ভাগত চুলি ঠিক কৰিছে ছাগৈ। এতিয়া নাহে? অম্মুকুট্টীক এবাৰ দেখা পোৱা হলে বিযাৰ পিচত তাই আৰু ইযালৈ কেতিযাও নাহে। এবাৰ দেখা পোৱা হলে

বেলাযুধনে দুৱাৰত পিঠি ঘঁহিবলৈ ধৰিলে। ভৰিৰ শিকলি জনজনাই উঠিল। যদি খুলি যায় তেন্তে বাহিৰলৈ ওলাই যাব পাৰিব। শিকলি টানোতে আঙুলি কাটি গল। এইডাল খুলিব নোৱাৰিব নেকি? কোনোবা আহি এইডাল খুলি নিদিব নেকি?

বৰমাই ছাগলী বান্ধিবলৈ কোঠাটোৰ কাষেৰে ওলাই আহিছিল। তেওঁ সেইফালে নেচালেই—।

ঘৰৰ বাৰান্দাত বহি গোপী আৰু শঙ্কৰণ কুট্টিয়ে ৰাম নাম জপ কৰি আছিল।

ডাঙৰ ডাঙৰ দাঁত থকা মানুহজনীয়ে বাচন ঘূৰাই নিবলৈ আহিল। সি শিকলি ডাল অলপ খুলি দিবলৈ বাৰে বাৰে অনুৰোধ কৰিলে।

"অলপ এইডাল খুলি দিয়াচোন"।

"মানুহ খেদিবলৈ?"

সি তিতি থকা চকুহাল মচি আকাশলৈ চালে। উজলি থকা তিতা ৰঙচুবা—বৰণৰ আকাশ। যিপিনেই চোৱা যায় সেইপিনেই কেৱল কলা। মাথোন এটা উজ্জ্বল তৰা। তাৰেই কোঠাটো পূৰ হৈ থকা দেখা গৈছিল।

"ৰাম, ৰাম" কৰাৰ পিচত সিহঁতে ৰামায়ণ পঢ়িছিল। সেয়া মামাৰ মাত। উত্তৰ ফালৰ কোঠাৰ পৰা পোহৰ আহিছিল।

ভিতৰত চাকি জ্বলি আছে। ৰান্ধনিঘৰত কাঁহী বাতিৰ শব্দ শুনা গৈছিল। তাৰ পৰা এতিয়া কোনো এইফালে নাহে। আন্ধাৰত সি মনে মনে কলে "মোক এৰি দিয়া মোক এৰি দিয়া—"

চুবুৰীতো কোনো নাই—। এই শিকলি ডাল অলপ খুলি দিয়া না?

সি খুব জোৰে চিঞৰি উঠিল,—"মা, মা"।

বাৰান্দাত এটা চাকি দেখা গ'ল। লগে লগে এটা মাত ভাঁহি আহিল

"বেলায়ুধন"

"মোক এৰি দিয়া মোক এৰি দিয়া"

"মনে মনে পৰি থাক, নহলে হাৰ-ছাল উলিয়াই পেলাম—"

চাকিৰ পোহৰ নোহোৱা হৈ গল। ঘৰৰ শব্দ নোহোৱা হৈ গল। চোতালত আন্ধাৰত কোনোবা আছে, তাৰ মৃত্যু। মানুহ কামোৰা কুকুৰক শিকলিৰে বান্ধি থয়। কিন্তু মানুহক জানো? শিকলি ডাল অলপ খুলি দিয়া। এটা আঙঠি খুলি গলে ভাল হয়।

মতলব। এয়া সকলোৰে মতলব। নহলে কাৰোবাক মিছাতে কিয় ইমান বিৰক্ত কৰিব?

"মোৰ একো নাই। মই পগলা নহওঁ। সি জোৰেৰে শিকলি ডাল টানিলে। হাত বিষোবা সত্ত্বেও টানিযেই থাকিল।

কলিজা ঢক ঢক কৰিবলৈ ধৰিলে। যেতিযা উশাহ বন্ধ হব খুজিলে তেতিয়া চকু মুদি মাটিত বাগৰি পৰিল। আকৌ যেতিযা চকু মেলি চালে তাৰ এনে লাগিল যেন সপোনহে দেখিছে। মাণিক মুকুতা পোবা ৰজাৰ কাহিনী। সৰুতে আইতাই কোলাত লৈ কৈছিল। সবোবৰৰ মাজত এটা মহলত ৰাক্ষসে ৰাজকুমাৰক শিকলিৰে বান্ধি থৈছিল। সেই শিকলি ডাল জুইত নগলিছিল, কাটিলেও কটা নগৈছিল। বৰ মজবুত আছিল। মায়ে খৰি বুটলিবলৈ আহিছিল। তেওঁ মন্ত্ৰসিদ্ধ চুৰী এখন দিলে। সেইখন দেখা মাত্ৰকে শিকলি ডাল ছিঙি গল। শুকুলা ঘোৰাত উঠি ৰাজকুমাৰ আৰু ৰাজকুমাৰী সাতমহলীযা মহল পালেগৈ।

যেতিযা চকু মেলিলে মহলো নাছিল, মাণিক মুকুতাও নাছিল, বগা ঘোৰাও নাছিল। কোঠাটোলৈ জোনাকে জুমি চাইছিল। চোতালত ছায়াবোৰে ছবি আঁকি আছিল।

সি ভাবিবলৈ ধৰিলে এতিযা ক'ত আছে। লৰচৰ কৰিলত শিকলিডাল জন জনাই উঠিল।

খঙতে শিকলিডাল ধৰি দুবাৰত ভৰিখন কোচাই লৈ জোৰে জোৰে মাৰিবলৈ ধৰিলে। এটা আঙঠি খুলিব পাৰিলে ভাল হয— এটা আঙঠি—।

এবাৰ আকৌ জোৰেৰে

আৰে

সি পিচপিনলৈ পিচলি পৰিল। শিকলিৰ বান্ধ ছিঙি গল।

উঠিলত অনুভব কৰিলে গোটেই শৰীৰ বিষত জৰ্জ্জৰিত। লেঙেৰাই লেঙেৰাই চোতাললৈ আহিল। একোটা খোজ আগবঢালে ভৰি থৰক বৰক হয আৰু শিকলি জনৃজনাই উঠে।

চিৰিৰে নামি পদুলিৰ দুবাৰ খুলি বাহিৰ ওলাল।

সমুখত খেতি পথাৰ। তাৰ মাজেৰে যোবা আলিবাটত খোজ দি সি ভাবিলে কলৈ যোবা যায়?

আটাইতকৈ ডাঙৰ কথা আছিল বন্ধ কোঠাৰ বাহিৰলৈ ওলোৱা। পুৱা সিহঁতৰ সমুখত পৰো যদি আকৌ শিকলিৰ বান্ধ

যলৈকে হক যাওঁ—।

বতাহত হালি জালি থকা নাৰিকল পাতৰ তালে তালে শিকলিৰ শব্দও শুনা গৈছে। এটা কুকুৰৰ ভুক ভুকনিও শুনা গল। বেলায়ুধনে ভাবিলে শিকলিৰে টানকৈ বান্ধি থোৱা কুকুৰ ছাগৈ।

ওপৰত কলা আকাশ, কিন্তু জোনৰ পোহৰত ৰাস্তা দেখা যায়।

নিজম ৰাতি অকল তাৰ শিকলিৰ জনৃজননি গুঞ্জৰি উঠিছিল। আলিবাটলৈকে খেতি পথাৰ বিযপা। কেতেকী গছৰ মাজেৰে সেই আলিবাটটো ওলাই গৈছে। ইযাব পৰা আলিবাটটো নদীৰ পাৰে পাৰে।

সিহঁতে পুৱা দেখিব বেলায়ুধন নামৰ এই কুকুৰটো শিকলিৰ বান্ধোনত নাই। এই কথা ভাবি তাৰ জোৰে জোৰে হাঁহি দিবলৈ মন গৈছিল। কিন্তু সিঁহতৰ হাতৰ পৰা এৰা পৰাটো বিশেষ দৰকাৰ। কৰবালৈ গৈ সিঁহতৰ চকুৰ কঁটা হব পাৰো নেকি? কোনেও মোক বিশ্বাস নকৰিব কোনেও মোৰ কথা নুশুনিব।

সি নিজকে কলে "এতিযা মোৰ বলিযালি নাই একো বেমাৰেই নাই।"

অম্মুকুট্টীযে কৈছিল "ককাইদেউৰ বেমাৰ ভাল হৈ যাব •"

মোব মৰমৰ অম্মুকুট্টি, মোৰ কোনো বেমাৰ নাই। মোৰ কথা মাত্র তাইহে বিশ্বাস কৰিব।

আলিবাটৰ মাটিবোৰ সেমেকা—। নিযৰ পৰাৰ কাৰণে এনে হৈছে। এই বাটত খোজ কাটিযেই কিমান যুগ পাৰ হৈছে—। বন্ধ দোকান, ঘাটৰ কাষত মছজিদ আদি পাচ পেলাই সি গৈ আছিল। মৰিশালি আৰু বট গছ—য'ত ভুত থাকে তাৰ কাষেৰে যাবলৈ আজি আৰু তাৰ ভয লগা নাই।

মূৰৰ ওপৰৰ হালধীযা আকাশখন লাহে লাহে বগা হৈ আহিছিল। আন্ধাৰৰ মাজলৈ অলপ অলপ পোহৰৰ আভাস আহিছিল। বাটৰ কাষৰ ওখ শিল এটাত ভেজা দি বেলায়ুধন থিয হ'ল। পূবৰ আকাশ

বাঙলী হৈ পৰিছে।

মই ক'ত থিয় হৈ আছো? পথাৰৰ মাজডোখৰ দেখি সি চিনি পালে। তাত এখন মাদ্ৰাছা স্কুল আছে। পথাৰৰ সিমূৰে এটা ডাঙৰ পুখুৰী আৰু তাৰ ওচৰতে এটা সৰু মন্দিৰ আছে। সি মাকৰ লগত প্ৰত্যেক মাহতে তালৈ আহিছিল। মাদ্ৰাছাৰ ওচৰৰ সমুখৰ পথাৰত এদিন যাত্ৰা-থিয়েটাৰ হৈছিল।

কুৰলীযে পথাৰ ছানি ধৰিছে—বেলায়ুধন পথাৰত নামিল। জন্ জন্ শব্দ কৰি কৰি এটা এটাকৈ খোজ আগবঢ়ালে। নাঙল কান্ধত লৈ এটা কলা মানুহ তাৰ ফালে আহি আছিল। ওচৰ পালত বৈ গল—"কোন?'

বেলায়ুধনে উত্তৰ নিদিলে। কিছু সময় পাৰ হৈ গল। যেতিয়া সি আকৌ এ খোজ আগবঢ়ালে তেতিয়া সেই মানুহটোযে মাটিত নাঙল পেলাই লৰ মাৰিলে।

তালৈ মন নকৰি বেলাযুধন আগবাঢ়িবলৈ ধৰিলে। পুবাৰ পোহৰ তাৰ বৰ ভাল লাগিল। দূৰলৈকে বিয়পি থকা পথাৰৰ মাজত থিয় দি সি চাৰিওপিনে চালে।

মূৰত কলহ লৈ অহা হৰিজন তিৰোতাবোৰে বেলায়ুধনক দেখি পলাবলৈ ধৰিলে।

"পাগল . পাগল।"

পিচপিনে চিযৰ বাখৰ হাই উৰুমি শুনা গল। বেলায়ুধনে বেগাই আগবাঢ়িবলৈ ধৰিলে। মানুহ বোৰে পাচ লৈছে নেকি? ওখ ঠাইৰ খেতি পথাৰলৈ উঠাৰ সমযত কেতেকী গছৰ পাতে তাৰ ভৰিত বিন্ধিলে। তাৰ পিচত সি এটা ঠেক আলিবাটেৰে আগবাঢ়িল। পিচপিনে চিয়ৰ-বাখৰ হৈ আছিল কিন্তু কোনেও তাৰ আগলৈ আহি বাধা দিব পৰা নাছিল। সেইকাৰণে সি অলপ আশ্বস্ত হৈছিল। তাক দেখা সকলে নিজৰ বাস্তা সলাই লৈছিল। ভযতকৈ তাৰ অধিক গ্লানি ভাবহে উপজিছিল।

"মোৰ বলিযালি নাই, মোক পগলা বুলিবা।"

পিচপিনে মানুহবোৰে চিযৰিছিল "পগলা পগলা।"

আলিবাটৰ ওচৰ পাই এটা শিলত ধৰি সি থিয় হৈ ৰল। কিমান যে ভাগৰ লাগিছে। যেতিয়া আকৌ আগবাঢ়িবলৈ ধৰিলে তেতিয়া পিচৰ পৰা এটা কঠুৱা মাত শুনা গল—"এই থিয় হৈ থাক।"

সেইফালে চাই দেখিলে এটা শকত, বলিষ্ঠ মানুহে মাতিছে। সি মূৰত কাপোৰ এখন বান্ধি লৈছে।

বেলায়ুধনে কোঁপাই কোঁপাই কলে "মোৰ বলিযালি নাই মই বলিযা নহওঁ।"

"তোৰ পাগলামি মই বাহিৰ কৰি দিম" যেতিয়া সি লুকুৱাই থোৱা লাঠিডাল আগবঢ়ালে তেতিয়া বেলায়ুধনৰ বুকুত যেন জুইহে জ্বলি উঠিল। মাটিৰ পৰা এটা ঘূৰণীয়া শিল ভাঙি লৈ দেখুৱালে আৰু সেই ঠাইতে থিয় দি ৰল।

সেই মানুহটো পিচুৱাই গ'ল।

বেলায়ুধনে আকৌ আগবাঢ়ি গল।

এই ৰাস্তাটো গৈ পথাৰৰ নামনিত লাগিছেগৈ। মই আৰু ওপৰ লৈহে যাব লাগিব—এই কথা ভাবি সি বেগাই যাবলৈ ধৰিলে। টিলাটোৰ ওপৰত উঠি দূৰণিত ডাঙৰ বটগছ ডাল দেখা পালে।

তাৰ ওচৰতে ৰঙা শিলেৰে বন্ধোৱা এটা সৰু মন্দিৰ। সেই ঠাইখন বেলায়ুধনে ভালকৈ চিনি পায। সেই ডাঙৰ গছ জোপাৰ তলত কাজুৰ বাগিচা আৰু তাৰ পিচত ঠেক আলিবাট আৰু খাল।

সেই খালৰ ওচৰৰ ঘৰটোত 'ধুন্ধচিল' বিযপি আছে।

মোৰ মৰমৰ অম্মুকুট্টি মোৰ বলিযালি ৰোগ নাই—।

টিলাৰ ওপৰত তেনেই নিজান। কেবল এটা কলা বলধ তাত চৰি আছে। ঘাঁহনিৰ মাজেৰে খোজ কঢ়া কাৰণে ঘাঁহৰ পৰা নিযৰ ভৰিত ছিটিকি পৰিছে। ওচৰে-পাজৰে কোনো মানুহ নাই সেই কাৰণে অলপ বহি জিৰাই লওঁ। সেই ওখ গছ ডালৰ ওচৰ পাওঁতে পাওঁতে আঠু বিষাল।

চেচাঁ বতাহৰ পৰশত তাৰ টোপনি আহিব ধৰিলে। পিঠিখন বৰকৈ বিষাইছে। তিতি থকা ঘাঁহত মুখখন গুঁজি সি শুই পৰিল। পিঠিত কিবা পৰিলত হঠাতে সাৰ পাই উঠিল। থিয হৈ উঠি

চাৰিওপিনে চালে। অলপ আঁতৰত চাৰি পাঁচটা গৰখীয়া থিয় হৈ আছে। সি ওচৰৰ পৰা চাই আছিল। এনেতে আৰু এটা দলি আহি পৰিল। এটা সমুখত পৰিল, আনটো মূৰৰ ওপৰেৰে পাৰ হৈ গ'ল।

বেলায়ুধনে ভয খাই থিয হৈ থাকিল। ভৰিৰ শিকলি জনজনাই উঠিল। শিলৰ ওপৰেৰে শিকলি টানি বেগাই সি তললৈ নামি গল আৰু ঠেক বাটেৰে গৈ থাকি পিচলৈ চালে।

"আই ঔ"—সি জোৰে জোৰে বিননি জুৰিলে। মূৰটো মচি দেখিলে তাৰ হাত তেজেৰে লুতুৰী পুতুৰী হৈছে—।

"ধৰ, ঐ ধৰ তাক, সি গৈ আছে—। মানুহ বোৰ আঁতৰ হ"।

সি পথাৰত নামি দেখিলে মানুহবোৰে ইফালে সিফালে দৌৰিছে—। বাটৰ দাঁতিলৈ গৈ এটা লৰাই চিয়ঁৰিলে—"পগলা পগলা মানুহক জুলুম কৰিব আঁতৰ হোবা—।"

মাতটো তাৰ পিচে পিচে আহি আছিল। বেলায়ুধনে পথাৰৰ সীমা হৈ যাবলৈ ধৰিলে। খালৰ কাষ পালেগৈ। তাৰ পৰা আকৌ ঠেক বাটলৈ আহিল। বাটৰ দুযোকাষে ডাঙৰ ডাঙৰ গছ আছিল। তাৰ পৰা আগবঢ়াৰ পাচত মাটিত ধুন্ধচিল্ বিযপি থকা দেখিলে।

সকতে এই ৰাস্তাত বহি কতদিন খেলিছিল। ৰঙা ৰঙা চাৰিখন দুবাৰে ঘেৰা এটা ঘৰৰ ওপৰত দৌৰিবৰ কাৰণে সাজু হোবা হনুমানৰ মূৰ্তি সজাই থোৱা আছে। সেইটো দেখি বেলায়ুধনৰ অন্তৰ ছটফটাই উঠিল। "তাতেই,—তাতেই মোৰ অম্মুকুট্টী আছে—। তাইক এবাৰ দেখা পোৱা হলে? অম্মুকুট্টী মোৰ বেমাৰ ভাল হৈছে—মোৰ এতিযা একো নাই "।

সি চিৰিৰে ওপৰলৈ উঠিবলৈ ধৰিলে। চোতালত বহি এটা লৰাই নাৰিকলৰ পাতেৰে বল সাজি আছিল। গোবৰেৰে লিপি থোৱা চোতালত শিশু-সূৰ্য্যৰ পোহৰ বিয়পি পৰিছে—। বেলায়ুধনে চোতালৰ চাৰিওপিনে চালে।

সেই লৰাটোযে পাতৰ বল লৈ বেগাই ঘৰৰ ভিতৰ সোমাল।

"অম্মুকুট্টী ইয়াত আছে নে? অম্মুকুট্টী।"

সি চোতালত চাৰি পাঁচ খোজ আগবঢ়ালে। বাৰান্দাৰ ৰেলিঙত

এজনী তিৰোতাই তিতা কাপোৰ মেলি আছিল।

শিকলি পুনৰ জনৃজনাই উঠিল। তাই মুখ ঘূৰাই চালে।

এটা মুহূৰ্ত্তৰ কাৰণে সি স্তব্ধ হৈ গ'ল। এবাৰ সি দেখিলে 'অ' অম্মুকুট্টী।"

তাই হাতৰ কাপোৰ পেলাই কোঠাৰ ভিতৰলৈ লৰি পলাল আৰু জোৰেৰে চিঞৰিলে—"পাগল পাগল "

মই অম্মুকুট্টী,—মই পাগল নহয়। বেলায়ুধনে কব খুজিছিল, কিন্তু মুখত শব্দ ফুটি নুঠিল। এবাৰ আকৌ মাতিলে—"অম্মুকুট্টী"।

তাই ভিতৰত লুকাইছিল।

ভিতৰৰ পৰা এটা শব্দ আহিছিল—

"পাগল পাগল"

"লাঠিডাল দে তই ভিতৰলৈ যা—"

-"পাগল পাগল"

বেলায়ুধনে আৰু তাত থিয় হৈ থাকিব নোৱাৰিলে। সি ওঁঠখন জিভাৰে চেলেকি নিমখীয়া পালে। মূৰৰ পৰা বৈ অহা তেজ লাগি আছিল। ভৰিৰ শিকলি চোঁচোৰাই বেলায়ুধন তাৰ পৰা গুচি গল।

শৰীৰ অতিশয় ভাগৰি পৰিছিল। তাৰ বিবশ হৈ বাগৰি পৰা যেন লাগিছিল। তথাপিও ধুমুহাৰ গতিৰে সি সমুখৰ পিনে দৌৰিছিল। হাই-উৰুমিযে তাৰ পিচ লৈছিল।

ডাঙৰ দুৱাৰখন খুলি চোতালত সোমাই দেখিলে মামা আৰু দুজন বেলেগ মানুহ তাত বহি আছে। শিকলিৰ শব্দ শুনি দুয়ো সচকিত হৈ থিয় দিলে।

বেলায়ুধনে দেবালত ধৰি থিয় দি ৰল। সি দেখিলে চোতালত মামাই লাঠি এডাল লৈ তাৰ ফালে আহি আছে—।

ভাগৰুৱা চকুৰে সি তাৰ শৰীৰলৈ চালে। গম পালে যে তাৰ গাত কাপোৰ নাই।

সি বেদনাত আহত হৈ বাৰান্দাত বাগৰি পৰিল। মামা আৰু আন দুজন মানুহ তাৰ ফালে অহা দেখি সি ফোপাই ফোপাই কলে, "মই পাগল, মোক শিকলিৰে বান্ধা।"

ৰাধাৰ চিঠি

—মাধৱী কুট্টি

মোৰ মৰমৰ,

মোক এৰি থৈ যোবাৰ আগদিনা তুমি মোক সান্ত্বনা দি কৈছিলা “সকলো পুৰুষৰ মাজতে মোৰ ৰূপ তুমি দেখা পাবা—।”

সেইদিনা ৰাতি তোমাৰ পৰা বিদায় লৈ মই যেতিয়া ঘৰলৈ আহিছিলো তেতিয়া মোৰ স্বামীয়ে পালেঙত শুই মোলৈ বাট চাই আছিল। আহি পাওঁতেই কলে—তুমি বৰ পলম কৰিলা ' মই ভাবিছিলো তোমাৰ কিবা অঘটন হোবা নাইতো।”

মই ভাবিছিলো কৈ দিওঁ নেকি—“তৰাৰ ধুমুহাত মই হেৰাই যোবা কাৰণে বাট পাহৰি গৈছিলো।” কিন্তু সেইদিনা মই কিয় জানো এনেদৰে মিছা মাতিব নোবাৰিলো। তিতা কাপোৰ সলাই মযো পালেঙত শুই পৰিলো। তেওঁৰ আলিঙ্গনে মোক উত্তাপ দিয়াৰ সলনি যেন মোক বৰফৰ দৰে চেচাঁহে কৰি পেলালে। মোৰ কৃষ্ণ, তোমাৰ পৰা আতঁৰি আহি মই সচাঁকৈয়ে মৃতপ্ৰায আৰু নিৰ্জীব হৈ পৰিছিলো।

তেওঁ সুধিলে “ৰাধা, মোৰ চুমা লবলৈ তুমি ঘিন কৰা নেকি ?”

‘নকৰো’। মই লাহেকৈ কলো, ‘নকৰো, নকৰো’। এটা মৰা শ ফালি ফালি খোবা চৰাইক জানো কোনোবাই ঘিন কৰিব পাৰে ?

স্বামীৰ আলিঙ্গনত মই আকৌ এবাৰ ব্যভিচাৰিণী হৈ পৰিলো। খোবা পিন্ধাৰ কাৰণে কোনো পৰ পুৰুষৰ আশ্ৰয লোবাটো ব্যভিচাৰিণীৰেই কাম। পৃথিবীৰ আটাইতকৈ প্ৰিয তোমাৰ হাতৰ মাজত মই পবিত্ৰ হৈ আছিলো। চৰিত্ৰবতী আছিলো। কেবল দৈহিক স্পৰ্শৰ কাৰণেই তোমাক ভাল পোবা নাছিলো—। মোৰ অলপ অলপ এনে ধাৰণা হৈছিল যে হাড-মঙহৰ এই শৰীৰটোৰ ভিতৰত মোৰ এটা বিশুদ্ধ চিন্তাধাৰা লুকাই আছে। যিটোক মই স্পষ্ট

ৰূপত এতিয়াও জনা নাই, কিন্তু এইকণ বিশ্বাস মোৰ আছে যে আশা পূৰণ হ'ব—, মোৰ জীৱন সফল হব। যেতিয়া তুমি মোৰ কাষত আছিলা তেতিয়া আকাশৰ দৰে সুন্দৰ নীলা মুখৰ আঁৰত মই যেন সম্পূৰ্ণ ভাবে সুৰক্ষিত আছিলো—। মাটিৰ দৰে বনৰীয়া এটা ভোক মই অনুভব কৰিছিলো। দুই মেৰু প্ৰদেশৰ সংযোগ সাধন কৰা এটা গজালৰ দৰে মোৰ নাৰীত্বই ক্ষণিকৰ বাবে হলেও পৃথিবীৰ আবৰ্ত্তনকে যেন ৰুদ্ধ কৰি দিছিল।

তুমি কৈছিলা—"ৰাধা। তুমি দাবাগ্নি আৰু মই বননিৰ দৰে —। মই জ্বলি নিঃশেষ হবও পাৰো ''।

কিন্তু জ্বলি জ্বলি দুমাই যোৱা জুইৰ গাত লাগি থকা ছাইৰ দৰে মোক তুমি আবৰি আছিলা। "ভৌতিক অগ্নি'' মই নিজে নিজে কৈছিলো "জ্বলি যোৱা, জ্বলি যোৱা ।'' তোমাৰ নিত্য আৰু শাশ্বত শৰীৰৰ পৰা নিৰ্গত হোৱা জলধাৰাই মোৰ জীৱনলৈ উত্তপ্ত অনুভূতি বোৱাই আনক।

তোমাৰ অবিহনে মই ভবিষ্যতৰ কোনো কথাই ভাবিব নোৱাৰো। প্ৰেমিকৰ দৰ্শন কিমান দুৰ্লভ। তোমাৰ পৰা আঁতৰি মই অনন্ত, শুকান আৰু ৰসহীন পৃথিবী চাবলৈ আশা কৰা নাছিলো—কাৰণ তোমাৰ দেহাৰ সীমাৰ সিপাৰত মোৰ বাবে আৰু কোনো পৃথিবী নাছিল। মোৰ দেহৰ ভবিষ্যত দায়িত্ব বহন কৰিব পৰা এখন সৰু পৃথিবী।

পোণ প্ৰথমে তুমি মোৰ কাৰণে এটি প্ৰশ্ন আছিলা—। তোমাৰ প্ৰেমত মই নিঃশেষ হৈ গৈছিলো—। তোমাৰ সঁহাৰি পাই মই কিমান বাৰ সুধিছিলো—"তুমি জানো মোক মৰম নকৰা"। উত্তৰত তুমি মৌন হৈ আছিলা—। এদিন কান্দি কান্দি মই আকৌ সুধিছিলো "অন্ততঃ এতিয়া কোৱাচোন, তুমি মোক মৰম কৰানে নকৰা—?'

উত্তৰত তুমি মোৰ কৰঙনত তোমাৰ অধৰেৰে এটা ৰঙা চিন আঁকি দিছিলা। সেয়াই তোমাৰ প্ৰেমৰ নিদৰ্শন আছিল নেকি? কোনে জানে? কিন্তু মোৰ মন শান্ত হোৱা নাছিল। সূৰ্যৰ প্ৰকাশৰ দৰে উজ্জ্বল হোৱা সত্বেও প্ৰেমলৈ মোৰ ভয় লাগিছিল। এই প্ৰেমৰ

সাম্রাজ্যত সফলতাৰে অৱতৰণ কৰিও মোৰ মনে শান্তি পোৱা নাছিল। মোৰ অশান্ত আত্মাই তোমাক সন্তুষ্ট কৰাৰ পিচতো চকুৰেও প্রত্যক্ষ প্রকাশ বিচাৰিছিল।

"ৰাধা, তুমি যি আনন্দৰ সপোন দেখিছা সেই প্রেম জানো অটল ?" তেওঁ সোধে—"এই সম্বন্ধ শাশ্বত নে ?"

তোমাৰ দেহা বহুবাৰ মোৰ কাষলৈ আনি মই বিজয়ী হৈছো। বিজয়ী প্রহৰীৰ ৰূপত মই যি দুৰ্গ জয় কৰিলো তাৰ ৰক্ষাৰ কাৰণে মই সদায় ক্লান্তিহীনভাৱে পহৰা দি আছো। মই এইটোও জানিছিলো যে কোনো লৌকিক ক্রুৰ সাহসে তোমাৰ পৰা মোক আঁতৰাই আনি পৰপুৰুষৰ ওচৰলৈ যাবলৈ বাধ্য কৰিব। এই কাৰণে মই বহুবাৰ তোমাৰ মুদ খাই থকা চকুহালত চুমা খাইছিলো আৰু তোমাৰ মুখখন মোৰ বুকুৰ মাজত লুকুৱাই থৈছিলো—। মোৰ এযে দৃঢ় অভিলাষ আছিল যে মোৰ বাহিৰে তোমাৰ চকুৰ সমুখলৈ আন কোনো নাহক—। আৰু তোমাৰ পৃথিবীখন মোৰ পৰা ভিন্ন নহওঁক।

তোমাক কামনা কৰি মই ৰূপৱতী হৈছিলো—। তোমাৰ হাতৰ সুন্দৰ পৰশত মোৰ শৰীৰ ঘঁহি থোৱা পিতলৰ পাত্রৰ দৰে উজ্জলি উঠিছিল। তোমাৰ আঙুলিবোৰে কিমান মৰমেৰে মোৰ শৰীৰৰ সকলো অঙ্গ স্পর্শ কৰিছিল। এদিন মই চন্দনৰ তেল ঘঁহি তোমাক লগ পাবলৈ আহিছিলো—। কিন্তু তুমি নির্দিষ্ট ঠাইলৈ অহা নাছিলো—। তেতিয়া মই যমুনাৰ পাৰত মূৰত হাত থৈ বহি ভাবিছিলো যে পৃথিবীত এইদৰে কিমান বস্তু ব্যর্থ হৈ যায়। কিমান চন্দন তেল আৰু কিমান নাৰীৰ অঙ্গসজ্জা ব্যর্থ হয়।

পিচদিনা তোমাক মই সুধিছিলো—"তোমাৰ আন কোনোবা প্রেমিকা আছে নেকি ?"

ঈর্ষাৰ আৱৰণ তেতিয়ালৈকে মোৰ অচিনাকি আছিল—। সেই কাৰণে মই নির্লিপ্ততাৰ থৰকবৰক খোজেৰে যাব পাৰিছিলো—।

তুমি মোক একো উত্তৰ দিয়া নাছিলা—। কিন্তু হাঁহি তুমি মোক সুধিছিলা—"ৰাধা, মই যোৱাৰ পাচত তুমি আন কামুক পুৰুষৰ সৈতে

মিলিবা নহয় নে ?”

মই কৈছিলো “এইটো কেনেকৈ সম্ভৱ ? তুমি বাটৰ শেষ সীমা, তাৰ সিপাৰে একোৱেই নাই—”। মই তোমাৰ কোলাত শুই আছিলো—। তুমি কৈছিলা—'ৰাধা, মই যদি আনৰ দেহত চৰণেৰে স্পৰ্শ কৰো তেন্তে তাৰ কাৰণ তুমিয়েই হবা কিয়নো তোমাৰ আৰু মোৰ অনুৰাগে আনকো আকৃষ্ট কৰিব। পুৰুষে লাভ কৰা সকলো নাৰী তোমাৰেই প্ৰতিৰূপ। সৃষ্টিৰ শেষলৈকে পুৰুৰৰ শৰীৰ তোমাৰ দৈহিক ক্ষুধাৰ আবাসস্থলী হব।

তোমাৰ কথাই মোক পৰতত্ত্বৰ জ্ঞান দিছিল। সেই কাৰণে মই মোৰ অপৰিপক্ক মনত তোমাৰ আদৰ্শ গ্ৰহণ কৰিছিলো—। “এই মনটো তোমাৰ ফালে আকৰ্ষণ কৰা—” মোৰ মনে কৈছিল। “শৰীৰটো তোমাৰ কাষলৈ নিযা—”।

মই নখ আৰু দাঁতেৰে তোমাক পীডন কৰিছিলো—আৰু তোমাৰ ক্ষত বিক্ষত ৰূপ চাই বিজয়ৰ গৰ্বেৰে গৰ্বিতা হৈ পৰিছিলো—। তাৰ পিচত তোমাৰ ক্ষত-বিক্ষত দেহাটো দেখি বেজাৰ কৰি চুমা আৰু চকুলোৰে ধুই দিছিলো।

এদিন মৰমেৰে তোমাৰ হাতত হাত থৈ মই কৈছিলো “কৃষ্ণ আমি এটা ঘৰ সজা উচিত। আমাৰ দুয়োৰে নিজাকৈ এটা ঘৰ। তাৰ চাৰিওফালে কাঁইটিয়া গছ থাকিব -। ৰঙা পাহিৰ ফুলবোৰে তাত খেলিব। পুবাৰ সূৰুযৰ কিৰণ খিডিকীৰে সোমাই আহি তোমাৰ শ্যামল শৰীৰৰ আঁৰত, মোৰ বিবসন দেহাটো লুকুৱাই থব। প্ৰিয়তম, আমাৰ এনেকুৱা এটা ঘৰ সাজিবা নে ?”

“এনেকুৱা এটা ঘৰ কৰবাত আছে নিশ্চয। তাত সেই সময়ত তুমি মোৰ আলিঙ্গনত আবদ্ধ হৈ শুই থাকা। তাৰ কাঁইটিয়া গছত জোনাক বন্দী হৈকয। তুমি কেনেকৈ কৰা যে এই বোৰ নাই—”।

মই তেতিযা সুধিলো—“মই মৰি যোবাৰ পাচতো সেই ঘৰৰ ৰাধাৰ মৃত্যু নহব নেকি ?”

তুমি কৈছিলা—“তাৰ ৰাধা আৰু কৃষ্ণৰ মৃত্যু কাহানিও নহয়।

তেওঁলোক স্বপ্ন—পৃথিবী শেষ হৈ যোবালৈকে তেওঁলোক সজীব হৈ থাকিব।”

সেইদিনা তোমাক সাবটি তৃপ্তিত শুই আছিলো—। শুই উঠি দেখিলো জোনাকবোৰ নিজ বাটে উভতি গৈছে। হাবিৰ মাজৰ আন্ধাৰ বৰ ভয়াবহ আছিল। ইখন হাতেৰে আন্ধাৰত সিখন হাতকে ধৰিব নোবাৰি।

নদীৰ পাৰেৰে, গছ-গছনিৰ মাজেৰে ঘৰলৈ যোৱা বাট আটাইবোৰ আন্ধাৰত ডুব গৈ আছিল। বাট পাহৰি মই বহুপৰ কান্দি আছিলো—।

হে সুন্দৰ কৃষ্ণ, তুমি মোৰ আনন্দ আছিলো—মোৰ বেদনাও—। আনন্দই মোক এৰি গুছি গৈছে—তুমি দিয়া বেদনা এতিয়াও আছে যি বেদনাই পুৰুষ সুখৰ অনুভূতি দিয়ে। যেতিয়া শ মাইল দূৰৈত সুন্দৰী ৰমণীৰ সৈতে ক্ৰীড়াৰত হওঁ তেতিয়াও তুমি মোৰ আঁতৰত নেথাকা—। তোমাৰ মৰমে সেই ৰমণীকো তোমাৰ প্ৰতি আকৃষ্ট কৰে। লগতে মোৰ অনন্ত অভিশাপো।

আজি ৰাতিপুৱা মোক দেখি সেই ৰমণীসকলৰ এগৰাকীয়ে আন এগৰাকীক কৈছিল—“সৌৱা ৰাধা গৈছে। কৃষ্ণৰাজৰ পুৰণি প্ৰিয়া—”। তেওঁৰ চকুলৈ মই চাইছিলো—তাত তেওঁৰ আত্মা প্ৰতিফলিত হৈছিল। পৰিত্যক্ত মকৰাৰ জালৰ দৰে দুখ সেই চকুত ওপচি উঠিছিল।

তেতিয়া নবযৌবনৰ আনন্দত মতলীয়া এগৰাকী নবযুবতীয়ে কৈছিল—‘তেওঁ কিয় জীয়াই আছে—? মৰি নেযায় কিয়?” ঠিক আছে—। মই মৰিব পাৰিলো হেতেঁন। তুমি মোক এই গাৱঁৰ নদীৰ পাৰত আৰু কেতিয়াও নিবিচাৰিবা—। তোমাক আৰু মই দেখা নেপাওঁ।

তথাপি তোমাৰ ৰাধা জীয়াই আছে—, কাৰণ মানব জীবন বৰ দীঘল।

তোমাৰ ৰাধা—।

লেখক পৰিচয়

১। পি কেশৱদেৱ

ইংৰাজী 1905 চনত পেমুৰত (কেৰালা) পী কেশবদেবৰ জন্ম হয়। কম বয়সতে তেওঁ পঢ়াশালি এৰে। কেৰালাৰ শ্ৰমিক সঙ্ঘ আন্দোলনৰ তেওঁ অন্যতম সংগঠক। তেওঁ সাম্যবাদী দলৰ সদস্য আছিল, কিন্তু তাৰপৰা সোনকালেই আঁতৰি আহে। ৰাজনৈতিক আন্দোলনত অংশগ্ৰহণ কৰা কাৰণে তেওঁ জেল খাটিবলগীয়া হৈছিল। আকাশবাণীৰ ত্ৰিবান্দ্ৰম কেন্দ্ৰত তেওঁ কিছুদিনলৈ 'ড্ৰামা প্ৰডিউচাৰ' হিচাপে কাম কৰিছিল।

চাৰি দশকলৈকে তেওঁ আৰ্থিক আৰু সামাজিক অন্যায়ৰ বিৰুদ্ধে লিখনী চলায়। মনোবৈজ্ঞানিক পটভূমিৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি তেওঁ ব্যক্তিগত আৰু পাৰিবাৰিক সমস্যাসমূহ নিৰূপণ কৰে। নিজৰ সৃষ্ট চৰিত্ৰবোৰৰ প্ৰতি পাঠকৰ সহানভূতি আকৰ্ষণ কৰা বিষয়ত দেৱক যথেষ্ট কৌশলী বুলিব লাগিব।

এতিয়ালৈকে তেওঁৰ 22 খন উপন্যাস, 16 খন গল্প-সংকলন, 11 খন নাটক 7 খন একাংকিকা সংগ্ৰহ, এখন প্ৰবন্ধ সংকলন আৰু আত্মজীবনী প্ৰকাশিত হৈছে।

'পড়োসী' নামৰ উপন্যাসখনৰ কাৰণ তেওঁ সাহিত্য অকাডেমী আৰু ছোভিয়েট লেণ্ড নেহৰু পুৰস্কাৰ লাভ কৰিছে।

বৰ্তমানে তেওঁ কেৰালা সাহিত্য অকাডেমীৰ সদস্য।

২। তক্সী শিৱশংকৰ পিল্লৈই

ইংৰাজী 1914 চনত তক্ষীত (কেৰালা) তক্ষী শিবশংকৰ পিল্লেইৰ জন্ম হয়। 'প্লীডাৰ' পৰীক্ষা পাছ কৰাৰ পিচত তেওঁ কিছুকাল ওকালতি কৰে। এই সময়ছোৱাত তেওঁ লিখা আৰু কৃষিকৰ্মত মন নিযোগ কৰে। তেওঁ ইউৰোপ আৰু আমেৰিকা ভ্ৰমণ কৰে।

আধুনিক মালযালম গল্পৰ প্ৰবৰ্তক আখ্যা দিয়া কেৰালাৰ লেখকসকলৰ মাজত তক্ষীও অন্যতম। সৰল আৰু সুস্পষ্ট শৈলী আয়ত্ত্ব কৰি তক্ষীযে সাধাৰণ জনতাৰ আশা-অভিলাষ, নিৰাশা আৰু উদ্বিগ্নতাক কৌশলী হাতেৰে ৰূপ দিছে। প্ৰগতিশীল সাহিত্যিকসকলৰ আন্দোলনত প্ৰচাৰকৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰি বিভিন্ন কাৰণত তেওঁ কিছুদিনৰ আগলৈকে জেলত বন্দী হৈ আছিল।

তেওঁৰ এতিযালৈকে 21 খন উপন্যাস, 18 খন গল্পসংগ্ৰহ এখন নাটক, এখন ভ্ৰমণ কাহিনী আৰু এখন আত্মজীবনী গ্ৰন্থৰ আকাৰত প্ৰকাশিত হৈছে। সাহিত্য অকাডেমীৰ দ্বাৰা পুৰস্কৃত 'চেম্মীন' আৰু আন উপন্যাসবোৰ বিভিন্ন ভাৰতীয আৰু বিদেশী ভাষালৈ অনুদিত হৈছে। ইউনেস্কোৰ উদ্যোগত চেম্মীনৰ অনুবাদ কৰা হৈছে। তক্ষী কেৰালা সাহিত্য অকাডেমীৰ জেনেৰেল কাউন্সিল, সাহিত্য অকাডেমীৰ প্ৰবন্ধক সমিতি, ভাৰত চৰকাৰৰ মালযলম বিষযক উপদেষ্টা সমিতি আৰু নেছনেল বুক ট্ৰাস্ট অব্ ইণ্ডিয়াৰ সদস্য।

৩। বৈক্কম মুহম্মদ বষীৰ

মধ্য কেৰালাৰ বৈক্কম নামে ঠাইত বৈক্কম মুহম্মদ বষীৰৰ জন্ম হৈছিল। স্কুলীয়া শিক্ষাৰ পিচত তেওঁ ভাৰত ভ্ৰমণ কৰিবলৈ গৃহত্যাগ কৰি যায। ৰাজনৈতিক হৰতাল আৰু প্ৰগতিশীল সত্যাগ্ৰহবোৰত বষীৰে মুকলিভাবে যোগ দিছিল। পিচত কিছুদিনলৈ তেওঁ এখন পুস্তক-ভাণ্ডাৰ পৰিচালনা কৰে।

আধুনিক মালয়ালম সাহিত্যৰ সুপ্ৰসিদ্ধ গল্প লিখক বষীৰে মুছলমান সমাজত প্ৰচলিত অন্ধবিশ্বাস সমূহক আক্ৰমনৰ লক্ষ্য কৰি লয। জীবন কঠোৰ অনুভব সমূহক গভীৰ সহানুভূতিৰে সিক্ত কৰাটোবেই হ'ল—বষীৰৰ ৰচনাৰ মুখ্য বিশেষত্ব।

1969 চনত বষীৰক সাহিত্য অকাডেমীৰ 'ফেলো' মনোনীত কৰা হয।

এতিয়ালৈকে তেওঁৰ 17 খন গল্প-সংগ্ৰহ আৰু 8 খন উপন্যাস প্ৰকাশিত হৈছে। তেখেতে কথা ছবিৰ কাৰণেও কাহিনী লিখিছে।

8। পোন্‌কুন্নম ৱৰ্কী

ইংৰাজী 1910 চনত কেৰালাৰ পোন্‌কুন্নম গাঁৱৰ এক কোথোলিক পৰিয়ালত পোন্‌কুন্নম বৰ্কীৰ জন্ম হয়। তেওঁ মালযালমৰ 'বিদ্বান' পৰীক্ষা পাছ কৰে। কিছুদিনলৈ তেওঁ অধ্যাপনা কৰিছিল, কিন্তু ৰাজনৈতিক মতবাদৰ কাৰণে তেওঁ অবসৰ গ্ৰহণ কৰিবলগীয়া হয়। কেথলিক পাদ্ৰী তথা কেথোলিক ধৰ্মৰ অন্ধবিশ্বাস সমূহৰ বিৰুদ্ধে নিজস্ব বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ সৃজনাত্মক প্ৰতিভা প্ৰদৰ্শন কৰি তেওঁ আধুনিক মালযালম গল্প সাহিত্যৰ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ গল্প লিখক বুলি স্বীকৃতি লাভ কৰে। দেশৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামত তেওঁ অংশ গ্ৰহণ কৰিছিল। বহুকাললৈ তেওঁ 'কেৰালা প্ৰগতিশীল সাহিত্যকাৰ সমিতি'ৰ ছেক্ৰেটাৰী আছিল।

এতিযালৈ তেওঁৰ 18 খন গল্প সংগ্ৰহ, 15 খন নাটক, 2 খন গদ্যকাব্য, আত্মকাহিনীৰ প্ৰথম ভাগ আৰু তুলিকা চিত্ৰৰ প্ৰথম ভাগ প্ৰকাশিত হৈছে। তেওঁ কেবাখনো মালযালম কথা ছবিৰ বাবে চিত্ৰনাট্যও লিখিছে।

তেওঁ সাহিত্য প্ৰবৰ্তক সহকৰণ সংঘৰ প্ৰতিস্থাপক সদস্যও। কেইবছৰমানলৈ এই সংঘৰ সভাপতিও আছিল। সম্প্ৰতি তেওঁ কেৰালা সাহিত্য অকাডেমীৰ অন্যতম কাৰ্যকৰী সদস্য।

৫। এছ কে পোট্ৰেকাট

ইংৰাজী 1913 চনত কেৰালাৰ কালীকটত এছ কে পোট্ৰেকাটৰ জন্ম হয়। মাদ্ৰাজ বিশ্ববিদ্যালযৰ পৰা ইণ্টাৰমিডিয়েট পাছ কৰাৰ পিচত তিনিবছৰ এখন স্কুলত শিক্ষকতা কৰে। 1945 চনলৈকে তেওঁ বহুতবাৰ চাকৰিত সোমায আৰু চাকৰি ত্যাগ কৰে, তাৰ পিচত লেখা কামত হাত দিয়ে। তেওঁ ভাৰত,

আফ্ৰিকা, ইউৰোপ, দক্ষিণ-পূৰ্ব এছিয়া আৰু ছোভিয়েট দেশ ভ্ৰমণ কৰে আৰু নিজৰ বিস্তৃত অনুভূতি বহু কিতাপত লিপিবদ্ধ কৰে।

আধুনিক মালযালম সাহিত্যৰ বিখ্যাত গল্প লিখক পোট্টেক্কাট সামাজিক তত্ত্বতকৈ কলাত্মক সৌন্দৰ্যৰ পূজাৰীহে আছিল। এওঁৰ কাব্যিক ৰচনা শৈলীয়ে বাস্তবতে ৰোমান পটভূমিতহে যেন উপস্থিত কৰায়। মানবীয় হৃদযৰ দ্বাৰা আত্মীয়তা স্থাপন কৰাৰ বাবে তেওঁ নিজৰ ৰচনাত অপূৰ্ণ মনোবাঞ্ছা আৰু পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰে।

1962 67 চনত উত্তৰ কেৰালাৰ পৰা তেওঁ স্বতন্ত্ৰ সদস্যৰূপে লোকসভালৈ নিৰ্বাচিত হৈছিল।

এতিয়ালৈকে তেওঁৰ দুখন কবিতাসংগ্ৰহ, দুখন নিবন্ধ সংকলন, 21 খন গল্প সংগ্ৰহ, 13 খন ভ্ৰমণ কাহিনী আৰু ছখন উপন্যাস প্ৰকাশিত হৈছে।

৬। ললিতাম্বিকা অন্তৰ্জনম

ইংৰাজী 1907 চনত কেৰালাৰ কোট্টাৰকৰাত এক নাম্বুতিৰি ব্ৰাহ্মণ পৰিযালত ললিতাম্বিকা অন্তৰ্জনমৰ জন্ম হয়। তেওঁৰ অধিকাংশ শিক্ষা ঘৰতেই হৈছিল। মালয়ালম আক সংস্কৃতত পূৰ্ণতা প্ৰাপ্ত হৈ তেওঁ কবিতা আৰু গল্প লিখিবলৈ লয়। অন্ধবিশ্বাসৰ হেচাত চেপা খাই থকা নাম্বুতিৰি নাৰীৰ (অন্তৰ্জনম) মনোবেদনাক তেওঁ নিজৰ ৰচনাৰ বিষযবস্তু হিচাপে লয়। তেওঁৰ বচনাশৈলী সৰস, সৰল আৰু কবিত্বমযী।

এতিযালৈকে তেওঁৰ 13 খন গল্প সংগ্ৰহ, 7 খন কবিতাসংগ্ৰহ, 2 খন শিশু সাহিত্য আৰু এখন নাটক প্ৰকাশিত হৈছে।

৭। কাৰূৰ নীলকণ্ঠ পিল্লৈই

ইং 1898 চনত কাৰূৰ নীলকণ্ঠ পিল্লৈৰ জন্ম হয়। উচ্চশিক্ষা লাভৰ পিচত তেওঁ অধ্যাপক হয়। সাধাৰণ জনজীৱনৰ সুখদুখ

চিত্ৰিত কৰা কাৰণে তেওঁৰ কাহিনীবোৰত সততাৰ প্ৰবক্তা আৰু এক নিৰ্দয় আশাবাদীৰ ৰূপত আমাৰ আগত দেখা দিয়ে। তেওঁৰ ৰচনাশৈলী সৰস আৰু সবল।

সাহিত্য প্ৰবৰ্ত্তক সহকৰণ সংঘৰ তেওঁ প্ৰতিষ্ঠাপক ছেক্ৰেটাৰী আছিল। কেৰালা সাহিত্য অকাডেমীৰ পুৰস্কাৰো তেওঁ পাইছে।

তেওঁৰ 22 খন গল্প সংগ্ৰহ, 2 খন উপন্যাস, 9 খন শিশু সাহিত্য আৰু এখন একাংকিকা সংগ্ৰহ প্ৰকাশ হৈছে।

৮। পী সী কুট্টিকৃষ্ণণ 'উৰুব'

উত্তৰ মালাবাৰৰ পোন্নানী নামক ঠাইৰ ইংৰাজী 1915 চনত পী. সী কুট্টিকৃষ্ণন 'উৰুব'ৰ জন্ম হয়। হাইস্কুল পাছ কৰাৰ পিচত কেবাঠাইতো চাকৰি-বাকৰি কৰে। 1950 চনত তেওঁ আকাশ বাণীৰ কালীকই কেন্দ্ৰত চাকৰি লয়। এতিয়া তেওঁ 'প্ৰডিউচাৰ'ৰ পদত আছে।

তেওঁৰ উপনাম হ'ল 'উৰুব'। তেওঁ তেওঁৰ উপন্যাসসমূহত কেৰালাৰ গ্ৰাম্যজীৱনৰ ছবি অতি ধুনীয়াকৈ প্ৰকাশ কৰিছে। ৱাযনাডৰ ওচৰে-পাজৰে থকা প্ৰগতিশীল গাঁবলীয়া মুছলমান জনসাধাৰণৰ জীবনধাৰা তেওঁ তেওঁৰ ৰচনাসমূহত প্ৰকাশ কৰিছে। তেওঁৰ ৰচনাৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল কাহিনীসমূহৰ সৰসতা আৰু বিনোদপূৰ্ণতা।

তেওঁ কেৰালা সাহিত্য অকাডেমীৰ সদস্য। এতিযালৈকে তেওঁৰ 15খন গল্প সংগ্ৰহ, 8খন উপন্যাস, 3খন নাটক, 2খন শিশু সাহিত্য আৰু কেইখনমান চিত্ৰনাট্য প্ৰকাশিত হৈছে। তেওঁৰ কেইটামান কাহিনীৰ কথাছবি ৰূপেও জনসাধাৰণক সুস্থ মনোৰঞ্জনৰ খোৰাক যোগাইছে। তেওঁ তেওঁৰ 'সুন্দৰিকলুং সুন্দৰন্মাৰূম' (সুন্দৰী আৰু সুন্দৰ) নামক পুথিৰ বাবে সাহিত্য অকাডেমীৰ পুৰস্কাৰ লাভ কৰিছে।

৯। বেট্টুৰ বামন নাযাৰ

ইংৰাজী 1919 চনত মধ্য কেৰালাৰ পালৈত বেট্টুৰ বামন নাযাৰৰ জন্ম হয়। তেওঁ ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক আন্দোলনবোৰত বিশেষভাবে যোগ দি আহিছে। মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীৰ লোকৰ সুখদুখক তেওঁ বহুতো গল্পৰ বিষযবস্তু হিচাপে লৈছে। বহুদিনলৈ এই লেখকগৰাকী সাহিত্যিকসকলৰ চকুত পৰা নাছিল। সাহিত্য প্ৰবৰ্ত্তক সহকৰণ সংঘৰ লগত তেওঁ বিশেষভাবে জড়িত। এতিযা তেওঁ এই সংঘৰ বিক্ৰয় বিভাগৰ পৰিচালক। কেৰালা সাহিত্য অকাডেমীৰ কাৰ্য্যকৰী সমিতিৰো তেওঁ সদস্য।

এতিযালৈ তেওঁৰ 12খন গল্প সংগ্ৰহ, এখন উপন্যাস, এখন কবিতা সংগ্ৰহ, এখন আলোচনা পুস্তক আৰু এখন ভ্ৰমণ কাহিনী প্ৰকাশিত হৈছে।

০। নাগবল্লী আৰ এস কুৰূপ

মধ্য কেবালাৰ অম্বলপ্পুষাত ইংৰাজী 1917 চনত নাগবল্লী আৰ এস কুৰূপৰ জন্ম হয়। ত্ৰিবাঙ্কুৰ বিশ্ববিদ্যালযৰ পৰা বি এ আৰু বি টি উপাধি লাভ কৰাৰ পিচত তেওঁ এক দশকৰো অধিক কাল শিক্ষকতাৰ কাম কৰে। এতিযা তেওঁ আকাশবাণীৰ ‘প্ৰডিউচাৰ’ৰ কাম কৰি আছে।

এতিযালৈকে তেওঁৰ 13 খন গল্প সংগ্ৰহ, 5 খন উপন্যাস, 7 খন নাটক, দুখন নিবন্ধ সংগ্ৰহ আৰু এখন শিশু সাহিত্য প্ৰকাশিত হৈছে। নাগবল্লীৰ কাহিনীসমূহ তেওঁৰ ভাবৰ গভীৰতা আৰু উৎকণ্ঠাজনিত আকৰ্ষণৰ কাৰণে প্ৰসিদ্ধ। তেওঁ গল্পবোৰ, বিশেষকৈ কুট্টনাডৰ পৰিশ্ৰমী খেতিযকসকলৰ জীবনধাৰা সৰল আৰু সৰস প্ৰকাশভঙ্গীৰে নিবেদন কৰিছে।

১১। ঈ এম কোবূৰ

ইং 1906 চনত কেৰালাৰ তিৰুবল্লাত ঈ এম কোবূৰে জন্মগ্ৰহণ কৰে। তেওঁ ত্ৰিবান্দ্ৰমৰ ‘আৰ্টছ কলেজ’ আৰু

'ল কলেজৰ' স্নাতক পৰীক্ষা পাছ কৰে।

ওকালতিৰে আৰম্ভ কৰি পিচলৈ তেওঁ ডিষ্ট্ৰিক্ট' আৰু 'ছেছন জজ' হৈ অৱসৰ গ্ৰহণ কৰে। নিজস্ব বিনোদপূৰ্ণ ৰচনাশৈলীৰ কাৰণে কোবুৰ সুপ্ৰসিদ্ধ।

এতিয়ালৈকে তেওঁৰ 4 খন উপন্যাস, 15 খন গল্প সংগ্ৰহ, 3 খন নাটক, 5 খন কৌতুক চিত্ৰৰ পুথি প্ৰকাশিত হৈছে।

১২। পুঞ্জিক্কৰা ৰাফী

এৰণাকুলমৰ ওচৰৰ পুঞ্জিক্কৰা নামক ঠাইত 1924 চনত পুঞ্জিক্কৰা ৰাফীৰ জন্ম হয়। কোচীন বন্দৰত এজন শ্ৰমিক হিচাপে ৰাফীয়ে জীবিকা আৰম্ভ কৰে। নিজে নিজে ইংৰাজী শিকে। তেওঁৰ গল্প, আৰু উপন্যাসসমূহত শ্ৰমিক আৰু আন সাধাৰণ নিম্নবিত্ত শ্ৰেণীৰ জনসাধাৰণৰ জীৱনৰ সুখ দুখ, আশা-আকাঙ্ক্ষাৰ সুন্দৰ চিত্ৰ অঙ্কন কৰিছে। ৰাফীয়ে নেছনেল বুক ষ্টল তথা সাহিত্য প্ৰবৰ্তক সহকৰণ সংঘৰ কোট্টয়ম কেন্দ্ৰতো কাম কৰিছিল।

১৩। কে টী মুহম্মদ

1927 চনত কেৰালাৰ মঞ্চেৰীত কে টী মুহম্মদৰ জন্ম হয়। প্ৰাথমিক পৰ্য্যায়ৰ পিচত তেওঁ নিয়মিত শিক্ষালাভ কৰা নাছিল। কালীকট ডাকঘৰত 'পেকাৰ' ৰূপে তেওঁ জীৱিকা আৰম্ভ কৰিছিল।

ইংৰাজী আৰু ভাৰতীয় ভাষাৰ আলোচনা কিছুমানে পতা অখিল ভাৰতীয় প্ৰতিযোগিতাত তেওঁৰ 'অঁাখে' (চকুহাল) নামৰ গল্পৰ বাবে প্ৰথম পুৰস্কাৰ পোৱাৰ পিচত তেওঁৰ খ্যাতি বিয়পি পৰে। তেওঁৰ বেচিভাগ গল্পত জীৱনৰ নাটকীয় মুহূৰ্তবোৰ বিস্তৃতি আৰু গভীৰতাৰে অঙ্কিত কৰা দেখা যায়।

এতিয়ালৈ তেওঁৰ 12 খন নাটক, 2 খন একাংকীকা, সংগ্ৰহ,

এখন গল্পসংগ্ৰহ আৰু এখন উপন্যাস প্ৰকাশিত হৈছে।
তেওঁ সঙ্গীত নাটক একাডেমীৰ সদস্যও।

১৪। নন্দনাৰ

1926 চনত নন্দনাৰে (পী সী গোপালন) জন্মগ্ৰহণ কৰে। তেওঁৰ উপনাম 'নন্দনাৰ'। হাইস্কুলৰ দেওনা পাৰহৈ 16 বছৰ বযসত তেওঁ সৈন্যবিভাগত যোগদান কৰে। 22 বছৰ চাকৰি কৰাৰ পিচত সৈন্যবিভাগৰ পৰা অবসৰলৈ এতিয়া তেওঁ আলুবাৰ 'ফেক্ট'ৰ প্ৰচাৰ বিভাগত কাম কৰি আছে।

প্ৰতিভাশালী সৈনিক নন্দনাই নিজৰ কাহিনীসমূহত সৈনিক জীবনকে বিষযবস্তু কৰি লৈছে। সৰল, আৰু সজীৱ ৰচনাশৈলীৰ কাৰণে সুবিখ্যাত নন্দনাৰ গল্প অঙ্কিত চৰিত্ৰবোৰে পাঠকৰ মনত সহানুভূতিৰ উদ্ৰেক কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে।

এতিযালৈ তেওঁৰ 8 খন গল্প-সংগ্ৰহ, 7 খন উপন্যাস, আৰু এখন একাংকিকা সংগ্ৰহ প্ৰকাশিত হৈছে।

১৫। টী পদ্মনাভ

41 বছৰীযা টী পদ্মনাভে 'ফেক্ট'ৰ 'কোচীন লেজিট্ৰেটৰ' 'ইষ্টেট মেনেজাৰ'ৰ কাম কৰি আছে। কলা আৰু আইন বিভাগীয পৰীক্ষা পাছ কৰি কিছুদিন তেও ওকালতি কৰিছিল।

প্ৰযোগশীল কাহিনীকাৰ পদ্মনাভে নতুন ৰচনাশৈলীৰে পাঠক সমাজৰ আগত তেওঁ অঙ্কন কৰা চৰিত্ৰসমূহৰ অন্তৰ্দ্বন্দ্ব নিবেদন কৰাত পটুতা দেখুবা পাৰিছে।

এতিযালৈকে তেওঁৰ 5 খন গল্প সংকলন প্ৰকাশিত হৈছে।

১৬। এম টী. বাসুদেৱন নাযাৰ

কেৰালাৰ পোন্নানীত 1933 চতত এম টী বাসুদেৱন নায়াৰৰ জন্ম হয। পালঘাটৰ ভিক্টোৰিযা কলেজৰ পৰা স্নাতক পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ হোবাৰ পিচত কিছুদিন তেওঁ এখন 'টিউটোৰিয়েল

কলেজত' অধ্যাপনাৰ কাম কৰে। 1956 চনৰ পৰা তেওঁ 'মাতৃভূমি' নামৰ সাপ্তাহিক কাকতৰ সহ-সম্পাদক হয়।

নতুন পুৰুষৰ সম্মানিত বাসুদেবন নাযাৰে নিজস্ব সুন্দৰ শিল্প-পদ্ধতি তথা ৰচনাশৈলীত প্ৰয়োগ কৰা সঙ্গীতাত্মকতা গুণৰ কাৰণে সুপ্ৰসিদ্ধ হয়। মানব-মনৰ সূক্ষ্ম অধ্যযন আৰু ভাবৰ অভিব্যক্তি প্ৰকাশৰ অদ্ভুত ক্ষমতা তেওঁৰ আছে। উপন্যাস আৰু গল্প ৰচনা—দুযোটা ক্ষেত্ৰত তেওঁ সমানে কৃতিত্ব দেখুবাব পাৰিছে। এতিযালৈকে তেওঁৰ 13 খন গল্পসংগ্ৰহ, 6 খন উপন্যাস, 2 খন আলোচনাত্মক সংস্কাৰ মূলক প্ৰবন্ধ, এখন ভ্ৰমণ কাহিনী আৰু বহুতো 'চিত্ৰনাট্য' প্ৰকাশিত হৈছে। তেওঁৰ বহুতো গল্প আৰু উপন্যাসৰ ওপৰত কথাছবি নিৰ্মিত হৈছে।

১৭। মাধৱি কুট্টি

সাহিত্য অকাডেমী পুৰস্কাৰ পোৱা মহিলা কবি শ্ৰীমতী বালামণি আম্মাৰ সুপুত্ৰী কমলাৰ (উপনাম মাধবি কুট্টি) জন্ম হয় 1932 চনত। তেওঁৰ 4 খন গল্প সংগ্ৰহ মালযালম ভাষাত আৰু 2 খন কবিতাসংগ্ৰহ ইংৰ'জী ভাষাত প্ৰকাশিত হৈছে।

তেওঁৰ গল্পত আধুনিক সভ্যতাৰ বিৰোধী তত্ত্ব আৰু কঠোৰ বাস্তবতাৰ চিত্ৰ আছে। মনোবৈজ্ঞানিক পটভূমিত নৰ নাৰীৰ সম্বন্ধৰ সূক্ষ্ম বিশ্লেষণো তেওঁৰ প্ৰিয় বিষযবস্তু।

